

A
SZABADSÁG

ÉS
TÁRSADALMI REND

ELMÉLETEI.

ÍRTA
BENCZÚR JÁNOS.

PESTEN, 1848.
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

Nyomatott Pesten Beimel József bet&ivel.

Előszó.

tudományosan kifejteni a megye theoriáját öszhangzásban a felelős kormánynyal: volt évek óta tárgya gondolkodásomnak s célja olvasmányaimnak. Eszméim közzétételére a magyar tudós társaságnak 1843-ban kitűzött ezen pályakérdése által nyújtott alkalmat kísértém meg:

„Fejtsenek ki a szabadság és társadalmi rend „elméletei, állíttassanak fel elvek, mik szerint azokat „öszhangzatba hozhatni, és adassanak elő e tárgyról „a nevezetesb bölcselők nézetei.“

Pályamunkám a¹ száz arany jutalmat 1845-ben megnyeré. A tudós társaság általi kiadatását bevárni nem győzvén, magam igyekeztem ezt eszközölni. És evégből fejtegetéseimet, főleg a negyedik részben, közelebbről s bővebben alkalmazám saját alkotmányos átalakulásunk kérdéseihez. Azonban kéziratomat az istenben boldogult kormánytól következő sorokkal megtoldva kaptam vissza: „Felsőbb rendelet következtében ezen kéziratnak jelen alakjában kinyomtatása meg nem engedtetik. Költ Budán a királyi könyvbíráló főhivatal 1847. évi Szent Jakab hó 30-án tartott üléséből martius 15-ke után si-

ettem munkámat a legújabb politikai eseményekhez képest újra átdolgozni s kiadni; mert ezen váratlan örvendetes események legkisebb részben sem változtatták alkotmányos szabadságról! eszményemet, hanem helyességét s életrevalóságát a legnagyobb fénybe állították.

Ennyit szükségesnek véltem megjegyezni, miszerint kitűnjék: hogy a munkának, melyet az olvasó ezennel vesz, a magyar academia fenírt pályakérdése szolgál alapjaul, s kiadásra azt a „*no-num prematur in annum*“ lehetőségig felhasznált követése mellett érteiein meg.

Írtam június 10-én 1848.

A szerző.

TARTALOM.

Előszó	lap. III.
--------------	--------------

ELSŐ RÉSZ.

A szabadság föelvei.

I. Belső szabadság	3.
II. Külső szabadság	12.
III. A paradicsomi szabadság.....	14.
IV. Polgári szabadság	18.

MÁSODIK RÉSZ.

A társadalmi rend föelvei.

I. A társadalmi rend fogalma.....	33.
II. Az állodalmi hatalom	43.
III. Igazságszolgáltatás	49.
IV. A rendőrség	63.
V. Társadalmi költség.....	66.
VI. Hadi erő.....	77.

HARMADIK RÉSZ.

*Néhány bölcselő nézete a szabadság és rend iránt.
Vagy, az alaki állodalomtan fejlődésének történeti vázлата.*

Platon	82.
Aristoteles	87.
Krisztus	90.
De la Beotie István.....	95.
Bodin János.....	96.
Groot Hugo	97.

VI.

Hobbes Tamás.....	98.
Sidney Algernon	—
Locke János	100.
Montesquieu.....	103.
Rousseau János Jakab	109.
Filangieri.....	118.
Sieyés	121.
Kant és Fries	130.
Rotteck	133.
Kossuth Lajos.....	135.

NEGYEDIK RÉSZ.

A szabadság és rend öszhangzatának elvei.

Bevezetés	147.
-----------------	------

ELSŐ FEJEZET.

Az állodalmi hatalom elrendezésének vezérelve.

I. Az állodalmi hatalom köre, viszonyulása s létegei	150.
II. Hatalomosztály szabálya	154.
III. A legjobb alkotmány	157.
IV. Kijelölése a természetes létegei fekvésének.....	165.

MÁSODIK FEJEZET.

Törvényhozás rendszere.

I. Atörvényhozás korunkbeli természetellenes rendszeréről	170.
a) Aképviselő értelmezése	171.
b) Aképviselő eszméje elméleti szempontból tekintve	173.
c) Mint mutatja magát a képviselő eszméje az életben	179.
d) Ministeri befolyás a képviselői törvényhozásra	185.
e) Némely ellenvetések	189.
O Néhány nyilatkozat a képviselő ellen	192.
II. A törvényhozás természetes rendszere.....	197.
a) A törvényhozási jog alapeszméje	—
b) A népi törvényhozás valószínűsítésének módja.....	199.

VII.

c)	Öszpontosítása a törvényhozásnak	210.
d)	Az utasítások hasznai	213.
e)	Nélkülözhetők e az utasítások?	217.
f)	Az utasítások elleni vádak	221.
III.	A kétkamarai rendszer	229.

HARMADIK FEJEZET.

Közigazgatás rendszere.

I.	Közigazgatási dualismus	235.
II.	A közigazgatás természetes rendszere	245.
III.	A bírói hatóság elrendezéséről	272.
IV.	Végeligazodás a megye iránt	275.

NEGYEDIK FEJEZET.

Záradék.

I.	Az alkotmány biztosítékairól	283.
II.	A nőnem társadalmi állása	286.
III.	Végszó	297.

A SZABADSÁG

ÉS

TÁRSADALMI REND ELMÉLETEI.

„A gondviselés az emberi nemet sem egészen függetlenné,
sem épen rabszolgává nem teremtette.“

Tocqueville.

ELSŐ RÉSZ.

A SZABADSÁG FŐELVELI.

Tündérek tündére szent Szabadság! Minden ember és minden nemzet, mihelyt föleszmél, érted lelkesül, feléd iramlik, küzd és tör; s midőn már már ölelni vél, ellebbensz karjai közt, s látja, hogy felhőt fogott Juno helyett. — Fötényezője a világtörténetnek, s emeltyűje minden jónak, sok színű, enyelgő égi lény! én is érzem keblemben szent ihleted, szerellek és áhítlak, mint a kor, mint a nemzet maga, mellynek gyermeke vagyok. Engedj közelítnem színed elé, engedd megpillantanom tekinteted bü sugarait, s megtapintanom arczod szende vonalmait, hadd lássam és láttassam: ha vájjon ismerlek e, kit olly hön szeretlek, ki után olly buzgó kegyelettel epedek?! —

I.

Belső szabadság.

Kényszerítéssel s gátlással homlokegyenest szemközt állva általános értelemben szabadságnak nevezzük részint az önhatározás tehetségét, azaz: tehetséget, minden idegen akarattól vagy erőttől függetlenül akarhatni; részint tehetséget, ezen tulajdon saját akaratot végrehajtani, azaz: az önakaratot valósítani. Az első tehetség jellemzi a belső, második a külső szabadságot.

A belső szabadság fogalmát koránsem olly könnyű megfejteti, mint a külsőét. És ezért iránta a nézetek nagyon különbözők. Mivel azonban feladatunk: tüzetesen a polgári szabadság elveit vizsgálni s fejtegetni; e helyütt a belső szabadságról csak annyit szólandunk, mennyi a polgári szabadság elveinek megalapítására szükséges.

Akarat a szó legtágasb értelmében annyi, mint a lélek maga, mennyiben ez a kedv, tetszés, nemtetszés, kívánságok, utalás és határozások széke. Ezt már Feder mondá. Hanem ebből még nem sokat tudunk; pedig tudnunk kellene: ha vájjon lalkünk önállólag minden okozati lánczolatától függetlenül akarhat e; vagy pedig csak a szerint cselekszik, a mint bennünk az értelem parancsszava vagy az érzékiség ösztöne hatalmasabb, tehát ezen hatalom következtében, nem szabadon?

Az emberi értelem főkritikusa Kant azt tanítja, miszerint az emberben csak a kény szabad; az akar a t pedig, melly csupán törvényeket szab, sem szabad, sem szabadatlan nem lehet. De a kétiy szabadságát sem lehet atörvény melletti vagy elleni választás tehetségének, miként azt sokan megkísértek, értelmezni, habár a kény mint tünemény erre gyakori példákat mutat. Nem lehet pedig azért, mert a szabadságot magunkban csak nemleges tulajdonságnak ismerjük, miszerint t. i. semmi érzéki határozók által cselekvésre nem kényszeríthetünk. De mint noumenont, azaz igenleges minősége szerint, azt elő sem adhatjuk. Csupán azt láthatjuk át, hogy ámbár az ember» mint érzéki lény, tehetséget mulgt, nemcsak a törvény értelmében, hanem ellenére is választani; ezáltal az ő szabadságát, mint egy értelmes lényét, még sem értelmezhetni, mivel a tünemények semmi érzékfölötti tárgyat (miilyen a szabad kény is) megfoghatóvá nem tehetnek; s hogy tehát a szabadság a törvény melletti vagy elleni választásba nem helyezhető. — Kant e szerint a belső szabadságot az értelem autonómiájába helyezi, ellentétben az érzékiség lieteronomiájával. Mi tudásvágyunkat nem elégíti ki, nem magyarázván meg az erkölcsi beszámítás alapját. A végső törvény, hozassák bár minmagunktól vagy másoktól, itt még nem elég;

a beszámítás még szabadságot föltételez, ezen törvényt követni vagy nem követni.

Az emberi lélek elemeinek vizsgálása közben megaggott Zschokke *) nem gondolva Schelling, Hegel, Kant finom fesegetéseivel, ide vonatkozó nézetét akként fejezi ki, „miszerint az ember nemcsak lélek s nemcsak test, hanem mindkettő egyben, s testénél fogva a természeti törvényeknek alávetve lévén, magában hordja azon kettős törvényt, melyről már Pál apostol szól vala (Róm. VII. 23). Az emberi szellem *e* két törvény közé állítva választásra képes, azaz szabad, magát az egyik vagy a másikra határozhatja. Hol pedig a választás lehető, ott az akarás vagy akaratnak is helye van.“ — Ezt értjük, és ha a lelki elemekkel s egymáshoz! viszonyaikkal nem törődünk, vele be is érhetjük.

A¹ belső szabadság lélektani teljes felfogását illetőleg legérdekesebb Rotteck előadása“ *). Bebizonyíthatta! sőt megfoghatatlannak állítja ő a belső, abszolút szabadságot, mely inkább a hit, mint az ismeret tudás tárgya. Nemcsak azért, mivel a tünemények világában minden történőnek amár meglévőben vagy megtörténtben van alapja, következőleg szükségkép s tehát nem szabadon történik az; hanem azért is megfoghatatlan a szabad önelhatározás, mivel akár érzéki ösztönökből akár az értelemből származzék az akarat nyilvánulása, éppen azon tehetség, miszerint az egyik vagy a másik által határozathatunk, benső ugyan, hanem egyszersmind olyas, a mi nekünk adatott s engedtetett, közelvezéskép nem oly—lyasmi, mit mi önkéntesen fölvevénk s magunknak megszerzőnk. És így azon okoskodás, mely által az itteni nehézséget ki akarák kerülni, mondván: az ember, mennyiben érzéki ösztöneinek engedelmeskedik, oktalan állatokként nem szabad; hanem igenis szabad, ha vagy a mennyiben ő magasb lelki tehetsége, azaz értelme által érzékiségén uralkodik, — ezen okoskodás, úgymond, a talányt koránsem fejt

*) Heinrich Zschokkes Aehrenlese. Aarau 1844.1. Pandora. 9 és 10.1.

***) Staats-Lexicon. Art, Freiheit.

meg. Mert ha az emberben akár általában mindig, akár csak bizonyos esetben az érzékiség vagy az értelem győz, ez csak két módon magyarázható meg: t. i. vagy az olyan emberben egyik vagy másik tehetsége részén tetteleg megtevő túlsúly által — mely esetben ő egyaránt nem szabadon cselekszik, akár ez vagy amatehetség részén legyen a túlsúly — vagy pedig még egy magasb tehetséget kell benne föltennünk, mely neki az érzékiség s értelem közti önálló önkéntes választást lehetőségessé teszi; és ezen esetben ő egyaránt szabad, akár az érzékiség akár az értelem részére határozza magát. De épen az ilyen tehetség létezése, melyben egyedül állhat a“ metaphysikai vagy absolut belső szabadság, nekünk megfoghatatlan, hanem egyszersmind okvetlenül fel kell azt az erkölcsi beszámítás végett tennünk. És az önkénti akarás és cselekvés fölött ítélő lelkiismeret szava nem kevésbé, mint a nagyra becslés s utalás érzeménye, melyet mások akarásának s cselekvéseinek minősége támaszt kebleinkben, annak hívésére kész és kénytet bennünket.

Rolteck ezen magyarázatában agondolkodó teljesen megnyughalnék, ha nem kellene sajnálnia, hogy itt azolly szükséges és tüneményekben is szüntelen nyilatkozó szabad akaratunk alapjául csak a hívés országában egy képzelt és megfoghallan tehetség állítatik fel, mellynek az értelem is alárendelteinek. És hol az ember, ki a hívés országából bennünket itt a tudás birodalmába vezethetne? Hiába! a metaphysika csak azzal vigasztal, hogy hiszünk az emberi akarat absolut szabadságában, miszerint az ember, cselekvényeinek önálló szerzője lehet.

Szabadjon még egy igen érdekes nézetet kiemelnünk, melyet a jeles Szontagh Gusztáv ekkép fejezett ki*): „Erkölcsei lények erkölcsi törvényekhez s czélokhoz vannak kötve. Eszünk lelkiismeretünk absolut lekötelezéssel kötelességeink teljesítésére szorít, s mivel ezen kötelezés alól ki nem búhatunk, mivel egyáltalában igazság s jog szerint

a) Pesti Hírlap, 1845. júl. 11-kei 501. sz. V. ö. Propylaeumok a magyar philosophiához. Pest, 1839. 215. 1.

kell cselekednünk, elmulaszthatlanul fel is kell tennünk, hogy így cselekednünk lehet is, s ennél fogva szabadok vagyunk, és pedig nemcsak bensőleg, hanem külsőre nézve is, azaz nemcsak tehetségünknek, hanem jogunknak is kell lenni, mind azt cselekedni, mi nélkül kötelességeinknek eleget nem tehetnénk, s rendeltetésünket nem valósíthatnánk. Ezen jog pedig kényszerítéssel van összekötve, t. i. szabadsággal mind azokat visszautasíthatni, kik minket ezen jog gyakorlásában akadályoznának.“ Első szavaiból is látni, miként ezen értelmezés csupán erkölcsi szabadságunk fogalmára szorítkozik. De vájjon ez is minden tekintetben kielégítőleg van e így kifejezve? Vájjon belső szabadságunk merőn abban áll e, hogy azt cselekednünk lehet, mire eszünk és lelkiismeretünk absolut lekötelezéssel szorít, mi alól ki nem búhatunk, mit egyáltalában cselekednünk kell? Min alapszanak s hol maradnak így az erény és gonoszság, az érdem és vélek, a¹ méltó és méltatlannak fogalmai? Hogy valamelly cselekedet az embernek érdemül vagy vétkül tudathassák be, okvetlenül szükséges, hogy annak bekövetkezése vagy elmaradása tőle, az ő szabad kénye-kedvétől függött legyen. Oly törvény teljesítése, melly alól ki nem búhatunk, nem szabadság s nem érdemünk, mert hiszen alóla ki nem búhatunk: valamint hogy a földtekének sem tulajdonítandjuk érdeméül, sem azt azért szabadnak nem mondanadjuk, hogy az olly törvények szerint forog a nap körül, mellyek alól ki nem búhatik. De kár is az embernek csupán egyik részét venni figyelemre s feledni, hogy ő nemcsak erkölcsi törvényekhez s célokhöz, hanem természetiekhez is van kötve, miket teljesítnie szinte lehet. És az által a kérdés koránsincs megfejtve, ha az észnek való engedelmeskedés szabadságnak, az indulatok s szenvedelmek követése pedig állati szabadságnak vagy szabadosság és önkénynek nevezetik. —

Részünkről úgy látjuk, legjobb lesz megkülönböztetnünk a szabadságot, mint jogot és mint tehetséget véve. A jog értelmében veszem azt, ha tekintem: mit szabad tennünk; a¹ tehetségében, ha nézem: mit lehet tennünk. Amannak

fogalma összeesik az erkölcsi szabadságával, mellyel nekünk legjobban értelmezni látszik Vandrák András *) ekképen: „A tiszta erkölcsi szabadság nem egyéb, mint cselekvényi függetlenségünk mind az érzéki kecs egetetésektől, mind a külső természet folyásának, mind végre a megszokásnak rideg törvényeitől, épen az, mi Kantnál az észszerű öntörvényadás s követés/ Tetszik ezen értelmezés, mert erkölcsi szabadságunkat, mint önálló munkás eszünk függetlenségét, s nem mint lekötöttségünket tünteti elő.

Hogy azonban belső szabadságunk, mint tehetség véve, az imént adott erkölcsi fogalomnál tágabb körű, azt mutatja a tapasztalás és kívánja a bírói beszámítás lehetsége. Ha az emberi élet folyamát úgy vesszük, mikép azt szemünk előtt rendszerint folyni látjuk: előttünk áll azon vágyak serege, mellyek az emberi kebelben, majd gyengébben majd erősebben, de mind kielégíttetni törekszenek. Hanem a vágyak s ösztönök követeléseinek rendbentartására hatalom adatott az embernek, melly azokat mind ítélőszéke elibe állítván, megvizsgálja s kiszámítja: ha vajjon követeléseik jók e, megfelelnek e s mennyiben felelnek meg a célnak; ezt aztán összevetvén, a teendőket magának önállólágal felteszi, megválasztja, s magát egyre vagy másra elhatározza. És ez az emberi kény, vagy is a gondolkodó értelem a cselekvés mezején s belső szabadság. Cselekvő értelmünk több cél és mód, sőt cselekvés és jól vagy rosszul cselekvés közt is választhat: sezaz akaratumk szabadsága, ez az önkormányzás tehetsége. Ez föltéte s alapja úgy a külső mint a belső bírói beszámításnak; ez közvetíti a cselekvényt, teszi meggondoltttá s kizárólágal szerzője sajátjává. Hogy ilyen szabad akarattal vagy kénynyel bírumk, azt megvallja kinekkinek saját lelkiismerete is, mihelyt magába száll s öntetteiről számot vet.

Ezen fogalom szerint az erkölcsi szükségesség akaratumk szabadságával könnyen megegyeztethető, minthogy az erkölcsi törvényhozás az ember feladata, s ezen öntörvényho-

*) Lelkileges embertan. Eperjesen 1841. 150. l.

zás módszerileg különbözik minden természeti törvényhozás tényleges szükségességétől. Az olyan törvényeknek engedelmeskedő akarat nincs atermészeti tüneményekként vak sorsnak kitéve; hanem a mint önként hajlik azon szükségesség alá, úgy a cselekvény bekövetkezését is kényétől függeszti fel. — Tehát a gondolkodó érlelem a nekünk beszámítható cselekvényeink vezérlője, kormányzója. *Duxet dominator vitae mortalium animus est*; — monda már Sallustius. És ezt jól megjegyeztetni kérjük.

Ezen elvhez képez az emberi kény mintegy középponton áll a szent és baromi kény közt. A szent kény ugyanis minden érzéki ingerlés nélkül is cselekedhetik, a törvény eszméje egymaga is elegendő lévén neki arra, hogy magát cselekvésre elhatározza; ellenben a baromi kény közvetlenül az érzéki erőtől hajtatik a cselekvésre; míg az emberi kény érzékileg ingerletetik ugyan, ámde a cselekvésre nem érzékileg, hanem a tulajdon akarat szentesítése által közvetve határoztatik. És így az ember egymaga az, ki a jó és rász közt csatának ki van téve.

Az oktalan állatok tehát bensőleg nem szabadok? Ezen kérdésre, ha a belső szabadságot a cselekvés mezején működő értelemnek vesszük, anélkül hogy vizsgálánk, vannak e az állatoknak némi értelmi tehetségeik, csak azt kell felelnünk, miszerint a¹ belső szabadság minden élő lényben a benne levő gondolkodó értelem mekkoraságának arányában létezik.

Az emberi értelemnek is megvan saját mértéke, különböző alkalmasint majd minden egyénben és az egyének majd minden korában, ámbár némelyek, mint Zschokke, azt állítják, miszerint az értelem minden embernél egyenlő, s csupán az elmetehetség különböző, melly azt az élet viszonyaira alkalmazza. Minden esetre véges az emberben minden tehetség; és véges tehetségeinek gyöngye, a belső szabadság is. Véges: először mennyiben értelme véges; másodszor mennyiben megválaszthatott czélok elérésére szolgálható eszközök nincsenek mindenható hatalmában. Helyesen fejezé ki Krug, miszerint az embernek az erkölcsileg lehető

és szükségesnek megítélése mellett a természetileg lehető és szükségest is kell tekintenie. És szépen jegyzé meg Tocqueville: „A gondviselés az emberi nemet sem egészen függetlenné, sem épen rabszolgává nem teremtette. Von ugyan minden ember körül egy változatlan kört, melyből kilépnie nem lehet; hanem annak roppant határai közt az ember hatalmas és szabad; így van a¹ dolog a népekkel is*).“ És jól mondá Destult de Tracy**): „A mindenhatóság anynyi mint mindenszabadság, és csak ebben van a tökéletes boldogság.⁴ Tehát csak isten szabadsága határtalan, és az emberé, valamint ingereltetésére nézve közepén áll a szent és baromi kény közt, itt ismét az isteni mindenszabadság szaz állati szabadság vagy szabadtalanság közti téren, ha nem is közepén, de minden esetre rajta honol valahol. És ez az emberi akarat viszonya az isteni akarathoz. Az állati szabadtalanság egy pont, ebből mint középpontból roppant sugárral vonatik az emberi szabad akarat nagy köre, és ezentúl végtelenül terjed el az isteni akarat határtalansága, amaszt, miként végtelen tenger a¹ gyöngyét, magában záró, hordozó s örök folyású ihlete szentségével serkentő, hogy az időben és térben hozzá mindinkább hasonlóvá váljék, s benne felolvadván, vele egyesüljön.

És lehet e hatalom, melly az emberi belső szabadság körét az állati szabadtalanság pontjáig összezúzhatná? A kérdés magában foglalja a¹ feleletet, t. i. a kin és mi állal ez megtörténnék, az ez által erkölcsileg állattá törpíttetnék; mert a belső szabadság, lényege az emberi személy fogalmának. A¹ személy ugyanis nem egyéb, mint alanya a szabadságnak, érzékileg értelmes lény, ki munkássága célját önmagában rejti fens autoteles); míg minden értelem nélküli csak dolog, a¹ szabadságnak csak tárgya, s léte célja is csak az, hogy rajta kívül levő célokhoz eszközül szolgáljon (ens heteroteles). Mindnyájunk tehát saját méltó-

*) A Democratia Amerikában. Ford. Fábíán Gábor. Budán 1843. IV. köt. 238. I.

**) Commentaire sur l'esprit des loix de Montesquieu, á Philadelphie. 1811. L. XI, ch. 1.

ságot rejt magában, melyet személynek nevezünk, mitől a szabad akarat elválhatatlan.,,A hatalom átruházható, de az akarat nem;“ —mond helyesen Rousseau; és mi tétova nélkül hozzá tehetjük, miszerint az mástól át sem vehető, ha mindjárt valaki átnyújtani bírná is, minthogy ki át akarná venni, annak is van saját akarata, melly többed magával nem férhet meg egy koponyában. — Ezen eszme lengendi át munkánk szellemét. —

A szabadságot kívülről ne várja senki. Isten kegyelmes, c¹ porhon kebelében minden ember velejébe önnön szent akaratának, a szabadságnak magvát vetni, és rendelni, hogy az benne felcsirázzék, s felcsirázta után mindig nagyobbra növeltethessék. Azért ember! ki a szabadságot szomjazod, nyúlj kebledbe; nem fogod azt találni másutt, mint temnagadban; ámde ott dúsan s tennen kertészséged következtében folyvást terepélyesebben virúlni szemlélended azt, s gyümölcssei, égi gyümölcssei számodra, és körüléd messze tenyésző teremtmények számára, s a mennyiben ezek számára, még azon részben is tennen számodra is érendnek koronként. Kis világ vagy te a nagy világban. Benned a vágyak, ösztönök, indulatok és szenvedélyeknek egész tengere küzd egymás ellenében; benned az önzés sűrű fellegei súlyosodnak lelked szépségére, s a szokás fátyolhálója nyugözi akaratod vidorságát; ámde mind ezek fölött hatalmat hordasz magadban, gondolkodó értelmed roppantta fejlődhető független hatalmát. Ezt emeld trónra magadban, életed minden eleméi szabad tetszésének rendeld alá, és képezd, fejtsd ki a magán uralkodni tudó szilárdságnak tiszta, világos, higadt, rendíthetlen erejére; fejtsd ki magadban az erénylelkületet, melly szív, akarat, szándék tisztaságától vezéreltetve, akarata szabadságát a becsület jogosság s vallásos kegyelet tiszta eszményei ösvényén szeresse élvezni. A tökéletes szeretet tökéletes szabadság. Az illy emberileg egészen szabad lelkiület magában hordja a legjobb rend zálogát is. Tudja, mit csinál, és azért senkit sem kisebbít meg szabadságában.

Külső szabadság.

Az értelmes akarat nemcsak szabadon megválaszthatja teendőit, hanem a testtel szabadon rendelkezhetik is. Legelőbb az idegekre hat az akarat, s ezek az izmokra, mellyek aztán annak tetszése s parancsa szerint mozgatják a tagokat. így nyilvánul az akarat, és végzéseit ekkép hajtja végre; és ha végrehajtását semmi nem akadályozza: külsőleg is szabad az. Azonban a külső szabadság nem föltételeztetik a belsőtől: annak fogalma tágabb, s valója nem mondható csupán hit tárgyának, mivel azt mindenki szemeivel láthatja a¹ külső természetben.

Külsőleg szabad, vagyis élvezi a külső szabadságot minden lény, mellynek benső erőből vagy ösztönből származó, akár önkéntes akár kénytelen, bensőleg szabad vagy nem szabad cselekvényei, vagy csupán természeti törvények által megszabott életnyilvánulásai mentőkben semmi külső erőből nem akadályoztatnak, természetileg vagy önként vett irányuktól el nem ültetnek sem másként nem határozatalak.

Az így értelmezett szabadsághoz csak két dolog kívántatik: egy igenleges, miszerint némi mozgás vagy életnyilvánulás mutatkozzék; másik nemleges, miszerint ezen mozgást semmi idegen erő ne háborgassa. E¹ szerint a repdeső madárka bensőleg ugyan nem szabad, hanem külsőleg nagyon is szabad; de külsőleg sem szabad, mihelyt vércsétől üzőbe vétetik vagy kalitkába záratik. így azon emberek külsőleg nem szabadok, kik akaratuk s természeti jogaik használatában más emberek akarata által gátoltatnak, kiknek cselekvényei nem saját, hanem idegen akaratból származnak, kik idegen czélok elérésére kénytelen eszközül használtatnak. Ilyenek a rabok, rabszolgák, s despotismus alatti népek.

Külső szabadságától tehát megfosztható az ember. Ámde ő maga lemondhat e ezen szabadságáról? Hogy azt el nem adhatja, abból is látni való, miszerint szabadságával mindezt, tehát azt is, mit érte kapna, vevőjének adná át. Ennél

fogva adásvevésről itt szó sem lehet, hanem legfőlebb önelajándékozásról, mi akkor is megesnék, ha önárát egy harmadiknak ajándékozna oda. És ezt sokan, mint például Grotius, lehetőnek állíták, s belőle szörnyű statustanokat következtetének, miszerint nemcsak egyes ember, hanem egész nemzet is valamely ember vagy család tulajdonául vethetné magát oda. Ezen tan ellen hatályosan kelt ki Rousseau, fejtegetvén, miszerint az ilyen cselekvény jogellenes és semmis már csak azért is, mert a ki teszi, nincsen eszén; ezt egész népről állítani, annyi, mint olyan népet tenni fel, melly csupa örültekből állna; ámde az örültség semmi jogot nem alapít. — Annyi bizonyos, hogy a ki magát idegen kénynek minden föltét nélküli konczúl vetné oda, az tettét csakhamar megbánná, s vágyódnék szabadságába visszalépni, és ezen visszalépésben csak erőszak fogná őt akadályoztathatni. Következésképp külső szabadságától csak erőszak foszthatja meg az embert; az erőszak pedig mindig jogtalan.

És nemcsak az emberek, hanem a természet mostohaságai is fenyegetik az ember külső szabadságát. Ámde a természet— Volney szerint — mintegyekképszólahozzá: „Gyenge műve kezeimnek, én neked semmivel sem tartozom, s mégis életet adok neked. A világ, mellybe helyezlek, nem számodra készült, s mégis használatodúi engedem át; jóval és rosszal vegyítve találandod azt; tőled függ, mindkettőt megkülönböztetni, s lépteidet virágos vagy tövises ösvényen vezetni. Légy mestere sorsodnak, én kezeidbe adom.“ És az ember mestere lehet sorsának; mert a természetben működő erők nem vaksors szüleményei, sem szeszélyes lények változékony ábrándjai; hanem örök szabású változhatatlan törvények. A természetben uralkodó örök rend, örök záloga szabadságunknak.

Tehát a külső szabadságnak is megvannak saját, kiterjeszhető ugyan, de elvégre is áthághatlan korlátái. Korlátozza azt a természeti törvény, az általa szűkségképp meghatározott ható és ellenható erőkkel; és szabályozza az oktan állatokra nézve az ösztön, az értelmesekeket illetőleg pedig, egymás közti viszonyaikban, a j o g törvény. Ezek a külső szabadság törvényei.

A paradicsomi szabadság.

Himalaya eget érő ormai legkiesb tövének ölében menyeyei-bájosan ömleng Kasmír völgye, melyet isten teremté jó kedvében, hogy méltó képét mutassa földön azon országnak, mellybe a halandóknak hit, szeretet és erény ösvényén túl a síron nyílnak meg ajtaji. A természet örök tavasza ül az átkaroló hegyek szelíd halantékain; a fennen mosolygó ég azúrján ragyogó nap sugarai édes bájjal hullnak alá, enyhülvén a szüntelen vidor zephírek szárnyain; örök pompájú fák, a természet büszkeségei, dús tenyészetű koronáikkal enyhe árnyakat terítgetnek a föld zsenge bársonyára s edesebbnél édesebb gyümölcsöket kínálnak mindenfelől; a köröskörül uralkodó csendet csak a fák lombjain minduntalan megújuló madárszó s csattogányok zengése háborítja meg szép kellemesen, s kristály vizű csermelyek csörgedezése mérsékli eleven bájosan; öldöklő vadaknak s mérges csúszóknak híre sincs, mert a természetnek itt összegyűlt bájai megszelídítik a legmarczonább vadat is, s erejét veszik a¹ méregnek is.

A völgy ezen gyönyörű virányólén a¹ természet király—pálczájaként ég felé nyúlik egy délczeg férfiú, kit isten, miként e völgyet dús kellemeikkel, jó kedvében alegtökélyesb egészséggel, józan észszel s tiszta szívvel bőven álda meg. Ezen végetlen pompájú édenben ő elzárva, magányosan áll, körüié szolgálatára minden kész, csak akaratának hunyorítására vár, határtalan messzeségig minden övé, és mégis ő nem ismer semmi tulajdont, törvénynek neve is hallatlan előtte, és maga körül nem lát senkit, ki őt szabad reptü kényének száguldozásiban akadályozhatná, ki hozzá kiálthatna: jogod és szabadságod csak az én jogom és szabadságom határáig terjedhet! Ilyen a paradicsomi első szabadság. — Ámde ő nem emel rontó kart a természet ezen szép műveire, sem gyilkot a körüié hemzsegő életre; sőt inkább lelkében mélyen megthatatlan magába száll, s önakaratlanul

is körüpillantgatva tünődik, hogy vájjon honnan és mikép támadtanak e magasztos pompájú hegyek, melyek annyi életet hordanak hátaikon, s oily bő forrásokat csörgedeztetnek a messze rétség virányira; honnan ez örökké dús növényzet, melly soha addig enyészetre sem hajlik, míg magából utódjának alapot nem készít; honnan a roppant állatsereg, kit dicsőít aszívemelö madarének; honnan hozza örök tüzét amindenre világot árasztó nap, hogy lásson, ki látni, és csudáljon, ki csudálni képes? Végre önmagához ér, s gondolkodik, hogy hát őt ki helyezé e¹ gazdag lét malasztiba; ki ruházta fel szemmel, hogy a természet ezen roppant templo-mát csudálja; füllel, hogy az abban zengő hálaének lelke húrjain viszhangozzék; orral, hogy az illatos virágok mindenütt az ő számára nyiladozhassanak; és ki karral, mellyel e mindenség fölött hatalmasan kiterjeszsen? Szemeit földre függeszti, és lelke tükrében megpillantja az örökké jó és hatalmas alkotót; és leborúl szent színe előtt, kegyelméért esdvén, s tőle való kedves függését mélyen, kiolthatatlanul érezvén. És az ember, ki olly hatalmas és szabad, mint kívül e földön semmi más, önkeblében hordja a teremtő s gondviselő tiszta képét, s minden léptén érzi, hogy isten keze van rajta. A függés ezen örökös érzetében az ember meggondolva s fontolva élvezi roppant szabadságát, és hajlandó, a többi teremtményeket inkább magához emelni, mint minden czél nélkül szilajul összetiprani. „Ha az ember — mond Herder“—szabadságra teremtett, s a földön semmi törvénye nincs azon kívül, mellyet maga szab magának: úgy a legvadabb teremtménynek kell lennie, ha az isten törvényére a természetben mindjárt rá nem ismer, s az atya tökéletességére gyermekként nem törekszik.“ Avallásos érzemény, az okoskodó értelemnek ezen legdicsőbb szülöttje, nem retteggetve, nem kényszerítve, hanem jósággal s szeretettel öleli s akkép kalauzolja az ember szabadságát, miszerint ő épen akkor érzéné magát legszabadabbnak, ha ezen kalauza édes intéseit követheti.

*) Ideen zur Geschichte der Menschheit. Viertes Buch. VI.

A kies völgy ölében ide s tova andalg a jámbor férfiú, s merre megy és merre néz, bár körüli minden vigad, minden örül, s kívánsága elérésében egymással enyelgve minden vetekedni látszik; rá nézve mind ez mégis olly közönyös, olly idegen és hideg, hogy minden függetlensége s uralma mellett is szinte sziklaként földhöz sújtva érzi magát. De a mint megyés amint néz, ott a rózsabokrok közt mintha angyal szállott volna égből alá, szép enyelgő önhasonmását pillantja meg — a másik nemből. És a kebel, melly eddig olly nyugodt, olly hideg vala, magasan feldobogva lángra gyúl, és a kedv, akarat és hajlam, melly eddig ide s tova habozék, nem kérdve az észet, elragadó vágygal feléje iramlík. Egész életében mégmitsem tön olly hő kedvvel, még mitsem akart olly erősen, mint mosthózzá csak hozzá közeledni. És csakugyan neki senki sem parancsold, senki sem kényszeríti, hogy menjen oda: s vájjon tehát ezen cselekvényében szabad s egészen független e ő? Akaratod nélkül jövé, ember, e világra és e völgybe, s nem kérdezék azt tőled: akarsz e férfi lenni vagy nem, azzá levél, s azt hiszed, úgy kívántad, úgy szereted; most sem kérdik azt tőled: akarsz e hozzá menni vagy nem, még is mégy, mert úgy akard, úgy óhajtód, nemde? Csak menj, menj hozzá; kétségkívül ő is úgy akarja, úgy óhajtja, vágyai tiedtől aligha különbözök. „Édesen csalódott teremtmények, éljétek időtöket; ámde tudjátok, hogy azzal nem apróságos álmaitokat, hanem édesen kényszerítve, a természet legnagyobb célját mozdítjátok elő. Ő anemnek első párjában minden maradékot nemzedékről nemzedékre akart fogantatni; ehhezképest folytonosan fakadozó rügyeket választott az élet, akölcsönös tetszés legfrisebb pillanatiból; s midőn így az élő lénytől némit az ő létéből elcsíp, legalább a legszendébb módon kívánta azt tőle elcsenni — mond ide vágólag Herder *). És valóban igaz e nagy bölcselőnek azon sejtelme, miszerint az ember azon édes ösztöneivel, miket ő szerelemnek nevez, s melyekbe annyi önkényt helyez, szinte olly vakon, mint a nő-

*) Ideen. Zweites Buch. II.

vény, szolgál a természet törvényeinek. De a természet oly finomul tudá az embert a szerelemnek legédesb kötelekivel körülhálózni, hogy ő inkább akkor fogná magát szabadtalan s zaklatottnak érezni, ha ezen hálóból kizáratnék s magányos ridegségére hagyatnék. Tapasztalni kell, leírni nem lehet, mikép van az, hogy a szerelemben a rabság és szabadság egymással oly rokon, egymást oly forrón öleli?! — Mindenfelé tág a világ, de az ember szíve imádotjtához annyira kötve áll, hogy világát egyedül benne leli, s tőle, miként testétől, megválni nem képes; ámde a“ lélek a“ kettőben egy s a test kettő lévén, egymást kölcsönösen segítve, kettő hajtja végre az egy akaratot.

A két szívet legbensőbb kölcsönös vonzódás tiszta, ernyedetlen köteléke fűzvéen össze, mindkettő csak egymásom hő csüggsben leli világát; s azért most közeledhetik bármelyikhez más önhasonmása a másik nemből: mindig késő jó, nem gyújthatja meg azt, minek lángja már nélküle is magasan fellobog. És ez a szerelem erkölcsi oldala, melly az embert emberré teszi, s melly nélkül emberek számára nem nyílik e földön szabadság virága. —

Megérkezék az idő, midőn az éden ölen rideg magányosan bolyongott férfú már mint férj s atya családjához lekötötten él. Ámde ezen lekötöttség neki oly kedves, oly jó, miszerint rá nézve úgy, a mint alkotva van, teljes lehetetlen, hogy azt szabad akaratánál fogva önként ne szeresse; és malasztiban s eredményében oly dús, hogy a megsaporodott egyének kölcsönös szabadsága szilárd alapot csak rajta talál.

úgy van. Higye bár Rousseau vagy akárki, hogy az emberi kebel eleinte a természeti vad állapotban üres vala minden erény s erkölcsös érzelmektől: a mint az ember a teremtő kezéből kijöve, már is fogantaivá volt benne lelkének ama két legnagyobb kincse: a vallásos kegyelet, s a szív nemi gerjedelme. Egyik az ész virága, másik az érzékiségé; sőt mindkettő ez meg amaz kölcsönös ápolítja. Mert bár okoskodó észből fakad a vallásos érzelem, mégis

a szív sem teheti, hogy húrjai az iránt hálára ne pendüljenek, kinek olly végetlen jóságát s kegyelmét tolmácsolja az ész; s viszont bár szívből szakad a szerelem sugára, természetesen az ész is annak tiszta lángját helyeselve ápolni kénytelen. És ezen két legdiöbb gerjedelme lelkünknek leg-hatalmasb szerepet játszik az emberiség életében s szabadsága megalakításában: amaz egyházba, emez polgári társaságba kerítvén az embereket.

IV.

Polgári szabadság.

Társaságban élvén az emberek, vizsgálunk kell azon külső szabadságot, mellyet kiki a társaság kebelében feltalálhat. És itt mindenek előtt látnunk kell: vájjon minden tagjának egyenlő vagy különböző szabadságot ígér s biztosít e a társaság?

Ha a természetet tekintjük: látjuk, hogy ő az egyenlőséget nem szereti. Különbözik benne egymástól minden, alig találunk egy követ, levélkét vagy állatot, melly valamely mással tökéletesen egyenlő volna. Különbözik az ember is úgy anyagi mint szellemi erejire s alkatára nézve; különbözik a föld és éghajlat, mellyen s melly alatt él; különböznek a körülmények, mellyek közt életét elkezdé, folytatja s végzendi. Úgy hogy valóban nem csodálkozhatunk rajta, hogy évezredekig uralkodott azon nézet, miszerint az emberek egyenetleneknek születnek, miszerint a gondviselés némellyeket szabadságra, másokat szolgaságra teremtett. Az őskor legnagyobb bölcsei sarkigazságul tanítják ezt, Aristoteles s az isteninek nevezett Platon világosan és ismételve jelentik ki ezen meggyöződésöket. — Ámde az újabbkori elmék mélyebben vizsgálák a természet titkait s különösen az embert s rendeltetését. Kétséget nem szenved többé, miszerint a természet törvényei mind időben mind hatásaikban örökké egyenlők. És bízvást kér-

dezhetjük: hol van inkább egyenlőség, ott e, hol egyenlő erőknek egyenlő körülmények közt egyenlő szüleményeik vannak, vagy ott e, hol különböző erőknek különböző körülmények közt egyenlő szüleményeik volnának? Hogy a mennyiben különböznek egymástól az emberek, annyiban állapotaik is különbözők külsőleg; azért az emberi egyenlőség még nagyon is lehetséges. És csakugyan minden emberben megvan az, mi őt az ember fogalmába öleli, mi őt emberré teszi. Testre nézve a természet ember és ember közt nem tön egyéb lényeges különbséget, mint az egy nem és nem köztit. A lélek pedig emberi lélek lakik minden emberi testben, emberi lélek, melly gondolkodni, tökélye—sülni, magában függetlenül működni és saját teste szolgálataival élni képes, melly önmagában foglalja léte célját s rendeltetése eszközeit. Mindnyájan erkölcsi lények vagyunk, egyenlő célokhoz kötletvék; mindnyájunknak egyenlő kötelességeket kell teljesítnünk: lehetetlen hát, hogy egyenlő jogaink s szabadság-igényeink is ne legyenek. Tehát mindnyájunk egyenlő személyes méltóságot rejt magában, melylyet — mikép felebb az akarat szabadságáról állítók — sem másra átruházni, sem mástól elfogadni nem lehet, hanem kiki önmagáéra van szorítva. Ezen elválhatlan egyenlő személyes méltóságánál fogva minden ember egységénél sem többnek sem kevesebbnek nem tekintendő az egymás közti szabadság-viszonyok meghatározásában.

A gondolkodó értelem előtt ezen meghatározáskor csupán egynemű, érzékileg értelmes, külsőleg egymásra kölcsönösen ható lények lebeghetnek: neki tehát lehetetlen ezen kölcsönös hatásukra nézve más, mint általános azaz mindnyájokra egyenlőn alkalmazható szabályt állítania fel, még pedig olyan szabályt, melly nekik először csupán azért, hogy ők léteznek s együtt léteznek, másodsor további, de egyenlő tények vagy körülmények föltéte alatt egyáltalában ugyanazt engedi vagy tiltja meg. Ezen értelemben Kant „a velünk született egyenlőséget függetlenségnek értelmezi, miszerint nem többre köteleztethetünk mások által, mint mennyire őket viszontag szinte kötelezhetjük

Ezen értelemben veszszük az egyenlőséget mi is, s e szerint azon megkülönböztetésre sem leend szükségünk, mellyel némellyek az anyagi és alaki egyenlőség közt tesznek, habár a kettő egymástól lényegileg különbözik is. Az anyagi egyenlőség kézzel fogható, s aszerint ítélendő, a mint a tárgyak egymáshoz tetteleg állnak; az alaki ellenben csak viszonyosságban létezik. így például az alaki egyenlőség azt hozza magával, hogy a ki kettős terhet visel, az a jótéteményekben is kétszeresen részesüljön. —

Mind azon szenvedélyek közt, mellyek a korunkbeli nemzeteket izgatják, első s legélénkebb az egyenlőség szeretete. Mindazon forradalmi tüneményekben, miket az emberiség az amerikai szabadság megalapítása óta felmutatott, ezen szeretetnek műveit csodáljuk. És az egyenlőségnek ezen imádása minduntalan nagyobb helyet foglal el az emberi szívben. Sőt naponként tovább terjeszkedik azon tan, mit communismusnak neveznek, melly tulságig csigázza az absolut egyenlőség eszméjét, onnan kiindulót, miszerint a világ mindnyájok számára egyenlő mértékben létezik. A communismus az egyenlőséget legnagyobb tökélyében akarja előállítani, s pedig nem csupán atisztán politikait, hanem és főleg a birtok egyenlőségét, minden személyes tulajdont megszüntetvén. Egyenlőség kell neki minden viszonyra nézve minden áron, miszerint a társadalomban semmi különbség, semmi fölemelkedett, semmi alárendelt ne legyen. — Mi ezen kényszerített egyenlőségnek nem lehetünk barátai; ha a szabadságot szeretjük, a Kant által kifejezett egyenlőséghez kell ragaszkodnunk. S lássuk már: mi a szerint a polgári szabadság?

Midőn már nem egyedül Ádám van a paradicsomban, sem Robinson maga a szigetén, hanem a tért többen foglalják el, mellyen eddig csak egy ember uralkodók: szabadságának természetesen változnia, társadalmivá alakulni kell. És mivel az emberek mindnyájan egyenlők, fürkésznünk kell azon szabályt, melly mindegyiknek szabadságát egyenlő erőben és körben állapítja meg.

Ezen szabály nem más, mint a jogtörvény, melly az egyenlőség fogalmából önként foly, s Kant által ekkép értelmeztetik: „ A jogtörvény azon törvény, melly mind-egyiknek szabadságát mindnyájok szabadságával! öszhangzásra egy általános törvény szerint korlátozza.” Ezen értelmezés egészen kielégítő volna, ha kérdenünk nem kellene, hogy hát mellyik azon általános törvény, mellyszert mindegyiknek szabadsága mindnyájokévali öszhangzásra igazságosan korlátozandó? Mire a fentebbiek szerint azt fogjuk felelni, hogy a személyes egyenlőség törvénye az. A külső szabadságot ezen egyenlőség! törvény szerint korlátozó jogtörvény azután tisztét s rendeltetését tökéletesen teljesíteni képes, mi is nem egyéb, mint: egy akármely ember külső szabadságát mindnyájok külső szabadságának ellenmondásától megóni. Ez azt hozza magával, hogy minden polgárnak társadalmi szabadsága lehető legnagyobb legyen, azaz: egyiké se kisebb, mint a többieké. Ehhez képest hol az én szabadságköröm végződik, ott nyomban a másoké kezdődik, s az enyim olt kezdődik, hol a másoké végződik. Ezen szabadságkörök joggal vannak összekötte, mind azokat visszautasítani, kik saját szabadságköreikkel áthágva, másokéba léptek. Következőleg a külső szabadság s lehető legnagyobb kiterjesztése utáni vágy érzetének legszorosabban összeforrva kell lenni ezen vágy másokbani megismerésével, kik mindnyájan hasonló törekvéstől ösztönöztetnek. Ki szabadság után kapkod, ha értelmes s ismeri önmagát, kénytelen átlátni, hogy nem boldogul, hacsak külső szabadságának használatában az egyenlőség szabályától nem vezéreltetik, ezen gondolatját: „én szabad vagyok” a tétellel: „mások is mindnyájan szabadok” mindenkor tökéletes öszhangzásban tartván. — Ha ellenkező rendeltetnék, miszerint t. i. az egymással kölcsönös hatásban álló jogtársak kisebb szabadság-köröket kapnának, mint millyeket ellenmondás vagy összeütközés nélkül kaphatnak: az ilyen rendezet nem csak minden alap nélkül szükölködnék, minthogy atörvényhozás tárgya csak az egymást érdeklő szabadság-igények közti ellenmondás megszüntetése lehet; hanem azonfelül a

társakat közös rendeltetésük teljesítésében akadályoztatná is, s céljától megfosztaná a társadalmat.

Meghatározván ezek szerint a polgári szabadság körét, lássuk most már annak tiszta fogalmát.

Jellemzetesen bélyegzé azt üdvezítőnk szava: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Melly mondat a polgári szabadság fogalmán túlterjed ugyan, hanem épen azért magában foglalja az embernek egész társadalmi erényét, s ha azt eképp magyarázzuk: tiszteld felebarátodat, mint tenmagadatjüigyazt jé polgárnak követni nemcsak lehet, hanem mindig kell is. Benne az egyenlőség, szabadság és jog gyönyörűn van kifejezve s a szeretet ihletével egybeöelve. Önként foly ebből s közelebb szól a dolghoz üdvezítőnk másik intése: „Valamint akarjátok, hogy cselekedjenek az emberek ti veletek, azonképen cselekedjete ti is azokkal.“ Máté VII. 12.

Ezen intés oil y tökély esen fejezi ki a polgári szabadság eszméjét, hogy ennek valamennyi jó értelmezése mind csak annak szóbeli változtatása. Szépen változtatá azt újabb szabadságunk nagy hőse Kossuth Lajos *) mondván: „A szabadság fogalma polgári társaságban (tehát ajog mezején) nem más: mint tehetség akkint cselekedhetni, mikint ha mindenki cselekszik, egyiknek cselekvési joga másiknak cselekvési jogát lehetetlenné nem teszi. Tehát a jogoknak olly rendezete, hogy mindenki által, együtt egymás mellett, háborítlanul gyakoroltathassanak.¹¹ Rousseau azt nevezi polgári szabadságnak, melly a közakarát által korlátoztatik.

Sokan különbséget tesznek a polgári s politikai szabadság közt. Polgári alá foglalják aszemély és birtok szabadságát; politikáin pedig akormányzásbani részvétet, mint a polgári szabadság garantiáját, értik. — Hanem Pagés bebizonnyítá, hogy ezen megkülönböztetés álokoskodás, mutogatván, miszerint politikai szabadság nélkül polgári szabadság nem létezhetik, hanem csak önkény uralkodhatik. Ezen talpra esett állítást Mézard még bővebben fejte ki. Mi

*) Pesti Hírlap 1844 évi 322. számában.

„polgári vagy társadalmi szabadság“ nevezet alá foglalók a társadalomban élvezhető minden jogokat, s ezentúl rövidség okáért pusztán „szabadságnak“ nevezendjük azt, egyedül a társadalmi szabadságról leendvén már a szó. —

Élesebb meghatározás végett állítsuk immár egymás mellé az eddig taglalt három fogalmat: az egyenlőség, szabadság és jog fogalmait. — Rotteck azt tanítja, miszerint „a¹ jog egy az észszerűleg megismerendő s megtartandó külső szabadság s egyenlőséggel, vagy legalább a szabadság s egyenlőség a jog pusztá fogalmával már adva van.“ — Miben egy s miben nem egy úgy elméletileg mint a gyakorlati életben a¹ három fogalom: kivehető már eddigi előadásunkból is. Tudniillik:

Az egyenlőség azon személyes méltóság, melly-nél fogvást a velünk született külső szabadság polgárosításakor senki sem vétethetik sem kisebbneksem nagyobbak bárki másnál.

Apolgári s z a b a d s á g tehetség, az egyenlőség mértéke szerint a társaságban kinekinek kijutott körben függetlenül cselekedni s belső szabadságát tetszése szerint használni. Vagy: a polgári szabadság akülső szabadságnak azon része, mellyet a társaság kinekinek az egyenlőség mértéke szerint biztosít.

Végre a¹ jog legerősb igény, miszerint mindenkinek szabadsága mindenkinek szabadságávali öszhangzásra korlátoztassék. Vagy: a jog hatalommal is gyámolítható igény, miszerint kinekinek szabadságköre mindnyájoktól illeletlenül tiszteletben tartassék.

Egybe véve a három fogalmat, mondhatjuk, miszerint az egyenlőség azon arány, melly szerint —; polgári szabadság azon cél, melly végett —; a jog pedig azon erő, mellynek őtalma alatt — az emberek társadalomba szövetkeztek. —

Meg kell jegyeznünk, hogy vannak bölcselők, kik mindenek fölött kerülük a gondolatot, mintha az emberek eredeti szabadságukból a társaságban valamit feláldoznának, s azért a szabadság fogalmát mindjárt kezdetben, a belső

szabadság meghatározásakor, szeretik akként megfaragni, hogy az aztán akárhova beférjen, hogy azt többé sehol szökébbre szorítani se ne kelljen se ne lehessen. Mi azonban nem akarunk magunknak valóságtól eltávozó elméletek egyszerűsítésében tetszeni; hanem szabadságunk isten adta természetét minden tekintetben s minden oldalról úgy igyekszünk kifürkészni, miként az józan eszünk előtt okok s okozatokban jelentkezik.

Hiszszük, hogy mi emberek társas állapotra teremtettünk, s azért, ha úgy tetszik, megengedjük, hogy társas állapotunk nekünk természetes állapotunk, következésképp az ebben élvezhető szabadságunk is természetes szabadságunk; hanem azt tartjuk, hogy ezen szabadságunkat igaz valójában láthassuk, nem annyira feltennünk, mint csak megismernünk kell azt, a mi megvolt néhol néha megvan még jelenleg is, hogy t. i. egy magányos ember külső szabadsága egy nagy földterületen vagy szigeten minden társadalmon kívül csakugyan tágabb körű, mint azon polgáré, ki egy ország népes városában, sok hasonló igényű társa miatt, alig mozoghat. Es ezt, miután szabadságunkat nemcsak időben hanem térben is gyakoroljuk, komolyan senki sem tagadhatja. Hogy ez így van, minduntalan tapasztaljuk; s látni fogjuk, miként az egész képviseleti rendszer egyedül azért állítatik fel, mivel „sok milliókra megszorodott nemzet személyesen akarátát ki nem jelentheti.” Hogy kormányzási tekintetben a szabadságkörök a jogtársak számának arányában szűkülnek, azt legvilágosabban láthatni a szavazásoknál, más tekintetben pedig a túlszorodott nép közti élet nehézségeiben.

Egyébiránt nem kell feledni, miként itt a szabadságnak csupán köréről, s nem egyszersmind becse s erejéről szólánk. Ezekre nézve a dolog megfordítva áll, úgy hogy egészen Deák Ferencz ezen szavaihoz kell ragaszkodnunk: „A szabadság megosztva, becsében nem veszt, sőt erejében nyer s biztosságában nevedik *).“ E szerint ha szabadságunkat másokkal megosztjuk, terjedelmében, tárgyai-

*) Követjelentés. Pesten 1842. 46. 1.

ban másokat észszerűleg részesítünk: ez által eddigi szabadságkörünk némi részét elvesztjük ugyan, hanem a mink megmaradt, annak becsét s biztosságát a másokra ruháztuk rész nagyban gyarapítja; mert azt ennek másokra ruházásával mások közös ótalma alá helyezők, s velők oily viszonyba lépénk, mellyben szabadságunk élvezete nemcsak észszerűvé, igazságossá, hanem a kölcsönös közremunkálás által alkalmasbbá, kellemesbbé s minden tekintetben kielégítővé válik. Az ember olyan, hogy valamit másokkal közösen bírván, sajátját hiszi megbecsülni, ha azt másoknál tiszteli. És neki, társas állapotra teremtettnek, nincs is ropant terjedelmű magányra szüksége. Szűkebb, de mások társaságában szilárdabb s kedvesebb kör inkább elégítheti ki vágyait.

Hogy az elszaporodott embereknek társadalmon kívüli zavaros és erőszakos állapotát itt említetlenül kellehagynunk, az igen természetes; mert az ilyen állapotban nincs semmi szabadság, s ezen felül mi azt mindig csak átmeneti állapotnak tartjuk. —

A fentebbi értelmezésekből kitetszik: miszerint az egyenlőség, polgári szabadság és jog mind belső eredetű s egyenlő körű. Ebben tehát egyek, s ennél fogva rokonok, egymást kiegészítők s egymástól elváhatlanok. S most lásuk: miben különböznek, miben különbözik először az egyenlőség, aztán a jog a szabadságtól.

I. Az egyenlőség s szabadság közti különbséget itt legczélszeriibben véljük Tocqueville azon cikkének nyomán kiemelhetni, mellyben fejtegeti: miért mulatnak a democrata népek tüzesb és tartósb szeretetet az egyenlőség mintsem a szabadság iránt*).

„Ámbár az emberek általában egyenlők nem lehetnek, a nélkül, hogy egészen szabadok legyenek; s ámbár e szerint az egyenlőség a maga végső fokozatán a szabadsággal összevegyül: azért mégis szükség egyiket a másiktól megkülönböztetni.*

*) A Democratia Amerikában. III. köt. 130—136 I.

„Feltésem, hogy minden polgár hozzájárul a kormányzáshoz és kinekinek egyenlő joga van a hozzájárulásra. Ekkor senki a hozzá hasonlóktól nem különbözvén, senki zsarnoki hatalmat nem gyakorolhat; az emberek tökéletesen szabadok lesznek, minthogy egészen egyenlők fognak lenni; s tökéletesen egyenlők lesznek, minthogy egészen szabadok fognak lenni.“

Ez ama legtökéletesebb forma, melyet az egyenlőség e földön magára ölthet; de van ezer másféle is. Az egyenlőség megalapíthatja magát a polgári társaságban, a nélkül, hogy a politikai világban uralkodhassék. Lehet az embereknek joguk ugyanazon módon élni, a nélkül, hogy mindnyájan egyenlő részt vegyenek akormányban. Sőt némi egyenlőség kaphat lábra a politikai világban is, a nélkül, hogy benne a politikai szabadság feltaláltassék. Az emberek mind egyenlők, egyen kívül, a ki különbség nélkül ura mindnyájoknak. Gondolhatni több más feltételt is, melyek mellett igen nagy egyenlőség megférhetne többé kevesebb szabad vagy teljességgel nem szabad intézetekkel is.

A szabadság különböző időkben s alakokban jelent meg az embereknek; magát kizárólag bizonyos társas állapothoz nem kötötte. Az tehát a demokrata századok megkülönböztető bélyegéül nem szolgálhat. Az illy századokat kijelelő különös és uralkodó körülmény: az állapotok egyenlősége.

„Ha valamelly nép rámehetne valaha, hogy maga lerontsa, vagy csak megszorítsa is kebelében az ott uralkodó egyenlőséget, ezt csupán hosszas és fáradalmas erőködések által érhetné el. Szükség volna módosítania társas állapotát, eltörölnie törvényeit, megújitnia eszméit, elcserélnie szokásait s megváltoztatnia erkölceit. Hanem a politikai szabadság elvesztésére elég, nem őrizni azt, s azonnal elillan.“

A túlságos politikai szabadság által néha okozott bajok közvetlenek, kinekinek láthatók s érzi őket kisebb nagyobb mértékben minden ember. Azon veszélyek, melyeket a túlságos egyenlőség szülhet, csak lassankint mutatják ki magokat; csak néha néha láthatók, és midőn legerősza-

kosbakká váltak, már a megszokás miatt nem is éreztetnek.

„A szabadság által szerzett jótétemények csak sokára tűnnek ki, s mindig könnyű félreismerni az okot, melly azokat szülte. Az egyenlőség hasznai nyomban éreztetik magokat, s naponkint látni, mint szivárognak forrásukból.“

„A politikai szabadság koronkint nyújt bizonyos számú polgároknek némi fenséges örömöket. Az egyenlőség naponkint sok apró élvezettel szolgál minden embernek. Az egyenlőség bájai minden pillanatban érezhetők s kiki által elérhetők; irántuk a legnemesb szívek sem érzéketlenek, és a legközöségesb lelkeknek is gyönyörűségekre szolgálnak.“

„Az emberek nem élvezhetnék a politikai szabadságot a nélkül, hogy azt némi áldozatokkal kelljen megszerezniök, s arra mindig csak nagy erőködésék által tehetnek szert. De az egyenlőségből eredő örömeik önként kínálkoznak. Ezek a¹ magányos étet minden apró eseményeivel együttjárni látatnak, s kóstolhatásukra nem kell más, mint élni.“

„A demokrata népeknek természeti hajlamuk van a szabadságra; magokra hagyatva, keresik és szeretik azt, s csak fájdalommal nézik, midőn tőle eltávolíttatnak. Hanem az egyenlőség iránt tüzes, telhetetlen, örökkétartó, legyőzhetetlen szenvedélylyel viseltetnek; akarják az egyenlőséget szabadságban, és ha erre rá nem mehetnek, akarják azt még szolgaságban is. Eltűrik a szegénységet, szolgaságot, vadságot, de az aristokrátiát soha túrni nem fogják.“ —

II. A szabadság és jog közti különbség. Hobbes Tamás állítá fel azon tant, miszerint a jog szabadság, saját természeti erőit maga fentartására használni. És utána a természetjog folytonosan azt tanítá, miszerint a jog nem egyéb, mint egyéni önhatározás, az emberek cselekvéseiben függetlensége minden más ember akaratától, mit csak az egyenlőség törvénye korlátozhat. Ezen mondatnál maradt még Kant is, ki hön ragaszkodván ezen eszméhez, mondá: „A szabadság (függetlenség más valaki kényszerítő kényétől) mennyiben az minden másnak szabadságával egy általános törvény szerint együtt megállhat, az egyetlen, eredeti, min-

den embert emberiségénél fogva illető jog.“ Az egyenlőséget, polgári önállóságot s igazsághoz! igényt ő aztán csak következményeiül magyarázza ezen szabadságnak. De a jognak ezen értelmezését Fries *) igen éles bonczkés alá vevén, fejtegetését így végzi: „Az én jogom tulajdonképen nem szabadságom, hanem az én jogom igényem, miszerint minden másnak szabadsága az én szabadságommal öszhangzásra korlátoztassék.“

A fogalomnak illy értelmezése egészen kielégítő. Az eredeti, velünk született ösjogot ez tisztán s határozottan állítja elő. Az egyenlőség eszméje pedig ezen jogfogalomba zárja a kötelesség eszméjét is. —

Ki lévén így röviden emelve, miben egyeznek, miben különböznek az egyenlőség, polgári szabadság és jog fogalmai: lássuk már, mi következik önként az így felállított elvekből? Következik mindenek fölött, hogy értelmes lények koránsem azért állnak társaságba, miszerint ott magoknak szabadságot szerezzenek, hanem inkább s csupán azért, hogy a velők született, tehát önmagokkal odavitt szabadságukat egymásnak lehető legnagyobb mértékben kölcsönösen biztosítsák. Tehát távol attól, hogy nekik az álló—dalomtól valami szabadságot koldulniok kellene, ők elidegeníthetlen saját joguk megszorításának címét teljes hatalommal követelhetik. Mert vannak címek, mellyeknél fogva bárkinek is szabadság-megszorítása s jogegyenetlensége igazságosnak, azaz: az észjog ítélőszéke előtt érvényesnek találtathatók. Ezen címek pedig a következők: jogképtelenség, jogsértés, közvetlen s közvetett egyesség. Minden más czímnél fogva történő jogegyenetlenség jogtalan. Lásuk egyenként.

1. Jogképtelenség: Belső szabadságunknak semmi köze nem lévén a külvilággal, az fogyhat s terjedhet, a nélkül, hogy más valaki belső szabadságának körére tárgítólag vagy megszorítólag hatna. Ámde a polgári szabadság csupán azon viszonyban létezhet. miszerint senki saját

*) Die Geschichte der Philosophie, von Jakob Friedrich Fries. Halle 1840. II. Bd. S. 618.

körében a vele kölcsönös állapotban levőktől nem háborgatják, s viszont ő sem háborgat senkit, sőt k é p e s és hajlandó mindenkinek megadni azt, mit ő saját szabadsága részére mindenkitől igényel. És csak is ezen képessége s hajlama által lesz az ember jogalanynya, s azon arányban megszűnik az lenni, mellyben a képességet, másokat jogalan yokú i tettelg tisztelni, elveszti. Következőleg mindenki csak annyiban áll ajogtörvény ótalma alatt, mennyiben másokat kellőleg személyekül tisztelni tettelg képes. Tehát a gyermekek, éretlenek, bolondok s örültek szabadsága azon arányban helyesen korlátoz tátik, melly arányban ők képtelenek a jogtörvényt tettelg tisztelni, s ennél fogvást mások szabadságát vésszel fenyegetik. Ezen arányban szabadságuk korlátozása rájuk nézve jótétemény. Mert lehetetlen, hogy valaki tiszta öntudatában magának ártani kívánna, s mindenkiről fel kell tenni, hogy magának csak jót akar; következéskép ha az ő rjögő bezáratik, úgy kell tekinteni, mintha azt ő maga akarná, s valóban lehellen is, hogy józan perceiben maga ne rendelné, miszerint bekövetkezendő bódultságának idejére ő rizet alá vétessék.

2) Jogsértés. Imént fejtegetett okoknál fogva szintén aránylag megszoríthatatik azok szabadsága is, kik jogmegvelő akaratukat tettelg nyilváníták, mások szabadságigényét s a köz jogrendet megsérteni nem átallák, s ez által saját jogigényükről, az egyenlőség törvényénél fogva, ugyanazon arányban tettelg lemondának. Ezen eszmén alapszik, hanem is kizárólag, de végül csakugyan ezen alapszik a tiszta büntetőjog vagy társadalmi fenyték, s a büntetés tulajdonkép nem egyéb, mint a jog s szabadságnak jogsértés miatti megszorítása, vagy néha teljes, s ollykor ollyan elvétele, hogy az soha többé vissza nem szereztethetik.

3) Közvetlen egyesség. Minthogy a szabadság saját akaratnak foganatosilhatásában áll, s a nyilvánuló akaratot valódi akarat gyanánt kell venni: ennél fogva az igazi szabadságnak legkevesbbé sem árt, ha az, ki szabad tetszéséből valaki iránt némi kötelességet vállalt, ezen kötelességének teljesítésére azon valaki által kényszerítetik.

A szerződésileg önként elvállalt kötelezettségek a szabadsággal épen a szabadságnál magánál fogva nem ellenkezhetnek; mert a ki magát saját szabadságkörében tetszése szerint nem kötelezhetné, épen az még saját körében sem volna szabad. És az sem áll, mintha ekkép azért nem volna szabad, mivel kötelezettségére nézve szándékát később meg nem változtathatja; mert hiszen így a kötelezés lehetetlen volna, szabad sem ő sem senki nem lehetne, sőt az egész állodalom valósíthatlan ábránd lenne, mivel ez s így a szabadság is kölcsönös kötelezettségen alapszik. Tehát annak szabadsága legkevesebbé sem sértetik, ki önként vállalt kötelezettségének teljesítésére, később akarata ellen ugyan, de mégis előbbi akarata szerint, kényszerítették. Hlyen kötelezettség pedig nagyon sokféle lehet: már csak kötőmódjára nézve majd kijelentett, majd hallgatag, majd egyvagy kétoldalú, llyennek foganatosítása hatalommal is eszközöltetik a nélkül, hogy a velünk született egyenlőség s szabadság legkevesebbé is illetetnék. De illetetik ám minden olly magányjogi intézkedés által, mellynél fogva ember mint kényúr és rabszolga, meg földhöz bilincselte jobbágy, mint teherviselés nélküli jótéteményélvező, jótéteményélvezés nélküli teherviselő áll egymással szemközt, — miként nálunk az örök emléké 1848 évi mart. 15-ke előtt volt.

4) Közvetített egyessé g. Ki társadalomba lép, vagy abban megnyugszik, az természetesen mindenben meg egyez, mi attól elválhatatlan, mi vele együttjár, belőle szükségkép következik. Hlyen feltétele a társadalomnak az, hogy a közügyekre nézve az egyes akaratok a közakaratnak alárendeltessenek. A hány fej, annyi gondolat s akarat lévén, természetesen merő képtelenség, hogy a közügyek mindeniknek külön akarata szerint folyjanak; közakarat szerint kell azoknak folyniok, melly egyéb nem lehet, mint az állodalom céljának követése. E tekintetben tehát minden jogtárs szabadság-igényének arra kell szorítkoznia, hogy a közakarat a társadalom kijelelte körből soha parancsolólag ne lépjen ki. Az illyen közakaratnak, mellyet alább bővebben fejtegetendünk, engedelmeskedni, koránsem ellenkezik

a szabadsággal, sőt az a¹ társadalmi szabadságnak épen lényege. Hasonlón következik a társadalom eszméjéből, miszerint azt a szerződők nem csak magok számára, hanem utódaik s általában a benne születendők számára is alkoták, legalább, mennyiben a földterületet elfoglalak, úgy hogy minden új polgár kénytelen vagy megelégneni az alkotmányval vagy hazáját elhagyni. Kedvéért s minden új polgár kedvéért az újra alakíttatni nem fog. O már nem az egyesekkel, mikép az alapítók tevék, hanem a már meglevő hatalmas közakarral köthet csak szerződést. Igaz ugyan, a közakarat alakításához aránylag ő is járul, s a közakarat koronként vizsgálat alá veszi, legalább veheti s javíthatja az alkotmányt, s kifolyásait, a törvényeket; és ebben nagy megnyugvást találhat minden új polgár. Azonban az egyszer meglevő, kivált hosszú idő alatt megszilárdult nem lehet annyi, mint nem létező, mint semmi. Minden létezőben van a millyen olyan vis inertiae, s a politikában a történet hullámai még egyéb nehézségeket is hordanak fel. —

A szabadságnak fenn fejtegetett fogalmából következik továbbá, hogy minden kiváltság, szabadíték, mik a jogokat némelly helyekre felseprik, feltorlasztják, ellensége, legalább zavarója a¹ polgári szabadságnak, s vele össze nem férhet.

Következik végre a fentebbi fejtegetésből, hogy a szabadságnak többese nincs, s azért szabadságokról tulajdonkép nem is szólhatunk. Szeressük a szabadságot, kerüljük a szabadságokat. Mindazáltal ha az egy szabadságot különbéle tárgyakra s viszonyokra alkalmazva részletesben fejtegetjük: az ezekre vonatkozó részeit, bővebb megkülönböztetés végett külön, a tárgytól vett nevekkal szoktuk kijelelni. így megkülönböztetjük a vallás, lelkiismeret, szólás, *sajtó*, tanulás s tanítás, ipar és kereskedés, társulás, költözködés, személy s birtok szabadságát. Főtekinetet érdemel azonban a már érintett polgári s politikai szabadság megkülönböztetése. A politikai, mint a kormánybáni részvét, természetesen a legnemesebb, s úgyszólván színe a szabadság nemeinek. És sokan úgy véleksenek,

hogy ehhez a polgároknak sem olly általános, sem ollyfeltétlen igényük nem lehet, mint a tisztán emberi s polgárihoz. Igaz, nem minden ember, sőt jelleménél s műveltségi fokánál fogva nem is minden nép alkalmas az igazi politikai szabadság élvezésére. Ezenfelül az embernek ösztönszertt hajlama van, ragaszkodni régi szokásaihoz, s elvégre a rabszolga is megszereti lánczait, miként Ulysses utitársai is megszerették marhaállapolukat. De ebből koránsen az következik, hogy a status megfeledezzék magáról s tisztéről, és nevelés helyett békókban tartsa öntagjait. Megkívánván a társadalmi jog, hogy a valódi közakarat lehető legnagyobb mértékben fejtessék ki, az alkotmányszerkesztés főfeladata, miszerint atársadalom minden tagját, ki elég tehetséggel bír, önálló, értelmes akaratával a közügyek vezetéséhez járulni, aránylag részesítse a közakarat alakításában, s a jogokra nézve semmi más egyenetlenséget ne állítson fel, mint mellyek a dolgok természete szerint világos szükség vagy hasznosság által igazolhatnak, s következésképp az igazi közakarral megegyeznek. —

A szabadság legnemesb gyöngye létünknek, s mégis olly rideg száraz fejtegetéssel járunk körülüi? Valóban magunknak is fel kell Göthével sóhajtanunk:

„Grau, theurer Freund, ist allé Theorie,
Doch grün des Lebens goldner Baum.“

Elmélete száraz bár, ő maga úgy is, miként azt előadni törekvőnk, égi lény, és az életben csak volna volna volna!!

MÁSODIK RÉSZ.

A TÁRSADALMI REND FŐELVEL.

I.

A társadalmi rend fogalma.

A társadalmi rend fogalmát nyomozóknak előbb a társadalomét magáét kell látniok.

Természetesen föl kell tennünk, hogy, mihelyt az emberek elszaporodtak, köztök az erősek egyesültek, hogy elnyomjanak, s a gyengék, hogy ellenálljanak; hanem csakhamar tapasztalák, hogy mivel mindegyik mindent el akar nyelni, senkinek semmije sincs, mert mit ő ma eloroz, azt holnap tőle rabolják el, sőt élete is, minden biztos védelem nélkül, szüntelen veszélyben van; és tapasztalák, miszerint nincs természetellenesb állapot, mint ha kiki maga bírája. Ennél fogva jónak s elkerülhetlennek látták, ügyességre lépni, kinekinek jogkörét észszerűleg kiszabni, s az így kiszabott jogköröket egyenkints egyetemben mindnyájok kölcsönös óalma alá helyezni.

Sok bölcselő, de főleg Rousseau ill yen szerződésre alapítja a társadalomról írt egész elméletét; azonban Godwin *) kérdi tőle: ki kötötte azon szerződést, mikor és hol, mennyi időre, micsoda tárgyra nézve, nyilván kimondott szavakkal e, nem leheltet e rász szerződést is kötni, kimerítettett e vele már minden, s a hallgatag szerződésnek, melyre minden zsarnok támaszkodhatnék, van e jogereje? — El-

*) William Godwin: Enquiry concerning political justice. London, 1792.

vonatkozva attól, hogy némely nemzetek, s kiváltképen mi magyarok efféle szerződést — a hét vezér vérével megpecsételtél s a pusztaszerit — a történet évlapjain is kimutathatnánk; itt ezen kérdéseket ne vitassuk, legyen elég megérintenünk, miszerint rajok nézve Godwin maga is az értelmes közakaratban nyugszik meg, azaz ő a feltett társadalmi szerződésből folyó következtetéseket az értelmes közakaratból magyarázza. És mi is mindnyájoknak öszhangzó s folyvást tartó akaratiban s koránsem a valahai történetben helyezzük ezen szerződés lényegét. Jól érinté Kant is, hogy a szerződési történet feszegetése célra nem vezet; ez — úgymond — a népre nézve, melly már polgári törvény alatt áll, egészen céltalan, s az állodalmat mégis veszélylyel fenyegető okoskodás; mert ha valamely alattvaló, a végső kútforrást kikutatván, a jelenleg uralkodó hatalomnak ellenállana: ő annak törvényei szerint, azaz igazságosan megbüntetni, elvesztetni vagy számkivettetni fogna. Ne bántuk hát a múltat, hanem tekintsük az emberi nemet úgy, a mint az szemeink előtt él. Látjuk azt társadalmakban élni, és látjuk egyszersmind, mikép azt, természetéből folyó saját akaratan kívül, efféle életre semmi nem kényszeríti. És az új nemzedékek ezen életben folyvást megegyeznek, mert, mint látjuk, szét nem oszlanak, ugyde miben az ember szabadon megegyez, az neki természetesen tetszik; tehát hogy a társadalomban mindenki megegyezzen, akkép kell annak elrendezve lennie, hogy az mindenkinek tessenék. Azaz lehet, hogy némely gyengék olly társaságban is megnyugodnának, mellynek javaiból részökre kevesebb jutna mint másoknak; azonban lehetetlen, hogy megegyezésöket azonnal vissza ne húznák, mihelytiránta s emberi jogaik felöl felvilágosíttatnának. Következésképp úgy fog a társadalom mindnyájoknak igazán tetszeni, ha abban nem annyira kinekkinék akarata, mint inkább az értelmes közakarat nyugvandik meg; azaz, ha az alapjául szolgáló elvek a fölvilágosúlt s elfogulatlan értelem kritikáját kiállják. Nekünk tehát a társadalomnak az emberi természetből föllengő tiszta eszméjét kell keresnünk, s ezt vennünk a vitatott társadalmi szerződésnek.

Ezen eszményt keresék a népek minden időben, s azt mindig annyiban valósíták, mennyiben felöle ők vagy legalább többségeik vagy hatalmasbjaik felvilágosulva s meggyőződve valának. Ezen eszmény érvényességét napjainkban az európai legújabb események nagyszerűen hirdetik s megismeri minden tisztán gondolkodó s elfogulatlan ember. Sőt már a múlt században magok a legnagyobb fejedelmek is, mint II. Fridrik, II. József, II. Katalin, I. Sándor, az által, hogy nyilván kijelentek, miszerint a fejedelmek a népek, s nem ezek a fejedelmek végett léteznek, magokévá tették az elvet, miszerint minden kormánynak népiesnek s az értelmes közakarattal öszhangzónak kell lenni. Sőt II. Fridrik világosan elfogadd a társadalmi szerződésrőlí tant, állítván: „A polgárok egy velők egyenlőnek semmi más okból nem adtak elsőséget, mint hogy öt azon fontos szolgálatra határozzák, miszerint a törvényeket föntartsa s az igazságot kezelje *).“ De még régibb idők sem üresek illy fejedelmi szép vallomásoktól. Példásak e tekintetben XIV. Lajos 1667-ben kiadott rendeletének következő szavai: „Nem kell tehát mondani, hogy az uralkodó nincs az ország törvényeinek alávetve, mert az ellenkező a népek jogából folyó igazság, mellyet a hízélgés néha kétségbe hozott ugyan, hanem jó fejedelmek állandón országaik isteni védasszonyaként ótalmaztak. Mennyivel helyesebb a bölcs Platóval állítani, miszerint a királyság tökéletes üdve abban áll, hogy az alattvaló a királynak, hogy a fejedelem a törvénynek engedelmeskedjék, és a törvény jó legyen s állandón aközjót tartsa szem előtt!¹ És igaz Hume s Montveran történetírók azon állítása, miszerint a Stuartok tulajdonképen azért veszítették el trónjokat, hogy a társadalmi szerződés tanával megbarátkozni nem bírtak.

Midőn tehát ezek szerint a társadalmi szövetkezés tanát föltétlenül el kell fogadnunk: itt állunk azon hétforrásnál, melly egyetlen közvetlen eredete minden jognak. Igaz ugyan, ajogtörvény kö z v e te 11 főkútfeje az, mi az erkölcsi törvény közvetlen s legközelebb forrása, a jogtársak

*) Aretin: Anleitung zur Regierungskunst von Maximilian I. Kurfürsten von Baiern. Bamberg, 1822. S. 56.

erkölcsi meggyőződése s a társadalmi közbéke szükségének belátása; hanem közvetlen s legközelebb forrása a béke- vagy jogszerződés, az egyenlő szabadságnak, vagy egyenlőn szent és szabad személyes méltóságnak általános külső megismerése s tiszteletben tartása. Eszerint az úgynevezett természeteti foglalás vagy birtokba vétel semmi jogot nem alapít; mit a régi iskola tanított, s mitől még Kant sem tért el, sőt megragadás általi eredeti szerzősmódot tett fel. Ezt Fries élésen czáfolá meg, mondván: ha én egy gazdátlan dolgot ragadok meg, azzal, igaz, senki jogát nem sértem; ámde ha most más valaki nyúl azon dolog után, azonnal az egész természeteti szabadságnak vége van; mert e szerint azon más valaki jogtalanságot követ el rajtam, minthogy szabadságomat korlátozni akarja, hanem én szintűgy jogtalanságot követek el ő rajta, ha egyedüli ura akarok lenni azon dolognak. Tehát a tényleges szövetkezés s az ebből fejtendő logikai következmények, egyetlen forrásai minden jognak. —

Az előrebocsátottak szerint a társadalom általában véve nem egyéb, mint több személynek valamelly közös cél elérése végett egymással jogilag vagy szerződésileg fenálló összeköttetése. E szerint a társadalomnak nemcsak alanyi, hanem tárgyilagos célja is van.

Ehhez képest különbözik a társadalom olly társaságtól, mellynek tagjai egy cél végett ugyan, hanem minden kölcsönös kötelezettség és segély nélkül gyűltek össze; p. o. a színházba kiki mulatás, hanem csak maga mutatása végett megy. Továbbá különbözik olly társaságtól, mellynek tagjai egy tárgyilagos és közös célnak együtthatás általi elérése végett, de mégis vagy egészen minden, vagy legalább jogi kötelezettség nélkül seregiének össze; p. o. kik templomba isteni tiszteletre gyülekeztek. Végre különbözik a társadalom mind azon viszonyoktól, mellyekben több személy igazán jogi kötelezettséggel egy közös célra munkál ugyan, de nem egymással, hanem akívülük levő tulajdonossal egyenkint kötött szerződések szerint; p. o. agyármunkások.

A társadalom különösen megkívánja, hogy tagjai ne csak összeköttetésben legyenek egymással, hanem teltleg

egygyé, egy őket mindnyájokat közösen hevítő lélek által élő egészszé váljanak. A valódi társadalom tagjai legkisebb viszony által sem választatnak el egymástól, hanem mindnyájan tetteleg s igazán egy életcélra termett, részleteiben egynemű erkölcsi személyt képeznek. Minden cselekvény, tartozás és követelés itt közös; egy tag jogai s kötelességei valamennyi mást egyaránt illetnek; mi egyet mint tagot sújt, azt a többiek is mindnyájan érzik; az egész közönségben lakozó közös lélekélteti, ösztönzis buzdítja valamennyiöket.

Tagadni nem lehet, hogy a társadalom ezen tiszta fogalmát fölötte ritkán láthatjuk teljesen így valósítva lenni. A tisztán társadalmi viszonyok közé rendszerint idegenszerű viszonyok is szövődnek, s idők haladtával amazok pozitív rendelkezések által sokfélekép módosíttatnak. Mindazáltal nekünk a társadalom fogalmát eszményi tisztaságában kell előadnunk, mivel különben lehetetlen számára általános, észszerű, természeti jogelveket felállítani, s lehetetlen az éleiben előforduló elferdítéseit s a körülményektől tanácsolt vagy rosztalt módosításait megítélni.

Magára a szerződés módjára nézve kétféle társadalmak a t lehet megkülönböztetni. Némellyek ugyanis egyszer mindenkorra elérendő, vagy legalább bizonyos időre vagy bizonyos személyszámra vagy épen bizonyos személyekre szorított cél végeit alakúinak; mások ismét célukat sem időhöz sem bizonyos személyekhez nem kötik, sőt miként a legfőbb társadalom, a státus alapítói, épen arra törekszenek, hogy kitűzött céluk elérése végeden időben mennél több személynek legyen feladata. Az első osztálybeli társadalmak több tagot vagy teljesen nem vesznek fel, mint a házasság, vagy csupán a már meglevő tagok kijelentett megegyezésével vesznek fel; a másik osztálybeliek ellenben természeteknél fogva megkívánják, hogy vagy minden elhaló s kilépő tag más által pótolassék, vagy a tagok száma végellen lehetvén, kilépés szüksége nélkül is új tagok fogadtassanak be, ezen új tagok beléptökkor nem az egyekkel, hanem a régi társ; k közakaratóval kötven szerződést.

És itt helyén leend röviden a társadalmi köz-

akarata fogalmát látunk. Minthogy a társadalom tagjai bizonyos közös cél végett olly összeköttetésben vannak, hogy őket egy átölelő szellem úgyszólván, egy személylyé, minden esetre egy erkölcsi személyességgé olvasztja össze: ezen személynek okvetlenül saját akarata is, azaz a társadalom tagjainak közakarata van. És koránsem áll, mit némmelleyek állítanak, hogy ezen közakarata csak költemény; tudjuk s tapasztaljuk, hogy az elméletileg s gyakorlatilag ropant valóság.

Meg kell azonban azt a m i n d n y á j o k akaratótól, azaz a jogtársak egyenkint öszhangzó egyakaratótól különböztetni, mint a miilyen legtöbbféle társadalmakban el sem igen érhető, s csak is a szerződés megkötésére kívántatik meg multhatlanúl. Mert a társadalom természetesen olly szándékkal köttetik, miszerint az fenállhasson s célja felé küzdjön; ugyde mikép állna az fen s küzdene célja felé, ha minden ügyeire nézve mindnyájoknak egyenkint öszhangzó, de emberi természetünknel fogva el nem érhető akarata kívántatnék? — A közakarata hát talán a t ö b b s é g akaratót jelenti? E kettő is lényegileg különbözik egymástól: részint mivel a többség akaratót, mint szinte a mindnyájokét is, még kérdeni kell, ha vájjon az tárgya s tartalmánál fogva érvényes e, jelesen vájjon a társadalmi szerző-, déssel öszhangzik e; részint mivel a többség akarata a közakarata kifejezésére természetesen elegendő ugyan, de mégis aközakarataknak inkább csak nyilvánulási módja vagy jogi jelentkezése, semmint lényege az.

Rotteck szerint a közakarata (Gesammtwille) a tagok társadalmi ügyekben nyilvánuló akaratainak puhatólás, számolás, összehasonlítás sőt ollykor méregetés által is megtudható egyedüli vagy tetemesb főirányzata; vagy más szóval: az a társadalmi szerződés által körülírt téren, s a társadalmi kötelesség megszabta irányban tetemesbnek nyilvánuló akarata az egyesülteknek.

Ehhez képest az egyéni akarataknak egymáshoz kell simúltniok, és a társaság természeténél fogva követeli, miszerint minden tagja a szükséghez képest engedjen egyé-

niségéből, s külön akaratát értelme világánál közakaratba olvaszsa. Sőt a közügyek mezején az egyesültek tulajdonkép nem is bírhatnak érvényes egyéni külön akaratall, hanem csak a közakaratnak egyegy elemeként szerezhethnek magoknak súlyt, azaz nekik a közügyek tárgyalásában nem lehet, nem szabad magány hajlamaikat, érdekeiket vagy szenvedélyeiket követniük, hanem mindig a társadalom célját s tagtársaik jelentkező akaratát tekintve, saját akaratuknak e kettővel lehető legöszhangzóbb irányt adni tartoznak. És ez atársadalmi erény a közügyek vezetésében.

Mint hogy a közakarat a tagok akaratirányaiból kipuhatolandó: minden társadalomban szükséges olly szerkezet, mellynek segedelmével ezen puhatolás megeshetik. És mindenkinék érdekében áll, hogy ezen szerkezet az ő kívánsága szerint legyen alkotva, miszerint benne teljesen megnyughassék; mivel minden szabadságának gyakorlata ettől fog függni. Az Hlyen szerkezet lehet természetes, például olly gyűlésrendszer, mellyben a tagok mindnyájan személyesen jelenthetik ki akarataikat; s lehet mesterséges, például a felállított kormány. —

Ekkép magyaráztatván a társadalom fogalma, kitetszik: hogy a legfőnségesb társadalom az, mellyetaz emberek szabadságuk s jogaik biztosítása végett alkotnak, azaz a státus vagy állodalom; s kitetszik, hogy annak elvei az előbb fejtegetett szabadságéival öszhangzanak s teljesen megegyeznek. Sőt mihelyt valamelly egyesületben egyenlőség s szabadság nincs, az a tiszta társadalmak sorából azonnal kiesik.

Illy előzményekből immár önként következik a tár — sadalmirend fogaim a. És midőn az eddig fejtegetett elvek egymással öszhangzanak, lehet e, hogy épen a rend a szabadsággal ellentétben legyen?

Gyakran halljuk, hogy ez magát a rend, amaz meg a szabadság emberének vallja; hogy a rend elnyomja a szabadságot stb. Ellenben Kossuth egykor*) „Szabadság és rend“ cím alatt azt állttá, hogy a „rend és szabadság, em-

*) Pesti Hírlap 1844. évi 322. sz.

berekről szólva, nemcsak nem ellentétes, de még csak nem is külön fogalom, hanem tökéletesen egy, tökéletesen synonym.“ Politikai gyűlésekben s hírlapi czikkeben könnyen törhetni pálczát a fogalmak fölött; ámde nekünk itt atudomány terén pontosan kell azokat kijelelnünk.

A rend mindig czélt tesz fel, úgy hogy az tulajdonkép nem egyéb, mint a dolgoknak rendeltetésök szerinti mi-benléte. Ehhez képest a r s a d a l m i r e n d nem egyéb, mint a társadalmi célra vezető léte s működés: vagy a társadalmi cél kívánta törvények ép megtartatása.

Ezen fogalmat a fő társadalomra, melly a szabadság biztosítása végett alkotlaték, alkalmazva — miután az emberek a kinekkinék egyenlőn kiszabott szabadságköröket mindnyájok védelme alá helyezvén, s ezen védelmet kiki személyesen nem gyakorolhatván, azt a mindentől szükséghez képest támogatandó állodaltni hatalomnak adták át, — ezen állodalmi hatalomnak kellő eredménye a polgári társadalmi rend. Ezen rend tehát a polgári szabadsággal nem ugyanaz, nem synonym, de nem is ellentétes, sőt egymást feltételező s kiegészítő a két fogalom.

Különbözik egymástól a szabadság és rend:

1) Eredetere nézve. A szabadság tudniillik belülről, minden ember belsejéből s tehát a társadalom aljáról veszi eredetét; a rend pedig kívülről s felülről egyenesen az állodalmi hatalomtól származik.

2) Körére nézve. A szabadság köre épen olt végződik, hol a rend tere kezdődik. Amaz a jogtörvény által megengedett, emez az által tilalmazott tér. A rend tehát a szabadság körét hozzá simulólag de sértetlenül fogván körül, vele természetesen megegyez; ámde ellensége s visszautasítója az a jogkörön tulcsapott szabadságvágnak vagyis korlátlanságnak, mellynek épen fékezésére állítaték fel, származzék bár ezen korlátlanság, szülője mindig jogsértésnek, akár önkényből, akár tudatlanság vagy tévedésből. — Azt mondják, minden hasonlítás sántikál, de a kis méhek mégis olly gyönyörű köztársaságot alkotnak, hogy szinte nehéz szép tapintatukat nem irigyleni, mellyel ők olly

gyönyörűn tudják a szabadságot a rendben megtestesíteni, az egyes szabadságköröket olly szép egyenlőn felépít ni! Pompás művekben szép társadalmi rend a sejt, s benne a fürge kis méhek, mindenik saját czellájában, az eleven szabadság maga. A sejt nem bánja a méhet, de mégis saját czellájában megtérésre kényszeríti; a sejt hát nem ellensége a méhnek — hiszen ő maga készítő —, ámde ellensége ellene támadó vágyának. — A szabadság köres arend tere közti határvonal eltalálása fő s legnehezebb feladata a stálusbőlcseségnek; arra vergődni, végczélja a szabadság igaz bajnokainak; s rajta megállapodni s maradni képes lelkűit kizárólag az önmagán uralkodni tudó, szabadságra megért nemzetnek sajátja. Mert a szabadság könnyen illető körén tulterjeszlelik, s ekkor az a rend terére csapván, jogsértéssé, rendbontássá fajúi; s viszont a rendet kezelő hatalom is szerelvén a szabadság körére berontani, könnyen jogokat tipor s elnyomja a szabadságot.

3) Lényegére nézve afönnebbiekhöz képest aszabadság a cél, a rend az eszköz, minthogy az emberek a végett szövetkeztek, hogy a szabadságot a rend által biztosítsák. Aztán a szabadság függetlenségben s minden gátló hatalom hiányában áll, ellenben a rend a hatalom szülöttje s ápolja, vele együttjár, habár nem mindig egészen tőle származik is. Mert a rend eredménye lehet, sőt kell, hogy mennél inkább legyen, a polgárok kebleiben honoló tiszta erkölcsi méltánylásnak jogtiszteletnek, és csupán akkor, ha az ennek nem eredménye, áll elő a szükség, miszerint azt a jogtársak nyavalyáinak eleve elkészített gyógyszerül felállított külső hatalom hozza létre.

És főleg ezekben különbözik egymástól a szabadság s rend fogalma a társaságban; de abban megegyeznek tökéletesen, miszerint mind a keltő egyaránt nélkülözhetlen s egymástól elválhatatlan kelléke a társadalomnak, úgy hogy ki az egyiket akarja, a másikat is óhajtania kell. Mondani szoktuk ugyan, miként szabadság rend nélkül anarchia, s rend szabadság nélkül zsarnokság; mindazáltal tudni való, hogy valamint anarchiában szabadság nincs, a jog eszméje

nem uralkodik; úgy a zsarnokság alatt is rendet, igazi rendet hasztalan keresnénk; mert szabadság és rend emberek közt csak együtt, egymással észszerűen összeforva létezhetnek.

Mi magyarok első felelős kormányunktól illy értelmű zálogát bírjuk a rendnek s szabadságnak, mert annak egyik tagja, Szemere Bertalan, első üdvözlötetésekor (Pesten 1848 mart. 25.) a szabad ég előtt az éjnek ünnepi csendében illy fogadást tön: „Mi — más biztosítékot a jövőre nézve nem adhatunk, mint, hogy mi a szabadságot nem tartjuk eszköznek, hanem czélnek, mi a rendet is a szabadságért óhajtjuk, és azt a szabadság szempontjából aszabadság eszközeivel óhajtjuk fentartani.“

Lamartine azon röpiratában, mellyben acommunismus elveit magától visszautasítja, azt mondja, hogy híven ragaszkodik a társadalmi rendnek három főoszlopához; az állodalom, család és tulajdonhoz. És valóban ezen oszlopon nyugszik az emberi társaság rende; hanem még hozzájuk kell tennünk a negyediket, az erkölcsiséget. Ha a társadalmi jogok szentül megtartására szilárd és tartós akarat vagyis benső erkölcsi jogméltánylás hiányzanék a polgárookban: úgy a jó rendet is nélkülözniük kellene, s minden esetre egészen máskép s más eszközökkel kellene köztök a béke föntartásátkísértgetni. Mi azonban az embereket egyenlőn szabadoknak, magok és mások jogait egyenlőn méltánylóknak teszszük fel; és csak azon esetekre, ha bárki az öt illető jogkörön túl más bárkiét rohanná és sértené meg, mindenütt s mindenkor kész kiegyenlítő szerül állítjuk fel az állodalom védhatalmát.

A társadalmi rendnek ezen érintett négy oszlopa közül bennünket itt csak az első, az állodalom, érdekel, s csak is erről szólandunk ezentúl, már csak azért is, mivel a többi mind ennek ótalma alatt van s többé kevesbbé ennek szerkezetétől függ. Minthogy tehát külsőre nézve az állodalmi hatalomból ered az egész társadalmi rend: immár ezen állodalmi hatalmat kell közelebbről vizsgálnunk.

II.

Az állodalmi hatalom

Az állodalmi hatalom a közakarotnak azon ereje, melly mindazt, minek az állodalom célja végett meg kell történni, vagy nem szabad megtörténni, jogszerűleg s az állodalom tagjait kötelezőleg folytonosan megszabja s elrendeli. Eszmében ezen hatalom csak egy, s akár egy akár többek által gyakoroltassék, még jogi értelemben is egységet jelent. Azonban úgy az országias mint atudomány érdekében nagy haszonnal szokták annak több ágát, irányzatát s körét megkülönböztetni. És hogy alaposan vizsgálhassuk: kit illet ezen hatalom, elkerülhetlen szükséges is azt részleteiben tárgyalnunk. Es e végett legczélszerűbb leend, némelly nevezetesb bölcseleőknek ezen hatalom lényege s felosztása iránti nézeteit átpillantnunk. Első volt Locke, ki atörvényhozó hatalmat avégrehajtótól elválasztá, hanem olly hozzáadással tévé ezt, miszerint a földön nincs többé bíró, ha a két hatalom közöl valamellyik függetlenné válik. Ezen előzmények után Montesquieu volt az első közt, kik ahatalmak elválasztása s egyensúlya felöli tant felállíták. Azután a tudós világ sokáig meg vala elégülve az úgynevezett politikai háromsággal (trias politica), melly nagyon megtetszett a theologoknak a szent háromsággal), a philosophoknak lelkünk három (ismerés, érzés, akarás) fő tehetségéveli hasonlatossága miatt. Azonban a francia forradalom ezt is fel kezdé forgatni. Nem tetszvéen elegendőnek a három hatalom, az 1791-ki francia alkotmányban e háromhoz még egy igazgató hatalom (pouvoir administratif) csatoltatott. Hanem ezen felosztás is a gyakorlatban nem vélt nehézségekre bukkant ott, hol legkevésbbé hitték volna, a végrehajtó hatalomnál, melly elméletileg a törvényhozótól nagyon is elválasztatott, sőt úgyszólván elszigetelteieit. Hanem a gyakorlat megmutatá nemcsak azt, hogy a végrehajtás más hatalmakkal elválhatlan összeköttetésben van; sőt még inkább azt is, hogy a királyi felség, mind eszmeileg mind az

életben, bizonyos eléggé ki nem fejezhető hatalmat rejt magában; és végre azt, hogy a fejedelem feleletmentessége s a ministerek felelőssége felőli tanban már is el van a fejedelem hatalma a ministerek végrehajtó hatalmától különítve. Ennél fogvást a négy hatalom az úgynevezett királyi hatalommal (pouvoir royal) csakhamar ötre szaporították, hanem csak elméletileg, a kevésszámú mérsékelt publicisták által, úgy hogy midőn Clermont-Tonnére nyíltan fel mert szólalni ezen ötödik hatalom elismerése mellett: sok eretnekségről vádolá, sok nem érté, legtöbb pedig megvető őt. A restaurálta után XVIII. Lajos, chartáját az 1791 évi alkotmány elveire alapítván, a királyi hatalom ismét fölélesztetett. Constant Benjamin szabályzó s mérséklő hatalmat (p. regulateur et modérateur) csinált belőle, s a már meglevő öt hatalomhoz még egy hatodikat (p. municipal) csatolván, azt hívé, a művet már tökéletesen befejezte. Voltak, kik jónak látták, a halhoz még hetediket (p. electif) felvenni *). E szerint a* hatalmak elvégre is önkényesen szaporítottak, de bármint szaporítottak is, az országlásra megkívántató hatalom illy szoros elszigetelések által mégsem merített ki. Azonban lássunk még néhányat.

Sieyes három főhatalmat különböztet meg: törvényhozót, cselekvőt vagy végrehajtót, a kormányzó s bírói befoglaltával, és kényszerítőt. Bentham megkísérté a státushatalmak felosztását egészen új alpra állítani **). A felosztási alapot — úgymond — kétféleképen lehet feltalálni, u. m. 1) Ha a cél vétetik tekintetbe, p. o. a belső bátorság, a szerencsétlenségek s erőszak elleni biztosíté stb. 2) Ha azon különféle módokat nézzük, mik által azon célok elérhetők. E szerint Bentham következőkép osztályozza a hatalmakat:

1) Közvetlen hatalom a személyek fölött.

*) Staatsrecht der constitutionellen Monarchie. Angef. von J. Ch. Freih. v. Aretin, fortgesetzt von Carl v. Rotteck. 2. Aufl. I. Bd. 102 s köv. 1.

**) Traité de legislation. T. III.

2) és 3) Közvetlen hatalom a nyilvános és magányos dolgok fölött.

4) Parancshatalom a személyek fölött egyenkint.

5) Parancshatalom a személyek fölött egyetemben.

6) Osztályzási hatalom úgy a személyek, mint a dolgok fölött. Ide számítja Bentham a többiek közt a háború s béke jogát is, mivel, úgymond, itt az idegenek ellenségekké vagy barátokká oszlályoztatnak.

7) Vonzó (altractiv) hatalom, melly a jutalmazás s büntetésben áll.

Bentham maga megvallja, mikép ezen osztályozásnak gyenge oldalai vannak; ő egyébiránt úgy van meggyőződve, miszerint a hatalmak elkülönítése amilyen szükséges, épen olly nehéz is, s erre nézve még majd mindent újra kell teremteni.

Rousseau ezen tárgyra nézve nem következetes önmagához, Először ugyanis ekkép kel ki a hatalmak felosztása ellen *): „Státuszjog—tanítóink nem tudják a souverainetét elvében felosztani, s felosztják azt tárgyra nézve. Felosztják erőre és akaratra, törvényhozó s végrehajtó hatalomra, adókiivetés, igazságszolgáltatás's hadviselés jogára, bel- és külügyi kormányra. Majd összezavarják mind ezen tárgyakat, majd ismét elkülönítik, a felséget képzelet tárgyává teszik, s itt ott összeszedett darabokból rakják össze. Épen mint ha egy embert olly egyes testekből tákolnának össze, mellyek egyikén csupán a szemek, másikán a kezek, harmadikán pedig csak a lábak volnának meg, s ezzel vége. A japáni bűvészekről beszélük, hogy ők a nézők szeme látára egy gyermeket szétdarabolnak, aztán tagjait egyenkint s egymásután a levegőbe dobálják fel, és onnan ismét egész, ép, eleven gyermek esik le. Körülbelül illy formán cselekszenek a mi politikai bűvészeink is. Miután a politikai tettet jeles szemfényvesztő mű által szétdarabolák, a darabokat összerakják, nem is tudni, hogyan.” Ezen csakugyan érthető szavak daczára később (1. 3. ch. 1.) hol a kormányról

*) Central social. 1. 2. ch. 2.

értekeznek, ő maga mégis derekasan hozzálát a politikai test bonczolásához, állítván, miszerint a politikai test mozgása, valamint minden szabad mozgás, két okfőtől feltételeztetik: az akarat és erőtől; akarat a törvényhozó, erő a végrehajtó hatalom.

A németek közt Schlözer ezen hatalmakat állítja fel: legislative, executive, punitiva, coercitiva, s ezeknek ágait: judiciaria, inspectiva, repraesentativa, cameralis. — Fichte az igenleges vagy cselekvő hatalom mellé egy nemleges vagy ellenző hatalmat (ephorat) állított. S minket magyarokat ezen megkülönböztetés annyiból kiváltképen érdekel, mivel ezen nemleges hatalom alkotmányunkban csakugyan meg van testesítve, miként sehol másutt Európában s tán kivüle is, úgy hogy Keresztúry József nyíltan ki merné „mondani, mikép: minden alkotmány, ha biztos akar lenni, e három hatalmat föltételezi szükségesképen: a törvényhozó, végrehajtó, és (végrehajtást)ellenőrző hatalmakat*). “ Ezen ellenőrző hatalom fontosságát még lesz alkalmunk kiemelni.

Az országoló hatalom felosztja sa magában úgyszólván semmi jelentőséggel nem bírna, ha azt az életben aztán ekkép elválasztva nem kísértgetnék alkalmaztatni. Hanem ez így lévén, s naponkint különbféle státushatalmakról lévén szó, a felosztási kétdés iránt minden esetre tisztába kell jönnünk. A kérdés az: felosztjuk e, s ha igen, mikép osztjuk fel az állodalmi hatalmat? A derék Sieyés is gondolkodik erről, s jelesen jegyzé meg: „A hatalom egysége zsarnokság, szét darabolttsága anarchia. Mit kell hát tenni? Különítni kell a zsarnokság, egyesíteni az anarchia ellen. Ne adjunk egy testnek több főt, hanem az egy testben különböztessük meg a külön tehetségeket, s egy irányban működtessük azokat.“

Egy jogi egész lévén a társadalom, természetesen az ezt kormányzó hatalom szertehúzó s több irányú nem lehet; az egy hatalomnak azonban lehet több részét s kifo-

*) Jelenkor 1845. 98. sz.

lyását megkülönböztetni. Sőt már csak a működésére megkívántaie eszközök s gépezet felállítása s czélszerű elvek szerinti elrendezése végeit is okvetlenül kell a tárgyak s formák szerint különbséget tenni például a kül- és belügyeket intéző, s ebben ismét a rendőri, igazságszolgáltatási, pénzügyi s katonai hatalmak közt. A tárgyakra nézve tehát sokfélekép felosztható a hatalom; ámde ezen felosztás csak alárendelt jelentőségű. Lényegesebb a következő.

Ha meggondoljuk, hogy bárminemű rendelvényeket bocsásson is ki az állodalmi hatalom, azok middig csak e kettő közöl valók, tudniillik vagy általánosak, elvontak, fogalmak szerint kifejezvék; vagy különösek, concret esetekre szólók, lehetnek: meggyőződünk róla, miként azon hatalomnak csak két ágazatát lehet alaposan megkülönböztetni, tudniillik a törvényhozó s igazgató hatalmat. A törvény ugyanis nem egyéb, mint az állodalmi hatalomnak fogalmakra vonatkozva általán szóló rendelvénye. Ennek ellentéte minden, bizonyos concret esetre vonatkozó rendelvény, ha szinte a közjót érdeklí s az egész nemzetet kötelezi is. Hlyen rendelvényt közigazgatás cselekvényének nevezhetni. A törvény tehát szabályt állít fel, melly szerint az alatta levő esetekben cselekedni, s pedig az állodalmi hatalomnak is cselekedni, tudniillik igazgatnia s ügyeket intéznie kell, úgy hogy a közigazgatás működése többnyire nem egyéb, s kell hogy lehetségig ne legyen egyéb a¹ törvény alkalmazása vagy végrehajtásánál. Mindazáltal mégis számtalan azon eset, mellyre nézve vagy épen semmi törvény nincs, sőt alig hozathatik is, vagy melylyet a törvény legalább nem a legközelebbi fogalom szerint, hanem csak tágabb körülírásban tartalmaz; és vannak ismét esetek, mellyekről, épen mivel tettleges, és hatalomtól kihirdetett törvény nincs, csak természetileg észszerű törvény, vagy épen a kormányzók jóakarata s lelkiismerete határoz.

Ennél fogva Rotteck *) helytelennek állítja a szokást,

*) Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften. II. Bd. Stuttgart, 1830. S. 252—204.

miszerint a törvényhozó melletti hatalom végrehajtónak nevezetik; mivel az nemcsak posiliv törvényeket végrehajt, hanem, valahányszor alkalom és szükség kívánja, concret esetekben saját rendelvényei által is intézkedik. És a törvényhozás, ámbár rendeltetése, afféle rendelvények önkényiségét lehetőségig korlátozni, ezen tekintetben inkább merő formák mint anyagi határozatok által fogja a kormányzó hatalom visszaéléseit meghiusítani, sőt olykor olykor tanácsosbnak nézendi, a kormánylatnak szabadabb mozoghatást engedni, semmint azt nagyon speciális határozatok által merő géppé s arra képtelenné tenni, hogy a körülmények, az idő s hely szerinti viszonyok közt mutatkozó legjobbat cselekedné. Tehát az alkalmazott esetekben intézkedő s hatorozó hatalmat ne nevezzük végrehajtónak, hanem igazgatón a k vagy kármánynak a szó szorosb és tárgyilagos értelmében, úgy hogy a szorosan vett végrehajtó annak csak egyik részét teszi. Azt említeni is fölösleges, miszerint mind a két hatalomnak, a' törvényhozó s igazgatónak, abban örökké egyezniök kell, hogy mindig az igaz vagy értelmes közakaratra megfelelőleg működjenek.

Két fő ágra szakadván ezek szerint az állodalmi hatalom, a többi bármiként nevezendő hatalom ezek közt oszlik fel. így például a szoros értelemben vett igazgató s igazságszolgáltató hatalom benn rejlik a¹ végrehajtóban, a felügyelési pedig a törvényhozó s végrehajtó közt oszlik fel. — Ámde a hatalomnak ezen felosztása csak elméletileg történhetik illy tisztán meg; a szabadság és rendnek azonnal vége lenne, mihelyt az gyakorlatilag is így valósíllatnék. Mert ha a törvényhozó hatalom kizárólag egy személy vagy személyzetre ruházlatnék: ez azonnal urává lenne az igazgatónak is, melly lényegileg csak a¹ törvények rendletéi szerint működhetik. így hát az egész állodalmi hatalom egyetlenegy személy, vagy személyzet birtokában volna; mi kész zsarnokság vagy legalább önkény lenne. És ez megfordítva is áll. Ha az igazgató hatalom kizárólag egy kezekben volna: a törvényhozók hasztalan halmoznák fel a

törvényeket, ha azokat a végrehajtó függetlenül, önkénye szerint foganatosíthatná.

Mikép és mi közt kell hát a hatalom eszményi két ágazatát a szabadság és rend érdekében gyakorlatilag felosztani? Ez épen azon kérdés: hogy mik a szabadság és rend öszhangzatának elvei? Minek tárgyalása munkánk későbbi részére tartozik. De néhány a rendet közelebről érdeklő ágazat elveit itt leend helyén előterjesztünk.

III.

Igazságszolgáltatás.

Az állodalmi hatalom főleg a végett állítatott fel a társadalmi szövetkezés által, hogy a jogot védje. Es annak azon munkálkodását, melylyel a jogot védi, a jog uralkodását fentartja, a polgári szerződés főczélját foganatosítja, igazságszolgáltatásnak nevezzük. Az igazságszolgáltatás tehát csak a jogot nézi s pedig végczéljaúl s nem valami más czélnak eszközéül nézi. Hatáskörét tehát a jogtörvény korlátozza és szabja meg. Kövelkezéskép a jogot ő maga nem teremti, hanem csak mint adottat ótalmába veszi s érvényesíti; tényleges esetekben meg kell azt ugyan ismernie, de nem, hogy azt megalakítsa, hanem csak hogy kezelje, kiszolgáltassa. Innen kitetszik, miként az igazságszolgáltatás főfő tényezője a¹ társadalmi rendnek, úgy hogy ha a jól rendezett igazságszolgáltatás alapelveit fejtjük ki, ez által a társadalmi rend fölveit emeljük ki. Hogy pedig ezen elveket kifejtthessük: szótanunk kell ajogtörvényliozás, bírói hatóság és törvénykezésről.

I. A jogtörvényhozás. Örökké egy a¹ valódi jog, miként egy az örök igazság. Nemcsak e vagy ama nép, hanem az összes emberiség többsége főtörvényül ismeri azt. Sőt szükségét érzi, megtestesülését keresi és áhítja minden ember, mihelyt neki belőle kevesebb jutott mint a többinek. Ámde ezen, kebleinkben önként fogamzó jogér-

zelem nem a valódi jog maga, miként kinekkinek ismerete sem az örök igazság maga. Mert a jogérzelem mindenkinek jelleme s gondolkozásmódja szerint, miként az ismeret is mindenkinek belátása s okulásához képest változik. Ha tehát a társaságban minden ember el volna is tökéelve mindig csak jogszerűt cselekedni s jogot soha sem séíteni: ezzel még a társadalmi rend és béke koránsem lenne biztosítva. Mert ha annyi szava lehetne a jognak, a hány szavok van az embereknek; ha mindenki azt cselekedhetné, mit ő jognak vél: mindnyájoknak harca mindnyájok ellen állna be. Sőt akkor is megszűnnék a jogállapot, ha a hatalommal felruházott személyek csak az áltatok belátott s nekik tetsző jogot védenék. Tehát a társadalmi rendnek első feltétele az, miszerint a honpolgárok számára a jog lehető legtökéletesebben meghatározottassék s kinyilatkoztatassék. De ki által?

Mint hogy a jog voltaképen csak az ész és egyesség által határoztatik: ennél fogva csak az értelmes közakarat természetes tolmáclata határozhatja észszerűleg érvényesen a jogot. Következésképp kell, hogy a jogtársak közül senki se legyen a pozitív jogok meghatározásához járulhatástól erőszakosan kizárva, s mindeniknek igénye észszerűleg méltányoltassék. Sőt világos, miképp országos törvényhozás nélkül sem lehetetlen pozitív jogoknak alakúlniok, miről a szokások s a nemzet egyes részeinek és magánosoknak szerződéselei mindenütt tanúságot tesznek. Kétséget hát nem szenved, miszerint ha az országos törvényhozásra bizalikus a¹ jog meghatározása, az ezen megbízásában sajátlag nem mint állodalmi hatalom, hanem csak az egyesek helyetteséül járhat el; ez tehát mint ilyen, nem parancsol, hanem csak kinyilatkoztatja, mit határozott el a nemzet jognak mit fog az állodalmi hatalom jogú védeni. Nem a státuscél eszközeinek, hanem a státuscélnek magának kiemeléséről van itt szó; azon státuscéléről, melyet az állodalmi hatalom magának nemcsak hogy nem választhat, hanem a melynek elérése végett az épen felállított. Világos tehát, miképp a pozitív jog is az észjogként csak tudományos tételket foglal magában, s a mennyiben hatalomból folyt pa-

rancsokat is tartalmaz, annyiban politika zavarja tisztaságát. A jogtörvénykönyv szerkesztése épen úgy, miként egy számtan kidolgozása, az értelem s nem az akarat, a tudomány s nem a hatalom feladata. Forrása a jogtudomány s nem a politika. Ezen lehozásból következik, hogy miként a számtan, úgy a jogtudomány igazságai is minden nemzetre nézve egyaránt érvényesek.

Amde az embernek nem adatott olly értelem, melly a jogtudományt elvont igazságokból kiokoskodhatná. Az emberi ész csak a mindennapi élet súrlódásais szövénéyeiből szemecskélheti ki a jogigazságokat. Innen van az, hogy ha valaha jóra való népjog alakúit, az mindigaz egyes polgárok viszonyaira való alkalmazás által fejlődött ki. Anép cselekvénéyeinek törvénykezés általi kiegyenlítései kitüntették azon szabályokat, mellyek a polgárok sérelmes érintkezéseinek elkerülésére legalkalmasbak valának. A törvényszékek keze kölcsönze nekik életei és alakot, minduntalan alkalmaztatván azokat az elibe került egyes kérdésekre. A jog fénykorában a törvényhozás csak közbenjáró s gyámolító elemet! szolgált a jog alakításának; a fő munka a törvényszékeket illeté. így volt ez Rómában, így képződött ott azon polgári törvény, melly egymás után törvényévé lön a míveltebb nemzeteknek. így tökélyesült a büntetőtörvény; így fejlett ki a váltójog. Az 1840: 15. törvénycikkünk tartalma idegen nemzetek kereskedelmi forgalmainak szüleménye; az 1814: 6. t. cikk által lett javítások szükségét saját váltótörvény-székeinek fejtették napfényre. —

Mindazon meghatározottskijelentett jog,minek kezelésére az igazságszolgáltatás hivatva van: kétféléit, i. vagy ollyan, mit a polgári törvény magánosnak ismer, s minek törvénybe foglalása csak az illető magánosoktól függ; vagy pedigollyan, mit a fenyítő törvény nyilvánosnak bélyegez. A jog ezen két osztályának megkülönböztető bélyegeit Rotteck ezekben pontosítja össze:

1) A polgári jog eszményileg legalább, ha teltleg nem is mindig, áll: 1) a természeti magánjogból; 2) az ezt közelebből meghatározó s módosító szerződési vagy

históriai jogból; 3) a két előbbennek kiegészítéséül a státushatalomtól szabott jogokból, minthogy a közakaratnak igénye s hatalma van a státus célja s a közhaszon kedvéért a természeti s eredeti szerződési jogokat módosítani, kiegészítői; 4) végül még politikai alapokon is épülhetnek némi jogok, mellyek csupán a stálushatalom akaratóból igaz magánjogok természetével bírnak. Főszajtsága ezen törvényeknek, hogy azok nemcsak tiltanak vagy parancsolnak, hanem szabályoznak is; tárgyaikat nem cselekedetek, hanem jogok képezik.

2) A fenytő törvényt két külön elem képezi: 1) parancs és tilalom; 2) büntetések megszabása. Tárgya tehát csupán cselekvés s nem-cselekvés lehet, s benne a törvényhozónak nemcsak jogértelme, hanem ámbár főleg a jogra irányzott s tőle korlátolt, de mégis a politikától is vezérlett akarata is nyilatkozik. E szerint büntetés alatt eltilthatni némelly jogilag szabad, de mégis veszélylyel fenyegető cselekvényeket; valamint megfordítván büntető törvényben érintetlenül hagyhatni némelly igazán jogellenes cselekvényeket, ha vagy büntetésük ártalmasnak, vagy meggátlásuk másképp is lehetőnek mutatkozik. Az egész büntetőtörvénykönyv célja: bátorság vagy tartóztatás, az hát eszköze a jogállapotnak; míg a polgári törvény a jogállapotot, azaz az ótalmazandó jogok összegét csak leírja, mihez képest ez a célnek nem annyira eszköze, mint inkább magyarázója, megismertetője. Hasonlóképp a büntetés megszabására nézve is a jog csak korlátozó szerepet játszik, miszerint súlyosb büntetés ne szabassék, mint millyel ajog megenged; hanem a politika a jog megengedte büntetések közöl azt választja meg, melly neki jogszerű céljaihoz legalkalmasbnak látszik. Itten tehát célszerűség a határozó elv.

Rousseau a büntetőtörvényeket a polgári (örvények szentítvényének, sanctiójának nevezi. Főlebb kiemelők már, miszerint az állodalom büntető hatalma eredetileg a jogsértés eszméjéből az egyenlőség elve szerint foly. És most ezen eszmét az imént elemezett büntető törvényhozással összefoglalva elmondhatjuk, miszerint az ember közakarat

vezérlete alatt követendő cél végett társaságba állván, egyenlőség mértéke szerint alávetette magát a közakarat által a cél végett mindenkire egyaránt szabandó eszköznek, azaz a fenytörvény felelbi elemzése szerint, a jogállapot eszközének.

És itt kérdezhetni: hogy vájjon ezen eszköz lehet e a halálbüntetés? Ezen kérdésre felelni akarónak meg kellene előbb mutatni, hogy a jog megengedi e ezen büntetést; ha igen, azután kifejtteni, hogy a politika az adott körülményekben a jog adta büntetések közül mindenek fölött ezt javasolja e?

Sokan vitatják, miszerint az ember nem mondhat le szabadságáról; mert hiszen, úgymond Rousseau, ki ezt tenné, örütség jeleit adná, örütség pedig semmi jogot nem alapít. Mennyivel kevesebbé hát életéről mondhat le szerződésileg az ember? Hiában, Rousseau maga az egész társadalmi szerződést azon egy feltétől függeszti fel, miszerint az egyesültek mindegyike minden jogát tökéletesen az összes közönségre ruházza; mert, úgymond, ezen föllét mindegyikre nézve egyenlő, s tehát senkinek sem lehet érdekében, azt másokra nézve súlyosítani. Ebből tehát azt következtethetjük, miszerint ha az összes közönség a¹ közczél végett szükségesnek látja, némelly cselekvényeket halálbüntetés súlyával eltiltani, az ellen senki sem tehet kifogást, mert mindenki minden jogát a közönségre ruházta. Ugyde neki volt e joga, magát életétől megfosztania? Es itt vagyunk a dolog velejénél. Kinek nincs joga önéletével rendelkezni, hogy mer az hát máséval? És más, vagy mások, a társadalom lehet e feljogosítva, ezen mérésért ismét az ő élete fölött intézkedni? A halálbüntetés pártolói, nézetünk szerint, csak itt vethetik meg lábaikat. Életet életért, más rendbontó tettért nem. A¹ kérdésre nézve Rousseau tétova nélkül oda nyilatkozik, miszerint: „Nincs egy gazember sem, kit valamire használni ne lehelne. Senkinek sincs joga valakit megölni, nincs még példa végett sem, kivevén azt, kit veszély nélkül nem lehet életben megtartani“. Azonban illy veszélyes legfölebb dögvészes vagy gyilokkal ellenszegülő s meg

nem fogható üldözött lehelne; ámde kézre került bűnös a státus ellenében veszélyes nem lehet. Egyébiránt ha itt a szoros jognál akarnánk maradni, nagy szörszálhasogatásokra kellene kiereszkednünk; mely téren már nem egy éles elme fáradt ki.

Bennünket itt inkább a második kérdés érdekel, hogy tudniillik feltéve a státusnak élets halál fölötti jogát, vajjon a politika az adott körülményekben a jog engedte büntetések közül mindenek fölött a halálost javasolja e? A körülmények természetesen különbözék lehelnek. Lucas tagadja, hogy akár az anyagi akár az erkölcsi rend fenntartása végett az állodalom életről tényleg rendelkezhetnék. Minden esetre bármely körülmények közt kell, hogy a törvényhozó akarátát, miként minden büntetés szabásakor, úgy különösen a halálbüntetés fölötti pálczatöréskor sokkal inkább a jogérzelem, mint a politika mutatója vezérelje; tehát ne feledje, mikép nem egészen bizonyos, hogy van e joga, élet fölött rendelkeznie; válaszszon inkább más, ha szinleg nem is épen olly czélszerű eszközt, és csak akkor rendeljen halált, ha anemzet erkölcsiségének állapota ezt nyilván elkerülhetlennek jelenti.

Sue Jenő, a szép lelkű regényíró, nemrég a szükségesnek mutatkozó halálbüntetés helyett szemkivájjást javasolt. Ebben meglehetősen kegyellenség s olly elszomorító látvány van, mely a népre alkalmasint nagyobb hatást fogna gyakorolni, mint maga a halálbüntetés; mert mindig szeme előtt látná a példát, s látna szenvedést, nem undorító csüngést, de nem is szép házbani gondtalan életbiztosítást. Ez állal szépen mellőztetnék azon kérdés: vajjon a státusnak van e joga polgárai életéről rendelkezni?

Minden esetre nagy kérdés: hogy a társadalmi rend fentartása végett mulhullan szükséges e a halálbüntetés? Nem ártott hát iránta is nyiladozni.

II. A bírói hatóság. A törvényhozás tiszte; általános szabályokat állítani fel az egyesek és közönség számára; ezen szabályokat pedig előforduló egyes esetekre alkalmazni, a bírói hatóság köréhez tartozik. E szerint a

bíró az, ki arra van hivatva, hogy a törvényhozó munkájának gyümölcseivel az embereket folyvást kínálgassa. Lát-nunk kell e helyütt: minő helyet foglal el az illy hivatású bírói hatóság az egyetlen állodalmi hatalom ágazatában?

Érdekes és tanulságos e részben Rolteck tanítása. Nem szereli ő, ha bírói hatalomról van szó. Szerinte a bíraskodás, azaz ítézés csupán logikai functio, távolról sem cselekvénye a hatalomnak, tehát az állodalmi hatalomnak sem. A“ bíró nem parancsol, hanem megismer, ő egy műértő, kinek kijelentésére az állodalmi hatalom compromiltál, ki hát nem bír akarattal, hanem csak ítélőtehetséggel. ítéletét aztán az állodalmi hatalom akarata hajtja végre, melly azt szabályszerűleg akarni tartozik. Ámde ezen, az ítéletet végrehajtó hatalom nem valami külön hatalom, hanem csak a közönséges végrehajtó hatalom. A jónak elhatározására vagy kiismerésére senki sem kevesbbé alkalmas, mint egy hatalom birtokosa, és a¹ jog elveszti minden jelentőségét, mihelyt az hatalomtól dictáltatik. Épen ezért az állodalmi hatalom, melly a jogot védeni s kezelni van hivatva, kénytelen közönséges emberi észről, vagy nehezebb esetekben műértőktől megkérdezni: mi a jog mindenik előforduló esetben, miszerint azt aztán kezelhesse vagy végrehajthassa. Ha ő maga határozná azt meg: úgy saját akaratát fogná a jog helyére tehetni, s e szerint ez utóbbit megsemmisíteni. Ennélfogva ő törvényszékeket állít fel, miszerint átalok a jog mibenlétéről értesiltessék, s a műértők véleményét aztán végrehajthassa. Mert a jognak a stálushatalom csak szolgálni tartozik; ettől amaz természeténél fogva egészen független, s egyedül a¹ józan ész vagy a hasonlóan szabad tudomány által határozathat meg. Innét egy kis státus bízvást alávetheti ügyeit külföldi törvényszékek ítéleteinek a nélkül, hogy souveraineljét veszélyeztetné; míg a törvényhozás vagy igazgatás körében, mi egészen az akarat köre, afféle compromissum homlokegyenest ellenkeznek az önállóság fogalmával. Sőt bíróra sincs szükség, mihelyt a jog egyesség útján vagy máskép feltaláltott. Ennél fogva merő képtelenség a bírói hatalom: s

ha az mégis felállítatik: legkalandosb tnerény, a szabadság és jog utolsó menhelyének megsemmisítése, a polgárok minden személyességének halála az. Csak igazságszolgáltató hatalom (Justiz-Gewalt) van, melly a jogot kezeli, de meg nem határozza, s melly, habár rendszerint szintén a bírákra ruháztatik, az ítéleéstől lényegileg különbözik, és csak, miként a rendőrség vagy belügyek, a politika vagy külügyek, a had- és pénzügy, egyik ágál teszi a közigazgatásnak.

Ezen leházásból következik, hogy a törvényszékeknek a bíraskodásban, azaz a jognak magának függetlennek kell lenni mind a törvényhozó hatalomtól, mennyiben ez visszafelé akarna hatni, mind a közigazgatástól. Ámde nem az állodalmi hatalom felosztása által, hanem csupán annak, mi természeténél fogva hozzá nem tartozik, kirekesztése által hozatik létre ezen függetlenség. így elmékedik több helyütt Rotteck.

Igaz ugyan, hogy az egyes peres esetekben a jog felkeresése csak logikai működése a józan észnek vagy tudománynak; mindazáltal mégsem tagadhatni, miként épen az által, hogy annak, mit az ész feltalált s jognak ismert meg, végre kell hajtatnia, erő eszméje járul a jog eszméjéhez, melly ezt gyámolítja. Ha igaz is, hogy mindig csak a végrehajtás sújt; mégis tudja minden, mikép ezen sujtás forrása mindenkor az ítéles maga. Azért az előrelátó elmarasztalt be sem várja a végrehajtást, hanem fizet, mihelyt az ítélet ki van mondva. És az alattvalók szemeiben alkalmasint nincs olly nagy és félelmes hatalom, mint atörvényszékeké; mivel ezek az egész nemzet képében mindig egyes személyekkel látszanak harczolni, és a tapasztalás azt mutatja, miszerint azon ember, ki minden alattvalónak tettei, vagyona és élete fölött ítéel, igazán ura a társaságnak. Aztán a törvény előre mindent nem láthat s meg nem szabhat, és az okosság s erkölcsök helyét az intézeteknek nem kell elfoglalniuk: ehhez képest a bíró nemcsak magyarázza "s alkalmazza, hanem ollykor saját lelkiismerete s tudományával

az észjogból pótolja is a törvényt vagyis a törvényhozó hatalmat.

Mindazáltal Rotteck fönnbbi elméletének mégis ropant gyakorlati haszna van a törvényszékek elrendezése körül. Igen érthetően fejtí az meg okát azon feltétlen szűkségnek, miért hogy az igazság-kiszolgáltást a¹ közigazgatástól egészen el kell különíteni, s egyszersmind kimutatja amannak emezét felülmuló jelentőségét. Szerinte az igazságszolgáltatás kezeli a státushatalomtól független, s nemcsak ezen hatalom által, sőt még ellene is védendő, s általában nálánál felsőbb erőnek látszó jogot, úgy hogy az állodalmi hatalom itt szolgáló, az igazgatás irányában ellenben parancsoló állásban van, s minden oda megy ki, hogy ezen különbség tényleg megovassék s napfényen tartassák. Következésképp habár egy személy többféle minőségben léphet is fel, szükség, hogy abíró mint egyszersmind másoktól függő tisztviselő soha se jőjön elő. Mert mint kormányzó tiszt önkénytelenül is azt fogná képzeli, hogy a jog is az ő vagy felsőbbsege akarátának van alárendelve, s mint bíró egyrészt elvesztené személyes függetlenségét, másrészt pedig hatalomról álmodoznék. Végre kitetszik ezen elméletből: miért hogy a bíró az ítélet lényégéért, a jog meghatározásáért, mit mint műértő visz véghez, nem felelős; ellenben a¹ törvénykezés formáinak megtartásáért, mi az igazságszolgáltató hatalom köréhez tartozik, a szó legszorosb értelmében felelős; és hogy miért kell hát az ítélet lényegére nézve nélkülözhetlen orvoslatúl a főlebbvitelt megállapítani.

Illy természettel bírván, s illy helyet foglalván el a bírói hatóság az állodalmi hatalom ágazatában, önként következik, miszerint azt következő három bélyeg jellemzi:

1) Hogy az csak akkor munkálkodhatik, ha felszólítottatik, vagyis megtámadtatik. A bíróság, természeténél fogva munkátlan, s mozgásba kell hozni, hogy munkálkodjék. Lényegében áll, nem menni önként segítségére azoknak, kiknek jogai sértetnek, hanem készen állni mindig szolgálatára a legalábbvalónak úgy, mint a legegöbbselőknek. Rendeltetése

egyenesen abból áll, miszerint mindenki által kényszeríttet-
hetik arra, hogy panaszát kihallgassa s reá feleljen, az elébe
terjesztett igazságtalanságot azonnal orvosolja, a sorom-
pója elé állított vétkest azonnal megbüntesse; de soha
magától a jogtalanságokat ne fürkészsze, a bűnösöket ne
üldözze. A bíróság tehát megtagadandná e szenvedőleges
bélyegét, ha a pert ő kezdené.

2) Hogy a bíró nem hozhat Ítéletet, hacsak per nincs.
A törvény megvan, de a bíró nem látja azt, hacsak vádló
s védlő nem fejtik ki szeme elébe. Hogy tehát a törvény-
székek munkálkodhassanak, szükség ügynek és pernek lenni,
és szükségesek oily személyek, kik a pert a bíróság előtt
vigyék.

3) Hogy a bíróság magános érdekekkel foglalkozik,
s nem hozhat ítéletet általános elvek, hanem csak különös
esetek fölött. És így a bíró az, ki az állodalom főczélját,
a joguralkodást az egyes honpolgárokra nézve közvetíti.

Hí. A törvénykezés. A bírói hatóság leírt
természetéből önként folynak azon elvek, mik szerint a jó
törvénykezésnek elrendezve kell lennie. És ezen elvek két-
félék: az ítélőszékek elrendezésére s a bírói eljárásra vo-
natkozók.

1) Az ítélőszékek, az igazságszolgáltató hatalom
által, akként rendeztessenek, miszerint kerületük az ügyek
számához arányoztatván, a bíró várja a pert s ne per a
bíró; függetlenek legyenek mind felülről, mind alulról, úgy
hogy a bírák csak rendes perúton fosztathassanak meg hi-
vatalaiktól; önállók legyenek, elkülönítve a közigazgatás
minden ágától; törvénytudó s szilárd jellemű férfiakkal töl-
tessenek be. Aztán minden polgár rendes bírása által ítél-
tessék, s kivételes törvényszékek és bizottságok soha se al-
kalmaztassanak; ezektől már csak Caraffas a francia for-
radalmi törvényszékek kegyetlenkedései, meg Marillac,
Lavalette, Enghien herczeg gyászos emlékei eléggé riaszta-
nak. Hogy a fejdelem nem lehet a főbíró, azt a mai vi-
lágban már említeni sem kell, holott hajdanában a fejedel-
mek bíraskodásai a legnagyobb igazságtalanságokat hozták

létre, sőt még 1356-ban IV. Károly római császár s cseh király saját kezével akasztott. Magunknak elég emlékeznünk az aradi gyűlésre, Húsz János, Laczkovics erdélyi vajda, s Hunyady László kedélyháborító halálaira. A fejedelmi országokban, mond Montesquieu, az uralkodó azon fél, ki a vádlottat perbe idézi; ha itt a fejedelem Ítélné: ő bíró és fél is lenne. így ő elvesztené fejedelmi méltóságának legszebb tulajdonát is, akegyelem jogát. Abból, hogy ő nevezi a bírót, nem következik, hogy ő a főbíró, valamint azért, hogy ő nevezi ki a püspököt és tanítót, ő még nem fő püspök és tanító. Az Ítéletek az ő nevében hirdettethetnek, hanem csak a törvényből s igazságból meríthetnek.

Mint hogy a bíró az ítézés lényegét, a jog meghatározását illetőleg, mit mint műértő teljesít, felelős nem lehet: az ítéletével meg nem elégülő felet a felebbvilel joga természetesen illeti. Nehogy azonban a sokszoros felebbvilel állal a pereket nagyon húzni s a bíróságoknak bizalmatlanságot gerjesztő sokféle ítéletekre alkalmat nyújtani lehessen: szükséges, miszerint egy személyzettől ne függjön ugyan a¹ jogkereset, de sok fokozaton se hurczoltathassék. Általában szabályul vételik, miszerint három bíróság s két öszhangzó Ítélet mindig elég az igazság etalálására.

Azt mondtuk, miszerint nem csak a tudomány, hanem az egyszerű emberi józan ész által is kell a jognak meghatározatnia. Kell pedig leginkább azon esetekre nézve, mellyekben nyilvános létüknél fogva az állodalom a vádló, s mellyeknek *jó vagy rossz*, büntelen vagy bűnös voltát az egyszerű emberi józan ész legjobban, legfűsgetlenebbül és úgy ítélni meg, miszerint az illy eljárásból apontos igazságnyerés mellett a legjótékonyabb politikai eredmények is folyjanak. Fontos és elvitathatlan Bérenger azon állítása, miszerint, „a bölcsen rendezett alkotmányos országban az e fiktöt tsz ék i intézet kiegészítője az alaptörvényeknek „s biztosítéka minden szabadságnak.“ Az eskülszék alatt egyszerű, de becsületes polgárokból vaktában előfogott s egyszerre ítélőjoggal felruházott bizonyos számú egyéneket értünk. Ezen intézet hát a¹ népet általános elleörködési joggal ruházza fel a polgárok tettei fölött a nélkül, hogy az

kezei közt zsarnokság eszközévé fajulhatna. Nem állíthatja komolyan senki, hogy azon intézet, mely a földteke egyik legmíveltebb s rajta mindenütt elterjedt népének, az angoloknak, pártatlan inagaszталását századok hosszú során át megnyerte, s melyet a polgárisodás minden korában, minden éghajlat s minden kormányforma alatt újult buzgalommal felállíttatni látunk, bárhol is ellenkezhetnék az igazgatszolgáltatás kellékeivel. Olly intézet ez, mely egyiránt nemesbíti a törvényes tekintélyek tiszteletét, előmozdítja az erkölcsiséget, emeli a honszeretetet, biztosítja a szabadságot, fentartja a rendet.

2) Abírói eljárás meghatározása által azon mód állapíttatik meg, mely szerint jogsérelmeit az ítélőszékek által kiki orvosoltathatja, tehát a joghoz jutás határozott formája, a p e r. A pernek két nélkülözhetlen kelléke van: bébizonyítás az igénybe vett jognak, és védelme a törvénybe állítottnak. Olly két kellék, mellyek mellőztével a polgári társaság első s legszükségesebb intézete célját végkép eltévesztené; mert ha a perben akár a felperes bizonyítása, akár az alperes védelme nélkülözthetnék: a törvényszékek rablás és gyilkolás színhelyeivé válnának. A kereseti jog bebizonyításának szüksége ment megától, hogy a törvényszékeket kiki mások vagyons- személybátorságának megtámadására használhassa, és a törvénybe idézettek védelme palládiuma a polgári szabadságnak.

Hogy azonban a védelem való legyen, hogy a gyenge megtámadott a bíróság előtt ne legyen martalékává erős megtámadójának, hogy a törvényszékek ököljog eszközévé ne használthassanak: okvetlenül szükségesek olly egyének, kiket a gyengék s a törvénykezésben járatlanok teljes bizodalommal magok mellé szólíthassanak, miszerint jogukat a bíró előtt félelem nélkül s tudományosan védjék, s tőle igazságos ítéletet eszközöljenek ki. Hogy tehát a felek a bíró előtt egyenlő fegyverrel láttassanak el, s bármi tekintetben a bírónál se alábbvalók legyenek: szükséges az ügyvédi hivatás és olly feltétele az emberi társaságnak s benső nyugalmának, mint a bírói hivatal, mellynek épen egyenlő

s czélszerű gyakorlatát eszközölni van az hívatva. Innen van az, hogy ügyvédek mindig mindenütt voltak, hol igazságszolgáltatás létezett. Innen van, hogy az igazságszolgáltatás az ügyvédi állapottal mindig lépést tart: ha amaz virágzó, ez is köztisztület tárgya; ha az céljának nem felel meg, mellette az ügyvédség is nyomorú léttel küzd s folytonos sülyedésben van. És innen foly a történetnek azon tanúbizonysága, miszerint minél szabadabb valamely nemzet, annál nagyobb tiszteletben tartja az ügyvédeket. Ámde ha annyian tódulnak az ügyvédi pólczra, mennyit ez meg nem bírhat, természetesen össze kell roskadnia. A társadalmi rend érdekében nagyon kívánatos sőt szükséges, miszerint az ügyvédség jól kiképzett, czélszerűen rendezett, díszes jellemű s a törvénykezés szükségéhez arányzott számú legyen.

A jó törvénykezésnek mindig főbélyege volt a nyilvánosság s ennek ikertestvére a szóbeliség, hanem a korunkbeli szabad nemzetek a törvénykezés ezen két bélyegét úgy tekintik, mint a jól rendezett szabadságnak nélkülözhetlen kellékét. A teljes nyilvánosságban van azon varázs hatalom, mellynek ostorát és villámain sem a hatalmasok befolyása, sem a gabság és álnokság, sem a hanyagság sőt középszerűség ki nem állhatják. Mi a nyilvánosság? azt mi magyarok nagyon jól tudjuk; hanem hogy mi legyen aszóbeliség, az iránt eddig, ugylátszik, törvényhozóink sem voltak tisztában.

Ugyanis az 1836-ki törvényhozásunk meg akará nálunk honosítani a szóbeli pert; de azt nem bírta közénkbe hozni; és az 1840-ki elrendelő, hogy a rendes váltóper mindig szóbeli legyen, de nem szabta meg a módot, miszerint annak másfélének mint szóbelinek nem lehetne lennie. És az úgynevezett szóbeli s váltópereink írásbeliekké váltak. Miért? Mert az rendeltetett, hogy a bíró vegye jegyzőkönyvbe a felek szóváltásait, s ezek aztán a bíró jegyzéseire észrevételeket tehessenek; miből az következett, hogy a felek hosszabb észrevételeket írtak, mint írni fogtak volna, ha a bíró semmit nem jegyez vala fel. Jónak találta

hát a bíró a szóbeliség mellőztével írásbelivé tenni a pert.

Hogy a perlekedés mindig szóbeli lehessen, úgy kell annak rendezve lenni, miként azt a szóbeliség áldásait régen élvező nemzeteknél elrendezve látjuk. A francia s rajnamelléki bírói eljárás úgy van szabályozva, miszerint a per nagy része a bíró hozzájárulása nélkül készül el; a pernek gyors vagy lassú menetele jobbadán a felek szorgalmától függ, még pedig olyanképen, miszerint azt egyik fél a másiknak hanyagsága mellett vagy hozzájárulása nélkül is gyorsan lehajthatja. Mert a kérdéspontokat az ügyvédek előlegesen írásban dolgozzák ki: írott vázlatokban készítik el a keresetet, védelmet és választ, röviden jegyezvén fel a tényeket, jogkérdést s ajánlataikat, és ezeket a bizonyítványokkal együtt, a bíróság tudta nélkül, a törvény által igen rövidre szabott határidők alatt, a törvényszéki szolga által, egymásnak megküldik. Ezen, csak a jogkérdés pontjait kiemelő rövid írások a törvényszék elébe terjesztetvén, azok nyomán az ügyvédek a bíróságnak valamelyik, szabott időben rendesen tartatni szokott ülésében aztán hosszasan szóval és nyilvánosan vitatkoznak s előterjesztik ajánlataikat. Erre a törvényszék előleges tanácskozás után, mely közben a felektől netalán létező kételyek iránt felvilágosításokat szokott kérni, az Ítéletet azonnal kimondja s írásba foglalja, vagy pedig megnevezi az ülést, mellyben az ki *fog* hirdettetni. Az ítéletet a törvényszéki szolga hajtja végre. Felelbbvitel esetében a vázlatos szóváltások, bizonyítványok s az ítélet, mik mind Írásba foglalvák, terjesztetnek fel. Világos, miszerint hogy ezen eljárás czéljának teljesen megfelelhessen, a törvényszék mellett olly derék ügyvédi karnak kell a felek gyámolaul lenni, mellynek nem csak akarata, hanem elegendő lángesze s míveltsége is van, miszerint az olly bőkezűleg engedett téren az igazságszolgáltatás igényeinek kellőleg megfeleljen. Világos továbbá, hogy ezen eljárás mellett az igazság kiszolgáltatásának nem lehet nem gyorsnak lennie; miért is az annyira kedveltelik, hogy ámbár az írásbeliség némelly esetekben meg van engedve, ez

mégis csak nagyon ritkán használtatik. Lassú igazságszolgáltatás nem igazságszolgáltatás. Pedig írásbeliség mellett lehetetlen lassúnak nem lennie.

Mindazáltal szabályoztassék bármiként a törvény kiszolgáltatása, azt az emberek soha sem fogják elérni, hogy annak némi áldozatokkal ne kelljen összekötte lennie. Ámde erre nézve meg kell nyugodnunk Montesquieu kijelentésében: miszerint az igazságszolgáltatással járó fáradoalmak, költségek, huza-vonák és veszélyek azon ár, mellyel minden polgár saját szabadságáért fizet.

IV.

A rendőrség.

A törvényhozásnak azon munkálkodását, midőn az az ország belső bátorságának fentartására szabályokat alkot, rendőri törvényhozásnak nevezik. Vannak, kik arendőrség körébe mindent befoglalnak, miről a státuscél eléérése végett az országhatárain belül gondoskodni kell, mennyiben ez az igazságszolgáltatásra nem ruháztatolt. Ez nagyon tulterjesztelt fogalom. Legjobb a rendőrség hatáskörét a belső bátorlét ollyas fentartására szorítani, miszerint az a rendbontást előzőleg akadályozza (honnan azt Mohi „Praventivjustiz“-nak nevezi) az elkövetett jogsértéseket földözze, s az elfogott vétkeseket a bírói hatóságnak adja át, maga *őket csak akkor s csak* úgy büntetvén, ha és mennyiben ez törvény által rá van bízva.

Főszabály rá nézve, hogy ébersége mindig a nép sürrőségéhez s mivellségi és jóléti fokához mért legyen. Figyelmének tárgyai főleg a belső bátorság ezen három ellensége: erőszakos emberek, ragályos nyavalyák s veszélyes iratok lehetnek, mikhez még a tűz és víz általi s egyéb történetes szerencsétlenségek csatolhatók. Egyébiránt a rendőrség az igazgatásnak ollyan segédeszköze, melly az alkotmányok minősége szerint sokféleképen rendszeresítthe-

tik. Azon hatalom ez, mely a zsarnokságnak a szabadság elnyomására legkésebb eszközéül kínálkozik. Azért is azt azon országokban látjuk legterjedelmesben kifejtve, melyből a szabadság számkiüzetett. Napóleon Fouché, Metternich Sedlnitzky által fűzte lánczokra a nép millióit. Hlyen országokban a rendőri személyzet önállón van rendszereve. A rendőri tisztikar nagy sereg rendőri szolgálkkal parancsol. Ezen szolgálk foglalatoságaikhoz képest külön nevetket s szembeötlő egyenruhát viselnek: van úti, éji, nappali, bolti, vásári, parti sőt pénzügyi őr is. A tisztikar tetszés szerint állíttatik össze. Sok helyütt minden tartománynak külön rendőri főnöke van, ki egyszersmind a tartományi főváros rendőrségének felügyelője. De a nagyobb városok mind külön rendőri igazgatóval láttatnak el, ki alatt ismét minden városrész, sőt majd minden nagyobb utca külön külön felügyelővel bír. Német-, Orosz- és Franciaország a rendőrség dolgában annyira mentek, hogy magyar ember egészen behül, ha tapasztalja, milyen czibálásokat visznek vele véghez. Számúzve van innen, legalább Lajos Fülöp bukása előtt számúzve volt még a gyűlésezési jog, útlevel nélkül sehova sem lehet mozdúlni, minden szabadabb nyilatkozat ollybá vétetik, mintha miatta minden fenállónak össze kellene roskadni. John Bulinak ez mind nincs ínyére, nála a társulás, útlevelek, szabadszólás, népgyűlésezés és sajtó iránti törvények még mindig ollyanok, melyek a szabadságot legkevesbbé sem szorítják, s a rendet mégis fentartják. A szabad Amerikában is az útlevelek ismeretlenek.

Fökérdés a rendőrség szerkezetére nézve az, hogy a hatalomnak mellyik ágától függjön a rendőri személyzet? Erre nézve jó lesz megemlítni, miként Franciaországban 1795-ben az öregeg tanácsában Portalis kérdést tön: vajjon állíttassék e külön rendőri minister? Megkülönböztette az általános státusrendőrséget a helybelitől: amazt egynek vitatá lenni a felügyelési hatalommal; emezt pedig a helybeli előljárók köréhez tartozónak állítá. A rendőrséget, úgymond, nem lehet önállón kormányozni, hanem arra minden ministernek saját körében ügyelnie kell; ha az függetlenné

tétetik,ugykönnyen akormányt is vésszel fenyegetheti. Mind-azáltalaz 1796 jan. 2kai törvény megteremtette a rendőri, he-
tedik ministert. Napóleon még a szellemet is rendőri hatalom
alá tudta keríteni, igazgatására külön rendőri bizottmányt (dire-
ction de l'esprit public) állítván fel. Muszkaországban a rend-
őri ministerium mellett még külön, felvilágosító ministerium is
van. Szabad nemzetnek ezen rendőri ministerium nem való, mert
ez így elkülönítve könnyen ölyvként körmöli megaszabadságot.

Minthogy a rendőség szerkezete az alkotmányokhoz
képest sokféle lehet: irántai igénytelen nézetünket csak ak-
kor adhatandjuk elő, midőn már az alkotmány irántinkat elő-
terjesztők. Jelenleg legyen elég azon főelvünket kijelente-
nünk, miszerint a rendőrségnek azon elv szerint kell elren-
dezve lennie, mihez képest az állodalom minden embert be-
csületesnek tegyen fel, ki az ellenkezőre gyanút nem szolgál-
tat. És ennél fogva egészen osztjuk az angol „Morning Post”
azon tanácsát, mellyet az eseménydús 1848—ki martiusbana
szabadságra vergődő népekhez intézett ekképen: „Ami fran-
czia szomszédaink, minden lelkesülések mellett a szabadsá-
gért, mennyire elöltünk tudva van, egyetlenny szót sem
emeltek az útlevel-motozás eltörléséért. Pedig az egyike a
legkínosb gyötréseknek, miket a szabad embereken el le-
het követni. A szabad ember nem szabad, ha a rendőség
különös engedelem-levele nélkül egy városból a másikba
nem utazhatik, hanem itt ott fentartóztatik, megkérdeztetik s
kénytelen szenvedni, hogy képe az útlevelében levő jegyze-
tekkel egy kapuírnok vagy poroszló által összehasonlíttas-
sék. Ezt egy angol legalább a legutálatosb korlátoltság-
nézi, és mi a szabadság minden fiainak tanácsoljuk: izgas-
satok az útlevelekkel! visszaélés ellen.” Mindazáltal távol-
ról sem szándékunk ezzel ollyasmit nyilatkoztatni, mintha
magyar hazánkat bármi jöttment nép menedék-hazájává ohajt-
nók tétetni. A külföldiek mind egyenkénti mind csoport-
tos bevándorlásának magunknál alig lehet határozottabb
ellenzője; ámde azt nem a mindenkire kiterjesztendő útle-
vel-motozás, hanem szigorú honosítási törvény s felügyelés
által véljük legczélszerűbben megakadályoztathalni.

Van az imént kiemelt nyilvános rendőrségen kívül még úgynevezett titkos vagy magas politia is, melly a mindent tudni va gyó kormánynak füle akarna lenni. Alattomban, titkos utakon, ravaszul becsúszik az a magán élet rejtekibe is. És ha mindig csak igazat fődöz fel, akkor csak hagyján, a közbéke fentartását gyakran előmozdíthatja. Ámde ha álbujtogatók (agens provocateurs) által becsületes polgárokból embertelenül szedi előleg kiszemelt áldozatait: akkor még gonosz ember szíve is utálattal fordul el tőle, a rendnek ezen legfeketébb zavarójától. Ha tehát valamelly kormány szükségeseznek látja a titkos kémeket: fizesse őket jól, akár vádolnak akár nem, hogy ne kényszerüljenek becsületes polgárok hazug följelentésével keresni könnyű, de ezudar élelmüket; és vésse szívébe az egykori rómainak tanácsát: „Jövendőben, Caesar! ha becsületes emberek fölött titkos nyomozásokat tetetsz, bízd azokat csak becsületes emberekre.“

V.

Társadalmi költség.

Minthogy atársaságba lépett polgárok kinekkinek szabadságát mindnyájok védelme alá vették, hanem ezen védelmet mindnyájoknak személyesen gyakorolni sem nem kell—vén, sem nem lehetvén, azt a felállított állodalmi hatalomra akként bízták, hogy ezt szükséghez képest mindenki gyámolítani tartozzék. A szövetkezésnek egyik nagy célja különben is a munkafelosztás lévén, természetesen kell, hogy az állodalom tényleges szolgálatában csak annyian legyenek, hányat a szükség megkíván; ezek azonban az összeségtől tartassanak. A legapróbb intézet fenállása is költséggel jár: mennyivel inkább hát a legnagyobbé! A társadalmi költség tehát a szövetkezés természetéből folyván, arra magát mindenki kötelezte. És itt vizsgálnunk kell: mikép s melly arányban lehet és kell kitkit ezen költség viselésére szorítani.

Legtöbb ország a közköltség fedezésének első forrásul kebelében bizonyos jószágokat jelelt ki, mint köz-

vet le a tulajdonát az állodalomnak s nem az uralkodó háznak. Nálunk ezek koronái birtokoknak nevezetnek. Rendelhetéseknél fogva, s mivel az állodalom is, mint egy személyiség, lehet birtoknak alanya, azok jogi tekintetben helyeselhetők, olly hozzáadással azonban, miszerint ezen közbirtokok természetesen soha a közakarát helybenhagyása nélkül el nem idegeníthetők, s jövedelmeztetésük eredménye azért is koronként a közönség elibe terjesztendő, mivel különben a közköltségnek általok nem fedezhető részét kimutatni nem lehet.

Egészen másképp áll a dolog az úgynevezett királyi haszonvételekkel (regalia fisí), mint külön keresetágakkal. Ezekről Rotteck azt mondja, hogy azok fogalmát egyrészt a hatalom pöffeszkedése s az észjogot még nem is gyanított kor vadorsága, másrészt a fenálló bitorlásokat bármilly fictio vagy csak értelmezés által is valóságos jogokká varázsolni kész szolgálai jogászok hajlongása teremtette. Legtöbb királyi haszonvétel nem egyéb, mint az egész országon bitorlott földesúri jog. Az állodalomban csak az igazságos, mit az értelmes közakarát helyeselhet; s csak a göröngy rabjainak lehet igazságos az, mit az úr és tulajdonos parancsol. Míg az adójogot jól nem ismerték vagy használni nem tudták, addig a regálék jó, de elvileg egészen elvetendő segédeszközt nyujtának, s azok az absolutismusnak mindig kedvesebbek valának, mint a nem úri, hanem társadalmi viszonyokon alapuló adó.

Sorozatukat tekintve, első a hegy vám és sójog, mellyek némileg menthetők. Mert fel lehet tenni, hogy az állodalom csak a föld felületét engedte magánosok tulajdonául át, belsejét pedig koronái javadalom gyanánt tekinti; de ennél erősebb ok rendőri és státusgazdasági szempontból az, miszerint a státusnak úgy saját mint a polgárok számára szükséges ásványok és sóról gondoskodnia kell: ennél fogva nem fog az ezekkel nyereszkedni, hanem csak közbenjárólag a magánosok természetének elégtelenségét pólandja, másrészt pedig a természetesi kötelességeken túli nyereséget a magánosoknak engedendi át, vagy legalább tőlök az

ilyen földbirtokot becsárán vecndi meg, melly vétel által a bánya valódi koronái jószággá leend. A sóra nézve még különösen meg kell jegyezni, miszerint azt a közakarát egyedárusságul nem engedhette át, hanem csak közönséges használat végeit; mihez képest a só ára mindig úgy szabásék meg, hogy az csupán a termesztés költségeit fedezze; mi ezeket felülmúlná, az sóadó fogna lenni, miről mint indirect adóról majd alantabb.

Apénzverési jog azon rendőri tekintetből illeti kizárólag a kormányt, miszerint a pénzeknek egyenlőknek s teljes értékűeknek kell lenniük. Nyereséget azonban ebből sem húzhat, mert különben a pénzérték csalni fog. — A posta jogot illetőleg minden állodalomtani s népgazdászali őszinte író megegyez abban, hogy az mint kizáró egyedárusság merő visszaélés egy igazságtalan adó behajtására s még azon czélok elferdítésére is, mellyek végett a postaintézet felállítatik; de ha magánosok nem tiltatnak el a versenyzéstől, úgy azon csak örvendeni lehet és kell, hogy a legnagyobb s országszerte kiterjedő poslaintézet a kormány kezelése s felügyelése alatt áll.

Országutak, hidak s kimeríthetlen vizek a haza minden polgárát illetik, azok mindenkinek s nem az összeségnek tulajdona, koronái javadalmakká nem lehetők. Mihez képest rájuk nézve a státushatalomnak csak azon joga vagy inkább tiszte van, miszerint azokat építtetnie s használható karban föntartania kell, s ennél fogva a költségeket az azokat használókkal fődöztetheti. Ha a költségek összegénél többet követelne: az utak s vizek használatáért olly adót húzna, melly minden joggal és státuszgazdasági eszélylyel homlokegyenest ellenkeznék.

A vadászati jog, minthogy a vadak csak annak lehetnek tulajdona, kinek földén élődnek, természetesen kit kit csak saját földén illethet, apróbb birtokokon pedig aközönséget. — Hogy a tized valóságos harc a földművesek jogai s az egész mezőgazdaság ellen, az eléggé be van bizonyítva; nem különben hogy a dohányegyedárusság a polgárok minden ipar, s keresetjogának elvét felforgatja,

mindenki előtt világos. A nyers idők sok helyütt még az igazságszolgáltatást s rendőrséget is regaléva alacsonyították; s ennek, miután ferdesége a tudomány által kellő napfényre állítatott, még ma is azon sanyarú következménye van, hogy a törvényszéki díjak aránytalanul túlcsigázvák. — És ezek után mit mondjunk azon elvről, melly szerint az ország egész földje a fejedelemé, s csak ennek adományából bírhatják azt egyes családok?!

E szerint a kir. haszonvételek a tiszta jogszabályainál fogva a kormánynak úgyszólván mitsem jövedelmezhetnek; mindazáltal azok tényleg sok országban a jövedelemnek mégis kisebb nagyobb forrásai. Sőt ezeken kívül léteznek még más források is, mint: az örökös és hagyományos nélküli örökösödés, gazda nélküli kincsek, némelly kinevezési s megkülönböztetési díjak, s főleg a bündíjul fizetendő pénzbírság: mikből nagy országokban tetemes összeg foly a státus pénztárába.

Mind ezen jövedelmek, kivált korunkban, távolról sem képesek az állodalom egész szükségét fődözni: azért aköz-költség legnagyobb részét a polgárok magok kénytelenek viselni, az mindegyikre adó név alatt vettetvén ki. Ezen kivetés legfőbb, hanem egyszersmind legnehezebb tárgya a finansztudománynak. És itt ezen kivetésnek főbb elveit kell kifejtelnünk.

Első kérdés az: vájjon a státuskiadás, s e szerint a behajtandó adó is anemzet gazdagságához s tehát fizetési tehetségéhez, vagy pedig általában a szükséghez méreessék e? Ezen kérdés sokat vitattatott, s úgy látszik, mind a két nézetet lehet úgy népies mint ellenkező szempontból védeni. Esmében ugyanis mindkettő bizonyos határt vet akormány követelésének; gyakorlatilag azonban egyik sem lehet megnyugtató, részint mivel bizonytalan, ki által s mikép becsülteessék a zsinórmértékül veendő nemzetgazdagság, részint pedig mivel a fizetési lehetőség kényszerített munka s nélkülözés által mértéken túl csigázható, és a státusszükség a hatalomtól önkényesen határozthatatik meg. Ez s további feszegetése a két kérdésnek elvégre is oda vezet, miszerint

sem a bevételt vagy adókövetelést a szükség, sem pedig a kiadást a lehető bevétel mértéke nem határozhatja jogszeriileg; hanem a kiadásoknak s ezek fődözésére szükséges adómenyiségnek mindig s egyedül az igaz s világos közakarát által kell meghatározatnia. Az adózók magok érzik a fizetett adó terhét, egyedül ők képesek a tervezett kiadások jótékonyágáts czélszerűségét megbecsülni, s a megbecsülésben netalántán ejtett hibát egyedül ők orvosolhatják helybenhagyásukkal (minthogy: volenti non fit iniuria); és mint szabad embereket egyedül őket illetheti a saját vagyónukróli rendelkezés még azon értelemben is, ha az egyesekre eső adórész már akkor is, midőn az még az egyeseknél van, nem az egyesek hanem az állodalom tulajdonának tekintetik, mivel az állodalmat ők képezik, s annak akarátát is összesen ők fejezik ki. Ennél fogva az adó-megajánlási jog a nép törvényhozói orgánumának egyik légié—nyegesbjoga, mégpedig olly hozzáadással, miszerint annak egyszeri gyakorlása csak rövid időközre terjedhetvén, koronként ismételtetnie kell. — És hogy a megajánlandó adóösszeg könnyen vagy legalább nyomasztás nélkül elviselhetőre szabassék: meghatározásánál mindenek fölött azt kellend tekinteni, hogy az egyesek, főleg az alsóbb osztályból valók tiszta jövedelmének hányád részét nyelendi e l atölök követelendő adó; és hogy az adó felhasználtván, az adózókhoz fog e az visszafolyni vagy pedig csak némelly városokban vagy tartományokban gyü- lend e össze?

Nem illy könnyű a megajánlott összeget az egyesek közt felosztani. E felosztás terve természetesen más nem lehet, mint a társadalmi egyenlőség, azaz ollyan, miilyen az állodalomban uralkodik, az alaki egyenlőség vagy a körülmények szerinti viszonyosság. Ezen viszonyosság pedig nem afizetési tehetségben, melly a méltányos követelésnek vég- halára lehet csak, hanem a társadalom jótéteményeiből! részvétben áll. A fizetési tehetségben nem, mert az, hogy én valakinek 100 forintot lefizethetek, még nem annyit tesz, hogy én neki 100 forinttal tartozom. Azt kell tehát itt nézni,

hogy ki mivel tartozik a státus védelméért ennek költségeihez járulni? Ámde bár a tétel: „minden honpolgár, a társadalom jótételeiben részvételének mértéke szerint, adózni tartozik,“ nagyon egyszerű és világos; alkalmaztatása mégis roppant nehézségekkel jár el annyira, hogy az soha tökéletesen nem foganatosítható, hanem hozzá mint egy eszményi célhoz csak közelíteni lehet. Az igazság eltalálása sehol sem ütközik olly szövevényes akadályokba, mint itt.

Némellyek a birtokot akarják a viselendő adó mértékül venni; hanem ezen elv nem igen igazságosnak s nagyon gazdaságtalannak mutatkozik, úgy hogy annak foganatosítását azon vadak eljárásához hasonlíthatni, kik a fát körülvagdalják, inellynek gyümölcsseit élvezni akarnák. Az a polgári társaság természetű erejét támadja meg.

Mások, s helyesebben, a jövedelmi adót javasolják, miszerint a munkabér, földjövedelem, tőkepénz kamatai, szóval: a személyi s birtokjövedelmek vétessenek az adó forrásaiul. Azonban ne az egyes jövedelem ágakra, hanem kineknek összes jövedelmére méressék az adó, mert az összes jövedelem fejezi ki azon előnyt, mellyet kiki a polgári társaságban élvez. Mivel pedig ezen előny vagy haszon nem csupán egyszerű arányban, hanem geometriai fokozatban nagyobbodik kineknek jövedelmével, úgy hogy jövedelmének első száz forintjában az állodalom csupán az élet fentartására elkerülhetlen élelmét biztosítja, a második százban már az illedelmest s hasznost, a harmadikban a szépet, végül a negyedikben a fölösleget s fényűzést; ennél fogva a második száz forintot nem lehet egyszerűn, hanem kétszeresen, a negyediket pedig négyszeresen kell azon adó-mennyiséggel megróni, melly az első százra vettetett. Ez az úgynevezett progressivadó, az egyetlen, mellyel az észjog helyeselhet. Gyakorlatilag legjobb azt osztályadóvá emelni, miszerint az ország tagjai legczélszerűbben négy osztályra osztatnának fel, s a megajánlott adóhoz képesteszerint geometriai négy fokozatban rovatnának meg*)

*) Dr. Hugo Eisenhart: Positives System der Volkswirtschaft. Leipzig. 1844. Viertes Buch, 2. und 3. Cap.

Rottecket maga a jövedelmi adó nem elégíti ki. Ő úgy vélekedik, miszerint a státus védelme a személyre, atehet-ségek használatára s a vagyonra terjed ki. Személy a fő dolog, föltéte a többinek, és olyan, mi mindenkinek meg-van: tehát a státus követelése egyenesen a személyre irá-nyúí, s a társadalomnak minden tagja adózni tartozik. A birtok nem adózik, hanem a tulajdonosa adózik, bár külföldi legyen is, mert birtokánál fogva ő tagja a társadalomnak. A birtok tehát nem alapja az adónak, mert lehetséges sőt gyak-ran meg is esik, hogy egészen birtoktalan adóztatik. Mint-hogy azonban a birtok, s különösen a tulajdonosnak hozzá való viszonya is részesül a közvédelemben, azért mind jo-gilag, mind a politikai eszély szabályainál fogva erre is te-kintettel kell lenni. E szerint a birtok az adónak mértéke, de nem egyetlenség mértéke. Mert azon egy birtok különb-féle kezekben különbféleképen terhelhetetik. Az adót ugyanis mindig a személyre kell vetni, hanem természet-e-sen vagyónának is mértéke szerint. Ennél fogvást az ilyen birtokot az adó hypothecájának is tekinthetni, de nem olly jószágoknak, mellynek bizonyos része bármelly viszonyai közt a státust illetné, mert akkor ez annyiban koronái jószág, s a jog nem adójog fogna lenni. — Azonban az adót nemcsak a birtokra, hanem a jövedelem s szerzéstchetségre is kell vetni, mivel ezek is csak úgy részesülnek a státus védelmé-ben, mint a birtok. De hogy ez igazságosan megtörténhes-sék, bizonyos mértéket kell feltalálni, melly szerint ezen tárgyak egynemű mennyiségekké becsülletnének, hogy az-tán összeadatván, az összeget az egész kivetendő adómeny-nyiséghez lehessen mérni. — Egyébiránt még itt is méltá-nyosságnak van helye, részint emberiség, részint rendőri cél tekintetiből, miszerint az elszegényedés, már az erköl-csiség fentarlása végett is, akadályoztassék. Ezen szabály szerint a tételt, hogy kiki a jótéteményekbeni részvét ará-nya szerint adóztatandó, minthogy ezen arányt a birtok s jövedelem mértéke legalább közelítőleg legjobban határozza meg, akkép is lehet kifejezni, hogy mindenki birtoka s jö-d e l m e mértéke szerint adóztatandó. Még pedig nem csak

tényleges, hanem a lehelő, rendszerinti iparkodásra szükségkép bekövetkezendő jövedelmének mértéke szerint; mert az adó honpolgári adósság, melly alól hanyagság által kibúni nem lehet. Ezen elv foganatosíthatása azonban felteszi, hogy mindenik megróvándónak birtoka *S* jövedelme tudassák.

E végett a jog elve s politikai eszély is megkívánja, hogy mindenkinek birtoki s jövedelmi állapota évenként összeírassék, mi kellemetlenségekkel jár ugyan, hanem az igazság által parancsoltatván, elkerülhetlen. A birtok s jövedelem minden nemét, valamint minden terhet s adósságot is felí kell itt venni, s csak az egész összegtől, nem pedig az egyes részekről lehet adót követelni. Ezen összeírást legjobb a helybeli hatóságokra vagy épen evégre ^zabádon választott becsületes s dologhoz értő községi tagokra vagy esküdtekre bízni, egy minden tekintetben megnyugtató el-
l e n ő r s é g mellett s minden szükségtelen faggatás nélkül. Legnagyobb baj, miként épen hazánkban tapasztaljuk, ezen összeírásnál az, hogy ha egy helység vagy vidék fillent, a többinek mind igazságos érdekében fekszik, vagyonát hasonlón kevesítve vallani be: mihez képest a főhatalomnak mindenek fölött arra kell ügyelnie, hogy az összeírás az egész országban egyenlő szigorúsággal hajtassák végre, mit a mondott ellenőrség nélkül elérni nem lehet. Sőt ennél is, alkalmasint jobban biztosítná a pontos összeírást olyan törvény, mellynél fogva az összeírás nemcsak nyilvánosan történvén, hanem eredménye azután is bárki által megtekinthető lehetvén, megjutalmaztatnék minden, ki feljelené, hogy valaki hamisan íratta fel vagyonát s jövedelmét, az álnok bevalló pedig méltán bűnhődnék. — Az adó tőkéjének s kivetésének Hlyen lehetőségig pontos összeírása nélkül közelítőleg sem határozhatni meg: mennyi adót bírhat el az ország, valamint azt sem: mennyit kell valamely rendkívüli, de mégis szükséges költségből az utódokra hárítani; végre a nélkül igazságos adótörvényről álmodni sem lehet.

Eddig föltettük, hogy az adót mindig azok viselik, kikre az vettetik, azonban nem kell felejtetni, miszerint az adó igazságos felosztását kétségkívül leginkább az zavarja, hogy

akivetett adó gyakran könnyen elhárítható. És ezen elháríthatás rendszerint a legszövevényesb viszonyoktól függ, úgy hogy ezeket előre látni s kellő figyelembe venni koránsem mindig lehet, sőt még elméletben is különbözők irántok a vélemények. Például Smith Adám egész financiaelméletének alapjaul azon hiedelmét vette, miszerint a t e r - mészetes munkabér minden körülményben adolgozó osztálynál marad, s arra semmi adót sem lehet vetni, sőt hogy általában a munkást semmi adó, még a reá mért sem érheti, hogy ő azt mindig a birtokosokra hárítja, s hogy e szerint legokosabb, őt és bérét teljességgel nem is adóztatni. Mélyebben kell annak a politikába avatva lenni, ki át akarná l^tni, mikép lehetett az, hogy az angol státusgazdasági írók szüntelen olly elveket ajánlgaltak más nemzeteknek, inellyeket az angol politika épen nem követett. Meglehet, Smith csupán rendszerének következetességénél fogva álmodta a dolgozó osztályt áthághatlan sánczok közt s a jólétnek csökkenthetlen állapotában lenni; de mégis különös, hogy ezen hiedelmét az egész angol iskola magáévá tette. „A munkabér terhelteése felszökkenti azt, s következőkép atökenyereményt csökkenti. Amunkabér terhelteése hátnem egyéb, mint anyeremény adóztatása;”⁴ így ír Ricardo. És ez nagyon is igaz lehet; ámde csak azon esetben, ha a dolgozók száma afolyamatban levő munkához képest aránylag csekély. Ekkor megeshetik, hogy a munkások többszörösen is megveszik az őket felfogadókon arájok vetett adót: valamintaház-birtokosok is épen nem tartván attól, hogy szobáik üresen maradandnak, újabb vagy nagyobb adóval megrovatásukat szeretik alkalmul használni, hogy a laktért tizannyival is felebb szöktessék. Hanem midőn a dolgozó osztály meghaladja a reá való szükséget, sőt ha kellő arányban van is a birtokos vagy dolgoztató osztályokkal: akkor bizony a nap-számos a reá vagy béreére vetett adót maga viselendi. —

Az országos jövedelem eddig elszámlált igazságos forrásai kevés országban képesek az állodalom minden szükségéit földözni. Azért a financia mesterség útmutatása szerint, mellynek törekvése rendszerint, lehetségig észrevehetlenül

tehetségig sokat csikarni ki a fizetni nem szerető néptől, a törvényhozók magok is használni szokták az adónak elhá-
rítható sajátságát, midőn olyan adót is szabnak, melyet
közvetlenül nem attól szedetnek fel, kire azt mérték. Ez az
indirect adó. Megadóztatják a szükségét, az élelmi
cikkekét a természetőknél vagy eladóknál; ezek a rájok
vetett adót a cikkek árához adják s a vevőkkel, fogyasz-
tókkal fizettetik meg. Ezen indirect adót hát minden bírói
kényszerítés nélkül fizeti mindenki, kinek életére szüksége
van; mert épen a mindenkinek legszükségeseb élelmi szerek
rovatnak meg vele. Azonban mivel épen az alsóbb szegény
osztálynak legtöbb szája van, s az ilyen adóval nem ter-
helt drágább, többnyire fényűzési cikkekét csak a gazda-
gabbak fogyaszthatják: azért az életszerek adóztatása va-
lóban nem egyéb, mint megfordított progressiva-
d ó, melly kinekkinék jövedelmét geometriai arányban an-
nál erősebben sújtja, minél csekélyebb az. Ennélfogva az
indirect adó, miként neve is mutatja, egyenes ellensége az
igazságos direct adónak; felforgatja az ajótéteményélvezés
steherviselés közti mindazon egyenlőséget, mellyet direct
adó által tán eszközlénk. A fogyasztási indirect adó tehát
mind meg annyi szégyenfolt minden felvilágosult nemzet
adórendszerében. És nagyon természetes, hogy a szabad-
ságra pattant bécsiek mindenek előtt az ellenkeltek ki. Igaz-
ságtalan voltát tovább bizonyítgatni fölösleges; de mégis
legalább figyelmeztetésül jó tesz érinteni, miszerint az in-
direct adó: 1) Ellenkezik az alkotmányos lét szellemével,
mivel közelítőleg sem tehet kivetni, mennyire fog az minden
egyesre súlyosulni, azt hát igazságosan megajánlani képte-
lenség. 2) Behajlatása szerfölött költséges, miatta egész
sereg tisztviselő lévén szükséges, úgy hogy a tisztviselők
törvényes és törvénytelen bevételét Angliában maga Smith
ajóvedelem 20 — 30 száztuliára számította. Ehhez járul
azon nyomasztó, alacsonyító s kedélyháborító motozgatás,
melly azt az országra nézve kettős átokká teszi. 3) Sőt
többszörös átok az, mert a nép jellemét, az állodalom ezen
legnemesb idegét, megrongálja, a népet álnokságra, er-

kölcstelenségre s a kormány iránti gyűlöletre ragadván. 4) Fogalmánál fogva is minden jogalap híjával leven, egy világos elv által sem korlátozható s egészen Önkénytől függvén, sokszor inkább orzás mint adó az. Annyi bizonyos, hogy az indirect és bélyeg-adó nemeivel az egészséges magyar jellem nehezen barátkoznék meg. És nem képzelhetni a szabadságnak keserves hazáját azon országnál, melly az emberrel minden léptén a nem egészen igazságos társaslétsúlyát érezteti. A mit fizetni kell, azt fizessük mindnyájan egyenesen és igazságosan. Az indirect adókat pedig tehetőségig kerüljük. —

Láttuk főlebb, mikép csupán azon adómennyiséget tehet a honpolgároktól behajtani, mellyet az értelmes közökarat vagyis annak törvényes orgánuma helybenhagyott. Hogy ezen helybenhagyás igazságosan s czélszerűen történhessék meg: legelőbb is a koronái jószágok, kir. haszonvételek s történetes források jövedelmeit, s ezekkel nem tehetvén beérni, az indítványozott kiadások részletes tervezetét kell a törvényhozás elébe terjeszteni, melly azoknak hasznos és szükséges voltát rovatonként megvizsgálja, a kívánt összeget tehetségig csökkenti, s a fenn előadott elvek szerint megajánlja. Tehát az országgyűlés elibe terjesztendő számvetés részletessége mulhatlan kelléke a jogszerű szerkesztendő költségvetésnek (budget), mellynek rovatai rendszerint ezek szoktak tenni: a civilliste, az országgyűlés költségei, a különféle ministeriumokéi, a kül- és belügyi: rendőri, törvénykezési, pénzügyi és hadi költségek; a státusadósságoctól kamatok; titkos és rendkívüli költségek.

Hogy a megajánlott s behajtott pénzek szorosan a rendelt czélokra fordítottak e, s milly eredménnyel? arról a kormány a legközelebbi országgyűlésnek számolni tartozik. Felelősség, főleg a pénzügyben, főfő kelléke a társadalmi rendnek. —

Ezek a¹ jogszerű országos adóztatás alapelvei. Vannak azonban az életben az adónak még más fajai is. Szokott még

községi, papi és a mi ős megyei rendszerünkben az úgynevezett házi adó lenni. Ezeknek kivetési elvei azon viszonytól függnék, mellyben a község, egyház és megye a¹ státushoz van. Hogy azonban azon állapot, miszerint egy adómentes kaszt önkényesen adóztatta a közügyekbe való befolyástól egészen megfosztott népet, a lehető legjogtalanabb volt: azt kiki átlátja. És az is nyilvánvaló, miszerint ha ezentúl mindenki adózandik s mindenki tagjává lehetend a megyei közönségnek, a házi adó kivetése s kezelése legigazságosabban ezen közönségre bízathatnék, mert a közönségnek legnagyobb garantiája önmaga.

VI.

H a d i e r ő.

Az adóul fizetett pénz maga nem tényezője a rendnek, hanem a rend némelly tényezőinek szerző eszköze csak. Mivel pedig az állodalomnak mindig s minden áron fen kell állani: szükségkép joga van mindenre, mit önmaga fentartása s célja elérése végett a honpolgároktól követelhet. A kormány-mesterség s jogtudomány előhaladtával a terményekben! adózás helyére a¹ készpénzfizetés lépett ugyan; de mégis vannak körülmények, leginkább zavaros idők, mellyek épen a lermesztmények s erők kiszolgáltatását igénylik; és vannak szolgálatok, mellyeket a honpolgároknak pénzül megváltani szintűgy nem lehet, valamint idegenektől vásárolni veszélyes. Ilyen különösen a honvédelmi kötelesség, egyenesen a társadalmi szerződésből folyó, mellynél fogva hazája bátorságáért az ember minden erejével sőt életével is adózni tartozik.

Miután azonban a munkafelosztás mindenütt lelke a“ társadalmi életnek, és valamint az állodalom keblében az egyesek jogai szerződésileg meghatározvák, úgy azon kívül is az idegen állodalomokkal békeszerződésre kellvén lépni,

a fegyveres népre gyéren szokott szükség lenni: azért a honvédelem legczélszerűbben bizonyos számú válogatott vagy vállalkozott alkalmas férfiakra bízal, kikből egy különös osztály alakíttatván, ez fegyverben járattva s gyakoroltatva a megzavart közbéke helyreállítására mindig készen legyen. Az ilyen fegyveres seregnek pusztá fenállása is valamint a polgárokat rendbontásokra bártortalanokká teszi, úgy az ellenséges külhatalmakat is békekötések megtörésétől vagy épen megtámadásoktól visszatartóztathatja. Hogy ezenkívül a katonaságnak némelly rendőri, igazságszolgáltatási s más erősb esetekben gyakran jó hasznát vehetni, aztemlítni sem kell. És a fenn előadottakból az is önként foly, hogy a katonáskodásra kényszerítendő férfiakkal, mint önvérőkkel, igazságos és eszélyes szabály szerint minden rendű s rangú családok egyaránt tartoznak ahazának adózni; sőt a legnagyobb veszély esetén, kik csak fegyvert ragadhatnak, önfeláldozásra mindnyájoknak is készen kell lenniök.

Egyébiránt ránk nézve legérdemes azon kérdés: hogy mellyik hatalomtól függjön a hadi erő? Kétséget nem szenved, hogy az a végrehajtásnak s a rend közvetítésének legerősb eszköze leven, egyenesen az igazgató hatalom szolgálatában áll; minthogy azonban ezen hatalom minden működését a törvényhozás szabja meg; lehetetlen, hogy a hadi törvényhozás is ne atörvényhozó hatalom tiszte legyen. Az igazgató hatalom csak a törvényhozás alkotta szabályok szerint tarthatja s használhatja a hadi erőt. Azon főkérdésre nézve: hogy a háború s béke fölött ki határozzon, még a royalistái gondolkozásu gróf Clermont-Tonnére Szaniszló is oda nyilatkozott, miszerint a had- és békejog a végrehajtó hatalom által gyakoroltassék, de gyakoroltatásának szabályai a törvényhozó hatalom által hozassanak napfényre. Minden esetre olly rendszer kell itt, miszerint a polgárok vagyona s élete önkénytől ne függjön, de a mellett a rend követelései is teljesüljenek.

Alkotmányos nemzeteknél egyedül a védháborúnak van helye, mert egyedül ez, mint a fenyegetett vagy sérített jogokat védő, jogszerű. Azért a megtámadó hadvise-

lésre nézve az igazgató hatalomnak rendszerint szőkébb korlátái tétetvék. így Norvégiában a storting helybenhagyása nélkül a hadsereget nem lehet megtámadó háborúra használni, Svécziában hasonló; más alkotmányos országokban pedig a kormány ilyen hadviselésre költséget lévén kénytelen kérni, természetesen a képviselők helybenhagyására szőrül. —

Mi a fegyverben levő katonaság életmódját illeti, a rend tekintetéből mulhatlanul kell, hogy a katonai rendnek a polgári fölött semmi előny ne tulajdoníttassék; mert a katona ha a polgároknál többnek csak képzelet is magát, alkalmasint azért, mivel ő felsőbbségének szigorún alá van rendelve, hajlandó hinni, hogy alatta is hasonló alárendeltség van, és a helyett, hogy a polgárok nyugalmát ótal—mázná, még inkább maga lesz annak szívtelen háborúja. És nemcsak a rend, de a jogosság is megkívánja, hogy a katonaság családi béke, boldogság s erkölcsiség megfertőztetőjeül ne adassék a nép magános rejtekeibe, hanem szállásúl külön tanyák rendeltessenek. A tespedés reá nézve is sok kicsapongásnak s romlásnak lehetvén kútfeje, kívánatos: hogy tisztjei czélszerű művelődéssel töltsék idejüket, a közlegénység pedig alkalmas időben nyilvános munkáknál vagy magánosoknál is dolgozzons hasznot hajtson, miszerint a státusnak mennél kevesebbe kerüljön. És épen ezért béke idején szükségtelen nagy álló seregek ne tartassanak.

A nagy álló *seregek annál kevesebbé* szükségesek ezen-túl, mivel az első francia forradalom által teremtett nemzeti őrsereg eszméje immár Európaszerte karöltve jár a szabadság eszméjével. Úgy látszik, mintha korunk visszafelé gravitálna a középkori katonai hierarchia korszaka felé, mellyben a katonáskodás szinte együtt járt a szabadsággal. Ámde mégis korunkat, az előhaladt civilisalió kívül, három bélyeg különbözteti meg azon korszaktól. Akkoron minden katona egyszersmind szabad volt: most minden szabad egyszersmind nemzeti ör. Akkoron a szabad katonák közvetlenül személyesen vettek részt —: most a szabad nemzeti örök

csak képviselőt által közvetve részesültek — az országgyűlésében. Akkoron akatonáskodás jogával fel nem ruházott nép önkény alatt nyögött: most az egyenlőség eszméje polgártársakul fűzi össze a politikai jogok gyakorlatán kívül esőket is.

HARMADIK RÉSZ.

NÉHÁNY BÖLCSELŐ NÉZETE SZABADSÁG ÉS REND IRÁNT.

*Vagy: az alaki állodalomtan fejlődésének történeti
vázlata.*

A szabadság és rend elméleti alapvonásainak rajza után, most már azon elveket kellene fejtegetnünk, mellyek szerint a társaság elrendezendő, miszerint benne ezen elméleti alapvonások megtestesüljenek, a szabadság és rend párosulva gyakorlatilag valósuljon. Azonban a mint ezen elvek iránt fölötté különbözök a nézetek, úgy meg is érdemlik, hogy azokat röviden átpillantsuk, miszerint előttünk álljanak az emberi észnek azon küzdelmei, miket véghez kelle vinnie, míg a politikai eszmélet mostani fokára fölemelkedhetett; és miszerint mi aztán annál könnyebben s biztosabban tájékozhatjuk magunkat. —

Egy gondolkodónak sincs önálló világnézete, mert mindenkinek gondolatai többé kevesbé azon kor és nép szellemétől vezéreltetnek, mellyek kebelében él. Tehát minden nézetnek s bölcselelőnek története valamely nép történetébe esik, s jelentősége csak a nép míveltségéhez való viszonyában van. És kivált az állodalomtan iránti eszméket kiki úgyszólván csak hazájának vagy akülföldnek fövenyéből kaparja fel inkább mint teremti. Látni fogjuk, miként a politikai eszmélet fejlődése mindig lépést tart a nemzetek történetével. Itt azonban a történet tudását föltevén, egyszerűen az egyes bölcselelők nézeteit adandjuk elő.

A népek legősibb lakhelyén, Ázsiában, kezdettől mind máig a stálustan csak vagy a papság vagy a zultánság szolgája. Legelőbb azon dicső nép élete, mellynél minden, még az aristokratiai állodalomnak is demokraliai alapja volt, s pedig olly értelemben demokraliai, miszerint nem létezhetett egy szabad polgár sem, ki csupán kormányoztatott, s ő maga a közügyek igazgatásába közvetlenül be nem folyt volna, — a dicső görög nép élete fordítá a státustanra a kebelében megszületett s nagyra serdült bölcselet figyelmét. Itt kell hát a görögöknél kezdenünk.

PLATON.

Midőn a politikai irodalom elejére lépünk, egy nagy-szerű templom tündökletes homlokzataként áll előttünk Platon eszménye; mögötte az épület hirtelen lecsökken, s két hatalmas oszlopsorban, a természetjog s politikai gazdaságában, elnyúlik, miglen távol szentséges belsejében a rend oltarán a kereszt körül pislognak a szabadság mécsei. —

Platonnak abölcseleti státustan iránti eszménye, melyet főleg két nagy munkájában, a köztársaság s törvényekről írtakban, ad elő, természetesen nagyon különbözik a mai nézetektől. Neki az állodalomban legfőbb dolog az erény; szerinte a társadalom feladata az erény eszméjének valósítása. Ezen erény tényleg csak egy lehet, s az a bölcsességben alapszik. A bölcsesség tehát az erény fölött áll (De republ. 1. 7.) Hogy ezt megértsük, tudnunk kell Platon tanát az erény tanulhatóságáról. Az emberi lélekben három rész van egyesülve: értelmes önhatározás, bátorság és kívánság. Az értelmes önhalározás az isteni az emberben, mellyet uralkodás illet. És az erény a léleknek ezen uralkodás alatti kimívelésében áll; a bátorságból, ha az értelem alá rendeltetik, vitéség lesz; a kívánság pedig mécsékeltetik az értelem állal. E három így az eszély (sophrosyne) erénye által hozatik öszhangzásba Legfelső erény azonban az értelem erénye, a bölcsesség, mellyet a bennünk levő istenire való bölcseleti emlékezés által kell

megszerezni, melly emlékezésben a lélek a jónak azon mindent átölelő eszméjére eszmél, melly által az egész erény a bölcsességbe foglaltatik. Ha így a lélek bölcsesség, vitézség és mérsék birtokába jő, az által az erény egyszersmind az igazságban egészítettik ki. Mert az igazság nem egyéb, mint az egész életnek olly öszhangzata, miszerint minden rész az egymás mellé- s alárendelésben a magáét megkapja. A kívánságoknak az eszély által rendbe szedett összesége a vitézség ereje által a bölcsesség alá vettetik, s így a lélekben a jó eszméjének uralma az igazság eszméjéhez képest állít—tátik fel.

Ezen erényt azonban csak a“ bölcselelő, philosoph, érheti el. Mert hogy az istenire emlékezés, s tehát a bölcsesség erénye elérthessék, megkívántainak a bölcselelő tulajdonai, mellyek az emlékező tehetség s megfontolás kitűnő jelességeiből higgadt kedély s egészséges lelkierő társaságában állanak, s ezen felül még különös szerencsével mívelletnek ki, úgy hogy csak istennek különös kegyelme juttathat a bölcselethez, mit a sokaság sohasem érhet el. Pedig minden más erény is csak a bölcsesség által lehet. Csupán a bölcsesség enyésztheti el a haláltóli félelmet, tehát csak a bölcs vitézsége lehet erényes, a többi mind csupán a¹ haláltóli félelem miatt vitézkedik, úgy szinte ki az igazságban minden vágyainak bölcs alárendelése nélkül mérsékletesnek látszik, az csak egy vágyában való mérsékletlensége által mérsékes a többiben, s tehát az igaztalanságban is némileg igazságos *), És ezen erény fogatosítását tűzi ki Platon a társadalom céljaul. Az egész oda megy ki, hogy magunkban értelmes önhatározást vagy minmagunkoni uralkodást fejtsünk ki, s magunkat bölcsesség által a jó eszméjének vessük alá. Minden a jellem eszményére czéloz itt. És ezen eszmét látjuk aztán az egész görög erkölcsstan fölött lebegni. — Azonban mi itt a jónak eszméje? Az igazság! De hát mi itt az igazság? Hogy min-

*)Fries: Die Geschichte der Philosophie. I. Bd. S. 314—318.

Jenki azt tegye, mire hívatott. De ez által az igazság és eszély nem a szükségkép változatlan valóban alapíttatik, hanem egyenesen az alárendelt érzéki szükségek s kielégítések felé vezet, mi a stoikusoknál *prima naturae* volt; és így lőn, hogy a magas eszményi felfogás az állodalomra való alkalmazásban csaknem merő materialismussá változik. Hanem ez másképp azon korban nem is történhetett, midőn a személyes méltóság eszméje még nem ismertetvén, azaz erkölcsan alapelveül nem vétetett. Sőt ehhez járult még az, miszerint azon tan által, hogy csupán a philosoph vergődhetik az igazi erényre, az emberi kebelben az isteninek képzése a nézetek tudományos kimivelésével cseréltetett föl. E tévedésen csak később főleg Pál apostolnak a szeretelben élő hitről tanítása által lőn segítve.

Az állód alom eszményét azon elvből fejti ki, miszerint az emberek munkafelosztás végett léptek társaságba vagy városba. A közjó megkívánja, hogy a¹ társaságban mindennek külön foglalkodása s hivatása legyen, miszerint az emberek egymáson kölcsönösen segítsenek. Ezen kölcsönös segély állal azonban a kényelmek megszorodnak; és ez által élvezetvágy, fényűzés, önzés gerjesztetik, s elvégre háború idéztetik elő. Szükség van hát egy különös, hadi osztályra. És e szerint a társadalomban három külön osztály van: a dolgozó osztály a parasztké s kézműveské; aztán a hadászok s végül a kormányzók osztálya, melly két utóbbi osztály a státusnak védői s törvényeinek őrei. Ezen három osztály tökéletesen megfelel a lélek három főtehetségének: a dolgozó vagy tápláló osztály a kívánság vagy vágytehetségnek; a hadi osztály a bátorság vagy erélynek; a kormányzó vagy tanító osztály pedig az értelem vagy ismeretehetségnek. És így az egész idomzat oda megy ki, miszerint valamint egyes emberben kell, hogy az értelem a bátorság által a kívánságokon uralkodjék, úgy a státusban a tanítói rend a hadi rend erejével uralkodjék a dolgozó renden. Platon ekként az egyéni ember elemzéséből állilá össze a státus tényezőit.

Platon tehát a fenneirt három elemből következteti a

társadalmi rend és igazság erényét, s azt mondatja Sokrattal, miszerint ő a nyomornak a földön semmi végét nem láthatja, hacsak nem a bölcsek lesznek királyokká vagy a királyok bölcsekké. E szerint a tökélyes állodalom rendezete nem a magánjog, rendőrség s az igazgatásnak egyes intézeteiből áll, mert ezen intézkedéseket mindig az uralkodó bölcseségére s erényére kell bízni; hanem minden csak oda megy ki, miszerint az uralkodandók bölcseségre neveltessenek, az uralkodók bölcsek legyenek. Mivel azonban az uralkodókat mégis az állodalom védőiből kell kiemelni, szükségeseek oily intézkedések, mellyek a hadászok nevelését az erény kimivelésére vezessék. Főfeladat tehát az, miszerint a hadászok erényre neveltessenek. Szigorú testgyakorlás és zene által vitézségre s mérsékletre szoktattassanak. E végre a költeményekben csak a szép s fenséges, s az istenekről csak a jó ábrázoltassék; a színjáték is csak nagyszerűt s szépet mutasson, nehogy a léleknek gyalázatos és aljas vigadásokra alkalom szolgáltassék; ezért a zenében is semmi lydi vagy joni lágy hangok ne legyenek, se sokhúru hangszerek se fuvolyák ne alkalmaztassanak, hanem csupán lant, citara és síp a dóri s phrygi hangokkal. Érettebb korban aztán a bölcseségre nézve ehhez a valódi tudományokban!, a matematikai s dialektikábani oktatás járuljon, s végül ötvenedik évétől fogva a dialektika mindegyiknek önvizsgálódási célja legyen.

Ez azonban még mind nem elég. Nem elég, hogy az egyesek erényre vezettetnek, kell inég hogy az egész társaságnak lehetetlen legyen az igazságtól eltávoznia; mi úgy éretik el, ha a hadászoknak az önzés s magán érdekek lehetlenné tétetnek. Ehhez képest a hadászok egyszerű erkölcsökhöz s mérsékletes életre szoktattassanak, semmi magán vagyont ne bírhasanak, hanem mindenük közös legyen, hogy egyenkint se szegényekké se gazdagokká ne lehessenek, s pedig úgy az ifjak, mint a leányok is eképp neveltessenek, magán házasságok ne történjenek, hanem a nők s gyermekek közösek legyenek, és senki se tudja, mellyik az ő gyermeke, hanem kiki érezze, hogy mind

az öv é. A kormányzók a törvényes korú férfiakat s leányokat egymás közt évenként újra oszszak el. Egészséges csecsemők s anyák egy külön lakba rendeltessenek, a nélkül azonban, hogy valamelyik anya tudhatná, mellyik az ő gyermeke; a gyenge gyermekek pedig egy rejtkehelyre vitessenek. Kik a törvényes kort már túlhaladták, azok tetzésük szerint egyesülhetnek egymással, ha azonban ezen öregeknek még gyermekeik találnának lenni, ezek tétessenek ki.

Egyébiráni Platon nem akará az osztályokat egymástól végkép elkülöníteni, hanem kívánala szerint a kormányzók a hadászok gyenge gyermekeit a dolgozó osztályba tennék át, s viszont a munkások jeles gyermekeit a hadászok s kormányzók sorába emelnék fel. És a munkások szolgálknak ne tartassanak, szolgálak csak a vagyombukottak legyenek. Azonban mikép rendeztessék ez mind? részletekbe bölcsünk nem bocsátkozik.

Platon valószínűnek tartja ezen eszményét, de aköz-társaságról irt munkájának 7 és 8-dik könyvében mégis terjedelmesen előadja, miszerint az illy tökéletes társaság is elromolhatik. Mert meglehet, a sors akarata szerint az uralkodók utódai gyengébbek lesznek: a nevelés szigora alól kibújnak, philosophokká nem válnak, a testgyakorlat s zenében lágyságnak engedendnek, s ez által az önzésnek minden bűnei borítandják el atársaságot és az uralkodók a munkásokat szolgálásra kényszerítendik. Ekkor még sok jó maradand fen, hanem az egyszer beállott romlás folyvást tovább harapózik: az ifjakat dicsvágy s harczias kedv hevítendi, meglett korukban pedig vagyont s pénzt fognak áhílni, s csakhamar fölkerelkedik az oligarchia, mellyben a vagyon határoz s a rendek érték szerint rendeltetnek egymás alá. Már pedig, hol a birtok határoz, ott a hivatalok fel egész a kormányig nem az arra való miveltség, hanem a vagyon, a holttest foka szerint fognak osztatni; a nemzet ketté szakad, a szegények s gazdagok homlokegyenest állának egymással szemközt. Ezen rendszer a fősvénység rendszere, mellyben a dolgozó osztály a két elsőt meghó-

dította, az értelmet s bátorságot eltiporta. Ezentúl a fősvénység folyvást növekedvén, sokan a jobbak közül is a szegények közé hullnak, úgy hogy végre ezek az oligarchák ellen fellázadnak s demokrátiát állítanak fel. Hanem ebben állhatatlan kívánságok folyvást változékonyan uralkodnak s szabadság gyanánt féktelenség honol; az uralkodásnak vagy engedelmességnek semmi rende nem fejlődhetik ki, míg végre a népnek egy kedvencze a hadi erőt kezére keríti, mindent önkénye alá vet s így a tyrannisban a legrosszabb s fajtalanabb állodalmi formát hozza be.

„Mind e mellett — úgymond Fries — Platon a bölcsesség az emberi társaságom uralkodásának eszméjében egy magas, de emberileg elérhető eszményt állít fel, mellynek jelentését azon később idők meg fogják érteni, mellyek az európai népek nyomorúságos közéletét nyervágyuk, szatócskodásuk, gyáraik s gyarmatáru-kereskedésök egész aljasságában megismerendik.“ — Magasztalván Stahl is Platon köztársaságát, azt mondá, hogy az olyan mint a Bölcsesség (Athene) maga, melly az örök hatalom fejéből egy ütésre bevégzetten pattant ki. Rotteck ábrándos költeménynek nevezi azt.

ARISTOTELES.

Különös eszményt atársadalomról nem képezett, többnyire csak Platoné körül, gyakran czáfolólag, forgolódik, s e miatt sokaknak úgy látszik, miszerint csak azért írt politikát, hogy Platon ellen írhasson. Politikája mindazáltal a tapasztalat *s történetből sokkal többet tartalmaz Platonénál, s az alapelveket határozottabban fejtegeti. Leginkább az alkotmányformákat s főleg történeti viszonyaikat taglalja, miért is kevés szorosan philosophiai tan van benne. A személyes és polgári szabadság eszméi még nincsenek kifejtve. Egyéb-iránt munkája a tudomány haladására nagy befolyással volt.

Státuspolgárnak azt nevezi, ki a törvénykezésnek s kormányzásnak részese, státusnak pedig a polgárok társadalmát. Kalauz gondolatul igen helyesen tűzi ki, miszerint

a közjó legyen a kormány célja. Az uralkodó akkor jó, ha azt feladatául ismeri meg, ellenben rossz, ha magán hasznai után indul. Ennél fogva az uralkodás inkább a törvényt s az értelmet illesse, mint az uralkodó akaratát. Egyébiránt nem igen feszegeti, hogy miben áll a közjó; de hogy jó kormány alakíttassék, arra mégis kívánja, miszerint a jobb s erényesebb uralkodjék. Természetesnek találja, hogy valamint a jobbs nemesb, úr legyen, anevetlen pedig szolgál: hasonlólag a jobb uralkodjék s legfőbb hatalma megismertessék. Es ezen csalékony gondolat okozá, hogy alkotmánytanában sok állítás kimenetele visszas vagy határozatlan. Az alkotmányt illetőleg azt állítja jónak, mellyben az uralkodó a közjót tűzi ki céljául, vagy mellyben az értelem a közjó céljai szerint határoz. Ha csak egy az uralkodó: akkor az alkotmány királyság, ha kevesek: aristokratia, ha pedig sokan uralkodnak: köztársaság. Ezek közt legjobb a királyság, a politeia vagy köztársaság legroszabb, mert nemes és jó férfi soha csak száz sincs, már pedig a köztársaság csak erényen alapulhat, nélküle csakhamar forradalmakba zavarodik. — Ellenben rossz az alkotmány, ha az uralkodó csupán magán hasznait keresi: ekkor a királyság zsarnoksággá, az aristokratia oligarchiává, a politeia demokraliává fajúi. Ezen alkotmányokat bölcsünk nemcsak elvontan, hanem történeti összehasonlításokkal is bőven magyarázza. Es így a tapasztalatból indulva ki, legjobbnak állítja s óhajtja azon alkotmányt, melly oligarchia s demokraliából olvasztatnék össze, hasonlólagaspártaihoz. Az aristokratia elve az erény, az oligarchiáé a gazdagság, a demokraliáé a szabadság. Ezen érdekeket hát jól ki kell egyenlítői, s az lesz a legjobb alkotmány, mellyben a közjőprend uralkodik, mellyben kevés gazdag, kevés szegény van, hanem legtöbben közép, mérsékleti állapotban élnek.

A népéletre s különösen a házasságra nézve a macedóniai Aristoteles más véleményben van ugyan, mint az athenaei Platon volt, mindazáltal bármint kel is ki ez utóbbi által a hadászok számára ajánlott vagyons és családközösség ellen, a görög szellem mégis közel tartja öt Platon néze-

teihcz. A családot illetőleg szigorú házasságot kíván ugyan, hanem hogy a túlnépesedés nagy veszélye elháríttassék, még Platon javaslatainál is gonoszabb ellenszereket véleményez. Ugyanis megszabálni kívánja azok számát, kiknek a nemzés megengedtesék. Ha pedig némellyek ezen törvény ellen nősülnének s nemzenének, mielőtt élet támadna, abortitio eszközöltessék (De republica, 1. 7. c. 16).

A rendek munkásságára nézve azt tartja, miszerint a státusnak hatféle kell: földmivelés, mesterségek, hadászok, némi vagyon, lelkészek és bírák. Ezekből csak a had, vallás és törvénykezés legyenek a szabad polgárok foglalkodásai, mihez képest az ifjúság fegyvert viseljen, a korosak pedig kormányozzanak, bíraskodjanak s az isteni tiszteletet lássák el. A kereskedésről nagyon megvetőleg szól, úgy hiszi, a földmivelők is, legjobb, ha rabszolgák lesznek. Csak a tanultak s hadászok kormányozzanak, hanem igyekezzenek a spártaiakként az erkölcsöknek némi egyenlősége által magokat a sokasággal egyenlőknek mutatni.

E szerint Aristoteles rendszere megfelel Platon főszméjének, sőt mondhatni, hogy az többé kevesebbé módosítva tényleg most is a művelt népek életrendszerét teszi. Aszabadok s rabszolgák tökéletes elválasztása a görög előilélctből önként folyt; ámde másutt is tapasztaljuk, hogy anemesség sőt a műveltebbek az egészséges dolgos életet szabad úri emberhez illetlennek tartják. Egyébiránt Aristoteles politikája, kivált a közjó, az alkotmányformák megkülönböztetése s taglalása, főleg azon elvnek felállítása, miszerint a polgárok minden közössége a státusban egy törvényes szerződ é s e n (synallagma) alapszik, sőt a három hatalomnak: a törvényhozó, bírói s végrehajtónak érintése állal, annyival is inkább roppant hasznú s hatású volt, mivel utána e tudománynak alig felszállt napja hosszú időre leáldozott. —

Rómában a jogtudomány szépen fejlett ki, de a státustan lépést sem haladt. Cicero még Platon s Aristoteles mellett maradt. Hogy a jeles költő Horatius már classicus absolutista volt, bizonyítja ezen két verse:

„Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis.“

KRISZTUS.

Augustus meghalt és Tiberius tizenhat évig uralkodott már; Capri szigetéről országszerte szórta halálos Ítéleteit, s a zsarnokság egész bűncsordája kelettől nyugatig s nyugattól keletig sanyarta az emberiséget. Ezen időben, harminczéves korában az emberiség tanítójául lépett fel Krisztus. Látta a végtelen nyomorgatást, mellyel némellyek szenvedtek, mások okoztak; széltékintett világszerte, s mindenütt ugyanazon szomorú kép rítt szemébe. Látta a szabadságot még a gondolatét is lenyűgözve itt félelem, ott fonák tanok által; látta a szeretet s hő érzelmek szent helyén a mindinkább elharapózó önzést, és látta a zsarnokság székét a lesülyedt emberiség fölött hosszú századokra megszilárdítva. Mélyen meghatottan gondolkodók s törődék magában, míglen ingatlanul állott meg előtte a gondolat: „Én megváltlak benneteket, szerencsétlenek! az igazság tegyen titeket szabadokká.“ Az akarat szent volt; ámde benne mind annak, mi e földön hatalmas, megtámadása lappangván, vájjon egy ember tűzhette e azt ki rövid élte céljaul? *Kétségkívül* felsőbb ihlet nyilvánult itt. És a legtisztább önmegtagadással s az emberi gyarlóság legkisebb árnyéka nélkül folytatott élet, mint eleven példája az előbb még nem hallott tannak, üdvhozólag hirdette a várva várt szabadítót. És ugylátszik, a gondviselés előre elkészítő a világot a leszállított igazságok elfogadására, az emberi nemnek nagy része egy roppant nyájként a Caesarok pálczája alatt egyesülvén. így az emberek bármennyire különböztek is egymástól, mégis mindnyájan ugyanazon törvényeknek engedelmeskedvén s a fejedelem nagyságához képest mindegyik olly parányinak tetszván, hogy annak ellenében valamennyien egyenlőknek látszanak, szükségkép hajlandókká lettek az új igazságok elfogadására. Mert azon emberek, kik magokat egyenlőknek érzik, az emberi nem egységének eszméje által szüntelen az isten egységének eszméjére vitetnek.

Tehát az isten könyörült teremtményein, s ineglön a szabadság és szeretet országa alapítva, olly intézet, melly semmi eddigi tüneményhez nem hasonlíta, s képes vala új irányt adni az egész állodalmi életnek. Pedig Krisztus, ellenkezőleg mint Confucius, Zoroaster vagy Mohammed, illetlenülül hagyta a külső formákat. Megismerte a császár minden hatalmát, sőt önkényét is; és tanító: hogy „minden ember a melly hivatalban hivaltatott, abban maradjon,“ de ha lehet, mégis szabaduljon. Nem bántotta hát a zsarnokokat, hanem inkább gondolá, hogy a zsarnok, rabszolgák nélkül nem létezhet. Tehát a rabszolgákat kívánta felszabadítani, hogy a zsarnokok székei összeroskadjanak. De a szabadság számára nem kívül keresett téreket, benn kellett annak fogantatni s belülről kifelé sarjadzania, nehogy gyökértelen növényként hamar hervadásnak induljon. A szeretet tiszta lángja által kell annak felvilágosíttatnia. A kebel rejteke volt hát azon helyül kiszemelve, mellyen a szabadság és szeretet megteremjen. Ezen belső országban, az emberi kebel mennyében kérésé Krisztus a maga országát, mondván: az én országom nem e világból való. Kiirthatlan magvat vetett a belső rétegbe, s megöntözé önvérével; a külsőn a világ erőszaka tombolt. A vetés csírázni, majd szemlátomást hajtani kezdett. A hatalom mindenütt engedelmességet tapasztalt; hanem a belső szabadság munkássága a nép magaviseleté, beszéde, közönyössége, sőt annak megvetése által, mivel a hatalom ijeszteni s hódítani szokott vala, eddig nem tapasztalt idegenszerű elemként jelentkezők a közéletben s főleg a legalsó osztályokban. A legutolsó szolga is bizonyos belső becsét kezdett magában érezni, s tiszteletet igénylő jellemet mutatni. A hatalom a lealázás végett mindent elkövetett, de mind hasztalan: ütéseivel csak a testet érte, a lelket nem, s ha azt megölte, ez annál dicsőbb fényben repült felfelé. Így az elérhetlen belsőben építette fel Krisztus az emberiség számára egyházát, mint közönséget az úrban. Ámde ezen egyházat is olly utólérhetlen bölcsen alkotá, miszerint az minden időben s minden körülmények közt fenállhat, Nem kötötte azt semmi idomhoz/ a külsősé-

get az emberekre bízta, jól tudván, hogy annak módosulnia kellend s módosulhat is, mivel az idom nem lényege a dolognak. Tehát még csak idomba sem akará a lelket foglalni, hanem a lehető legnagyobb szabadságban hagyta azt. És így jogokat sem osztogatott benne, sőt azttanítá, hogy abban jogai csak istennek vannak, az embereknek csupán csak kötelességeik. Legfőbb kötelesség azonban a szeretet, melly épen ott kezdődik, hol a jogok végződnek. A szeretetnek s annak tanítása, hogy isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk, földerité az emberi egyenlőség s általa a szabadság eszméjét. A római jog azt tartá: „liber homo in commercio non est“; a keresztény vallás hozzátevé: „és minden ember szabad ember.“

A római birodalom elpusztulta után majd minden nemzet visszakapta eredeti egyéniségét, sőt nemcsak hogy a nemzetek különváltak, még kebleikben is különszakadozának az emberek s egész fokozatát állíták fel a polgári rangoknak. És ezen szerfölötti szétdaraboltság szemlátomást hatott az emberiség jellemére, még csak a vallásos fogalmakat sem hagyván érintetlenül. S itt mutatá meg leelőször is a keresztény vallás, hogy az mindenféle körülmények közt fenállni s magát fentartani képes leend. Simult azon új irányhoz, mellyet a polgári társaság szétdaraboltsága előidézett; melly jelenetet Tocqueville ekkép ábrázolja: „Az emberek továbbá is csak egy istent imádtak, mint teremlőjét s megtartóját minden dolgoknak; hanem minden nép, minden város s úgyszólván minden ember azt hitte, külön szakadékot nyerhet, s maga magának külön védő nemtöket teremthet a fő való mellé. Nem oszthatván fel az istenséget, legalább ügyvivőit szaporították s nagyították mértéken túl; az angyaloknak s szenteknek tartozott kódolás a keresztények nagyobb részénél majdnem bálványimádássá leve, s egy kis ideig félni lehetett, nehogy a keresztény vallás visszalépjen az általa legyőzött vallások felé.“

Bárhány töredékre szakadoztak legyen is Európában a

nemzetek a római birodalom szétbomlása után s az egész középkorban; az állapotok s főleg a polgári viszonyok fejlődését mégis egész századokon át sajátsterü jellem bélyegzi. A népvándorlások alatt, s különösen a csatákban győzedelmeskedő nemzetekhez tartozók mind egyenlőn szabadok s jogosítottak. Az ország közügyei mindig a szabadok gyűléseiben tárgyaltnak s a törvények csak azok megegyezésével hozatnak. Sőt ezen népgyűlésckben döntetik el a háború s béke ügye is, mi nagyon természetes, minthogy a szabadok mind katonák, ámde nem korunkbeli-féle rendes katonák, hanem hazájok védelmére kn» * - “ s ügyeinek vezetésére jogosított r>ne^{u*}ull. Ezen gyűlésekben ossii«K el magok i»ozi & hadi zsákmányokat is, mikből a király bármelly közlegénynél többet nem igényelhet. És végre ezen gyűlésekben választatnak s tétetnek le a királyok is, mert a királyság még nem örökös. így Pharamund, Siegbert, Pipin és nagy Károly ezen szabad nép által választattak; letételtek pedig: 461-ben Hilderich; 580-ban Chilperich; 679-ben ismét egy Hilderich; 833-ban kegyes Lajos; 887-ben vastag Károly. A királyok tehát ezen ő s népgyűléseknek felelősek, sőt ezek ítélik a királyi családok tagjait is s annyira korlátozzák, hogy ők magok ingó birtokaikról sem rendelkezhetnek függetlenül, E kormányforma majd egy évezredig uralkodott s egymaga volt közép s nyugati Európában *).

Ezen katonai hierarchiából a hűbérrendszer fejlett ki s hirtelen elterjedt. Európa minden tartományába s az élet minden viszonyába mélyen véste magát ezen népsatnyító erőszakosság rendszere, az előbbi szabadokból folyvást ezreket meg ezreket szolgaságba döntött, végre elnyelte az egész népet, s szabadságát és polgári jogait néhány kiváltságosnak adta bitorlásul át. Az ő s népgyűlések helyét hűbér-karok foglalák el, magokra rántván mind azon jogot, mit azelőtt anép gyakorolt vala. A középkor végéig, sőt az újabb

*) Konstitutionelle Jahrbücher. Herausgegeben von C. Weil. 1844, I. Bd.S. 6—12.

korig nyúlt ezen emberalacsonyító rendszer élete. A kiváltságosak magok gyakoriak a királyválasztási, törvényhozási s fegyverviselési jogokat, s a fegyvert a király ellen is fordíthatták, ha ő a törvényeket s főleg megválasztásának fölléteit nem tarlá meg. Hódolatukban nyilván kijelentették a fejedelemnek, miszerint esküjüket meg fogják tartani, hahogy ő kiváltságait fentartandja, de ha nem, nem. Itt hát természetes szabadsága helyett egyesek és többek önkényére volt az emberiség kárhozhatóva. Mit szabadságnak nevezlek, az rendszerint csak a nemességnek a fejedelem elleni harcza volt, melly ha sikerült, anarchiát *s ököljogot, ellenkező esetben zsarnokságot idézett elő. Ehhez járulván, hogy a keresztény vallás szelleme Róma új uralkodásának engedett s a tudományok kolostorokba húzódtak: a politikai szemlélődés utolsó szikrája is elaludt.

Tehát a jogtapodás mind magasbra hágott. A kiváltságos hűbérurak is elveszték jogaikat a király ellenében, de megtarták a népre nézve. A középkor oligarchiái s hűbéri épületének romjain korlátlan királyság ütötte fel sátorfáját, mellynek elve az, hogy a születés állal meghatározott uralkodó közvetlenül az istentől a nép irányában semmi által nem korlátozott hatalommal van felruházva, minél fogva ő hatalmának gyakorlatáért csak istennek lehet felelős. így volt ez Európában majd mindenütt. Mert még Angliában is VIII. Henrik felülemelkedett az alkotmányon, s I. Jakab a reformatiót alkalmul vette, miszerint magát isten helytartójának nyilvánítsa, s ha utódai különösen a katolika vallás—hozi szítás gyanújával a nép vallásos szenvedelmeit nem ingerük vala, már az angol szabadság napja is leáldozott s az 1688 év gyümölcse (bill of rights) meg nem termett volna. Egyedül Lengyelország ellenkező irányban haladt, el annyira, hogy minden nemesnek szabad vétőja, s a király üres bábbá, lett. És midőn olly szép tanítások s olly sok tapasztalás után Európa mégis annyira sülyedt, hogy annak kebelében soha a szabadság fogalmától a népek lelke üresebb nem volt mint most: Magyarország ekkor is, ámbár a súlyos körülmények s a nemesség és nép közti iszonyú távol-

ság következtében több ízben közel jutott az enyészet sírszéléhez, kiváltképen a közügyek iránt szüntelen részvétet gerjesztő s erőszaknak is diadalmasan ellenálló helyhatósági rendszere által fel bírta keblében tartani azon szabadságot, mely a nemességnek királyhoz! viszonyában kerestetett.

Az abszolutizmus ezen korszakában az igazságszolgáltatást illetőleg legtöbb ország a római joggal élt, a szóbeliség s nyilvánosság száműzetett a törvényszékek küszöbeiről, csak Angol- és Svédország tárták meg régi törvénykezési formáikat. Sőt már a bírói hatalmat is a fejdelemtől származtatták. Végre az állandó katonaság behozatala új irányt adott az egész slálusszerkezetnek. Megtetszván az, hogy egész seregek egy tábornok szava járása szerint mozognak, megkísértették a nemzeteket cabinetekből commandirozni, s a centralisatiónak felszállóit hajnalcsillaga.

És ezen korszak az, mely politikai szemlélődésre zaklatván az emberiséget, a szabadság elméletét lassanként meglehetősen megérlelé. Olaszhon volt az, hol a politikai eszmélet hajnalhasadását várni lehetett; Olaszhon tekintete a XV. században a hajdani Görögországra emlékeztetett: és mégis abban semmi politikai elmélet nem terme meg. Valóban csudálatos, hogy a philosophi szemlélődésnek az olasz ég sohasem kedvezett! De így volt ez másutt is, míg a reformatio az emberiség lelkét új életre nem rázta fel. Franciaországban a III. Henrik alatti zavarok, a vallási viszálykodások s hugenotta-harczok rezzenték fel apolitika szunynyadó tudományát.

DE LA BEOTIE ISTVÁN.

Élt 1530 — 1563. „Discours de la servitude volontaire ou le Contr Un“ című munkájában bátor szót emelt az uralkodói önkény ellen. Lehetetlennek mutogatta, hogy a nép magát egy zsarnok alá vetné, kinek semmi más hatalma nem lehet, mint mellyet az rá ruház. Mindegy, akár népválasztás, hódítás vagy örökülés által jutott a trónra, az eredmény egyre megy: több hatalma nem lehet, mint mennyit a nép

enged neki. És ha a dolog nem így van, csak a¹ nép az oka, a szolgálélek önként meghódol s maga veri lánczokra magát. De nem is egyedül a zsarnok uralkodik: ennek hat kegyencze van, ezeknek hatszáz védenczök, kik kegyelmük-ből élnek, s tehát a zsarnok úgy fűzheti magához a népet, miként Jupiter az isteneket egy lánczon tartja.

BODIN JÁNOS.

Élt 1529—1596. Munkáját: „De Republica libri VI.“ francziául 1576, aztán latinul, javítva 1584-ben adta ki. A politika némely fő eszméit ő fogta fel, magyarázta s határozta meg első. Az állodalomnak azon eszméjéből indul ki, miszerint az olly családok összesége, mellyeknek közügyei egy főhatalom által, de jogszerűleg, intéztetnek. A főhatalom a törvényhozás jogában s a törvények végrehajtásában áll. Itt találjuk hát csiráját a hatalmak különbéleségéről tannak. Bodin volt első, ki a főhatalom vagy felség feloszthatlanságát tanítá, s ebből következtéié, miszerint a vegyes alkotmányokról! tan egészen alaptalan, mivel azok a felség felosztása nélkül képtelenek. O a korlátlan monarchiát (regia potestas) és zsarnokságot élesebben különböztette meg, mint utódai. Állítá, hogy az uralkodók az isteni s természetjog által erősebben köteleztetnek, mint az alattvalók; azok a nép felajánlása nélkül semmi adót nem szedhetnek; de viszont az alattvalók a zsarnokot el nem mozdíthatják, mert minden felsőség istentől van; idegen fejedelmek azonban elmozdíthatják őt. Végre egy nagy politikai igazságot hozott napfényre, melly egyike kedvencz mondatainak, miszerint t. i. „az alkotmányformából az igazság szellemére következést húzni teljességgel nem lehet; s hogy ezen szellem monarchiában is nagyon népies, valamint köztársaságban is nagyon zsarnoki lehet.“ És ő volt első, ki távol attól, hogy mindnyájoknak egyaránt jó, tökéletes alkotmány eszményét akarta volna felállítani, részletesben fejtegető, hogy az éghajlat különbéleségét s a nemzetek különbéle testi s lelki hajlamait a törvényhozónak tekintetbe kell vennie. —

GROOT HUGO.

A reformatio megteremtven az egyesült Németalföld köztársaságát, a szabadság zászlaja feltűzetett. Minden esetre olly viszonyok idéztettek fel, mellyek az állodalmak kölcsönös jogai iránti kérdéseket érintetlenül nem hagyhaták. Aköztársaság egy nagy polgárral ékeskedett, ki ezen tárgyat hatalmasan felfogá. Groot vagy Grotius Hugo 1625-ben adá ki „De jure belli et pacis“ címü híres munkáját, mellyel azonban kár hogy szentirási s irodalmi idézetekkel akkori szokás szerint nagyon megnyomorított. Az alkotmánytan ezen munka által, minthogy az más tárgynak volt szentelve, mitsem nyert ugyan; azonban mégis nyereség volt, hogy szerző benne a természetjog s ennek alapja iránt némi vizsgálatokra vitetett, mik nélkül nem hívé feladatát czélszerűn tárgyalhatni. Habár a hatalomnak hízeleg is; a természetjognak, mint Bacon törvények törvényének (lex legum) hódolván, hasznos befolyással volt tudományunkra csak azzal is, hogy figyelmet ébresztett, miszerint népjog van, vagy legalább kell hogy legyen.

Anglia trónjára (1603) a Stuartok emelkedvén, magokkal hozák rá az absolutismus elveit, mellyekhez az egész ház konokul ragaszkodott, s mellyeket I. Jakab minden alkalmal sőt nyilván a parlamentben is felemlgetni nem átallá. Ezen elvek azonban ellentétben állván a reformatióval, I. Károlyt vérpadra vitték, s felforgatták a trónt. Az angol nemzetnél e forradalom nem maradhatott a nélkül, hogy a szabadság tudományát újabb életre serkentené. Első ingert adott Miltonnak a szabadszel lemii költőnek bizonyos Saumaise királypártivali vitája. A vitatkozás lassankint komolyabb szint öltött, s az alkotmánylan philosophiai tudománynyá kezdett alakíttatni, főleg Hobbes, Sidney és Locke által, kik ámbár a napi kérdések körül forognak, névszerint Hobbes II. Károly részére a korlátlan hatalom érdekében szól, Locke pedig III. Vilmos parlamentteli egyezkedéseit vé-

delmezi: mindazáltal mégis ők vetették meg az újkort alkotmánytan alapját. Fő tévedése ezen angol forradalom szülte vitatkozásoknak az vala, hogy minden föltét nélkül általánosan igazságos elméletet a priori akartak feltalálni s felállítani. Lássuk egyenként.

HOBBS TAMÁS.

Két munkája nevezetes: „De Cive, Paris 1642; és: Leviathan, seu de materia, forma et potestate civitatis, London 1651.“ Ő, ki, mint Schlözer állítja, nem mindig volt józan, azon eszméből indul ki, miszerint a természeti állapotban mindennek mindenhez joga van; miből következik, hogy mindnyájan egymás ellen támadnak: a józan ész tehát békekötést követel. Ezen békekötés pedig más nem lehet, mint egy uralkodó hatalma alá feltétlenül lekötő szerződés, melly egyedül vezet a természeti állapotból állodalomba. És így ő a legkorlátlanabb monarchiát kívánja minden felelősség nélkül. Látni való hát, hogy Hobbes feledé, miszerint az emberek kénytelenek előbb önmagokkal szerződni, mielőtt a másik féllel, az uralkodóval szerződhetnének. Egyébiránt ő csakhamar maga vágja le alatta a fát, midőn a gyáva uralkodótól, ki népét tényleg nem védheti, megtagadja a kormányra! jogot, meg nem gondolván, hogy az által az alávetési szerződésnek azonnal vége van; mert vagy bíró szükségese, ki megítélje, gyáva e az uralkodó vagy nem, vagy pedig erőszaknak nyittatik út, holott minden lázadás csupán szerencsés sikere által igazollik, szóval, mindig az erősebbé az igazság. Hobbes e szerint nem irt a szabadságról sem a rendről, hanem egyenesen ezek ellen. Azonban nyereség volt az a tudománynak, hogy ő a társadalmi szerződés eszméjéből indult ki, s ez oknál fogva még visszatérünk fejtegetéseire.

SIDNEY ALGERNON.

A szabadságnak ezen lelkes bajnoka s áldozata született 1622, hűtlenségről bevádoltván, 1683 elvázott a

nélkül, hogy valamint rá süthettek volna. III. Vilmos alatt az ítélet megsemmítetett, s ő ünnepélyesen ártatlannak nyilvánított. Ifjúkorától fogva a szabadság e magasztos lelkesedései imádójának gyakran ismételt jelszava volt:

— — „Manus haec inimica tyrannis

Ense petit placidam sub libertate quietem.“

És ezen jelszó hőbben s elevenebben fejezi ki Sidney alapelveit és jellemét, mint azt egy hosszú leírás tehetné. Bátran küzdvén s ártatlanul halván meg hazája szabadságáért, ércszobroknál dicsőbb s maradandóbb hajlékot szerze magának nemzete hálájában; sőt némellyek azt vélik, hogy munkájának is inkább ő, mint neki munkája adott nevet. De Rotteck öt elsőnek teszi azon kevés nevezetesebb bölcsele közé, kiket a józanabb állodalomtan legbefolyásosb alapítói gyanánt tisztelünk *). És méltán, mert jeles munkáját: „Discourses concerning government,“ melly csak III. Vilmos alatt 1698-ban **) láthatott világot, a népfelség védelmére írta. Csak kár, hogy a tétlen engedelmesség védőit saját fegyvereikkel akarván megverni, munkáját Grotiusként szentirási idézetekkel túlterhelő. Főleg Fiimer Róbertét czáfolja, ki, ámbár Angliában ökelte ki első abszorkány-peret ellen, „Patriarcha“ című munkájában azon különös állítást vitatta, miszerint hogy a két független párt közti tusa megszűnlettessék, arra egy rajtok kívül levőnek független uralkodása szükséges. így Ádám az első korlátlan fejedelem volt, hatalmát legidősb fia öröklé, s így jutott az valamennyi fejedelem birtokába. Tehát Fiimer azon állítása ellenében, hogy a királyi hatalom istentől származik, erőteljesen vitatja, miszerint isten épen az emberekre bízta állodalmi szerkezetük megválasztását. Igen természetes hát, hogy a nemzetek magok kormányozzák magokat vagy kormányzóikat magok választják meg. Következésképp minden előjárói hatalom (magisralical power) igazság

*) Lehrbuch des Vernunftrechts. Stuttgart 1830. II. Bd. S. 36.

**) Németül: Betrachtungen über die Regierungsformen. Uibere. von C. D. Erhard. 2. Bde. Leipzig 1793.

szerint egyenesen a néptől jó; és a kormány nem a kormányzó, hanem a kormányzottak javára állíttatik fel. Milly nagy legyen egyébiránt a felső ség hatalma, az minden nemzetnek saját törvényeitől függ, miket az maga szab magának. Valamint pedig minden nemzetnek joga van valamelly kormányformát felvenni, ugy joga van azt megváltoztatni vagy épen elvetni is. És így világos, hogy Sidney ezen alapelvek szerint a monarchiát jogszerű alkotmánynak ismeri ugyan, de azt a köztársaságinak mégis jóval utána teszi, melly utóbbinak előnyeit terjedelmesen kitüntetni iparkodik. Egyébiránt politikája néhány kedvencz mondat körül forog, miket majd észokokkal, majd történetírásból igyekszik megbizonyítani.

LOCKE JÁNOS.

Élt 1632—1704. Azok közé tartozik, kiknek az angol nemzet mivelődésére legnagyobb tétleges befolyásuk volt sőt folyvást van. Az angol philosophiai műveltség, irányát tőle kölcsönzé. Munkája; „Two treatises of government“ 1690-ben jelent meg, s két részből áll: az első, Fiimer czáfolatát tartalmazza, a második rész adja szerző jobb ízlésű s finomabb tapintatu elméletét. Ő is, mint Hobbes, a természeti állapotból indul ki; hanem ezen állapotnak egészen más fogalmat ad. Míg Hobbes előtt a¹ természeti állapot nem egyéb, mint szüntelen harcza mindnyájoknak mindnyájok ellen; Locke ezen állapotban az embereket a természeti törvény alá veti, mihez képest az értelem törvényei alatt vannak természeti jogok mindenkit egyaránt illetők. Itt hát nemcsak mindenkinek kötelessége: magát fentartani s mások jogait s főleg éltoket sértetlenül hagyni; hanem egyszersmind joga van: megmaradása véget magát védelmezni s asértőt annyira megbüntetni, hogy amaz, teljes kártalanítása mellett, ennek további sértése ellen biztosítva legyen. Ámbár tehát az emberek a természeti állapotban sz a b a d o k s mindnyájan egy enlők; mégis mindenkinek annyi eredeti hatalma van a másik fölött, a

mennyi szükséges, miszerint a természeti törvény megsértői annak megtartására szorítottassanak, s ezen törvény uralkodása fentartassék. Az ekkép értelmezett természeti törvény megsértői annak megtartására szorítottassanak, s ezen törvény uralkodása fentartassék. Az ekkép értelmezett természeti állapot képzelhető minden esetre; hanem, míg az emberek nemcsak értelmök sugalatát, de szenvedélyeiket is szintúgy követhetik, az az életben nem létezhet, és ha létezhetne, mi szükségünk volna az állodalomra? Szükségünk erre Locke szerint csupán azért van, mivel természeti állapotban kiki saját bírója, s e miatt itt azon részrehajlatlanság lehetetlen, mellyel a nyugott értelem kíván.

Heeren Locke legnagyobb érdeméül azt magasztalja, hogy ő volt az első, ki az emberek eredeti szabadságát s egyenlőségét bebizonyítja és az ezekből folyó következményeket kifejti, úgy hogy az emberjogok tana, első kifejtését neki köszöni, mennyiben azok a személyes szabadságban s vagyonszabadságban állanak.

Az akkép értelmezett természeti állapotot polgári szervezetkezés követvén, s az egyesek a természeti törvény fentartása iránti jogaikat egy külső nyilvános hatalomra ruházván: az állodalom okvetlenül nem lehetett egyéb, szabad emberek egyesülésénél, s a személyes szabadság fő kelléke lőn a társadalmi tagságnak. — Azonban Locke munkájának célja még tovább ment. Általános iránya volt: az angol alkotmányt, a köz státuszjog alapelveinek kifejtése által, mint ezeknek megfelelő, következésképp jogszerű alkotmányt tüntetni fel. Szükséges vala tehát nemcsak a személyes, hanem a politikai szabadság vagy a kormányban! részvétjog is. Az egyesek önkéntes szervezetkezésük által olly politikai együletet képeznek, mellyben a szavak többsége határoz, mivel az egyület működése különben lehetetlen: az egyesek tehát egyéni akaratukat a többségnek alárendelni kénytelenek. És így a többség akaratja a törvényhozó hatalom, a legfőbb a¹ státuszban, mellyet vagy a nép maga gyakorol, vagy az gyakorlatát egyre vagy többekre ruhazza: honnan a különféle alkotmányformák támadnak.

Ettől meg kell a végrehajtó hatalmat különböztetni, melyet az előbbinek alárendelni szükség, s mellynek feladata a törvények végrehajtása.

E szerint Locke közelebről vizsgálta s határozta meg a törvényhozó s végrehajtó hatalom lényegét, mint elődei. És mivel a törvényhozást mint főhatalmat egészen vagy részben a népnek vagy képviselőinek tulajdonítá; ez által azon tételhez ösvényt tört magának, miszerint csak azon alkotmány jogszerű, mellyben a törvényhozó s végrehajtó hatalmak elkülönítvék; mivel pedig a korlátlan monarchiában ez nem így van, sőt az uralkodó alattvalói iránt merő természeti állapotú viszonyban áll: a¹ korlátlan fejedelemiség nem jogszerű sőt nem is polgári társadalom. — A két hatalmat az elméletben kétségkívül el kell választani; de mennyiben legyenek azok az életben is elkülönítve, az más kérdés. Locke a kormányzókat is részesíté a¹ törvényhozásban, s ez által utat tört magának a vegyes alkotmányokhoz; mi második főpont, mellyben Hobbes tanától eltér, ki a főhatalom minden osztályát elvetvén, csak tiszta alkotmányokat jogszerűsített. De ha a hatalmak elméleti elkülönítéséből azon elv vonatik le, hogy azok az életben lehetőségig elkülönítendőek: azonnal a legveszélyesb tévedéseknek út van egyengetve. Ámde Angliára Locke elméletéből nem csak hogy semmi vész nem származhatott, sőt az igen természetesen csakhamar a nemzet evangéliomává lőn. A Locke által kívánt hatalmak elkülönítése az angol alkotmányban már létesítve volt, és a legszentebbnek tartott elveket, miilyen a törvény előtti egyenlőség, anemzet képviselőinek adó-megajánlási joga, ő világosan tanítá, úgy hogy elmélete minden lényeges pontban a valósággal tökéletesen egyezett. És úgy ezen összehangzás, mint azon körülmény, hogy Locke a nemzet első bölcsének s classicus írónak közönségesen tisztelteiéit, oly tekintélyt szerze neki, miszerint a nagy és felvilágosult nemzet első stálus-férfiai, kik közül elég az egy Chatam-el em ítni, elismerték elveit s a parlament falai közt hivatkoztak tekintélyére. Csak a dublini egyetem maradt el, melly a könyvet azon

állításért, miszerint ha a két hatalom közül valamelyik függetlenné válik, nincs bíró az ég alatt, eltiltotta.

Távol attól, mintha Locke halhatatlan érdemeit kiset—bítni akarná, Heeren mégis azt véli, miszerint az iránta táplált úgyszólván vak hódolás sokat tön Angliában a politikai elmélkedésnek bizonyos tekintetbeni megakasztására Locke ellen szólni majd annyi volt, mint az alkotmányt támadni meg. Azután is sok mélyen gondolkodó fővel s politikai íróval díszlett Albion; hanem a politikai vizsgálódás más irányt von, az ezentúl inkább a státusgazdasággal mint a státuszjog és alkotmányról foglalkodván. —

MONTESQUIEU.

Franciaországban XIV. Lajos időkora nagyon ellene volt a politikai szemlélődésnek, hanem utóda alatt felemelkedék egy férfiú, felrázá nemzete eszméletét s azzá lőn nemzetének, mije Locke volt az angolnak. Alig jelent meg 1749-ben az „Esprit des Loix;“ azonnal olly tekintélylyé lőn, hogy a czáfolására tett kísérletek is csak emelők dicsőségét. Nézzük tehát, miben áll az újabbkori szabadelvű státustan ezen alapítójának érdeme.

A „Törvények szelleme¹¹ a történetírás aknáiból szállá fel. Szerzőnk legmélyebb bűvárlásokat lőn a római történetben, kevesbel a görögökében; a közép s újabb korból leginkább foglalkodtaták őt a francia, aztán az angol és német események *évtapjai*. És ő ezen, bár korlátolt, történeti ismereteit olly szellemmel gyűjtögette, miilyennel előtte senki sem, még Macchiavellit sem véve ki. Munkájának ez élj a volt: a történetből ismerni ki az állodalmak s alkotmányok lényegét, sajátásaikat meghatározni, s innen vonni le a különféle alkotmányok számára a különféle törvényhozások elveit. A tér tehát roppant, szép és gazdag olly tárgyakban, mellyek magok legnagyobb gyakorlati érdekekkel bírtak, s középszerű fejtegetés mellett is figyelmet ébreszteni fogtak. Mindemellett helyesen adja elő Heeren, mikép koránsem a tárgyak fontossága, hanem sok-

kai inkább az előadás modora volt az, mi a nagy és maradandó szenzatiót gerjesztő. Semmit összefüggő előadásban nem fejteni ki, hanem mindent csak töredékesen kijelelni; a tárgyakat nem meríteni ki, s mégis kevés szóval sokat mondani rólok; nemcsak az észet bölcséleti következtetések s értelmezésekkel, hanem e helyett gyakran a képzeletet képekkel foglalkodtatni; általában a lángésznek azon szüntelen villámlása, mely tán épen olly gyakran kápráztat, mint világosít: mind ez arra való, hogy épen olly nemzetnek, miilyen a francia, tetszését s osudálását nyerje meg. A munka a gondolkodás töméntelen anyagát foglalja magában annak számára, a ki gondolkodni akar; és a ki ezt restelné, eliheti, hogy abban gondolatokat még pedig tündöklő gondolatokat nagy mennyiségben összegyűjtve találанд. — És ámbár így ítéel szerzőnkrol, mégis ezt teszi jellemzéséhez Heeren: „A lángész ezen gazdagsága nála a tulajdonkép philosophi szellem híjával volt összekötve. Ő arra volt teremtve, hogy a tapasztalásból éles észrevételeket vonjon el; hanem a szemlélődésre, mennyiben ez, függetlenül a tapasztalástól, a fogalmak meghatározásában s taglalásában áll, úgyszólván egészen tehetetlen. Sőt ugylátszik, ő ennek szükségét sem érzé. Munkájának mindjárt első sorai mutatják, hogy a törvények szellemének szerzője nem vala képes, a törvények értelmezését adni. De a munka folytatása is tanúsítja, mikép Montesquieu a politika első alapelveivel nem volt tisztában. Kinek ezen nyilatkozat szigorúnak látszanék, az kísértse meg a munkából a slátusszerkezelek, a zsarnokság, aristokratia, demokratia stb lényeges jellemeinek fogalmait kivenni! Pedig ez teszi az egész munka alapját, s eléggé megmagyarázza az ingadozást és határozatlanságot, mire majd minden lépten bukkanunk.“

És habár ezen bírálatot igaztalan szigorúnak nem találhatjuk, mégis bámulásra ragad el a munka nagyszerűsége s roppant hatása. Ámbár Montesquieu egyes tételei s állításai bizvást kétségbe vonhatók, ő mégis a történetet nagyszerűleg köté össze a politikai vizsgálódással, s hat-

hatósan mulalá meg, mekkora lényeges hasznot ölelhetni fel a történeti ismeretekből. És a nemzet szellemére s gondolkodásmódjára annál nagyobb befolyással volt, mivel ő korának szellemét mélyében ragadta meg. A gondolkodó fők figyelmét főleg a törvényhozásra s ennek célszerii rendezetére fordítá, s azt leginkább ő philosophia tárgyává tévé.

Munkája, mellyen saját vallomása szerint húsz eszten-deig dolgozott, a státusformák megkülönböztetéséből indul ki. Ezen megkülönböztetésre nézve Aristoteles osztályzását tartja meg; csak hogy a három fő formához, mellyek a monarchia, aristokratia és demokratia, még a negyediket a zsarnokságot teszi. Melly toldás hogy hibás, kiki átláthatja, tudván, miszerint a zsarnokság nem egyéb, mint a monarchia elfajulása, vagy pedig minden státusformában lehető uralkodása a kormányzók magán akarátának. Ezen formákat azonban ő nem régi értelmezéseik, hanem életelveik vagy ösztöneik szerint különbözteti meg, úgy hogy a köztársaságok ösztöne az erény, fejedelemségeké a kitünésvágy, aristokratiaké a mérséklés, zsarnokságoké a félelem. És ehhez képest fejtegeti, mikép kell minden alkotmányban a törvényhozás szellemének ezen ösztönök szerint változnia, s aztán részletekbe bocsátkozva, a szabályokat a nevelés, védelem, polgári szabadság, kereskedés, éghajlat, erkölcsök és vallás iránti törvényhozásra alkalmaztatja. Montesquieu azt fejtegeti, mikép váltak a fenálló törvényhozások azzá, a mik, s nem, hogy mivé kellene lenniök; aztán a népszellemet úgy tekinti, mint az alkotmány idomából származót, s tehát nem a népszellemből eredményezted az alkotmány idomát.

Mind az orleansi herczeg kormányzása, mind maga XV. Lajos uralkodása alatt Franciaország közigazgatása a romlottságnak legmagasb fokára hágott; Montesquieu ennek okát a¹ nemzeti szabadság elsülyedésében kérésé. És mivel a vegyes, főleg pedig az angol alkotmány iránt őszinte szeretettel viseltetett: ez meg a francia zsarnokság közti ellentét kitüntetése által kívánván hatni, az angol alkot-

mányt magasztald mindenek fölött, részletesen XI. könyvének 6. fejezetében, hol a szabadságnak legjobb rendszere iránti eszményét adja elő. Nem ártana ezt, miként Aretin tévé, egész terjedelmében ide iktatni; de a hely szűke miatt legyen elég csak némely állításait kiemelni.

Szerinte a politikai s z a b a d s á g egy egy polgárra nézve azon megnyugvásban áll, mely személyes bátorsága iránti meggyőződéséből ered; s ezen szabadság csak akkor létezik, ha az országglás olyan, hogy egy polgárnak a másiktól nem kell félni. íme tehát Montesquieu csak negatív oldalát tünteti fel a szabadságnak, a tétlegest pedig elrejtí az újabbkori státustan előtt. — Pártolván a politikai háromságot, ezen szabadság valósúlhatását a három hatalom egymástóli elkülönítésébe helyzi. De főleg a bírói hatalom elválasztását s függetlenségét tartja szükségesnek, melylyetnem állandó tanácsra, hanem anépből vett személyekre kellene bízni, kikből (mint Athenaeben) rendes időben törvény szabta módon csak addig tartó törvényszék állna fen, míg szükség volna reá. Ekként a bírói hatalom, mely visszaélései miatt annyira rettentí az embereket, sem bizonyos polgárokhoz, sem bizonyos életmódhoz kötve nem lévén, mintegy lálhatlanná lesz, s a félelmet nem a tisztviselő, hanem a hivatal maga okozza. Sőt a bünbeli vádakra nézve szükséges, hogy a vádlott maga választhassa bíráit, vagy legalább ezek közöl annyi ellen tehessen kifogást, hogy azokat, kik ellen kifogást nem tett, mintegy maga által választottaknak tekinthesse. A másik két hatalmat inkább lehetne állandó tisztviselőkre bízni; mert ezek nem intézteinék egyes polgárok ellen; az egyik nem lévén egyéb, mint az ország közakarata, amásik pedig ezen közakarát végrehajtója. — Szükséges lenne, hogy a törvényhozást az egész nép gyakorolja; de mivel ez nagy státusokban lehetetlen (?) kicsinyekben pedig sok más nehézséget húzna maga után: a népnek képviselők által kell mind azt tennie, mit önmaga nem tehet (?). Mindig vannak az országban születés, gazdagság és rang által megkülönböztetett emberek, kik ha összeegyülnének a néppel, s

csak oily szavuk volna, mint a többinek: a közszabadság rájuk csak romlást hozna, mert a határozatok rendszerint ellenök hozatnának. Törvényhozásbani részvétjük tehát arányban legyen birtokukká), mi akkor leend, ha ők külön gyülekezetei képeznek (!), melly a nép végzéseit akadályozhatja (!) valamint övéit is viszont a nép ellenezheti. Ha a fejedelem a törvényhozásban parancsolás által vehetne részt, oda lenne a szabadság; mivel azonban önvédelme miatt mégis kell benne részének lenni, ezen rész abban álljon, hogy a határozatokat meggátolhassa. És így a szóban levő alkotmány sarkalatos elrendezése abban áll, hogy a törvényhozó test két részből áll, mellyek egymást kölcsönösen fékezik, és mind a“ kettő kezét a végrehajtó, ezét pedig a törvényhozó hatalom köti meg. Miután a végrehajtó hatalom csak annyiban részese a törvényhozásnak, mennyiben gátolhat; a tanácskozásokhoz semmi köze. Részéről indítványok sem szükségesek; mert minden határozat csak az ő szenlívénye által válván érvényessé, csak azon indítványok mehetnek át, mellyeket ő jóvá hagy. — Hogy a végrehajtó hatalom zsarnokivá ne fajulhasson, a rábizott hadsereg a nemzetből való legyen, s polgárszellem által lelkesítlessék; mire nézve csak két mód van: vagy a nép vagyonosb részét kell csak katonává tenni, melly jó magaviseletére nézve vagyonában biztosítékot nyújt, s ezen esetben, miként hajdan Rómában, kiki csak egy évre irassék be; vagy pedig, ha ál andó a seregs apórosztályból szedetett, szükséges, hogy ez szétbocsáttassék, mihelyt a törvényhozó lest kívánja.

Montesquieu nem állítja sehol, hogy ezen érintett angol alkotmány tökéletes és felülmulhatlan, hanem csak annyit mond, hogy ennél jobbat az emberek mai napig sem tudtak kitalálni (XI. 8). Másutt, főleg a XII. könyvben, részletesben fejtegeti a polgári szabadságot, előadván, mikép ezt semmi sem támadja meg úgy, mint a nyilvános, vagy alattomos vádlások, úgy hogy a fenyítő perek jóságától függ leginkább a polgár bátorsága. A szabadság, úgymond, akkor diadalmaskodik, ha a fenyítő törvények a bün-

tetéseket a vétkek külön természetéből meritik, mert ekkor a büntetés nem jó a törvényhozó kényétől, hanem a dolog természetéből. Arra, hogy az országglás zsarnokivá váljék, elég ha a felségsértés bűne határozatlan. Semmi sem teszi a felségsértés bűnét olly annyira önkénytől függővé, mint ha ennek még a vigyázatlan beszéd is tárgya. Kémekkel a jó fejedelemnek rendszerint semmi dolga. Monarchiában az egész boldogság a népnek azon vélekedésében áll, mellyel az országiás kegyes voltáról tart. —

Gyengéi mellett és nagyok is maradandók Montesquieu érdemei. O az, ki a politikai vizsgálódást a tapasztalatra vezelé. Alapelvei olyanok, mellyek az életben uralkodókká lévén, reformokat eszközölhetek, a nélkül, hogy a fenállót gyökerestül felforgatnák. Őszinte barátja volt bár a korlátolt monarchiának, mégis egyikét sem akará még azon főoszlopoknak sem megrendíteni, miken az akkori francia nemzet életrendszere régóta nyugvók. Nem követie az általános politikai egyenlőséget, hanem nyíltan védelmező a nemességet, azt a monarchia szükséges kiegészítő részének tartván. Sőt még apapságot, mint rendet, sem támada meg, legfőlebb kiváltságait, főleg törvényhatóságát korlátoztatni kívánta (II. 4). És ha a francia nemzet többsége a képviselő által korlátolt monarchia eszméjét kedvelte meg: ez Anglia példáján kívül főleg Montesquieu érdeme.

Ez időtájban és később sokfélekép fejtegették a szabadság rendezőinek elveit: Voltaire, Helvetius, Hinne, Mably, De Lolme, Smith Ádám és mások. A physiokraták rendszere is roppant befolyással volt az alaki állodalomtan felderítésére. Azon elven épülvén e rendszer, miszerint csak a földtermékek lerheltetendők adóval, hadat üzent a nemesség s papság adómentességének; s kibontani törekedvén békóiból a földművelést, új irányt adott a társadalmi életnek. Olly elveket állíta fel, mellyek sem a kiváltságoknak sem a¹ korlátlan hatalomnak nem kedveztek, mind a

mellett is, hogy, miként mondják, XV. Lajos maga nyomtatta magán nyomdájában orvosának, e rendszer alapítójának munkáját.

A múlt század elejét legdicsebbben jellemzi azon élénk politikai eszmesurlódás, mellynek Európaszerte tündöklőit gyúpontjává, a körülmények s események különös találkozására által, Genf lőn a havasok tövében. A demokratának az aristokratia ellen itt kezdett harcza magasztos elmélkedésre gyulasztott nem egy főt. Miként egykor Calvin, úgy most Voltaire, Rousseau, Necker neveihez isteni emlékek szövődtek. És Genf gyönyörű példáját adta annak, mennyire ébreszti a szabad alkotmányos élet az elmélkedés szellemét, melly természetesen a politikai tárgyakat karolja fel leginkább, hahogy ezek hozzá legközelebb fekszenek.

ROUSSEAU JÁNOS JAKAB.

Alig volt valaha egy könyvnek roppantabb hatása, mint ezen genfi polgár „Contrat social“-jának, Épen ellenkező utón támadt ez, mint az „Esprit des Loix.“ Emez merő tapasztalat, amaz merő elmélkedés gyümölcse. Mindazáltal bármennyire vonatkozók is el minden tapasztalattól Rousseau, mégis bizonyos, hogy az egész politikai elmélet, úgy a mint az az ő fejében alakult, csak a¹ genfi polgár fejében alakulhatott. Igaz, alapelvei koránsein azok, miken a genfi alkotmány nyugvók; ámde ha egy szemlélődő *fő* azon elveket, meRyekért a dunokratiai ellenzék küzdött, bölcselileg megalapítani, s mint politikai rendszert felállítani megkísértő, természetesen a Contrat social került ki. A munka rövid átpillantása is megmutatja, mikép Rousseau szemei előtt mindig egy kisdéd szabad státus lebegett, melly egyedül lehetne alkalmas alapelveinek egész terjedelmökbeni valósítására. Bízvást állíthatni hát, miszerint a genfi politikai miveltség nélkül soha sem fogott a Contrat social íratni; és a kis köztársaság nagy befolyása Európa gyakorlati politikájára ez által megbecsülhetetlenné lett.

Feladataul nem vévé, miként Montesquieu, politikai

szabályok halmazát tudományosan rendezni; sőtinkább ő apolitikát, a közönséges státuszjogot akará tudományosan megalapítani. Látnunk kell, mikép teljesíté ezt, s hol válnak el elődeitől útai.

Ő is természeti állapotból indul ki, mellyet azonban „az emberek közli egyenetlenség eredete s alapjáról“ irt munkájában Hobbes és Locke-tól eltérőleg festett. Ezen állapotból az emberek szabad szerződés által léptek a“ polgári társaságba. Mivel a természet senkinek sem adott hatalmat felebarátja fölött, ezen szerződés (pacte social) csak a nép tagjai közt szabadon kötött szövetkezés gyümölcse lehet, és ez élj a nem egyéb, mint olly társadalmi formát találni fel, „melly összes közös erejével minden egyesültnek személyét s vagyonát védje s oltalmazza, és mellyben minden, ki az egészhez csatlakozik, mind a mellett csak önmagának engedelmeskedjék, s épen olly szabad maradjon, mint azelőtt volt.“ Ez a főfeladat, és a szerződés záradékai mind azon egyre vitetnek: miszerint mindenegyesült magát minden jogaival az összes közönségnek adja át, azaz: magát és jogait a közakarát igazgatása alá adja. Ebből egy nagy erkölcsi személy támad, melly annyi tagból áll, a hány szavazója van a társadalomnak. Ez állodalomnak neveztetik, ha szenvedőleges; souverainnek, ha tétleges; és hatalomnak, ha hozzá hasonlókhöz méretik. A souveraineté nem egyéb, mint a közakarát gyakorlata. És ez először: elidegeníthetlen. A hatalmat lehet másra ruházni, de az akaratot nem, pedig a souverain csak a közakarátban él. Ha a nép egyszerűn megígéri, hogy engedelmeskedni fog, épen ezen tette által azonnal feloszlik, elveszti a nép tulajdonságát. Mihelyt egy úr van, nincs semmi souverain többé, s a politikai test azonnal szétbomlott. Másodsor: a souveraineté feloszthatatlan.

A közakarát gyakorlata törvények által történik; a törvényhozó hatalom tehát egyes egyedül a nép által gyakoroltathatok, úgy hogy a nép a souverain, és soha sem szűnhetik meg ez lenni. így lehetünk szabadok, s mégis a törvényeknek alávetvék, mert a törvények csak

akarataink nyilatkozatainak jegyzékei. Ez okon a souveraineté csak népgyűlésekben gyakorolható, mellyekben mindenki szavaz, s egynek szava annyit nyom mint a másiké. Az ekkép kifejezett közakarát mindig igazságos s csak a közjót célozza. De ebből nem következik, hogy a nép tanácskozásai mindig egyenlőn helyesek. Soha sem fog anép megvesztegettetni, hanem gyakran megcsalatik, s ez az eset, midőn úgy tetszik, mintha az rosszat akarna. Gyakran nagy a különbség a mindnyájok akaratas aközakarát közt. Ez csak a közös, amaz a magán érdeket nézi, s nem egyéb, mint a magán akaratok összege. Hogy a közakarát mindig értelmes legyen s a nép soha se csalódjék, annak egyetlen jó szere az, miszerint a státusban különös testületek ne legyenek, s ha vannak, egyenlők és számosak legyenek.

A társadalmi szövetkezéskor mindnyájan, kik abban részt vettek, szabadok s jogokra nézve egyenlők voltak. És ezen szabadság s egyenlőség fentartása multhatlan célja minden törvényhozásnak, mivel a társaság nélkülük nem állhatna fen. Ámde ezen egyenlőség nem a hatalomnak s vagyonnak absolut egyenlősége: hanem csak az, hogy a hatalom senki kezében erőszakká ne fajuljon, és senki se legyen olly gazdag, hogy mást megvehessen, valamint senki se olly szegény, hogy magát eladni kényszerüljön. Minthogy a státus mint test nemcsak akar, hanem cselekszik is: ebből a törvényhozó mellett a végrehajtó hatalom támad. Ezt az összeség maga nem gyakorolhatván, kormányra van szüksége, mellyis összekötő tag az alattvalók és souverain közt, mennyiben tudniillik a nép souverain és egyszersmind saját törvényeinek engedelmeskedő alattvaló is, tehát ugyanazon egy személy két minőségben. Ezen kormány azonban nem egyéb, mint a souverain néptől kinevezett bizottmány, mellynek felállítására semmi szerződés nem szükséges, mivel az mindig asouverainlöl függ; ettől kapja a rendeleteket, hogy azokat az alattvalóknak vigye meg. Az összeség s alattvalók közti különbség annál nagyobb, minél nagyobb a nép: tehát a

szabadság azon arányban csökken, melyben a státus nagyobbodik. Minél csekélyebb az egyes akarat befolyása a közakaratra; azaz minél kevésbé illők a szokások a törvényekhez: annál erősebbnek kell a kormánynak lenni. Ez a nép szaporodásának arányában erősödjék. De viszont minél nagyobb ereje van a kormánynak a nép fékezésére, annál nagyobb hatalommal kell az összeségnek a kormány fékezése végett bírnia. Egyébiránt a kormány állhat egyből, sokakból, vagy mindnyájukból: honnan az igazgatás három formája, a monarchia, aristokratia vagy demokratia támad. Ez utolsó ezen értelemben, tudniillik, nem mint státusforma, hanem mint kormányforma, csak apró állódat—makban s igen nehezen valósítható, és sok veszélynek van kitéve. Az aristokratia háromféle: természeti, választási, születési; az első csak egyszerű életű népeknek való, a harmadik a legrosszabb kormányforma, a második pedig a legjobb s ez a valódi aristokratia. Legjobb s legszilárdabb kormány a monarchia (melly koronkénti választástól vagy születéstől függhet), mert minél kevesb tagból áll a kormány, annál erősebb az, hanem egyszersmind annál távolabb esik a közakarattól. Következésképp a fejdelem és nép olly távol van egymástól, hogy közbenjáróra van szükség; kell tehát nemesség, hogy a hézag kitöltessék. Kis állodalomban ez azonban nem szükséges. Sőt nagy monarchiákat lehetetlen jól kormányozni, s az örökös monarchiának legtöbb bibéje van.

Ezek Rousseauanak a közönséges státusjog iránti alapeszméi. De szabadjon még nézetét a képviselőtről kiemel-nünk, még pedig, különössége miatt, egész terjedelmében; melly is így hangzik.

(III. 15.) „Mihelyt a nyilvános szolgálat megszűnik a polgárok földolga lenni, s mihelyt ezek a státusnak inkább erszényeikkel, mint személyeikkel ohajlnak szolgálni: a státus elsülyedéséhez közel van. Kelljen háborúba menni, katonákat fizetnek, s honn maradnak; kelljen tanácskozó gyűlésbe menni, követeket választanak, s honn maradnak. Hiszen restség miatt és pénzen lehet szerezni katonákat,

kik a hazának szolgálnak, és követeket, kik azt eladják.»

„A kereskedési és ipardühnek, nyervágnak, puhaságnak s kényelemszeretetnek kell azt tulajdonítani, hogy a személyes kötelességek mind pénzzé váltak. Adjatok hát csak pénzt, és a lánczok mindjárt készen lesznek. A“ szó: finansz, rabszolgaszó, a“ polgárzatban ismeretlen. Olly státusban, melly valóban szabad, a polgárok mindent önakarattal tesznek, és semmit pénzükkel; és távol attól, hogy kötelesség alóli kibúhalásért fizetnének, inkább azért fogának fizetni, hogy ők azt magok végezhesék. Én nagyon eltérek a szokott nézetektől; mert azt tartom, hogy még a¹ robot is inkább megegyez a szabadsággal, mint a fizetés.»

„Minél jobb a státus alkotmánya, aközügyeknek annál magasb elsősége van a magán ügyek fölött a polgárszemlemben. Sőt ekkor kevésb a magán ügy, mivel a közjó összege az egyesek javának tetemes!) részét teszi. Jó rendben lévén a polgárzat ügyei, minden a nyilvános gyülekezetekbe siet; rász kormány alatt azonban senkinek sincs kedve feléjük menni, mivel senkit sem érdekel, mi azokban történik, előre tudatván, hogy a közakarattal semmi szó-lása nem leend, s végre, mivel a házi gondok mindent elnyelnek. Jó törvények jobb törvényeket szülnek, roszak még roszabbakat. Mihelyt valaki a státusügyek megemlítésére mondja:„mi gondom rá?“ sejdíthetni, hogy a státus el van veszve.»

„A hazaszeretet elalvása, a magán érdekek túlsúlya, az országok roppant terjedelme, a kormány visszaélése, vezetett azon gondolatra, hogy a nép a‘ nemzeti gyűlésekben követek által képviseltessék; merik tudniillik, némelly országokban, ezt a harmadik rendnek nevezni. így hát két rend külön érdeke az első s második rangra van emelve, és a közérdek a harmadikra taszítva.»

„A souveraineté nem lehet képviselni; épen azon okon, minél fogva az el nem idegeníthető. Az lényegileg a közakarattal áll, s az akarattal soha sincs képviselője.

Az vagy az, a mi, vagy pedig valamely más; semmi közepe itt nincs. A nép követői nem képviselői hát, hanem csak biztosai; ők általában mitsem határozhatnak. Minden törvény, mellyet a nép személyesen meg nem erősített, semmis, nem törvény. Az angol nép szabad népnek hiszi magát, de szörnyen csalatkozik; ő csupán azon pillanatban szabad, midőn a parlamenti tagokat választja; mihelyt ezeket megválaszta, rabszolga, semmi sem többé. Sőt szabadságának kevés pillanatában is a szokott veleélés által megérdemli, hogy azt elveszítse.“

„A¹ képviselet eszméje újdonság, fakad a hübérgormányból, ezen szerencsétlen s ízetlen kormányból, mellyben az emberiség le van gyalázva, és az ember név szégyenre válik. Az ókori köztársaságokban, sőt monarchiákban is a népnek soha sem valának képviselői, még csak illy nevel sem ismertek. Csudálatra méltó, hogy Rómában, hol a¹ Iribunusok szentséges személyek voltak, még csak nem is álmódta arról, hogy ők azon foglalatosságokat, mellyek a népet illetik, elsajátíthatnák; és hogy ők, olly roppant tömegtől körülvetve, soha sem kísérték meg, magok kezére csak egyetlen néphatározatot is kimondani. És csak gondoljunk azon zűrzavarra, mellyet olly sokaság okozott, csak a gracchusi nyugtalanság alkalmakor, midőn a polgárok egy részének a¹ házfedeleken kellett ülnie, s onnan szabaznia.“

„Ámde hol a jog és szabadság minden, ott a kéjei—mellenség teljességgel semmi. Ezen bölcs népnél mindennek megvolt illő mértéke. Licitoraival mindent megtételeit, mit tribunusai tenni nem merlek volna; és nem félt, hogy liclorai magokat képviselőiül fognák feltolni. Hogy hát megértsük, mikép képviselők a tribunusok néha a népet: csak azt kell belátnunk, miként képviseli a kormány a souveraint. Minthogy a törvény csak a közakarati nyilatkozata: világos, hogy a törvényhozó hatalomban a népet képviselni nem lehet; hanem igen és kell is azt képviselni a végrehajtó hatalomban; mert ez csak azon erő, a melly a törvénynek kölcsönöztetik. Hanem itt megpillantjuk egyszer-

smind, ha a dolgokat jól vizsgáljuk, miként igen kevés nemzet bír valódiilag törvényekkel. Legyen ez azonban bármikép, annyi bizonyos, hogy a tribunusok, nem lévén semmi részük a végrehajtó hatalomban, hivataluk jogánál fogva a római népet soha sem képviselheték; csak akkor fogott ez megessni, hogyha a tanács hatalmát bitorolták volna.“

„A görögöknél a nép mindent maga tett, mit tenie kellett. Szüntelen a piacon volt összegyűlve, szelid éghajlat alatt lakott, nyervágytól nem gyölrötetett, munkáit rabszolgák végezték, az ő nagy dolga pedig az δ szabadsága volt. Midőn ti most ezen előnyökkel már nem bírtok, mikép igényelhetitek azon jogokat? Zordonabb éghajlataitok megszaportíják szükségeiteket (hideg országokban a keletiek puhaságát s fényűzését felölteni, annyi, mint azok lánczait is felkötni, s még náloknál is aljasabbá válni); hat hónapig évente a szabadban nem mulathattok, tompa nyelveiteket a szabad ég alatt nem érthetni, ti többet adtok nyereségtökre mint szabadságtokra, és sokkal jobban féltek a szegénységtől mint a rabszolgaságtól. De hogyan? Csak akkor van tán szabadság, ha rabszolgaság szolgálhat alapjaul? Talán. A két szélső érintkezik. Mindennek, mi a¹ természetben magában nem fekszik, vannak saját kéjelmellenségei, és a polgári társaságnak több van talán, mint minden egyébnek. Vannak szerencsétlen helyzetek, mellyekben a szabadságot csak mások szabadságának romjain lehet fentartani, s mellyekben a polgár nem lehet tökéletesen szabad, ha a rabszolga nem tökéletes rabszolga. Illy helyzet volt Spartában. Ti újabb népek! nektek igenis nincsenek rabszolgáitok, hanem ti magatok vagytok rabszolgák, ti azok szabadságát magatokéval fizetitek meg. Ne kevélykedjetez ezen előnnyel; én a dologban több renyheséget mint emberséget látok.“

„Mind ezzel azonban koránsem állítom, hogy a rabszolgák mulhatlanul szükségesek, s hogy a rabszolgákra! jog alapos jog; mert az ellenkezőt már bebizonyítám. Csak okát adom, miért hogy az újabbkori nemzeteknek, mellyek magokat szabadoknak tartják, képviselőik vannak, és a ré-

gieknek nem voltak. Legyen ez azonban akárhogy, mind-egy, a nemzet azon pillanattól fogva, a mint képviselőket kap, nem szabad többé; nem is létezik többé.“

„Mindent kellőn megfontolva, épen nem látom át, miként gyakorolhassa jogait nálunk a souverain, ha a¹ közönség nem nagyon kicsiny. De ha nagyon kicsiny, úgy meg fog hódíttatni? Nem. Alább megfogom mutatni, mikép lehessen egy nagy nemzet erejét egy kis állodalom jó köz-igazgatásával s szép rendével kívülről öszhangzásba hozni.“ — így Rousseau. Kár, hogy ezen végszavait be nem vállalá. Azonban a lengyel kormányról írt munkájában az utasításos parlamentet ajánlá a lengyeleknek.

Nézzük most: hol s mikép tért ő el Hobbes és Locke eszméitől? Rousseau is mint Hobbes szerződésre építé az állodalmat; hanem Hobbes ezen szerződést a társaság s a felállított kormány közt mint föltétien meghódolási szerződést köttette, melly által az souverainelégét minden jogfen-tartás nélkül a² kormányra ruházta. Ellenben Rousseau szerint a társaság tagjai csak magok közt szabadon szer-ződtek; a társaság és kormány közt nincs semmi szerződés, mert a kormány csak bizottmánya a népnek. Tehát Rous-seau és Hobbes utai mindjárt az első lépésnél eltérnek, s egyenesen ellenkező irányban haladnak: Hobbesé korlátlan kormányhatalom, Rousseaué korlátlan néphatalom felé. — De Lockeval tovább lépést tart Rousseau. Mindketten állít-ják s védelmezik az eredeti szabadságot s egyenlőséget, mellyet a korlátlan hatalom védei tagadnak. Mind a kelten szövetségre lépő szabad emberek közt köttetik a társadalmi szerződést; ennek fő céljává a birtok- s vagyon-bátorsá-got teszik; s végre a souveraineté lényegét a törvény-hozó hatalomba helyezik, s azt a népnek vagy társadalom-nak tulajdonítják. Ámde Locke szerint ezen souveraineté átruházható: Rousseau szerint semmi szin alatt el nem idegeníthető; Locke szerint az többek közt fel-osztható: Rousseau szerint annak egészen a népnél kell maradnia. Itt van a pont, hol a kettőnek utai elválnak. Locke uta a képviseleti rendszerhez s korlátolt monarhiá-

hoz, Rousseaué pedig a tiszta deinokráciához vezet, mennyiben tudniillik ennek jelleme abba tétetik, hogy a törvényhozó hatalom az egész társadalom sajátja marad s képviselőkre nem ruháztatatik. — És így Hobbes és Rousseau eszméi a két szélső pontot képezik: az első a törvényhozó hatalomnak teljes és feltétlen átruházását vitatván, a másik annak semminemű elidegeníthetését a nép részéről meg nem engedvén; Locke pedig a két szélső közt áll, mennyiben ez a törvényhozó hatalmat a¹ néptől el is veszi s meg is hagyja nála. —

Ámbár e szerint Rousseau legelhatározottabb ellene volt a¹ képviseleti rendszernek, s ennek ellenében a szövetséges köztársaságot védelmező; a francia forradalom pedig úgy a képviseleti rendszer ellenzéséért, mint a szövetségi rendszer védelmezéséért halálbüntetést szabott, úgy hogy Rousseau kétszeresen is érett lett volna a nyaktiló alá: mindazáltal mégis roppant volt az ő befolyása ezen forradalomra, nem mintha ő, vagy az úgynevezett philosophok idézték volna ezt elő, hanem mivel nagyobb részét ő adott a forradalom folyamának irányt. Nagy névre s tekintélyre volt szükség: felkapdosták tehát egyes eszméit, fel különösen a szabadság, egyenlőség, népfenség, a törvényhozó s végrehajtó hatalmak lehető leghatározottabb elkülönítésének nagy szavait, s ezeket az új rendszer alapjává szőtték. Tagadni nem lehet, Rousseau az, ki ezen eszméket kgérlethetőbben s halározottabban fejté ki; ámde ha ő rendszerének életbe léptetése miatt a fenállónak teljes felforgatását kívánta volna is, eszméinek darabos és összefüggés nélküli alkalmazását soha sem helyeselhetendé. Befolyását azon forradalomra tehát nem eszméinek, hanem eszméivel történt visszaéléseknek kell tulajdonítani. De másrészt rendkívüli hatása a¹ státuszjoglan kimivelésére félreismerhetlen s eredményeiben maradandólag nyilatkozó, habár némelly eszméitől a valóság de kivált a jelenkor szeleme nagyon eltér is.

FILANGIERI.

Nagy kár, hogy „La scienza della legislazione“ című munkáját, mely 1780-ban Nápolyban jeleni meg, kortársai kellőn nem ismerték. A forradalmi francziák bizonyosan nagy hasznát veendették volna. Ő az első, ki az angol alkotmány ellen szót emelt. Montesquieunek tehát ellene, s pedig több pontban ellene. Mindazáltal kezét fog vele mégis s ugyanazon okokkal áll elő a monarchiában szükségnek vitatott nemesség védelmére. A monarchiára nézve Hlyen elveket állít fel.

Monarchia azon kormányforma, mellyben az alapszabályok szerint egy uralkodik. Ezen alapszabályok módot szabnak s mérséklő erőket állílnak fel a hatalom gyakorlására nézve, miszerint az rendes de a melleit elég fényes is legyen. Ki kell ezen alaptörvényeknek határozottan fejezniük: mik a fejedelem jogai s kötelességei, meddig terjed a törvényhozás köre, hol kezdődik s végződik a végrehajtó hatalom. Erről azonban, fájdalom, egész Európában mitsem tudnak (nem tudlak 68 év előtt, de most már sokat is tudnak). És nem elég, hogy a törvények csak általánosan szabják meg a hatalmak hatáskörét; részletesen kell azok ágazatát s egymástól! kölcsönös függését meghatározni; mivel a polgárok bátorságát csak illy rendezet biztosíthatja, s ingani kezd a szabadság, mihelyt a fejedelem bíraskodni, vagy a bíró törvényeket szabni akar. A zsarnokság soha sem változtatja természetét, származzék bár a törvényszékektől, nemességtől vagy a fejedelemtől: látni való tehát, mennyire szükséges itt a rendező törvények részletes határozottsága. Ne erőszak, szokás, birtok s példák uralkodjanak, hanem az értelem és jog, s a közjóit mindig a főtörvény legyen. Ez azonban a monarchiában megkívánja, hogy a fejedelem a népet mindenek előtt kívülről biztosítsa, aztán belül a rendet tartsa fen, miszerint a bírák a törvények szerint ítéljenek, s a polgárok meg legyenek győződve, hogy csupán a törvény az, mi fölöttük uralkodik, s hogy a törvényszékek függetlenek, de a tör-

vény fölött mégsem állnak. Aztán monarchiában a rend fentartása végett elkerülhetetlen a nemesség, melly a nép s fejdelem közt állva, gyengítse s akadályozza e két test közt lehető összeütközéseket.

Ezután Filangieri a vegyes kormányformák ellen nyilatkozik, mellyekben a főhatalom, a törvényhozás, a nemzetnél van, s három testű gyülekezet, a fejdelem, nemesség s népképviselőkből álló, által gyakoroltatik; a végrehajtó hatalom pedig kizárólag a király tulajdona. Hlyen az angol alkotmány, s minden ilyennek ezen három főhibája van:

1) Avégrehajtó hatalom független atörvényhozótól. Egyszerű kormányban a hatalom ágazatai sokféle kezekre bízotvák ugyan, hanem ezen kezek nem függetlenek egymástól, mind egy közös fő pontból indulnak ki, s egy irányban egyenlőn kell működniük. Ellenben a vegyes alkotmányban a végrehajtó hatalmasabb a törvényhozónál; mert vajjon hanyagságát mikép serkenthetni, áthágásait mikép torolhatni meg? A parlament leléptetheti e a királyt a trónról? Hiszen a király maga is tagja, sőt egyik tényező része a parlamentnek: e szerint ő kénytelen volna előbb az öt ledöntő törvény létrejövését segíteni, s aztán végrehajtani. Mert ha a parlament maga készítné az Hlyen törvényt s végre is hajtaná: az alkotmány már fel volna forgatva. A király személye azonban szent és sérthetetlen, habár önkényesen zsarnokoskodik is. Az angolok alkalmassint nem merik megváltani, hogy a törvény nem gondoskodott a népszabadságnak király általi megsérletése iránt. Nincs tehát egyéb hátra, mint lázadás. És így tagadhatatlan, hogy Angliában a végrehajtó hatalom kihágásai ellen semmi alkotmányos intézkedés nincs.

2) A királynak alattomos és veszélyes befolyása van a souverain gyülekezetekre. A vesztegetés és hivataloszlás nagyon veszélyeztetheti sőt egészen meg is döntheti a szabadságot, a nélkül bogy az alkotmány színe felforgatvatnék. Minden egyéb kormányformában az elnyomót félelem környezi s lábai alatt ő a trón ingadozását érzi. De

az angol király ha az elnyomásra a képviselet szárnyál használja, minden akadály nélkül teljes bátorságban végezheti munkáját, tudván, hogy a nép csak képviselőivel szállhat szembe, őt senki kérdőre vonni nem fogja. E szerint a képviselet hatalmas és csendes eszköze lehet a zsarnokságnak, és lesz is, kivált ha a szándékhoz észtehetségek is csatlakoznak. Pedig nincs förtelmesb zsarnokság, mint melly a szabadság szentséges alakjában dűl. És mi Filanofieri ezen következtetését borzasztóan valósulva tátink a júliusi Franciaországban.

3) Az országiás állhatatlan. Azon testületek ingadozása, mellyek közt az állodalmi hatalom fel van osztva, természetesen nagy változásoknak teszi ki az egész alkotmányt. miként azt az angol történet eléggé bizonyítja. Hát még az alkotmányos Franciaországé?!

Ha Filangierinak mindenben igaza volna is, a baj felfödözésével még mines rajta segítve. Az első baj elhárítására ajánlja ugyan, hogy a törvényszékek a királytól függetlenekké tétessenek, miként azt az angolok tették is; hanem a második s harmadik bajt orvosolhatlannak tartja. Mégis javálja, hogy ajutalmazások, megtiszteltetések, rendjelek a törvényhozó test által osztogaltassanak, és a vesztegetés szégyennel bélyegeztessék, s mindjárt a nevelésben annak eleje vétessék. Az alkotmány változatlan fenfarlása végett jónak látja, miszerint minden indítványzotl változás elfogadására a tagok egytől egyig öszhangzó akaratára kívántassék.

A francia forradalom s különösen az 1791-ki alkotmány, melly az angolt is magasan túlszárnyald, számos és jeles értekezéseket idézett fel az alkotmányos monarchiáról; még az angolok is hozzá szóltak. Ezek közül legyen elég kiemelni Burke Ödön (Reflections on the revolution in France. Lond. 1790; németre ford, s jegyzetekkel bővítő Genz Frid. Berlin, 1793) a francia forradalom ellen irányzott legjelentékesb munkáját, mellyben

szerző a népeknek a békés kifejlést s haladást javalja; mert mind, mit ez teremt, a kormány és közigazgatás javulását eszközli s a politikai szabadságot emeli. Ezen munka ismét czáfolatokat vont maga után, mellyek közt nevezetes Makintosh Jakab (*Vindiciae gallicae, defence of the french revolution.* Lond. 1791.) egy kamara s általában a francia alkotmány védelmére írt munkája, melly vitatja, miszerint egyetlen törvényhozó gyülekezet a státusczélt jobban éri el, mint a¹ két vagy bárom hatalom egyensúlya; a közakarát csak egy, többszörösen tehát nem képviselhető; az egyensúly, a hatalmak kölcsönös korlátozása, holt fogalmak, valósággal mindig csak egy a hatalóm. — A forradalmi francziák közöl lássunk mindnyájokért egyet, kinek legtündöklőbbek az alkotmányos státuszjog tudománya körüli érdemei.

SIEYÉS.

Sieyés Manó József gróf, élt 1748 —1836. Chartrési *püspökhelyettes* volt. Midőn a papi tized eltörléséről folytak a constituante tanácskozásai, felkiáltott: „Ti szabadok akartok lenni, s igazságosak sem tudtok lenni!” Midőn pedig azon kérdés forga fen, hogy az országgyűlés két kamarából álljon e, s a¹ királynak veto engedessék e? korlátot nem ismerő szelleme arra ragadta, hogy mind a kettőt ellenezné. Ő az egész társadalmat mint egy egész egységet fogta fel s úgy vala meggyőződve, miszerint az akarat az osztályok minden különbsége nélkül a nemzet tömegét illeti, a királyt pedig mint egyetlen hivatalnokot ezen akarat végrehajtása. Elméjének magasztos sajátsága volt eszméinek hézagot nem tűró szigorú egysége. Ennél fogva ha ő magával tisztában volt, nem tágított, ha a körülmények s övétől eltérő nézetek bármit igényeltek volna is. — Később a közvélemény republicanismushoz kezdvén szítani, a Moniteurben nyíltan a monarchiái kormányforma részére nyilatkozott. „Nem mintha a régi szokásoknak hízelkedném — így írt — nem valami elfogult royalistái hitnél

fogva adok elsőséget a monarchiának; adom neki az elsőséget, mert bebizonyultnak látom, hogy a monarchia több szabadsággal kínálkozik mint a köztársaság, s hogy minden esetre az első kormányforma mellett szabadabb az ember. Legjobb állapot azonban az, hol mindnyájan a lehető legnagyobb szabadságot nyugalomban élvezik.“ És ámbár ez vala meggyőződése a monarchiáról, a nemességet illetőleg irataiban mégis úgy nyilatkozott, miszerint a nemességre nézve nem állván a trónörökülés alapoka, tudniillik a választás viharainak elkerülése, a születési nemesség a monarchiával semmi összeköttetésben nincs. Anglia példája mutatja, hogy és mennyire túlsúlyt nyerhet az aristokratiai érdek még alkotmányos országban is, úgy hogy a király s az egész nemzet csak a bámulok szerepét viszi, s az aristokraták egyedül cselekszenek. — Sieyés politikai iratainak német fordítója, Oelsner, előszavában azon megjegyzést lelte, miszerint ő a synthesis, Kant pedig az analysis útján a despotismust örökre megsemmílvén, miként egykor Calvin és Luther, úgy jelenleg ismét egy francia s egy német reformálta a világot. — Egy nagyszerű alkotmánytervet készítette ő, alapjaid a VIII-dik évi alkotmánynak; ezen alkotmánytervet kell itt előterjesztenünk, s lecdjük ezt Thiers nyomán, „A consularus és császárság történetei“ első kötetében álló rajza után.

A directorium megbukta után Bonaparte tábornok mellé Sieyés állíttatott, mert a köztársaságban a második hely öl illeté. Mint szerzője a forradalom legnagyobb s legszebb eszméinek, miilyenek: a közrendek nemzeti gyűléssé olvasztása, az ország departementokra felosztása, a nemzeti őrsereg felállítása, Sieyés az ékesszólás tehetsége nélkül is a forradalom első napjaiban, midőn a szó hatalma legerősb volt, Mirabeauval vetélkedett; és most, midőn az általános háború a katonai lángésznek adott elsőséget, ő, ki soha kardot nem viselt, Bonapartéval szinte egy polczon állott; illy roppant hatalma van a¹ lángésznek még azon tehetségek híja mellett is, mellyek azt haszonvehetővé szokták tenni. Hanem egy nagy feladat kizárólag Sieyésre bí-

zatott, tudniillik az új alkotmány kigondolása, mellynek elkészítésével s aztán az ország elibe terjesztésével az ideiglenes consulok bízattak vala meg. Akkor némileg még a régi eszmék uralkodtak; már kevesbbé hitték, de mégis hitték, hogy az emberi intézetek a szellem tiszta művei lehetnek, s hogy egy nép alkotmánya egy törvényhozó fejéből egészen készen csattanhat ki.

Sieyes, míg fáradhatlan tisztvársa a közigazgatást vezérlé, feladatával szinte foglalkodott. Francziahonnak alkotmányt szerezni, nem valami mulékony alkotmányt, nevetéséges szüleményét a tudatlanságnak s pártok szenvedélyeinek, hanem a tudománynak megfelelő, az emberi társaságok stúdiumán s a tapasztalás tanításain épült alkotmányt: erről álmodozók egész élete hosszában. Merengő eszmélkedése a magányban szüntelen ezzel foglalkodtatá. O az alkotmányozó gyűlés nemes de gondatlan lelkesedése, a nemzeti convent vak dühe s a¹ direclorium gyengesége alatt folyvást erről gondolkodók. A mű minden korszakban elváltozott, de végre befejeztetvén, szerző milsem akart rajta többé változtatni. A körülményeknek mitsem akart belőle feláldozni, nem még a legfőbbiknek, Bonaparte tábornoknak, sem, kinek mégis jelleméhez illő helyet készíteni elkerülhetlen szükség volt. Ezen csudálatos törvényhozó, ki majd szintolly keveset irt, mint a miilyen sokat telt, alkotmányát soha sem irta le. Fejében lappangott az, s onnan azt most ki kellett emelni; mi nem könnyű volt neki, bármint kíváná is azt törvény erejére emelve látni. Közléséért nagyon sürgették, s végre elhatározta magát, hogy gondolatait egy barátjával (Boulay de la Meurte) közlendi, ki azokat beszélgetés közben leírhatja. Illy módon lehetségessé lón ezen nevezetes teremtmény birtokába jutni, s azt az utókor számára fentartani.

Sieyes rendkívül megfeszítő tehetségeit, hogy a köztársaságot s a monarchiát egyesítse, s mindkettőből szedje ki, mi bennök hasznos és szükséges van. Ekként válogatni akart bár, mégis a legnagyobb bizalmatlansággal viseltetett mind a két forma iránt, s áthághatlan védfalakat emelt

egyrészt a demagógia, másrészt a királyság ellen. E szerint igen eszélyes és szövevényes mii jött létre, mellyben minden egymást kölcsönösen föltételezi. Fő gondja lévén, az ügyet a népszenvedélyek ellen biztosítani; a nélkül, hogy a nemzetet azon roppant részvétjogtól, mellyel az olly nagy mértékben saját kárára fel vala ruházva, egészen megfosztaná, olly hatalmat kívánt neki adni, mellyel visszaélnie lehetetlen volna. Egy kifejezés, mellyel mindenki, tán először, ajkain pöngetett: képviseleti kormány, híven jellemzi a kedélyek hangulatát ezen időben. Ezen kifejezés alatt azt értették, hogy a nemzet, kormányában részt vegyen, hanem csak közbenjáró személyek által, s még ezek megválasztásához is csak távolról járuljon.

A directorium alatt a választások egy *izben* royalistákat, másszor ismét jacobinusokat hoztak, s a választási rendszeri, főleg a direct választások rendszerét majd minden megutálta. De a választók számának leszállítása, például a mostani (Guizot alatti) mértékre, megsértette, de nem nyugtatta volna meg a kedélyeket. Egy nemzetre nézve, inelly épen általános szavazati joggal élt, 200,000 választó nem egyéb, mint aristokratia leendett; és olly választók, kik képviselőiket egyenesen neveznék ki, s egyszersmind, ha számuk egyébiránt bármilly kicsiny lenne is, a¹ pillanat szenvedélyeitől ragadoztathatnának, csak a directorium alatt megélt szüntelen reacliók megújításának tekintendtek. Olly egyenes de korlátolt választásra tehát, miilyen a júliusi Franciaországban létezett, gondolni sem lehetett. Siey[^]s szokott dogmatismusával egy maximát képezett magának. „A bizalomnak, úgymond, alulról, a hatalomnak felülről kell jöni.“ És ezen maximének valósítása végett a nemzeti képviseletnek azon rendszerét gondolta ki, mellynek vázlata itt következik.

Minden, 21 évet meghaladt francia, ki politikai jogokkal élni kivan, kénytelen magát a polgárjegyzékbe Íratni. Illyenek száma mintegy 5-6 millióra rúghat. Ezek kerületenként (arrondissement, melly felosztás még nem létezik, hanem indítványban volt) összegyűlvén, magok közöl egy

tizedet választanak ki, inelly tizedrészt 5—6 száz ezer embert adhat. Ezen 5—6 százezer ember departementonként gyűlvén össze, ismét egy tizedrészt választ ki magából, e szerint a második lajstromot képezvén, mintegy 50- 60 ezer polgárt magában foglalót, kik utolsó választás által számukat ismét egy tizedrészt csökkentvén, a harmadik lajstromot állítják elő, mintegy 5—6 ezer jelölttel. Ezen három lajstrom jelesség- (notabilité) lajstromoknak nevezetik. Még pedig az első lajstrom, 5—6 száz ezer jelölttel, községi jelesség-lajstromnak; ebből nevezendők ki a községi előljárók, az arrondissementi tanácsosok s egyéb hasonrangu tisztviselők, például a mairek, a mostani al-préfetfélék, az első bíróságok tagjai stb. A második lajstrom, 50 — 60 ezer jelölttel, departementi jelességlajstromnak nevezetik, s ebből veendők a departementi tanácsosok, a később prefeteknek nevezett tisztviselők, a felebbviteli törvényszékek tagjai stb. Végre a harmadik lajstrom, 5—6 ezer jelölttel, teszi a nemzeti jelesség-lajstromot, és ebből kell a törvényhozó testületek tagjait, minden felsőbb tisztviselőket: státustanácsosokat, ministereket, cassatioszék tagjait stb, választani. Sieyés ezen, alul széles, felül vékony nemzeti képviselőtet pyramisnak nevesé.

A polgárok évenként gyűlendnek össze azoknak neveit, kik arra többé érdemesek nem volnának, hogy ezen jelességlajstromokban álljanak, ezekből kihuzandók, s keljeikre másokat választandók. Megjegyzésre méltó, hogy ezen kijelölési hatalom egyrészt fölötte indirect lévén, másrészt pedig nemcsak a tanácskozó testületek tagjaira, hanem a végrehajtó tisztviselőkre is kiterjeszkedvén, kevesebb és több annál, mit a monarchiái képviselőti rendszer szokás szerint ad. Némelly különös tisztségek betöltése azonban, mellyek semmi politikai bizodalját nem lesznek fel, p. o. számtisztek, sőt tábornokok, udvari követek, nem lesz a jelességlajstromokra szorítva. — Mikép hagyta Sieyés, elve szerint, a bizodalját alulról emelkedni, imént látuk; most elő kell adnunk, mikép folyatta a hatalmat felülről.

A pillanat benyomásától áthatva, irtózott a választástól, mivel szenvedélyes választókat oly szenvedélyes képviselőket látta választani, mint a millyenek ők magok valának. Azon buzgott hát, hogy a törvényhozó s végrehajtó hatalom a közönség bizodalma által alakult jelességlajstromokból maga válaszszza s így képezze önmagát. Hanem előbb mintsem a státushatalmak képződésének módját írni, azok szerkezetét kell érintenünk.

A törvényhozó hatalom következőleg szerkezendő. Áll ez: egy tulajdonképi törvényhozó testből (corps législatif), oldala mellett két szemközt álló testülettel, a tribunal és státustanácssal, miktől külön áll egy conserváló tanács (sénal).

A törvényhozó test 300 tagból áll, kik a¹ törvények fölötti tanácskozásokat hallgatják, hanem magok nem tanácskoznak, s csak hallgatag szavaznak. A tanácskozás a 100 tagú tribunalot illeti, melly a¹ szabadelvű újításvágyat s ellenzési szentet képviselvén, a vele közlőit törvényjavaslatokról nyilván tanácskozik és szavaz, hanem csak az iránt: vájjon az a törvényhozó testnél az elfogadást vagy félrevetést indítványozza e. Ezután három tagját a végre küldi ki, hogy a határozatává lett véleményt a törvényhozó testnél érvényre emelje. A törvényjavaslalyszerkesztésére akormány mellé slálustanács, forrása a¹ Frank cziaországban most is fenállónak, állítalik, melly a javaslatokat a törvényhozó test elébe lerjeszsze, s kebléből három tagot küldjön ki, azokat a tribunal szónokaival megvitatandókat. E szerint a státustanács a javaslat mellett szól, a tribunal ellene vagy szinte mellette, és a törvényhozó test hallgatag szavazás által dönti el, úgy hogy a kormány indítványait csak ez emeli törvényerőre. Ezen kívül a¹ stálustanács tisztében áll a törvényeket a végrehajtásukra megkivántató rendeletek által kiegészíteni.

Hátra van még a sénat. Ezen 100 tagból álló testületnek nincs a törvényhozó munkásságban semmi része. Ez arra való, hogy önként, vagy a tribunal feljelentésére minden törvényt vagy kormányrendeletet semmítsen meg,

mellyel alkotmányellenesnek talált. Ez okon conserváló sénatnak neveztetik. Olly férfiakból kell állnia, kik rögzöllebb évekre korosodván, már az által, hogy asénalba léptek, minden tétleges státushivataltól megfosztanak s kizárólag conserváló hivatásukra szorítottak, mellynek kívánt betöltése hogy érdekükben álljon, gazdagon fiztessenek.

Ezek a tanácskozó testületek illetőségei; s e testületek következőleg alakítottak. A sénat maga képezte magát, tagjait a¹ nemzeti jelesség-lajstromból választván. És ez nevezé ki titkos szavazás által a törvényhozó test, a tribunal, a cassalioszék tagjait ugyancsak anemzeti jelesség-lajstromból.

A végrehajtó hatalom szinte maga képezte magát, minden ügyvivőit a három jelességlajstromból választván. A nemzeti jelességlajstromból szedte a“ ministereket, státustanácsosokat s minden felsőbb tisztviselőt, a departementi jelességlajstromból a departementi tanácsokat, mellyek a slátustanácsként merő igazgatási testületek, aztán ugyanebből a préfetekel s hasonállásu tisztviselőket; végre a községlajstromból a municipális tanácsokat, maireket s egyéb efféléket.

így jött a bizodalom alulról, a hatalom felülről, mi-ként Sieyfes akará. Hanem a mint a törvényhozó hatalomnak egy főteremlője, a“ sénat, volt, úgy a végrehajtó hatalomnak is egy főteremtől kellett kapnia, ki a ministereket nevezné, s ezek aztán az alárendelt hivatalnokokat le a hierarchia legalsó fokáig. Ezen végrehajtó hatalom élén tehát egy teremtő hatalomnak kellett állni, és ezt Sieyes tisztéhez illőleg főválasztónak nevezte el. Ezen legfőbb tisztviselő tiszte mindössze abból áll, hogy két főhivatalnokot nevez ki: egy békeconsult s egy hadi consult. Ezek nevezik ki aztán a ministereket, kik személyes felelősségük mellett a státushalalom valamennyi ügyvivőit a jelességlajstromokból választják, és kormányoznak igazgatnak, szóval: a státus ügyeit vezetik.

A főválasztó számára fényes állás készítettett. Ő a kormány kútforrása s egyszersmind külső képviselője is.

Azon tétlenség, mellyre Sieyés a szenatorokat pártatlanságuk biztosítása végeit szorítja, s mellyet ő státusbirtokokban kijelelendő százezer livre évdíjjal ékíte fel, ezen tétlenség hason okból a főválasztóra nézve is határozottatott, hanem még dúsabban díjazta tott, mert neki Sieyés hat millió franc évdíjt, lakást a tuileriákban, és 3000 főnyi testörsereget rendelt. Nevében fogna az igazság kiszolgáltatni, a törvények kihirdettelní s a kormányrendeletek végrehajtatni. Nála mutatnák be megbízatásukat a külföldi követek, ő Írná alá Franciaország külhatalmakkali szerződéseit. Szóval: benne központosulna, a két kormányfőnök kinevezésének joga s a külső képviselés melleit, a pompái és fényt szerető nemzet minden dísze. És ő maga vagy választás vagy örökösülés által halározatnék. Utóbbi esetben ő király lenne s a monarchia visszaállítatnék, mit Sieyés nem igen mert indítványozni. Tehát a legpártatlanabb testülettel a szenattal választatta meg ezen legfőbb tisztviselőt.

Egy veszélyes rendelvéný fejezte be ezen olly fölötte szövevényes miit. A szenat, inelly minden szerinte alkotmányellenes rendeletet vagy törvényt megsemmíthetelt, ezen felül hatalmat kapott, miszerint a főválasztót is hivatalától megfoszthatná, az által, hogy öt akarata ellen a szenat tagjává választaná. És ezt Sieyés elnyelésnek (absorber) nevezte. Hasonlót tehetett a szenat minden polgárral, kinek hatalma vagy észtehetsége aköztársaságot vésszel fenyegetné. Tehát az illyen polgár tagjává tétetett azon tekinélyes és dús testületnek, inelly maga semmit sem cselekedhetett, hanem vétójával minden cselekvést meggátolhatott.

Ki nem ismer ezen csudálatos de mély tapintalu teremtményben, tán készakarva, ellörlött, elsápított képeré a képviseleti monarchiának? A törvényhozó test, a szenat, a főválaszító minden esetre nem vala egyéb, mint az almegeg felház és király, általános szavazatjog alapján, hanem olly ovószerék s védsánczok közt, hogy az ezen alkotmány engedte demokratia, aristokratia, monarchia, a mint felállítattak, egyszersmind eltöröltettek. De mind ez ekkép össze-

vissza állítva, gyengítve, semlegesítve, tanúsága az emberi szellem bámulatos megfeszültének, mi által minden ismeretes kormányforma egyetlenegy alkotmányba olvasztaték, hanem egyszersmind a biztosítékok által minden jelentőségtől megfosztaték.

Végén csattan az ostor. És ez alkotmány vége a velencei arisztokratia volt, kedvezésül a forradalom embereinek felállítva, minthogy Sieyès mind azokat, kik 1789 óta hivatalt viseltek, azon előjoggal ruházta fel, miszerint minden választás nélkül a jelesség-lajstromokba jöjenek; és ezenfelül önmagának s három vagy négy főszemélynek kívánta valamennyi státustestület első megalakításának jogát fentartani. De arisztokraliát nem lehet rögtönözni, rögtönözni csak zsarnokságot lehet.

Sieyès terve két nagyszerű s szép eszmét rejte magában; mellyek a francia kormányrendszerben mindmáig megmaradtak, s ezek: az arrondissement-okrai felosztás, s a státustanács. E szerint Franciaország minden közigazgatási felosztásai Sieyès fejében fogadtattak. A departemenli felosztást már előbb gondolta ki; jelenleg azt kíváná, hogy a cantoni kormányzás, miilyen 5000 volt, arrondissement szerintivel cseréltessék fel, mellyek sokkal kisebb számmal, helyesb középhasóságot képeznének a departement s a község között. Az alkotmányban ez csak alapelvül tüzetett ki; hanem elhatároztatott, hogy legközelebb egy törvény ezen elv szerint rendbe hozandja az ország közigazgatási rendszerét s véget velend a községi anarchiának. Minden arrondissement-ban egy első bíróságu, s több departement számára egy felebbvileli törvényszék lenne felállítandó. — Második a státustanács, a végrehajtó hatalommal összekötött tanácskozó testület, melly a törvényjavaslatokat szerkeszti, a törvényhozó hatalomnál érvényre emeli, a törvények kiegészítésére szükséges rendeleteket kibocsátja s az adminisztratív jogszolgáltatást gyakorolja. Ez teremtményeinek leggyakorlatiabbika, és Thiers kívánja, hogy valamint az előbbi, a felosztás, ez is a jelent élje túl s a jövőendő sokáig tartsa meg. Tiszteletére legyen ezen tör-

vényhozónak mondva: a forradalom múltékony alkotmányait mind elsepette az idő, hanem ezen alkotmány töredékei, melyek megmaradtak, az ő műve valának.

Előterjesztetvén ezen nagyszerű terv, az eszmék újdonsága megtetszett, s megigézte a kedélyeket. Hanem várni lehetett, hogy Napóleon a főválasztó szerepével nem érendi be. És miatta változást kelle tenni épen csúcsán azon alkotmánynak, inellyben minden olly szigorún ki volt számítva, hogy rajta legkisebb változás veszély vala az egészre nézve. De még úgy is, a mint a VIII-dik évi alkotmány éleibe lépett, ha később a marengoi győző két lényeges változást nem tesz vala rajta, t. i. az örökös császárság hozzáragasztását s a tribunal megszüntetését: olly életnek örvendhetende ezen alkotmány, melly nem engedte volna diadalmaskodni a korlátlan hatalmat.

Az új első consul Franciaország törvényhozójának érdemeit nemzeti hála tantijeivel kívánván koszorúztatni, a törvényhozó bizottmányoknál indítványt tétetett, hogy neki Crosne mezei jószág ajándékoztassék. Ezen ajándék elrendeltetett és Sieyösnek a nyilvános köszönet legnemesb kifejezéseivel hírül adatott.

KANT ÉS FRIES.

Németország terméketlen tere lévén eddig a politikai életnek, bármint szeretnek s értenek is a német fők gondolkodni, itt a szabadság rendezete iránt némi eredeti eszmét hiába keresnénk. Érdeme a német bölcseknek az alkotmányosság terén az, hogy ők a szabadságra nézve előbbvaló nemzetek eszméit felfogván, tovább fejtegették s terjesztgelték. Ámde az olly önálló s mély gondolkozású fő, mint Kant vala, mind a körüie volt körülmények mind a külföldi példák benyomásától függetlenül bírta társadalmi szabadságunk valóját felfogni, s e tekintetben ő itt egyedül áll.

Szemlemünk ezen legmélyebben hatott vizsgálója ma-

gát a személyt ekkép fogja fel: *) „A személy azon alany, kinek cselekvényei beszámításra képesek. Erkölcsi személyesség tehát nem egyéb, mint az értelmes lény szabadsága erkölcsi törvények alatt: miből következik, hogy a személy semmi más törvényeknek nincs alávetve, mint mellyeket ő (vagy egyedül, vagy legalább másokkal együtt) maga szab magának.“ E szerint a ki más által szabott törvényeknek tartozik engedelmeskedni, az személyétől meg van fosztva. — A státusban! törvényhozásról következőleg Ítélt a nagy bölcs:

„A törvényhozó hatalom csak a nép egyesült akaratát illetheti. Mert abból kellvén minden jognak eredni, szükséges, hogy törvénye által jogtalanságot általában senkin se követhessen el. Már pedig ha valaki valamit egy másik ellen határoz, mindig lehetséges, hogy azzal rajta jogtalanságot követ el, ámde soha sem azzal, mit az magára maga határoz (mert: volenti non fit injuria). Tehát csak mindnyájoknak öszhangzó s egyesült akarata, mennyiben mindenik mindnyájok, és mindnyájan mindenik fölött ugyanazt határozzák, következőleg csak az egyetemes egyesült népakarat lehet törvényhozó!¹ E¹ szerint a törvényhozás tagjai a polgárok, kiknek elidegeníthetlen tulajdonai: törvényes szabadság, miszerint kiki csak azon törvénynek engedelmeskedik, mellyben megegyezett; polgári egyenlőség, miszerint senki a nép közt ollyannak nem ismertetik, kit úgy nem kötelezhetne, miként mástól ő köleleztethetik; polgári önállóság, minél fogva létét kiki senki más kényének, hanem, mint tagja az összeségnek, csak saját jogai s erőinek köszönheti: következőleg a¹ polgári személységet a jogügyekben senki más által nem lehet képviselni **). Ennél fogvást bölcsünk a képviselők iránt olly véleményben van, miszerint állítja, hogy a követek által képviselt népnek olly szabadság-és jogőrei vannak, kiket magok s családjuk a ministertől függő ellátása

*) ReclUslehre. Einleif. IV.

**) Staatsrecht. §. 46.

elevenen érdekel, s kik a kormánynyali szembeszállás helyett inkább mindig készek a kormányt önkezeikre játszani. Tehát az ugynevezett mérsékelt státusalkotmány, mint a státus benső jogának szerkezete, képtelenség, s a helyeit, hogy joghoz tartoznék, csak arra való eszélyelv, hogy a¹ népjogok hatalmas áthágójának kormányléptei lehetőségig ne nehezítettessenek, hanem a népnek engedett ellenzék színével belepleztessenek. —

Kant ezen tanára Fries*) illy észrevételeket tesz: „A cselekvő értelem öntörvényhozásában parancsoló eszméje a személyes méltóságnak igen helyesen vezeti őt (Kantot) egy czélok országának eszméjére önálló értelmes lények köztársasági egyesültében a jogtörvények alá, mellyeket minden értelmes akarat önmagának s egyszersmind minden másnak szab, úgy hogy senki sem áll másnak kénye, hanem mindegyik csak a¹ törvény szüksége alatt. Ámde ezen erkölcsi eszme az igazság s nem a tényleges jog eszméje. Az igazságból a státus és tényleges törvénye számára előbb egy czélt kell kitűzni, mellyre az aztán törekedjék.“ „Ezen erkölcsi eszmét Kant egyszerűn a tényleges jogtörvénynyel cserélvén fel, nem csuda, ha Rousseau homályos tételeihez téved, talán tőle félrevezetelve.“

Hanem ez mind, folytatja Fries, csak homályos philosophiai mondások. Aristoteles azt jobban tudta. A státus mindenkinél idősebb, mi alattvalóul születénk. A nép tömegestül nem tanácskozhatik, hanem az ő céljaért, a közjóért kell a státusnak kormányoztatnia. A¹ törvényhozás szintűgy, mint a végrehajtó s bírói hatalom, státus szolgálathoz tartozik. A törvényhozók, kormányzók, és bírák státusszolgák legyenek. A fölött azonban, hogy a¹ közügyek jól folyjanak, örökdik egyrészt az országoló hatalom s közvélemény közli egyensúly, másrészt a politika tudományos mivelődése.

Ez a¹ német bölcselők rendszerinti nézele; szükség volt tehát ezt is kiemelni. Rá nézve szabadjon itt csak any-

*) Gesch. der Philos. II. Bd. S. 622.

nyit megjegyezni, hogy a politikai tan fejlődése minden esetre nagy befolyással van az életre, de a mint láttuk, az éleinek még nagyobb hatása van a politika tudományára.

ROTTECK.

Az alkotmányos szabadságról több munkájában fejtegetett nézeteit Rotteck maga következőkbe foglalá össze (Staatslexicon, Art. Constitution). Az alkotmányos rendszer, úgymond, miként az éjszakamerikai s francia forradalmak kezdete óta kifejlett, elméletileg tökélyesen be van fejezve, s a gyakorlatban legalább közelítőleg öszhangzik a tisztán észszerű státuszjog rendszerével.

1) Főelv ezen rendszerben ez: a státushalalom társadalmi hatalom, tehát az összeségtől eredős az eszmében folyvást ezen összeséget illető hatalom, azaz: azon hatalom nem egyéb, mint a társadalmi szerződés megszabta körben működő közakarata a jogtársaknak. Itt hát semmi úri, közvetlenül az égből származó patriarchalis hatalomról szó nem lehet.

2) Avégre, hogy az igazi közakarata uralkodjék, mindenek előtt szükséges a kormányoztatandó összeségnek élénkül nyilatkozó orgánuma — az összeséget természetileg és igazán előadó, tehát szabadon választott képvislet.

3) Ezen képvislet s a kormány közt úgy kell a hatalmakat elosztani, vagyis a cselekvő s ellenálló erők közt olly aránynak kell lenni, hogy ez által az igazi, értelmes és állandó közakarata uralkodása lehetőségig biztosításék, s a magán akaraté vagy az elcsábítotté, sőt az álközakaraté is akadályoztassék.

4) Elérhetni ezt, ha a törvényhozó hatalom túlsúlyú része az adóajánlási joggal együtt a nemzeti képvisletre, ellenben az igazgatási hatalomé a¹ kormányra ruháztatik, mind a kettő azonban a szemközt álló testületek ellenőrző, gátló vagy számonkérő hatóságának kizárása nélkül.

5) A törvényhozó s kormányzó hatalom mellett,

minden hatalom tulajdonosaitól függetlenül, keli egy hatóságnak fenállni, melly a concret esetekben kétséges, jog fölött határoz. E szerint a független s tehetségig biztos törvényszékek felállítása további főczikke a constitutionalis alkotmányoknak.

6) A népképviselőt hűségének fentartása végeit s a¹ kormánynak irányadásul szükséges, hogy a közvélemény, melly majd olly jelentékeny, mint maga az értelmes közakarat, mindenütt akadálytalanul fejlhessék s nyilalkozhassék. Ennél fogva a kormány működésének s a képviselők tanácskozásainak nyilvánossága és a sajtó szabadsága lényeges czikkei az igazi alkotmányoknak.

7) Egyenlőség és szabadság a joglarsak közt. Az alkotmányos rendszer mindenkit egyenlőn részesít a² polgári szövethetés jótéteményeiben, és egyenlőn vet a törvényesen fenálló hatalmak alá, azaz: követel a birtok és kereset védelmében! részesülés mértékének megfelelő részvétet a státus terheiben.

8) Az istentisztelet szabadsága (meddig az jogot, erkölcsöt vagy rendet és bátorságot nem sért), úgy szinte a kiköltözés, a társadalomtól] elszakadás szabadsága.

9) A státusbirtok csak a közakarattól helybenhagyott közczielokra fordíttatbatik, s kormányoztatását aképviselőt ellenőrzi. Az uralkodó ház magán birtokai mentek ez ellenőrzéstől; s ezen felül a fejedelem illő háztartásáról a státusvagyonra rovandó civilliste által kell gondoskodni.

10) Az alkotmányos fejedelem saját személyét illetőleg nem felelős. Ellenben valamennyi ügyvivője, a¹ rajok bízott hatalomnak hű s alkotmányszerű használatáért, nemcsak mindenik legközelebb vagy távolabb felsőségének s végre a királynak magának, hanem és főleg a ministerek a népképviselőtnek is felelősek; és kell, hogy az itt szóban tevő vétkek fölött egy épen e végre felállítandó státustörvényszék ítéljen. Mindazáltal a népképviselőt tagjai, minthogy ők itt csak véleményt nyilvánítanak s tetteleg valódi hatalmat nem gyakorolnak (??), csak szavazás által

határoznak, de a határozatokat kényszerítve végre nem hajtják, ezen hivatásuk körében felelmentesek, valamint a nép maga, mellynek nevében fellépnek és mellynek gondolkozásmódját, kívánatát s akaratát magok szabad meggyődése szerint nyilvánítói feljogosítvák és kötelesek (!!).

KOSSUTH LAJOS.

Ha ezredévi munkájába került is, a gondviselés megalkotó Európa nemzeteit úgy, miként azok enapságig egymás mellett élnek; mert ilyen állapotaik által nagy czélokot, eredményeikben az egész földkerekségre kiáradozandókat, akart elérni. Szép s többé kevesbbé nehéz feladat jutott kétségkívül minden európai nemzetnek; hanem néhány közülök kiválólag dicső és felséges rendeltetésre hivatott.

Mindegyik szabadságra teremtett; hanem ugylátszik, miként hajdan üdvezítőnk küldetett le az egyenlőség eszméjével az emberiség közé, úgy az újabb századokban néhány nemzet lőn a társadalmi szabadság felnövesztésére kiszemelve; mert a gondviselésnek tetszett a szabadságot olyannak teremteni, mi a munkától, miként lélek az élő testtől, elválhatlan legyen; mit az embereknek önmagoknak kelljen megérdemelniük; minek megérlelése s az emberiség számára elkészítése egy ember, egy nemzet, egy nemzedék feladatát s tehetségét örökké túlszárnyalja. Tehát bizonyos nemzetek leikeibe kiválólag termékeny magvai vettek a szabadságnak, s e nemzetek bensőleg más más jellemmel, külsőre nézve pedig különböző állapotokkal láttattak el, miszerint az elvetett magvak mindegyiknél más más irányban s összesen minden szükséges oldalról hajtsanak ki.

Ott, hol a nap nyugovóra száll, komoly gondolkozást!, önmagán uralkodni képes lelkületű s fáradhatlan munkásságu nemzet foglalta el a szigetországot. És onnan, hol a nap egünkre kel, természetes tiszta gondolkozása, önjogaira féltékeny, hősi nép hívatott Európa szívére. Ez is amaz is az akkori politikai eszmélethez képest erősen biztosító szabadságát. Ez azon időben nyéré arany bulláját, mikor

amaz magna chartáját. Ez is mint amaz olly törvényhozást biztosíla magának, mellyről mindig el lelete mondani, hogy az korára nézve a legrégeb, méltóságát tekintve a leg-tiszteletreméltóbb, hatáskörét illetőleg pedig mindent lehető, kivevön asszonyból férfit vagy férfiból asszonyt. Mind a kettő valahányszor összejő, nemcsak törvényhozó, hanem alkormányozó gyűlés is. A különbség köztök csak az vala, hogy míg a szigetországbeli jókorán két házban alakult a¹ nemzet fölött, a kelet népe még 1526-ban is fejekenként gyülekezeti Rákos mezejére, 's csak lassanként keservesen tudott a kéltáblai rendszerhez szokni.

Ámde ezen különbséggel a gondviselés nem érte be: célja végett nagyobb okokat kelle létre hoznia, miknél fogva a két nemzet szabadsága egymástól még elütőbb irányban fejlődjék. Azért hát épen, midőn a kettőnek országa közt honoló nagy nemzet, kibontván a lelkiismeret szabadságát békóiból, hivatását dicsőően teljesítő: a' gondviselés mindinkább gyengébbé s engedékenyebbé telte a sziget lakóin uralgó koronát, miszerint a nemzet szabadságvágya, az állodalom épületének úgyszólván nyílt csúcán át egyenesen fölfelé szökelhessen: ellenben a kelet népét egy több ország s nemzet hatalmát magában összepontosító s azért ellenállhatlan súlyú fő alá hajtotta, miszerint a kebelében gyökerezett szabadság növénye csak földszint alatt kényszerüljön fejleni s terjengem. így mind a két nemzet szemlátomást gyámolítottat azon hivatása betöltésében, miszerint mindenik nocsak vágyjon, hanem úgyszólván kényszeríttesék a szabadságot a reá mért irányban kifejleszteni. És a büszke Albion csakhamar dicsőően meg is felelt hivatásának: kisütötte, hogy miként kelljen a végrehajtó hatalmat felelőssé lenni főbirtokosának bántalma nélkül, és miként lehessen a kormány mindig a¹ törvényhozás többségének kifolyása. És ama szép izlésű nagy és hatalmas nemzet, melly Montesquieu vezérlete alatt azon szerepet vállald el, miszerint az Albionban megtermett eszméket kifényesítve s az egyenlőség öltönyében világszerte ragyogtassa s ajánlgassa, kormányrendítő varázsütésével harmadszor érintette Európát,

s az általa felkarolt eszmék, kicsapott árvízként, tolakodóig jelentek meg minden nemzet küszöbeinél.

A kelet népénél épen javában tusakodtak az eszmék és kívánságok, midőn határainál az európai eszmeáradat megjelent. Azonnal, hirtelen segélyként, talpra pattant azon férfin, kit a gondviselés, ugylátszik, a magyar szabadság diadalmas hőségül s áldozataid eleve kiszemelt, s jobb kezével megragadván azon elvet, miszerint a kormány mindig a törvényhozás többségének felelős kifolyása legyen, győzelmes szavával (mart. 3. 1848) nemcsak utat tört a csak alant terjengett szabadságnak a rajta feküdt háromszázados boltozaton át föl az ég felé, hanem egyszersmind alapját is teljesen kiegészítette.

A nyugati és magyar alkotmányelveknek ezen összeegyeztetéséből támadt zavarban azonnal az ellentétek mikénti kiegyenlítésének kérdése merülvén fel, nem egy ragyogó észtehetség s a legtisztább hazafiség ekként szónokolt: „Azon ösvényen vagyunk, hogy vagy a felelős kormányt, vagy a municipiumokat kell megmentenünk. — Ne higyük, mintha a municipium tovább is, mint igazgatási inslitutio, megmaradand, az idő megadta már a lökést, darabig tartogatható, de sokáig nem. A jelen körülmények által ránk kényszerített törvények a mostani megyei elemek által végrehajthatlanul maradnak. A megyék jelen szerkezetükön magok változtattak legújabbán. Pestmegye ösnépgyűléssé lőn, minden ember részt vehetvén ott a tanácskozásban; mi impracticus, mert olly 52 souverainitást állít fel a hazában, minőt a világtörténet nem mutat fel, s mellyel ép azért kormányozni lehetetlen. Másik főtekinet a nemzetiség. Példát ad Liptó és Horvátország. A magyar nemzetiséget megerősíteni egyetlenegy mód van, és ez a centralisatio; ha Franciaország el lett volna szakadozva rnmunicipiumokra, soha sem lett volna nagy francia nemzetiség. Vagy megye, vagy magyar nemzetiség! — A municipiumok ekkorig garantiái voltak ugyan az alkotmánynak, de hogy elegendő garantiái soha sem voltak, mutatja a sok orvosolatlan sérelem. Ezért kellett más garancia, felelős ministeri-

um, parlamentarís kormány. Kérdés: a két garancia össze-
fér e? ha összefér, annál jobb, ha össze nem fér: hozzuk
áldozatul a gyengébbet. A ministerium csak úgy lehet
felelős, ha parancsai teljesítetnek s pontosan végrehaj-
tatnak.“

Illy és hasonló okoskodások már már oda valának dön-
tendők a nagy kérdést, miszerint a megye elvesztessék s
általános centrálisai) rendszere hozzassék be. És már bú-
sulni kezdte nem egy szív, s ugytetszék, mintha maga az
ég is elszomorodott volna a fölött, hogy a rendeltetésüket
szépen teljesített nemzetek közt egyedül az felejtkezik meg
önmagáéról, mellyet a gondviselésnek legtöbb munkájába
került keletről ide kihozni s ez ideig olly állapotban tartani,
miszerint a szabadságnak az állodalom aljáni élvezés-
módját kimívelje s aztán annak az állodalom csúcsáni má-
sutt kimívelt élvezésmódjával egyesítse; midőn ugyanazon
férfiú, ki a másutt kimívelt elveket sajátunkul ragadá vala
meg, főlemelkedvén szólt, és szólt olly magasztos lelkese-
déssel, olly elszánt határozottsággal, olly elragadó ékesen-
szólással, minővel szólani még aligha hallatott:

„Sajnálja, hogy őszintén tisztelt elvbarátaitól hallott
olly elveket s concessiókal, mikben ő soha de soha osztolni
nem fog. Azon istenre esküszik, ki a jelen mozgalmakat
vezeti, hogy a melly perezben ez országnak municipalis
szabadsága nem lesz, ő megszűnik annak polgára lenni.
Már a múltkor kijelenté, hogy ámbár nem tartja magát
olly bölcsnek, miszerint új státustheoriákat fel bírjon állítani;
de nem is elég oktalan, hogy a régi theoriát csak azért,
mivel theoria, s más nemzeteknél úgy van, elfogadja. És
nem tartja lehetetlennek megmutatni azt, hogy aprlamentí
kormány mellett a megyei municipiumok fenállhatnak. E
tekintetben előtte áll a história, mellyet isten könyvének
tart. Ebből azt tanulja, hogy a régi státusok absorbeálták
az egyént, az újakban pedig az egyének absorbeálják a
státust. A spártai, a római szabadság nem szabadság, ha
van a régi korban szabadság, azt ő a germánok községei-
ben találja fel, mellyeket az absolulismus, nem tudván a

státus fogalmával összeegyeztetni, centralisatióba sodort. Abban rejlik a hiba, hogy a kor soha felfogni nem bírta azon kapcsot, melyly az egyesek és a státus közt létezik; s azt valamint az absolutismus által nem, úgy a centralisatio által sem lehet elérni soha. A centralisatio nem szabadság; mert igen távol esik azon körtől, melylyben az ember él. Szerinte az a szabadság, ha az egyén illő körében bírja azt, ha a család házi tűzhelyén él, ha a község, ha a megye szabadon mozog a maga körében, és a státus olyan, mint a nap, melylyben minden sugarak egyesülnek, s onnan minden egyesre ismét szétáradnak. Az egyén jogaiból csak annyi adassék a státusnak, mennyi a kormányzatra mulballanul szükséges. Ha több adatnék; vérző szívvel bár, de szabadon kivetné a hazából magát. Azért mert Montesquieu, azért mert a francziák, kik sokat tévedtek, a centralisairól alkalmazák, azért esküdjék reá? ő nem! Sőt épen annak hajlandó tulajdonitni, hogy Franciaország véres forradalmak által reformálhatta csak magát. O Párisi Magyarországon ismerni nem akar soha. O olt akar élni, hol szabadság, ha egy szegletben elnyomatik, a másikban újra fölemelkedjék. Neki olly státus kell, hol ha egyik megye elnyomatik, didahnasan kelljen fel a másik, s míg ennek elnyomására feszíti erejét a halalom, addig a többiek új erőt nyerve szólaljanak fel, hogy a zsarnokság didadalát lehetetlenné tegyék. Amegyei municipium hát nemcsak a népeket szabadokká, de a trónokat is nagyokká s erősekké teszi. A centralisatio veszélyes a trónoknak is; ha Franciaországban municipiumok lettek volna: X. Károly, midőn ordonnanceit kiadta, nem bukott volna meg, mert azok megtörték volna a megyék ellenszegülésén. De ott, hol barricádok döntik el az ország sorsát, ott vagy szolgaság van, vagy anarchia; igaz szabadság soha. O tehát a ministerium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint annyira, hogy mellette a municipium megélhessen, de a municipiumot meg úgy kívánja rendezni, hogy a ministeriumot s a végrehajtást ne gátolja. A ministernek engedni kell, hogy a municipium nyerjen; s ha

a municipium kedvére kormányoz, erős a¹ kormány és hatalmas. Nem juthatott néhány nap alatt oda Magyarország, hogy amunicipiumok fölöttpálczát törhessen; s ha ez lenne következése a jelen mozgalmaknak, úgy a nálánál ifjabbak meg fognák érni, hogy a szabadság helyébe, melylyért olly férfiasán küzdöttünk és vívtunk, dictatura lépne hazánkban. De honnan van az, hogy midőn a népképviselertet tárgyaltuk, ez senkinek sem jutott eszébe? átmert a megye ideája mindkét táblán szó nélkül, és íme most egyszerre a megyéket nullificálni akarják! De hát ha a municipiumokat eltörlik és a közgyűlés többé nem intézkedik: ki fog intézkedni? Aminister! Uraim, megvallom, miként ha hivatva volnék azon munkában részesülni, örömmel felajánlanám csekély tehetségeimet a hazának, mert avval tartozom; de ha azt mondanák: a megyék el vannak törölve, intézkedjék a minister! akkor ő a tárczát el nem vállalja; ha bíznék is szívében, de fejében (homlokára csapván) nem! mert nem tudja: eltalálná e azon vonalt, mellyen túl terjeszkedni nem lehet. — Lehet, hogy a¹ terv, melly a papiroson van, hibás; de abból koránsem következik, hogy hát a megyerendszer elvetendő. Ki magát ellentétbe hozza azzal, hogy a szabadság közös legyen, eltiportatik. — Azt óhajtaná, mindenki azon impressióval hagyná oda e teremtet, hogy törekedjék öszhangzásba hozni & megyét a felelős kormánynyal. Szóló olly annyira szereti a megyét, hogy érette később volna megbuktatni magát a felelős ininisleriumot. — Egyet elfeledett. Azt monda igen tisztelt s okos barátja, hogy vagy cenlralisatio, vagy elvesz a nemzetiség. Jóslani mindent lehet: e jóslat ellen a múltnak históriáját állítja. Kérdi: nem volt e három századon át egy hatalom, melly németté akarta tenni e hazát, egy közbe jött tíz évi absolutismus? És a törekvés min egyeben, ha nem a¹ megyerendszeren tört meg? És mikor történt ez, akkor e, midőn magyar nyelv használtatott a¹ tanácskozásban s irodalmunk kifejlett volt? stb.“*)

*) Sajnáljuk, hogy ezen megbecsülhetetlen beszédet gyorsíró után nem bírhatjuk, s csak a hírlapokból kellett összeszedni.

A nagy lelkesüléssel fogadott beszéd elhangzására, mellyben isteni sugallat lálszék nyilvánulni, egy éj borulván, másnap, april 3-án, miután elmondattolt, hogy a municipium azon nagyobb institutiók által, mellyek Pest követének vezérlete alatt vivattak ki, olly helyzetbe tétetett, hogy azt most szét kell zúzni, hogy municipium vagy nemzetiség: ismét főlemeld szavát Kossuth, s többi közt ekként szolt:

„Nem fogok a tárgyhoz szólni, mert tegnap eléggé kifejtettem véleményemet; most csak tisztelt barátomnak megjegyzése folytán néhány szót. A municipalításra nézve: meglehet, hogy mint egy machinának s gyakran nagy dolgoknak igen csekély emberek voltak feltalálói; ha Európa státusbölcsésége a régi alapokon indulva folytonosan kétségbe fogja vonni annak lehetőségét, hogy a felelős parlamenti kormány szabad municipalításokkal összeegyeztethető: úgy tehát én leszek egyike azoknak, kik hivatva vannak a világot ellenkezőről győzni meg; mert én miként az istenség létezéséről, úgy arról is meg vagyok győződve, hogy e kettő összeegyeztethető. Semmi egyéb nem kívántatik hozzá, mint a státusban minden hatalomnak megszabni a maga körét, s minden hatalomnak a maga körében önállást s anynyi függetlenséget adni, hogy el ne nyomassák a felsőbb által, de nem adni neki annyi erőt, hogy gátolhassa a felsőbbet működésében, melly más téren mozog. S ez nem megfeyjthetetlen probléma. Nincs a világon a szabadságnak nagyobb ellensége, mint mit ezen német szó kifejez: „zu viel regieren.“ Hol a lakosok családjaikban, községeikben s tartományi jól rendezett kisebbségi vidékeikben a magok érdekeire nézve nincsenek az önkormányzási hatósággal felruházva azon körig, a meddig fel kell Hibáztatva lenniök, hogy az egész státust ne akadályozhassák: olt az egyéni szabadságra elnyomólag hat a felsőbb hatalom, mert csekélyebb dolgokba fog avatkozni, mellyekben a czélszerűséget nem fogja eltalálni, minthogy a magasból nem ismerheti a körülményeket, nem fog jó előljárót adni a falunak, jó szolgabíró a megyének stb. Azért a rendnek, szabadságnak érdekében a hatósági rendszert, de a községrend-

szert is össze kell egyeztetni a parlamentáris kormányval. S ha Európa státusbölcsei nem tudták a módot feltalálni, tehát én fogom feltalálni s meg fogom bizonyítani. — Mi a nemzetiséget illeti; ha látom Magyarországnak mintegy 50 megyéjét, hol rendes időszakonként magyar nyelven vitt, magyar szellemű törvények, s magyar szabadság gyakorlata körül forgó tanácskozások vannak: azt gondolom természetesen, hogy azon megyék mind megannyi tűzhelyei a magyar nemzetiségnek. És ha gyűlések nincsenek, s a minister bepecsételt levelet ír atisztviselőknek: miképen tartathatik így fel a nemzetiség, nem értem; de hogy a gyűlések focusai, tenyésztői anemzetiségnek, az előttem tisztán áll. Azt mondják, aképviselők nem lesznek magyarok. Fordítsuk meg a dolgot. Állítsuk a megyéket képviselői alapra, s minden gyűlés magyar lesz; mert Zemplén megye követe igen jól figyelmeztetett, hogy egy nagy hiány van a törvényben, s ez az, hogy meg kell adni a ministeriumnak azon hatalmat, hogy ha valamely megyei gyűlés a törvény korlátain túl lép, azt felfüggeszthesse. Ha képviseleti rendszer van, appellál a népre, új választásra, és nem lesz egy tót gyűlés is Magyarországnak soha. — Célom az, hogy a nemességet tartsuk meg személyében, vagyonában, eszközöljük az önkormányzati rendszer lehetőségét, s ezzel együtt a municipiumot, népképviseleti hasisra fektetve, igyekezzünk kiegyenlíteni afelelős ministeriuminal, és ez által a nemességet megmenteni. Ha e célra az eszköz, mellyel javasoltam, nem jó: méltóztassanak jobbat javasolni; szívesen rá állok, mintsem hogy szavazat által designáltassék valaki a boszunak és ellenszenvnek. A kérdés csak az lehet: hogy ezen perczben a megyerendszer és nemzetiségnek megmentése végeit képviseleti alapra kell e a megyét állítani vagy nem? Ha azt mondják az urak: nem kell, akkor tisztában vagyunk, ha azt mondják: kell, nagy lépést tettünk előre a számok összeegyeztetése végett. És ha akkor azt mondják: a képviseleti basis kielégíti a véleményeket, ha az mondatik ki: hogy a képviselőket választák azok, kik az országgyűlési követeket, talán rá állok. “

Kossuthnak ezen magaviseleté nem volt egyéb, mint ellenállhatlan figyelmeztetés, miszerint a magyar nemzet koránsem azért teremtetett, hogy a szabadságnak Londonban vagy Parisban készült köpenyét magára öltse, hanem arra hivatott, hogy munkás kezekkel s fővel tetteleg járuljon az emberi szabadság épületének tökéletes megalkotásához; sőt az nem volt kevesebb, mint a nemzet ezen nagy hivatásának kezdő betöltése. Es ki az, ki előtt ember nagyobbnak látszhatnék annál, ki épen midőn minister! polczra lép, legelszántabb szót a minister! mindenhatóság ellen emel, s leghőbb lelkesedéssel védi a megyét, mellyel szemközt foglal helyet?

Tehát ugyanazon nagy hazafi, ki legelső nyúlt jobbával a nyugati alkotmányos elvek után, kit V. Ferdinand király és István nádor után legközelebb illet a felelős kormány teremtésének dicsősége, ugyanazon hazafi ragadta ki vérszóból baljával a helyhatósági szabadságot. Baljával ragadta ki — csekély nézetünk szerint; mert midőn (mart. 30-án) a népképviselőtörvény tárgyalakor Tarnóczy Kázmór az utasítások, mint a helyhatóságoknak leglényegesebb joga, mellett emelte szavát, Olgyay Titusz pedig legalább a visszahívási jogot kívánta biztosíttatni, következő véleményt nyilvánított: „A megyék sokkal lényegesebb jogtól esnek el, mint az utasítás, mert követeket sem küldenek ők, hanem a nép, melly hogy utasítást adhasson, lehetetlen, hacsak folytonos gyűlést nem tart; a pozsonyi indítványra pedig azt jegyzi meg, hogy anép avisszahívási jog kimondása nélkül is bírni fog annyi joggal és hatalommal, hogy a bizalomvesztes egyént a követi pályáról leszorítsa (de hogyan?).” És a fenn kiemeltük vitatkozás alapjaul következő törvényjavaslatot terjesztett elő a megyei gyűléseknek népképviselői alpra állításáról:

„A megyei szervezetnek Magyarhon s kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak a közszabadsággal összhangzásba hozatala végett, a jövő törvényhozás bővebb intézkedésig ideiglenesen rendelletik: 1. §. A megyei gyűlések népképviselői alpra állíttatnak, s azokban e

törvény végrehajtásával a megyei tisztviselő-karon kívül tanácskozási és szavazási joggal csak képviselők birandanak.

2. §. Amegyei képviselőket három évre, az illető megye törvényhatóságához tartozó összes lakosság, törvényesen bevett vallási és születési különbség nélkül, választandja.

3. §. Ennél fogva képviselőválasztás! joggal az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszületett vagy honosított, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem levő férfi lakosai választandják, kik legalább 24 éves korúak, az illető megyében laknak vagy birtokosok, a választók névjegyzékébe magokat annak idejében bejegyeztették, és a választásban személyesen részt vesznek. 4. §. A képviselők száma a legkisebb megyében is 50-nél kisebb, valamint a legnagyobbban is 400-nál nagyobb nem lehet. 5. §. A népesség számához képest tehát képviselő-választás végett a megyéknek a mennyire lehet községenként választókerületekre akkint kell felosztatni, hogy minden 800 lakosra egy képviselő vétetvén középalapú, ezen arány akként emeltessék vagy szállíttassék, a mint kell, hogy a képviselők fentebbi legkisebb száma minden esetre kikerüljön, legnagyobb száma pedig túl ne haladtassék. 6. §. A köztanácskozási nyelv Magyarországon a magyar; a kapcsolt részekben pedig saját szabályuk következtében is a horvát leend. Képviselőnek tehát, kivevén a megyék tisztviselőit azon időre, míg hivatalban vannak, mindenki választalhatik, a ki az illető megyében választói joggal bír, ha a köztanácskozásbani részvételre megkívántalott ezen kelléknek meg tud felelni. 7. §. Ezen törvénynek a megyék meghallgatása mellett ugyancsak a megyék által mielőbbi foganatba vétele a ministeriumnak meghagyatik, melly szem előtt tartva a (I) tczikkely által követválasztási tekintetben megállapított eljárás elveit, ajelen törvény végrehajtásának részleteit ideiglenesen szabályozandja, s egyszersmind a legközelebbi országgyűlésnek a megyeszerkezet minden ágaiiban rendezéséről törvényjavaslatot fog előterjeszteni.“

Ámbár ezek szerint Kossuth, a törvényhozó hatalom elválasztása melleit, csak az igazgató hatalombani részvételre

szorított megyében kereste azon előnyüket, mely eket a teljes szabadság élvezete végett olly szükségeseeknek hirdetett; érdeme mégis felülmulhatlan s emléke halhatatlan, mert befolyásának egész hatalmával küzdött céljaért, célja pedig a megye megmentése volt, minek eszközeit egyenlítani kész. Igen jól volt az hát mondva, hogy az isteni gondviselés, melly anépek sorsa fölött vigyáz, ő reá tekintett magas mennyéből, s őt válaszlá eszközül arra, hogy Magyarország lánczait lelépje, s szabadságának bástyáit fölépítse. És nekünk mindnyájunknak könyörögnünk kell, hogy isten kedvező segítségével haladjon nehéz de dicső pályáján, s érje meg a lánczait széttöri haza felvirulásának ünnepét.

A mi célunk is az, mi övé. De reméljük, senki sem veendi mérközési vágy gyanánt, ha az eszközök iránt egyben vagy másban eltérő nézetünket fogjuk feltárni.

“ A sokszor mondott, az unalomig ismételt igazság végre nem látszik olyan fontos igazságnak; de bár vált legyen mindennapivá, mégis igaz az, hogy szabadságnak fentartója az elmúlt századokon keresztül megyei szerkezetünk volt; ha még bele oltjuk az esküfiszék intézetét is, ha az igazság mérlege olyan szabad és független polgárok kezeibe adatik, kik mind a vádlottól mind a vádlótól egyenlő távol-ságban állanak: akkor lehet hazánk e nemzet temetője, de szolgák hazája soha nem lehet.” 1844 jan. 26-án

Szemere Bertalan.

„Megye! különben elvesz a szabadság! — ez nem sejtelem, de adatokon alapuló tény.” 1848 apr. 2-án

Kossuth Lajos.

„Nekem nemzetiség nélkül szabadság nem kell, és inkább börtönben ülök, csak éljen a nemzet.” 1848 apr. 3-án

Gr. Széchenyi István.

„Nem olyan többségre kell számolni, minőt korteskedés által érhetni el, hanem többségre a nemzet miveltebb s erényesebb része közül, s való erőt csak illy többség adhat.” Reform, 1846.

B. Eötvös József.

NEGYEDIK RÉSZ.

A SZABADSÁG ÉS REND ÖSZHANGZATÁNAK ELVEI.

Bevezetés.

Megteremtven isten a természetet, a politikai világ alkotását ember teremő erejére bízta. A természet rendszere isten „legyen” szavára bevégzetten a tökély legmagasb pontjára pattant fel s rajta örökre megállapodott. De az ember „legyen” szavára fűszál sem rezzen meg; az ő rendeltetése, hogy mindent, mit megindíthat, csak munka által indítson meg. Örök munkával ismergeti a mindenható műveit, s merítget szívben élő tudományt belőlök, s mégis azon tudományainak is, mellyek czélja csupán megismerés, még ezen tudományainak is egyikét sem fejté ki tökélyre, egyikével sem éré el anetovábbot. Vélhetjük e hát, hogy épen azon világ fejlesztése körül, mellynek megalkotása emberi gyarló erőnkre van bízva, mellyet nemcsak fürkésznünk, hanem teremtenünk is kell, nemünknek már semmi teendője nem volna? Adunk e hitelt Rotteck állításának, hogy az alkotmányos rendszer az éjszakamerikai s francia forradalmak után már elméletileg tökélyesen be van fejezve? Ki ezen állításnak hitelt adhat: részünkről irigyeljük elméjének nyugalmit, lelkének megelégedését, vágyainak mérsékeltségét. Ki csak azt nézi, melly rendszert tart a mívelt külföld a politikai eszmélet mostani fokán legsike-

restnek a szabadság épületének felállítására: ha egyéb nem érdekli, reá nézve munkánk tárgya előbbi részeiben ki van merítve.

Ne vegye tőlünk rász néven senki, hogy főleg függetlenségünk érzete — függetlenségünké úgy a történet évezredeiben széttündöklött elmevillánások felséges műveinek mint az élet nagyszerű példáinak tekintélyétől —, meg a szabadság hő szeretete bátoríta minket a szabadság szentélyének azon tekintélyek világánál meggyőződésünk tisztaságával megilletésére. Ne vegye rász néven senki, hogy a tudomány előltünk nem súly, melly alatt meggörnyedve, sem hálózat, mellybe hernyóbábként szövődve, hanem szűzen lobogó szövetnek, mellynek világánál felderítve kell hogy álljon a szabadság alkotmánya a szemlélődő ész előtt.

Mielőtt ezen így kijelelt nehéz utón megindulánk, szükség feltüntetnünk azon iránypontot, mellyel pályánk kalauzául választánk.

Nem a szabadságnak keresünk alkotmányt, hanem az emberek számára, miszerint ők szabadok legyenek. Azonban az emberek, szükségük, vágyaik, erkölcsük, politikai s természeti körülményeik különbözők: *fogna* e hát valamely intézet a világ minden részében s minden korban általános és egyenlő jósággal bírhatni?., A szabadság, úgy mond Rousseau, nem olyan gyümölcs, melly minden éghajlat alatt megteremjen, tehát nem is minden népnek való. Minél inkább gondolkodunk ezen, Montesquieu felállította, tételről, annál jobban meggyőződünk igazságáról.“ Mutatja a tapasztalás is, mikép a törpe lelkű afrikai, a szenvedelmait fékezni nem bíró s fásult erkölcsű ázsiai népség parancsolóra, zultánra szorul; és a szabadság úgyszólván csak a miveltséggel, lelkesedéssel s bátorsággal önuralkodó szellemet egyesítő éjszakaiak, különösen a norvégek, éjszakamerikaiak és angolok intézeteiben honol. Sőt tapasztaljuk, mikép itt is az angol leginkább abban találja szabadságát, hogy háza lehet ugyan szélvihar és villám martalékává, hanem polgártársai s a király önkénye ellen bevehetetlen erősség, hogy személyében csak honfitársainak törvé-

nyes ítélete után bántathatik: ellenben a francziánál az egyenlőség bálványzását a szabadság szeretetén is tulcsápongni látjuk. A spanyolok, portugallok meghonosíták hazájokban a képviseleti rendszert, de nem a tartós szabadságot. A délamerikaiak nem tudják elviselni a demokrátiát, és Mexikó sikertelen kísértő meg átkölcsönözni az angol-amerikai egyesület alkotmányát.

Vannak tehát körülmények és sajátságok, mellyek az alkotmányok jóságát s fenmaradását feltételezik. Ée ezeket Tocqueville, az újvilág által nyújtott tanulságoknál fogva, akkép osztályozza, miszerint a physikai okok nem lévén a nemzetek sorsára olly nagy befolyással, mint azt sokan hiszik, ezek az amerikai demokrácia szabályozására nézve kevesebbet nyomnak a törvényeknél s a törvények végheletlenül kevesebbet az erkölcsöknél. És ő úgy van meggyőződve, hogy a legszerencsésb helyzet és a legjobb törvények nem képesek fentartani valamelly alkotmányt az erkölcsök ellenére, míg ellenben ezek a legmostohább helyzeteket s legroszabb törvényeket is hasznukra tudják fordítani. Az erkölcsök fontossága olly általános igazság, mellyel elmélkedés s tapasztalás minduntalan élönkbe állítanak.

Következőleg távol attól, mintha egy absolut becsű formát vélnénk legjobb alkotmányul felállíthatónak, mellyben minden nemzet egyaránt fogná a szabadság s jó rend malasztit élvezhetni; sőtinkább elmélkedésünk vezérelvéül kell vennünk igazságát Hegel következő mondásának: „Az alkotmányt, mint a népszellem sajátlagos kifejezését, nem lehet holmi csinálmánynak tekinteni; *s ha az nem azt fejezi ki, mi a nép bensejében él, ennek iniveltségi állapotát, sajátságát nem tükrözi, szellemi s anyagi szükségeit nem méltányolja, úgy benne a fenállásnak minden lehelsége hiányzik.“ Ehhez képest ezentúli értekezésünk tárgya az alaki politika általános elvei kendnek ugyan, hanem főleg hazánk s nemzetünk állapotához simuland fejtegetésünk, feléje irányulandnak célzatink, igyekeztvén tehetségünk szerint járulni legújabb gyökeres átalakulásunk legnagyobbszerű kérdéseinek lehető legszerencsésb megoldásához.

Ezekhez képest adandjuk elő: 1) az állodalmi hatalom elrendezésének vezérelveit; 2) atörvényhozás 3) aköz-igazgatás rendszerét; 4) az alkotmány garantiáit.

ELSŐ FEJEZET.

Az állodalmi hatalom elrendezésének vezérelvei.

I.

Az állodalmi halalom hőre, viszonyulása s lélegei.

Az állotalomban, miként minden társulatban, azonnal a szövetkezési szerződés által társadalmi hatalom létesül; sőt azon szerződés nem egyéb azon cselekedetnél, melly által ezen hatalom, azaz minden tagtárst kötelező köz a kar a t teremtetik vagyis jogszerű országlásra emeltetik. Ezen hatalom teszi aztán a társadalom lelkét, rugóerejét.

Az állodalmi hatalom leghatalmasb emberi teremtmény, s legfőbb hatalom e földön az emberiség fölött. És épen azért szükség annak körét meghatározni. Meghatározza pedig ezt azon összes cél, mellynek elérésére a szerződés köttetett. — Eddig az állodalmat egyedül a szabadság biztosítása végetti társadalomnak tekintők; de immár adnunk kell annak teljes fogalmát, miszerint összes célja s ez által az állodalmi hatalom köre kitűnjék.

Az állodalom a földszín bizonyos részén megtelepült népnek határtalan időre olly célból alkotott társadalma: miszerint tagjai közt a j o g á l l a p o t s a belső és külső hálói lét közös erővel fenlarlassék, s mind azon nyilvánvaló közös életcélok, mellyek így bizonyosabban, könnyebben, tökélycsebben vagy csupán csak az ekként egyesült erővel

valósíthatók, eléressenek. E szerint valamint az állodalom célja, úgy az állodalmi hatalom köre is roppant és nagyszerű.

És ezen státuscél kiszabja egyszersmind e hatalom viszonyát az alattvalókhöz; kiszabja jogait és kötelességeit. Az állodalmi hatalom, mint legfelső földi hatalom, mint feltétele minden emberi társaságnak, mint biztosítéka minden jognak s jólétnek, szén te bb minden egyéb emberi alkotmánynál, azaz, azt a legmélyebb hódolat illeti s megsértése legnagyobb beszámítasu merény. Jogai, melyekhez mind az tartozik, mire rendeltetése végett szükség van, mindenek fölött állnak a társadalomban.

A jogoknak azonban kötelességek felelnek meg. Kötelessége az állodalmi hatalomnak megismerni s őrizni az alattvalók társadalmi jogait. Hlyen jogok: követelni a hatalomtól a társadalmi szerződés megtartását, miszerint azt mind az egyesekre, mind az összeségre nézve lehetőség foganatosítsa, tehát ajogállapot, ótalom és bátorlétben mindenkit lehetőségig részesítsen; követelni, hogy a hatalom magát minden egyéb idegen céloktól tartóztassa; követelni, hogy mindenkit egyenlőn vagy aránylag részesítsen a polgári társaság javaiban és terheiben; s követelni az észrevehető tehetségek mértéke szerinti közvetlen vagy közvetett részvétjogot a közakarat kifejezésében. Ezen jogok eredetöket nem az állodalmi hatalom akaratának köszönik, s ennél fogva örökké sérthetetlenek.

Itt kérdés támad: összeütközhetnek e, s mi a jog, ha összeütköznek az állodaloms az alattvalók ezen jogai? Az észszerű állodalom-szerződés kétségkívül magában foglalja mind azon jog s vagyonról! lemondást, mellyeknek az állodalomra ruházása szükséges ennek önfentartása vagy a nagy közcél elérese végett; hanem ezen elv öszhangzásban értendő azon társadalmi föelvvél miszerint a közterhek viselésében egyenlőségnek vagy arányosságának kell uralkodni. Ezen két elv alapítja s határozza meg az állodalom kiváló jogát (jus eminens), a lehetőségig teljes kármentesítés melletti kisajátítási jogot.

Az ekként kijeleli körben és viszonyban feltétlen jogerővel intézkedő hatalom nem más, mint az eszményi vagy igaz közakarat. Ennek és egyes egyedül ennek veték magokat alá a polgárok a szövetség! szerződésben; és ha ezen kívül még egyéb hatalmakat állílnak fel, azt csupán ezen akarataknak tehetségig könnyű, tiszta, hű és világos kifejezése végett teszik.

Mit az igaz közakarat rendel vagy akar, az mind jogszerű, mert a jog vonalán túl egyáltalában nincs olyan közakarat. Ámde ezen eszme csak azt határozza meg, mit annak általában akarnia kell, vagy mit általán n e m a k a r h a t; hanem a mit ő előfordul*) concret esetekben, tán több jogszerűleg lehetségesből teltleg akar, azt nem. Ennek meghatározására világosan kijelentő nyilatkozás szükséges. Ezen nyilatkozás eszközölhetése végett az állodalmi hatalomnak személyesítésválíkelkerülhtlenné, mclly személyesítés csak vagy természetes vagy mesterséges lehet.

Az állodalmi hatalom természetes személyesítése vagyis természetes lélege (organ) nem egyéb, mint a teljes joguak vagyis a politikailag teljesen alkalmasok többsége. Rousseau is, Rotteck is megvallja, hogy mit az alkalmatlan tagoktól megtisztított népgyűlés (vagy nagyobb országokban mit a minden rendűek s kerületekből szabadon választott választmány) szótöbbséggel határoz, az az igaz közakarattal nem mindig tökéletesen egyezik ugyan (mert vannak alkalmatlanságok, mellyek a törvény nem jelelt ki, vagy mellyek jogilag nem tűnnek fel), mindazáltal azt rendszerint legalább annyira megközelíti, hogy azt igaz közakarat gyanánt lehet tisztelni. Miilyen *s mikép nyilatkozó többséget tartunk mi szükségesnek az eszményi igaz közakarat tolmácsául, alább ki fog tetszeni.

Azonban a társadalom célja még olly munkásságot is kíván, mellynek több tekintetből a természetes léteg sem felelhet meg kellőleg, melly tehát az állodalmi hatalom mesterséges léteget, a kormányt, teszi szükségessé. A kormány fogalma széles értelemben az egész állodalmi hatalmat átkarolja ugyan; mi azonban annak itt

s z o r o s b értelemben az alattvalók irányában concret esetekről intézkedő, legszorosb értelemben pedig a középponti igazgató hatalmat érijük, mint a mellyet a természetesen meglevő összeség ellenében mesterségesen kell felállítani.

Mellyiket kell immár a státusban működő ezen hatalmak közül érteni, midőn állodalmi hatalomról van szó? — Mindegyiknek cselekvényi csak azon feltét alatt érvényesek jogilag teljesen, ha ezek az eszményi közakarattal nem ellenkeznek. Hanem ezen nemellenkezés az akaratnak csak lehetségeért s nem valóságáért is kezeskedik. Valósága melleit csak a természetes léte szava tanúskodhalik. Mit a m e s t e r s é g e s rendel, csak véte li k az igaz akarat gyanánt, de nem az. Ebből következik, hogy valahol csak a kérdés alatti tárgy természetéhez s a nép jelleméhez képest ez maga képes értelmes akaratot kifejezni: olt a jogigényt csak az ő saját kifejezése elégíti a tökéletesen. Világos tehát, hogy csak az eszményi vagy igaz közakarattal a teljes jogú souverain, s a jog összeitiprása nélkül egyik személyesítést sem, de kivált a mesterségest nem, illetheti a teljes souveraineté. Ha ez utóbbira ruháztatnék a természetes léte minden joga: az egyesek s az összeség a kormány kegyelmébe, azaz jogon kívüli állapotba helyzetetnének. A tetleg élők önmagokat sem, de a következő nemzedékeket még kevesbbé tehetik illy helyzetbe a többség határozala által, melly az igaz és költött közakarattal közti különbséget soha sem szüntetheti meg. Ha tehát a mesterséges léte fenáll is, azért a természetesnek is lehel sőt mulhatlanul kell hogy legyen saját jogi jelentősége; a felállított kormány mellett is a nép folyvást személyességet, még pedig politikai egész személyességet képez. A ki ezt tőle meg akarná tagadni, az a kormány e nép közli jogállapot teljes felforgatását, a társadalom eltörlését s egy igazgató vagy tulajdonos jó kényére bízott, a közjogot többé nem illető intézetté változtatását kívánná. — Ehhez képest az állodalmi hatalom két személyesítése kölcsönös hatást gyakorol egymásra s jogilag össze nem olvad-

hat, hanem egységnek az eszményi közakarát eszméje által, s csak is ez által képzelhető, mellyel tehetségig hűn fogantatosítani, mind a kettőnek rendeltetése. *)

Az eszményi állodalmi hatalom s ennek két rendbeli személyesítése közti lényeges különbség az eddig mondotakból is kitetszik; de még jobban derülend az ki a két létező közti hatalomoszlály szabálya s további fejtegetések által.

II.

Hatalomoszlály szabálya.

Az eszményi állodalmi hatalom vagyis az eszményi közakarát egy a társadalomban, miként egy a létező a testben, s magában zárja úgy a fogalomnak, mint a jog, kötelesség s akaratnak egységét. Hanem aszemélyesített állodalmi hatalom nem bírja ezen egységet, s nem is bírhatja a nélkül, hogy a joguralom helyét föltétlen despotismus foglalja el. Mondók: két ilyen hatalomnak kell tenni, s ezek közül a természetes sem, de annál kevesbbé bírhatja a mesterséges souverain az egész állodalmi hatalmat. Megkivántatik ugyan, hogy mind a kettő, t. i. a nép és kormány munkássága öszhangzásban működjék, egymást segítve törekedjenek a státuscélra, s az ország olly szerkezettel látassák el, melly a hatalmak munkásságának egységét biztosítsa: hanem a közös cél s munkásság öszhangzása nem olvasztja egygyé a két létezőt, sőt épen az egymásrai kölcsönös hatás miatt azok jogi egységgé soha sem válhatnak.

Ezzel azonban nincs állítva, hogy a létező, például a mesterséges, a kormány, a nép ellenében, egy egészet nem képez; sőt abban egységnek kell lenni, ha bárhány tagból állna is. Mert a mesterséges kormány sok tagja is logikailag összefoglaltathatik ezen kormány fogalmává, sőt lelkileg összefüzetetik aközös érdek által. Amde jogilag azok egybe nem olvasztathatnak, minthogy a nép több, egymástól

*) Rolteck (Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften. II. Bd.) mind ezt terjedelmesen fejtegeti.

független megbízottat is ruházhat fel az állodalmi hatalom külön ágazataival. E szerint ha a kormánynak egységet tulajdonítunk, ezzel nem valljuk övének az állodalmi hatalom egészét, hanem csak azon részét, mellynek ráruházását a politika tanácsolja s a jog megengedi. Következésképp csak a természetes és mesterséges létegg együtt bírja az állodalmi hatalom egészét s teljességét.

Csak az eszményi közakarát a közös törzs, a közös középpont, mellyben a különféle hatalmak egységgé olvadnak.

Ha ekként az állodalmi hatalom gyakorlásában több, egymással jogilag s hatáskörileg össze nem olvadó személyesség részesül: az uralkodás és ahatalom meg van osztva, ellenkező esetben nincs. És mára fennebbiek-ből kitetszik, miszerint csak azon hatalomosztály biztosíthatja a jogállapotot, melly a hatalomnak egy részét átruházza, másikat ellenben megtartja. Tehát az átruházás s egyszersmind megtartás felel csak meg a jogigénynek és eszélynék; mert ama nélkül egy osztatlan s ennél fogva korlátlan hatalom léteznék az üsszeségnél. A feladat tehát: meghatározni, mit és mennyit kelljen átruházni, mit és mennyit megtartani, és az átruházottat s megtartottat miképp elrendezni, miképp gyakorolni?

Ezen nagy kérdés teszi tárgyát ezentüli fejtegetésünknek; mert a szabadság és rend öszhangzatának elvei a körül forognak s abban öszpontosúlnak, hogy, „a nép elég erős legyen, miszerint a kormányt az igaz közakarátnak megfelelő irányban megtarthassa; és akormány elég hatalommal bírjon, miszerint a néptöbbségnek a társadalmi szerződés vagy jog körén tulcsapó akaratát megakadályozhassa s visszautasíthassa.“ Ezen perdül a koczka.

Főeszme itt hát: a hatalomnak átruházás s megtartás általi megosztása. Ezen megosztás azonban koránsem lehet olyan, hogy csak kimondassák, miszerint az összes hatalomnak fele vagy harmadrésze átruházandó, a többi pedig megtartandó; hanem hogy a megosztás kellőn s czélszerűleg tétethessék, szükség eleve a hatalmat tárgyilag, alkatrészei-

nek minősége szerint elemezni; azaz, mielőtt az állodalmi hatalom a két létege közt felosztathatnék, különbséget kell tenni alkotórészei közt ezek minősége szerint.

Fennebb bőven volt előadva, milly sokfélelékép kísérték már meg a hatalom részeinek ilyen megkülönböztetését, s egyszersmind feltártuk saját nézetünket, s alapját közelebb-ről kimutattuk meggyőződésünknek, miszerint mi az állodalmi hatalomban kél erőnek, a törvényhozó s végrehajtó vagy igazgató hatalomnak, elválasztását hiszszük kielégítőnek s legcélszerűbbnek.

A kérdés itt már az, miképen osztassák fel a két létege közt ezen két hatalom? Nem e, hogy a törvényhozás az egyik, az igazgatás a másik létegre ruháztassék? Gróf Destutt de Tracy azon paradox indítványt tévé, miszerint a törvényhozás egyetlenegy emberre, ellenben a végrehajtás összesen többekre bizassék. Ez azonban merő képtelenség. És már oda fenn kifejtettük, hogy a két hatalom közöl bármelyiknek teljes átruházásával az egész állodalmi hatalom elidegenítettnek, hiányozandván a kettőt egymástól függővé tevő kapocs. Nem marad hát az osztálynak más módja, mint hogy mind akét hatalomnak egy rész é t a nép átruházza, másikat pedig megtartsa.

Roppant akülönbség ezen móds afféle közt, melly kizárólag átruházást s az átruházottnak csak több alany közt felosztását követeli; mert a hatalom - átruházásnak elve a meghatalmazás, tehát kötelesség: megtartásnak ellenben saját jog, tehát s z a b a d a k a r a t. Ha a nép számára mi sincs megtartva, hatalmával személyessége is el van idegenítve s a hatalmasok kegyébe helyezve. Ellenben biztosítva van annak szabadsága, ha az, mint a hatalom eredeti tulajdonosa, hatalmát egészen át nem ruházza; mert ekként azok, kik engedelmeskednek, egyszersmind parancsolnak, azaz: ők elemei a parancsoló személyességnek, és mind jogelvíleg (volenti non fit injuria) mind lélektanilag (az önszeretet törvényénél fogva) lehetetlen, hogy rajtok jogtalanság követtessék el. — Az olvasó hasonlítsa össze az imént mondottakat a képviseleti rendszer elveivel, s gondolja

meg: vájjon a népek ezen két osztályának melyikéhez tartozik azon nemzet, melly törvényhozó hatalmát egyrészt a felségre másrészt képviselő választmányára, az igazgatót pedig az ennek felelős ministeriumra egészen átruházta?

Tehát mind a két léteg közös részesülése által kell a két hatalom megosztásának megtörténni. Hanem még tudunk szükség, milly arányban történjék akét létegek a két hatalombani részesülése? Erre nézve azon szabály áll, mihez képest a törvényhozásban a túlnyomó szerep a nemzetet, az igazgatásban ellenben a kormányt illeti. Hanem önként értetik, hogy ezen szerepviselést minden nemzetnek jelleme, szabadságvágya, története s körülményei határozzák meg közelebről.

III.

A legjobb alkotmány.

Meghatározása azon létegek s személyeknek, mellyek által —, s elrendezése azon formák s módoknak, mellyek szerint kell az állodalmi hatalomnak gyakoroltatni, képezi az alkotmányt. Mivel ezen meghatározás és elrendezés az állodalmi cél elérésére elkerülhetlen szükséges: következik, miszerint az a legjobb alkotmány, melly az állodalmi célt legtökélyesebben közvetíti. Mivel pedig ezen célt egyedül az igaz közakarát uralkodása közvetítheti: világos, hogy a jó alkotmány eszméje abban áll, miszerint, bárki legyen a kormányzó, mindig csak az igaz közakarát országoljon, és se a kormányzók se az alattvalók magán akarata hatalomra ne kaphasson. Kötelessége tehát mindnyájoknak, az állodalmat, legjobb tudalmuk szerint, olly alkotmánynyal látni el, melly a közakarát uralkodását, s ez által mindenkinek szabadságát s életcélját igazán biztosítsa.

Rósz tehát minden alkotmány, melly az iránt semmi biztosítékot nem nyújt, miszerint a kormányzók önkényét

mindig az igaz közakarat korlátozza s határozza. Sőt jogtalan is, ha ezen roszasága nyilvánvaló. És nyilvánvaló az például, ha minden hatalom minden korlát nélkül azoney kezekben van összpontosúlva; ha az igaz népakat nyilvánulásának semmi önálló létege nem töretik.

Jók és roszak lévén e szerint az alkotmányok, szükség azokat benső értékek szerint osztályozni. Tehát nem külsőségük, hanem lényegük, azaz a szabadság és jog, vagyis az igaz közakarat iránti viszonyuk alapján osztályozni. Ezen osztályzás nagyon könnyű, mert e tekintetben az alkotmány nem lehet más, mint köztársaság (respublica), despotia vagy anarchia.

Köztársaság, melyet itt nem kell az egyszerű státusformával, demokratával összezavarni*), minden ország, mellyben az igaz közakarat állandón uralkodik. Minden ország igazán szabad hát s minden alkotmány köztársasági, melly ezen alapeszmét valósítani képes.

A köztársaságnak ellentéte a despotia, vagyis a hatalmasok magán akaratának uralkodása. Mindegy az, akár egy emberé, akár egy vagy több erkölcsi személyé ezen uralkodó magán akarat: a despotiának ezen alakjai közt nincs valódi különbség, s fogalma a legtisztább demokratára is alkalmazható. Legtisztább alakja a despotiának zsarnokság.

A közakarat s a kormány akaratának erőtlensége szüli az anarchiát, midőn az állodalom tagjainak, s pedig akár a kormányzókhöz, akár a kormányzottakhoz tartozóknak magán akarata zavarogva erőt vesz ama két akaraton.

Ezen értelmezésekből Rotteck e tagadhatatlan alapelvevet folytatja: „Csak a köztársaság jogszerű; csak a köztársaság jó.“ És csak ezen eszményi cél megközelítésének mértéke szerint magasztalható az alkotmány.

Közelíteni kell hozzá, mert valamint az egyszerű stá-

*) Láttuk, miként Rousseau a kormány szempontjából monarchiának nevezi azon demokraciát is, mellyben egy a főkormányzó, bár rövid időre választott legyen is. úgy viszont mi itt köztársaságnak nevezünk minden országot, mellyben az igaz közakarat uralkodik, habár főkormányzója örökös király legyen is.

tusformák: monarchia, aristokratia s demokratia; úgy a köztársaság, despotia s anarchia is alig találhatók eszményi tisztaságukban. Mindazáltal az alkotmánytan fő alapelve marad, miszerint csak azon alkotmány valódilag köztársasági, inelly a hatalmat a mesterségesen felállított kormány s az eredeti souverain, a nép közt megosztá, s mind a kétőnek annyit s többet nem engedett, mint a mennyi elméleti s tapasztalati elvek szerint a jó országlásra megkívánatik.

Midőn immár az alkotmány részleteibe vagyunk bocsátkozandók, mindenek előtt az iránt tisztába kell jönnünk: mellyik státusforma valósíthatja leginkább a köztársasági alkotmányt, mellyik biztosíthatja legnagyobb mértékben kinekkinék szabadságát; mellyik hozza együvé s tartja a szabadságot és rendet legtökélyesb öszhangzásban?

Első tekintetre sokaknak ugylátszik, miszerint mind ennek malaszliban leginkább azon forma részesít, mellyben a természetes léteget minden tekintetben tettelg és igazán a nép többsége képezi, s egyszersmind hatalommal bír, a mesterséges léteget ügyvivőit koronkint alkalmasbagnak vélt személyekkel felváltani, azaz: a demokratia. És ugylátszik, ez azon státusépület, mellyben a jogtalanság lehetlenné válik az önmagának ártani nem akarhatás jogi s lélektani törvényénél fogva. Vannak kivált napjainkban vajmi sokan, kik keblük mélyében meggyőződék az iránt, hogy mihelyt kikiáltatik a respublica, azonnal megvan a lehető legnagyobb szabadság. De vegyük elő a tanító könyvel a históriát, és nézzük azon képet, mellyet az élet mutat.

A francia forradalom megdöntvén a király személyében az önálló kormányt, sem a convent sem a directorium alatt nem létezett szabadság. Hanem a forradalmi tünevények sokkal zavarosbak, semhogy tárgyunkra kellő fényt deríthetnének. Kövessük hát Tocquevillet Amerikába, s halljuk, micsoda szabadságot nyújtanak ott, abékével élő népnek az olly bölcsen elrendezett demokrata intézetek?! A többség mindenhatóságát rajzolván többi közt így ír: „Midőn azt kezdjük vizsgálni, minő az egyesült státusokban

a gondolkozás gyakorlata: akkor vesszük észre világosan, mennyire felülmúl többség hatalma minden hatalmat, melyet Európában ismerünk. A gondolat láthatatlan s csaknem utólérhetlen hatalom, mely játékot űz minden zsarnoksággal. Korunkban Európa legkorlátlanabb fejedelmei meg nem gátolhatnák, hogy némely, tekintetükre nézve ellenséges gondolatok státusaikat szinte udvaraik belsejéig Blattomban békalandozzák. Amerikában nem így van a dolog; míg a többség kétséges, beszélnek; de mihelyt visszahúzatlanul ki van mondva, kiki hallgat; s ekkor barát és ellenség összevetett vállal tolja annak szekerét. Ennek oka egyszerű; nincs olly korlátlan fejedelem, ki a társaság minden erejét kezei közt úgy egyesíteni s minden ellenállást úgy legyőzni képes volna, mint azt egy a törvények hozásának s végrehajtásának jogával felruházott többség teheti. Egy királynak továbbá csak anyagi hatalma van, mely csupán a tettekre hat, s a gondolatokat utói nem érheti; de a többség egyszerre anyagi és erkölcsi erővel is fel van ruházva, mely az akaratra szintúgy hat, valamint a cselekedetekre, s mely egyszerre mind a tettet mind a tettrevágyást meggátolja. Én nem ismerek olly országot, hol általában kevesebb lelki függetlenség s igazi vitatkozásbeli szabadság uralkodnék, mint Amerikában.... Itt a többség félelmes kört von a gondolkozás körül. E határokon belül az író szabad, de jaj neki, ha azokból kilépni mer.... Lánczok és hóhérok azon durva eszközök, mellyeket hajdan a zsarnokság használt, de ma a miveltség tökélyesítette még a zsarnokságot is, mellyről azt hittük volna, hogy már semmi tanulni valója nincsen. A fejedelmek anyagositották, úgyszólván, az erőszakot; a korunkbeli demokrata köztársaságok szintolly szellemivé tették azt, minő az emberi akarat, mellyel igazni igyekeznek. Egyes ember kormánya alatt a despotismus hogy a lélekhez férhessen, a testet illette durva sujtással; s a lélek kiszökvén csapásai alól, dicsőséggel felülemelkedett azon: de demokrata köztársaságokban a zsarnokság nem így bánik; békét hagy a testnek, s egyenesen a léleknek megy. Itt az úr nem így szól többé:

Úgy fogsz gondolkodni, mint én, vagy különben meghalsz; hanem ezt mondja: életed, vagyonod, mindened a tiéd; hanem e napságtól fogva idegen vagy közöttünk. Meg fognak maradni polgári szabadékaid, de azok haszontalanok lesznek read nézve; mert ha polgártársaidtól választást kérsz, azt tőled meg fogják tagadni, s ha tőlök csak becsületet kívánsz; úgy fogják mutatni, mintha azt is megtagadnák. Az emberek közt maradhatsz: de jogaidat az emberiségre nézve el fogod veszteni. Ha a hozzád hasonlókhöz közelítesz, futni fognak tőled, mint egy tisztátalantól; és még azok is, kik ártatlanságodat hiszik, elhagyandnak, mert különben őket is kerülné minden. Eredj békével, meggyom éltedet; de keservesb lesz az ahalálnál. — Hogy eddig Amerikának még nagy írói nem voltak, annak okát nem másban kell keresni, mint ebben, hogy tudományos lángész lelki szabadság nélkül nem létezik, Amerikában pedig lelki szabadság nincs.“

Még tovább folytatja Tocqueville a tanulságos rajzot, de legalább ennyit szükségesnek véltünk belőle kiírni, miszerint kitűnjék, hogy a természetes léteg mindenhatósága mennyire válhatik elnyomóvá a különben fölötte czélszerű intézetek mellett is, és kitűnjék jelentősége Brougham ezen mondásának, mellyet minap Francia- és Olaszország állapota fölött tartott beszédében ejtett: „Minden, mit én a köztársasági kormányformáról látók s tapasztalék, azon következtetésre vezet engem, miszerint a szabadság nem olyan növény, melly a köztársaságban virágoznék.“

Mindazáltal meg kell jegyeznünk, hogy az idézetteket csak akorunkban divatos köztársaságokról kell érteni, melyekben csak egyetlen hatalom, az erőnek és sikernek csak egyetlen eleme létezik s kivüle semmi sincsen. Kitalálhatnak még külön köztársasági formát, mellyben a szabadság mindenki számára bujábban lenyészendik. Annyi azonban örökké igaz marad, miszerint a köztársasági vagy monarchiai forma megválasztásának helyessége mindig az érdekllett nép körülményei s jellemétől függend.

Sőt eléggé tanúsítja a tapasztalás, miszerint a végezt,

hogy a tiszta közakarat országoljon, hogy a szabadság mindenki számára lehető legnagyobb mértékben biztosítsák, elkerülhetetlen a hatalomnak ketté osztása, s két léte-gének szilárd, önálló egymástól független alapokra állí-tása, miszerint két, egyiránt erős sarka legyen az alkotmány-nak, mellyek egymást kölcsönösen ellensúlyozzák, mérsé-keljék s mindinkább az igaz közakarathoz emeljék. Al-kotinányos fejdelem kell tehát, ki létét s felemelte-tését ne a többség tetszésétől, hanem, miként a többséget alkotó nemzedék maga, a születéstől bírja, s a nemzetet a reá ruházott hatalommal a valódi közakarat szabta törvé-nyek szerint kormányozza.

Azon főokon kívül, hogy két egyiránt erős sarka le-gyen az alkotmánynak, még sok előnnyel bír az alkotmá-nyos monarchia. Mindenek fölött a fejedelmi kormányzás egysége s nyomóssága magasztaltatik, melly a rendet leg-halhatóságban ótalmazhatja népszenvedelmek, sőt a közbékét a külvészek ellen is. Nagy fontosságú továbbá azon ter-mészetes körülmény, miszerint főleg az örökös fejdelem ér-dekei mindig ugyanazok, mellyek a nemzetéi, s értelmesen s eszéyesen felfogva soha sem hozathatnak ellentétbe egy-mással. A trón betöltése nem kerül az országnak erősza-kos és vészterhes rázkódásokba. És helyesen jegyzé meg Rotteck, hogy egynek fensőbbsege s a felség szentsé-gével felkenése sokkal kevesbet árt a polgári egyenlőség-nek, mellyen alapulnia kell a társadalomnak, mint egy osz-tály, rend sőt csak egy collegiumnak is fölemeltetése anem-zet tömege fölé. A trón összes fényével nem nyomja le a nemzetet, sőtinkább nemes büszkeséggel emeli öntudatát. Egyedül az arisztokratia, mint egy csekély előkelő s egy nagy alávaló részre szakadása a népnek, sújtja le a kebel érzelmét. Némelylek ugyan Rousseauként a fejedelmet olly távol helyzetben képzelik a néptől, hogy a hézagot nemességgel vélik betöltendőnek; hanem ezek nem úgy ér-tik az alkotmányos monarchiát, mint mi. A fejedelem nem áll távol a néptől, hanem közepette; érdekei emezével ösz-szeolvadvák; a gondviselés születés által hozza őt helyze-

lébe, miként az egész nemzetet; trónjának legerősb támaszai: a nép, az alkotmány, az igazság szeretete. A melly fejedelem csak egy kiváltságos osztályra támaszkodnék, az kivált az egyenlőség korában úgyszólván dülöfélbe állitná trónját. — I.Károly aristokratia karjai közt vértett el. XVI. Lajos a néppel szemközt állott aristokratiához hajolván, kisebbség királyává lelt; és Zsigmondunkat ki vetette fogásra? Ámde mutassatok példát, hogy a nép és alkotmány iránti hűség valaha felforgatta volna a trónt! Más, politikai okok szólhatnak az aristokratia mellett; hanem kik ezt az örökös fejedelem miatt hirdetik szükségesnek: csak azon dolgoznak, hogy a monarchia szeretetét háttérbe szorítsák a nemzet szívében.

Azt mondók, a királynak a közakarat szabta törvények szerint kell kormányoznia. Ennek követelésére tehát joga van az állodalomnak. De olt jog nincs, hol foganatosítására eszközök hiányzanak. Minden jog kölcsönös, minden feljogosítottnak hasonlóan lekötelezett felel meg, kit kötelességének teljesítésére kényszeríthetni; mert ha nem: minden csak kegyelmétől függ, s ajog helyét kegyelem foglalja el. Ez olly régi igazság, mint az emberi ész, s a szabad népek története. Innen már a katonai hierarchia alatt s később a királyok felelősek voltak, s a legrégebbi alaptörvények, mint az angol magna charta, a magyar arany bulla, a spanyol, portugall, austriai, cseh, bajor, hannover, porosz törvények teljes jogot adtak felkelésre s nagyobb-részt a király elmozdítására s megbüntetésére is. Német-honban. a birodalmi alkotmány rendszeresítő a nép jogainak védelmét. Habsburg! Rudolf újra rendező a régi törvény-széket, melly előtt maga a császár, akkoron a kereszténység egyetlen felsége, is törvény elébe állani tartozotts megbüntettethetett egész a letétel s száműzésig. Valamennyi német fejedelem a birodalom feloszlásáig a birodalmi törvénysszékek előtt szintűgy felelős volt.

De a korunkbeli tudomány, melly a forradalmat semmi szín alatt nem rendszeresítheti a társadalomban, nem szíveli a fejde mi személyes felelősséget, sem a lázadást, séma

fejdelem fölött bíraskodó törvényszéket. Az az angol státusbölcsesség legnemesb gyümölcseinek ismeri a fejedelmek feleletmentességét, mihez képest a király, megkülönböztetésül a praesidenstől, szentség fényében minden tekintély s hatóság fölött áll, és mind a kormánylati mind a polgári felelősségtől ment. Hanem ő ezen sajtáságával még más hatalmat egyesít magában, azt tudniillik, mellynél fogva a ministerek az ő nevében kormányoznak, s melly nélkül a király minden megkülönböztetése mellett is merő árnykép, üres bálvány s nem hatalom lenne. A fejedelmi feleletmentesség ehhez képest csak az által áll, hogy a kormány minden tette magával hozza a ministerek felelősségét, kiknek aláírása nélkül a kormány rendszabályai érvénytelenek. Ha ezen ministeri felelősség igazán felelősség: akkor s csak akkor lehet a korona bizonyos, hogy legdrágább kincse, a jogi feleletmentesség, meg nem támadtatik, s ádáz viharok fel nem zúdulandnak, mellyek a trónt magokkal ragadnák.

E szerint a fejedelmi uralkodás egyrészt jó biztosítékot nyújt az iránt, hogy a kormányzás a közakarat törvényei szerint történjék; másrészt ismét erélyes befolyással van arra, hogy a törvények az igaz közakarat szerint hozassanak. Mert a fejdelem, magas s önálló helyzetéről az egész országot tisztán áttekintheti, minden részének érdekeit egyiránt felkarolhatja, s a többséget a státuscél körében mindig megtarthatja. Ennél fogva a fejdelemnek törvényhozásban! részvéte a szentesítési vagy visszavetés! s kezdemény! jogból áll, melly részvét igen alkalmas és elég arra, hogy a fejdelem kedvvel hajtsa végre a törvényeket, s reá alkalmazható legyen: szenvedd a törvényt, mellyet hozál. Mert igen ide szólnak dAguesseau szavai: „Az istenség legnemesb képei, akirályok, kiket az írás a föld isteneinek nevez, soha sem nagyobbak, mint midőn egész nagyságukat az igazságnak alávetik, s a világ urának címéhez a törvények rabszolgájáéat csatolják.“

Némelylek abban keresik az örökös monarchia gyengéjét, hogy a születés nem válogatja meg, kit emel a trónra.

Ez azonban egy általában nem baj. Guizot szokta volt mondani, hogy a gyenge fejedelmek uralkodása kedvez az alkotmányosságnak. És Hegel azt állítja, hogy a tökéletes slátusszerkezet csúcsának olyannak kell lenni, miszerint a jellem különössége jelentőséggel ne bírhasson; mert ha szilárd az alkotmány, úgy a fejedelemnek gyakran nincs egyéb tenni valója, mint nevét aláírni. Nem a személy hát, hanem a szerkezet az, mitől az alkotmány jósága függ.

IV.

Kijelelése a természetes léteq fekvésének.

Kis nemzeteknél a tér csekélyisége korlátolja kinekinek tehetségeit, s hasonlókéq vágyait is; itt a javak közép-szerúsége ösztönszerűleg emeli az állapotok egyenlőségét; itt az erkölcsök szelídek s egyszerűek, itt a társaság mindent átlát, és semmit sem hisz olly csekélynek, mit gondjára érdemtelennek tartana, és semmit olly nagyak, mitől visszajedne. És így mindent önkeblében karolhatván át, könnyü szerrel tartja fen a rendet s óvja meg magát az anarchiától. Kis nemzeteknél a kormány kevés tápot nyújt a nagyvágyásnak; az egyesek, szűk segédforrásai a hatalom egykézbeni öszpontosításának; s ha ezt központosítani mégis sikerülne, a nép könnyen egyesülhet s feldöntheti közérővel a zsarnokság épületét. A szabadság hát természeti állapota a kis társaságoknak. „Ennél fogva — úgymond Tocqueville — a kis nemzetek voltak mindenkor bölcsői a politikai szabadságnak. Megtörtént, hogy többen közölök elvesztették eszabadságot, miután megnöttek; mi is világosan mutatja, hogy a nép kis voltától, nem pedig magától a néptől függött.“

Im hát világos, hogy az emberiség szabadabb lenne és boldogabb, ha az csupán kis nemzetekre volna felosztva; ámde az lehetetlen, hogy nagy országok ne legyenek. Mit ér azon jólét s szabadság, melly szüntelen rablásnak s hódításnak van kitéve; mit ér az ipar és kereskedés, ha elzár-

vák előtte a világ piacának utai? A nagyság hát a boldogságnak új elemét hozza a polgárisodásba, mi is a hatalom, mely gyakran főfeltétele nemcsak a boldogságnak, hanem afenmaradásnak is. Innen a kis nemzetek többnyire a nagyokhoz kapcsolódnak vagy önként egyesülnek velők.

A birodalom nagyságával növekedik a magánosok nagyravágyása s a czélok fontossága és ezzel a pártok ereje, de a honszeretet, mellynek e szenvedélyeket mérsékelnie kellene, nem., „A nagy gazdagságok és mély szegénységek, a fővárosok, romlott erkölcsök, személyes önzés, bonyolult érdekek, mind megannyi veszedelmek, melyek a státus nagyságából majd mindig származni szoktak.“ Monarchiában a fejedelem saját hatalommal bírván s használván a népet a nélkül, hogy tőle függne, minél nagyobb a nép, annál hatalmasb ő. És így a monarchia nagyságával egyarányban növekedik a mesterséges, és gyengül a természetes létege hatalma; mit különösen megjegyyezletni kérünk. — Ellenben demokrata kormány ez ártalmak ellen nem vethet más gátot, mint a többség gyámolítását; de melly a számos elmék s érdekektől szertehúztatván, a társaság terjedésével aránylag inkább gyengül s állhatatlannabbá válik, semmint erősödnék s szilárdulna, sőt maga is inkább ragadtatik el a tömeg nagyságával növekvő szenvedélyektől. Azért demokratiában a politika főfeladata ellenkező, tudniillik a mesterséges létege tehetségig való szilárdítása. — „Nagy központosított nemzeteknél a törvényhozó kénytelen atörvényeknek egyenlő bélyeget adni, melly a helyek és erkölcsök különbféleségével össze nem fér; különös esetekről soha értesítve nem tevén, csupán általános szabályok szerint munkálhat; s ekkor az emberek kénytelenek a törvényhozás szüksége alá hajolni, minthogy a törvényhozás magát az emberek szükségeihez s erkölcsihez szabni nem bírja; mi is nagy oka a zavaroknak s nyomorúságoknak.“ „Azért is általában elmondhatni, hogy semmi nem ellenkezik úgy az emberek jólétével s szabadságával, mint a nagy birodalmak.“

És mégis ki fogná állítani, hogy a nagy országoknak

semmi különös hasznaik nincsenek? A fenn érintett körülményeknél fogva itt a dicsőség szeretete sokaknál kifejtettebb, sokan egy nagy nép tapsait fáradalmaikhoz méltó tárgynak s olyannak tartják, melly őket képes úgyszólván önmagokon felülemelni. Itt az eszmék elevebben keringnek; a fővárosok itt megannyi középpontok, hol az emberi ész sugárai egyesülve tündöklőnek; innen a nagy nemzetek atudományok, felfödözések s polgárisodás ügyét gyorsabban s nagyobbyszerűen emelik, mint a kicsinyek. „Nagy nemzeteknél a kormány több általános eszmével bír, magát a régi szokástól s helybeli önzésektől tökéletesben megszabadítja. Ötleiteiben több lángészt, lépteiben több mesterséget mutat.“ A belső jólét teljesebb s kiterjedtebb kicsiny nemzeteknél, míg békében maradnak; de a háborús állapottal nem bírnak. Ellenben nagy birodalmakra nézve a háború inkább alkalmatlanságnak mint romlásnak szülője. Mind ezt bőven magyarázza Tocqueville s előadja, miként hát a nemzetek nagy és kis voltából eredő különbéféle hasznok egyesítése s a belölök származó ártalmak elhárítása végett alkottatott aszó ve ts égi rendszer. És vájjon megfelel e e rendszer ezen czélnak?

A régi szövetségekből, mellyek a mostani amerikaiakat megelőzték, a szövetségi kormány, törvényeinek végrehajtásáért, mindig az egyes státusok kormányához folyamodván, ha a megkeresés valamellyiknek nem tetszett, ez mindig megtagadhatta az engedelmisséget. Mert ha erős volt, ellenszegülhetett, ha erőtlen, használhatta az úgynevezett vis inertia e-t. És ennél fogva mindig vagy az egyesült tartományok leghatalmasbika foglald el a szövetségi hatalom jogait, “s uralkodók annak nevében az egész szövetségben, vagy pedig a szövetségi kormány magára hagyatván, az egyesületet anarchia fenyegeté, miben még folyvást sanylik Helvetia, mellynek tagsatzungján fölötte nehéz valamelly tárgynak többséget szerezni, ha pedig ez megszerzetett, a kisebbség cantonai mindig a canloni alkotmány mögé bújhatnak s kijátszhatják a szövetséget.

Immár a régi szövetségi rendszer ezen gyengéinek

elosztatása végeit fődözték fel az angol-amerikaiak az 1789 évi szövetség elméletét, mellynél fogva a szövetségi kormányt olly hatalom illeti, miszerint az a kijelölt körben nemcsak törvényeket hozhat az egyesült státusok fölött, hanem azokat maga saját tisztviselőivel egyenesen az érdeklelt magánosok ellen végre is hajtathatja. És itt tekintenünk kell, mennyire képes ezen elmélet elhárítani a régi szövetségi rendszer hibáit s egyesíteni a nemzetek kis és nagy voltából eredő jókat?

Igaz, Amerikában a szövetség nem státusokat, hanem egyes polgárokat kormányoz, erejét nem azoktól kölcsönzi, hanem önmagából meríti; mindazáltal hatalmát itt is csökkenteni hajlandók az egyes státusok szenvedélyei s előítéletei, és ezen státusok itt is egyes személyekként tűnhetnek fel, anemzet keblében olly hatalmas magánosokat képeznek, kik ellen ajogszolgáltatás nehezen boldogul. Födolog egyébiránt az, hogy ez új elmélet nem változtatott a szövetség lényegén.

Minden szövetség lényege a szövevényesség, mellynél fogva az szükségkép két felséget visel homlokán s két, úgyszólván, egymásba dugott alkotmányt rejt magában. A törvényhozók pontosan kijelölhetik mindkettőnek körét, s szabályozhatják mindkettőnek mozgalmait; hanem azt nem tehetik, hogy akettő egy legyen; hogy valamely pontnál egymásba ne ütközzék; hogy az eldarabolt felség gyengébb ne legyen, mint a teljes felség; hogy harcz idején rendszerint a szövetségi kormány erőtlensége ki ne tűnjék; hogy a szövevényes rendszer sikerteljes alkalmazása a kormányzottak felvilágosult okosságának mindennapi használatától s az országnak olly szerencsés helyzetétől ne függjön, minél fogva ezt nagy háborúk soha se fenyegethessék. Kétséget hát nem szenved, miszerint az angol-amerikaiak által tökélyesbített szövetségi rendszer nemcsak hogy nem felel meg afenkitüzött czélnak, hanem ollyas is, melly dicsőséggel s boldogsággal árasztja el feltalálóit, de melly terméketlen s veszélyessé válik mások kezei közt. Vegyük fel csak például, miként a szomszéd Mexikó 1824-ben átkölcsönöz-

vén ezen rendszert, de a törvény betűjével nem bírván egyszersmind az azt éltető szellemet átvinni, folyvást anarchia, szétszakadozás és külmegettámadások veszélyeitől ki-noztatik. Hát a melly népnek nemcsak szelleme, hanem helyzete is az angol-amerikaiakétól egészen különböző? Jól mondja Tocqueville: „Az oily nép, melly Európa katonás monarchiáinak ellenében felségét feldarabolná, ez egy telte által, úgy vélem, hatalmának de talán létének és nevének is véget vetne.“ Szép tanulság azon bölcsek számára, kik mindig azzal kezdik s azzal végzik, hogy kezdő nemzet utánzásra van utasítva.

Immár elég csak egy tekintetet vetnünk a mondottakra, hogy lássuk azon elhelyezést, mellyel a dolgok természete maga, a természetes léte számára kijelelt. Ha ügyelmezünk arra, hogy a nép nagyságával növekedik a fejedelem hatalma, hogy a végrehajtásnak is, mint mindennek, a néptől kell eredetét vennie, hogy mindenkinek a¹ mások nevében gyakorlott hatalomért felelet terhe alatt kell állnia; aztán gondosan megválasztjuk a nemzetek kis és nagy voltából eredő jókat, s elkülönítjük az innen származó ártalmakat; végre teljesen kerüljük a szövetségi rendszert, a felség eldarabolásából folyó bajok és veszélyeknél fogva: okveletlenül egyenesen azon rendszerhez jutunk, mellyel a természetes lélegnek a szabadság és rend elveinél fogva el kell foglalnia. És ha felteszszük, hogy ezen rendszer kielégítőleg felel meg az imént érintett jók megválasztásának s birtokba ejtésének, valamint a kimutatott ártalmak elhárításának: kétségei nem szenved, hogy feladatunk nem lehet más, mint azon rendszert lehető leg-tökélyesb minőségében felállílnunk.

Tehát ezentúl! fejtegetésünk célja nem más, mint azon rendszer elveinek keresése s összeállítása, melly ország-hatalmi egység uralkodása alatt természetesen egyesítse a nemzeti terjedelmesség s kicsinység jótéteményeit ártalmaik nélkül.

MÁSODIK FEJEZET.

Törvényhozás rendszere.

I.

A törvényhozás korunkbeli természetellenes rendszeréről.

Megégetvén a¹ történet lángja a hűbér-rendszert, a hamvaiból felszállt Phoenixet élőnkbe repíté. A Phoenix bűvös és szemkápráztató, utunkat elállja, tovább nem haladhatunk; szükség azt félre hajtánunk, vagy mellette kell maradnunk. A Phoenix a képviseleti rendszer.

Mindenki látja, miként a politikai világ roppantul megváltozott; a legerősb dynasziák inegrendítvék vagy fel—forgatják, a hűbéri egyenletlenség bástyái összeroskadtak, s alig tapasztalható valahol némi *mozgás*, azonnal csak nyilasra várt vulkánként kitör a szenvedelem, *melly* az állapotok kiegyenlítését s a régi hatalomnak népképviselet általi korlátozását követeli. És az állapotok egyenlőbbek, az emberek egymáshoz hasonlóbbak, erőtlenebbek s csekélyebbek lesznek; a társadalom hatalma ellenben, mint mindent magában felkaroló személyiségé, kiterjedtebbé, korlátlanabbá s vállalkozóbbá fejlődik, és aközpontosítás ezer különféle módokon szilárdul s rendszeresül. Immár minden oldalról harsogtatni halljuk, hogy szabadságról képviseleti rendszer nélkül ma már álmodni sem lehet. — Nagy isten! hát olly függővé teremléd az ember sőt nemzetek szabadságát, hogy az csak a világ divatának kegyelméből élhetne?

Valóban, soha az emberi szabadság előttünk csekélyebbek nem tetszik, mint midőn látjuk, hogy az emberek még a szabadság irányában is annyira nem szabadok, miszerint azt csak azon alakban bírják sajátukká tenni, mellyben az elöltök koronként megjelenik! Immár a mi

korunk szenvedélyei elégetik a¹ trónokat, nem érik he a köztársasági formával, socialismus és communismus után száguldanak; hanem a képviselet eszméje ellen még sehol sem törtek ki. Szétüzik a képviselőket, sorra buktatják a ministereket, de a rendszert nem bántják; ezt imádják, mert erős meggyőződésük: hogy a“ rendszer a lehető legtökéletesb, s a hiba mindig csak a személyekben lehet.

Egy lelkes Írónk mondja: „Bármerre nézzünk *e* világon, mindenütt a k ö z p o n t o s i t á s eszméjét látjuk; a szabadság s a despolia céljainak elérésére ugyanazon egy eszközhöz nyúl: amaz, hogy egyenlő szabadságot, ez, hogy egyenlő elnyomást idézzen elő; mindkettő: hogy magát külhatalom ellen biztosítsa.“ Nagy isten! hát már az erény és bűn utai összeolvadnak, hát már a szabadság egy utón jár a despotiával, s ezzel egy utón kell azt vezetni külhatalom elleni biztosításért?! Bizony, bizony maholnap csak műérlők tudandnak különbséget lenni a rendezeti szabadság és rendezett szolgaság közt. —

Ámbár tehát tisztán érezzük, hogy roppant nagy fába vágjuk a fejszét: nekünk *e* helyütt mégis taglalnunk kell a képviselet eszméjét, s igyekezni fogunk azt függetlenül a¹ korszellemtől, tiszta meggyőződésünk szerint, a tudomány és élet tanításai nyomán rövid bírálat alá venni.

a) A képviselet értelmezése.

Mindnyájunk előtt tisztán áll Kant állítása, miszerint a törvényhozó hatalom csak a nép egyesült akaratát illetheti. De a képviselet elmélete azon eszméből indul ki, hogy mivel sok ezerre sőt milliókra szaporodott nemzet együtt nem tanácskozhatik: tehát szükség, hogy az, akaratának tolmácsául, saját kebléből egy választmányt szabadon emeljen ki, melly az ország képére teremtetvén, azt minden részeiben s való viszonyaiban híven képviselve, törvényhozó hatalmát gyakorolja.

Tehát a népképviselet azon rendszer, mellyben a nép nem törvényhozó, saját akaratát önmaga nem

nyilváníthatja, hanem arra van utasítva, hogy koronként egy választmányt nevezzen kebeléből, melly helyette gondolkodjék, tanácskozzék, akaratot nyilvánítson, törvényhozó legyen, sőt a végrehajtó hatalom fölött is őrködjék.

„Utasítás nélkül lehetnek a nemzetnek küldöttei, de képviselő követei nem.“ így szokott egy elvbarátunk írni. És némelly státuszjogtanítók, mint Rotteck, megengedik, hogy a népképviselők ezen tisztök körében feleletmentesek ugyan a kormány irányában, hanem küldöik irányában felelősségük a tiszta elméletben észjogi alappal bírván, megbízatásuk a küldök akarata, azaz utasításaik által korlátozható s irányozható; s ezen korlátozást és irányzást ezen jogtanítók csak azért nem engedik meg, mivel annak gyakorlati valóstítását szerfölött nehéznek sőt lehetetlennek tartják. Mindazáltal nekünk itt a képviselő fogalmát úgy kell vennünk, miként azt az éleiben foganatosítva látjuk. Foganatosítva van pedig az a korunkban divatozó alaki politika tana szerint úgy, hogy a népképviselő tagjai feleletmentesek, valamint a nép maga, mellynek nevében fellépnek, és mellynek gondolkozásmódját s akaratát magok szabad meggyőződése szerint nyilvánítani *feljogosítvák* és kötelesek. A népképviselő, Dupont mondásaként, sem tömegül, sem egyenként semminemű, de még erkölcsi felelősségre sem képes, mert minden törvényhozás után eltűnik. *) Az így értelmezett népképviselőről mindig elmondhatni azt, mit Mirabeau az alkotmányozó gyűlésről mondott: „Mi mint nemzeti gyűlés minden példa s minden tekintély fölött állunk; az csak önmagának tartozik számadással, és csak az utókortól ítéltethetik meg.“

Úgy látjuk, miként a népképviselőnek nevezett rendszerben a törvényhozó hatalom nem a¹ nemzetre, sem több-

*) A képviselők s képviseltek közti viszonyt híven adja elő Valentinianusnak, midőn katonái egy petitióval járultak hozzá, feleletül adott ezen mondása: „ut me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm erat potestate, o milites: at postquam me elegistis, quod petitis, in mco est arbitrio, non vestro. Vobis tamquam subditis competit parere, mihi quae facienda sunt, cogitare.“ Grotius: De jure belli ac pacis, lib. 1. cap. 3.

ségére, hanem egy általa koronként választandó választmányra, de mindig a kisebbségre van ruházva, úgy hogy a képviselő a törvényhozásnak nem természetes, hanem természetellenes rendszere.

Illy értelemben veszszük mi a képviselőt, mert így értelmezik azt a világ alkotmányos nemzetei. És nem fészegetjük azt: helyes e ezen elnevezés, valódi e ezen így rendszeresített képviselő vagy nem? Nem a név a fődolog, hanem azon fogalom, melly a névhez csatolatik.

b) A képviselő eszméje elméleti szempontból tekintve.

Ha meggondoljuk, hogy egyes egyedül azon akarat tolmácsolható, melly kijeien teteit · ha pedig a¹ nemzet nem tanácskozhatik, akkor az akaratát sem jelentheti ki; következésképp a melly nemzet nem tanácskozhatik, annak akaratát nem tolmácsolható: könnyű általlálnunk, miként a képviselő választmány nem a nemzet akaratának tolmácsa, hanem egyedül önmagáénak előterjesztője.

Azonban azt mondják: valamint a camera obscura vagy daguerreotyp híven terjeszti szem elé a tárgyat, ennek minden pontját s pontjainak minden viszonyát: szintolly tökélyesen állítja ész elébe s pótolja az életben a nemzet által szabadon választott képviselő az ország képét, annak minden részét s részeinek minden viszonyát. Ezen ellentetésre mi azt jegyezzük meg: hogy a hasonlítás nem áll; és hogy a választás nem lehet azon eszköz, melly az ország és nemzet tökéletes kisded mását elővarázsolhatná.

A hasonlítás nem áll; mert a daguerreotyp nem választ s nem osztja két részre, egy kicsinyre s egy roppantra, az ábrázolandó tárgyat, hanem az egésznek egész, de kicsinyített és holt árnyékát látatja; s nem áll, mert a képviselő választmány tagjait emberi tulajdonaik s érdekeiktől nem fosztván meg a választás, ők semmi tekintetben nem hasonlíthatók egy holt ábra egyes lelketlen részeihez. A követ magával viszi tehetségeit, hibáit, vágyait a törvényhozásba, s olt természetesen csak mint egy em-

bér jelenvén meg, körültekint, és látja maga körül azon polgártársait, kik a nemzet átruházott hatalmában vele osztoznak, és szemléli távolban a nemzet végetlen tömegét, mely hatalmát egészen átruházta.

Immár könnyű állallátni, hogy a képviselők s nemzet közti ezen viszony a jogtalanságokat épen nem teszi lehetetlenné. Nem teszi: mert 1) az önszeretet lélektani törvénye, miszerint kiki saját érdekénél fogva ösztönyszerűleg csak jóra törekszik, az egész nemzetre nem alkalmazható, hanem egyedül a képviselő választmányra van folytonos befolyással, még pedig, mennyiben ennek tagjai a nemzetegészszel szemközt külön érdekekkel is bírhatnak (Például egy nagy hivatal jobban érdekelheti őket a "közjónál) a nemzetegésznek gyakran árleány befolyással; 2) a jó szándék mellett is mindenha megeshető hibákra nézve jogi gyógyszerül nem élhetni ezen axiómával: *volenti non fit injuria*, miután a hiba nem a nemzet, hanem csak választmányának akaratánál fogva történt.

Ide vágólag megvallja Rolteck, hogy *a* választmány, ha egyedül ő maga tartaná a gyepü szarait, könnyen zsarnokivá válhatnék; hanem a kormány, a reá ruházott jogok s hatalomnál fogva, visszatartja őt nemesb hivatása körében, s ója az alkotmány szentségét a választmány keblében fölmerülhető fergetegek s merények ellen, míg *a*¹ kormányt magát viszont a választmány a státuscél ösvényén tartóztatja s vezérli. A két hatalomnak ezen egymás általi kölcsönös fékezése minket nem elégíthet ki s pedig nemcsak azért nem, mivel a nemzet tömege így is a játékon kívül esik, hanem azért is, mert nincs óvszer azon esetek ellen, ha mind a két hatalom tévedésből vagy magán érdek miatt a státuscél ösvényéről eltér, és ha egyik a másikat nem bírja féken tartani. Nincs óvszer, mert azon egyetlen törvényes körülményben, hogy a romlásnak indult választmányt a bekövetkezendő új választások tiszta jóval cserélhelendik fel, mennél csekélyebb vigaszt találunk, ha meggondoljuk, hogy olykor egy percz is elég a nemzeti szabadság s jólét örvénybe döntésére. „Ha a tör-

vényhozás tesz hibát, századok fekszik meg;“ jegyzé meg helyesen Szemere Bertalan. De meg nem is lehetséges az, hogy a valódi képviselő mellett a kormány és képviselők egymást kölcsönösen fékezzék; mert a“ parlamenti kormány vagy minden hatalmat absorbeáls rajta kívül semmi sincsen, vagy pedig nem létezik.

Mondók továbbá, hogy a választás nem azon eszköz, melly a¹ nemzet és ország tökéletes kisded mását elővarázsolhatná (la ez t. i. lehetséges volna). A képviselő védői s elméletének tanítói mindig különös nyomatékkai szokták a választás elébe a „szabad” szót bigyeszteni, s a szabad választást olly hangon ejteni, mintha ezzel egészen kielégíthetőnek vélnék a kebel szabadságvágyát, holott valódilig csak azért bigyesztik a „szabad” szót oda, honnan az, miután a¹ választás másféle mint szabad nem is lehet, bízvást elmaradhatna, nehogy valaki azon gondolatra jusson, mintha a képviselői rendszer az egyetlen választásjogra szorított honpolgárokat minden politikai szabadságtól megfosztaná. Nagyitandónak vélik tehát azon egyetlen jogot, a mi van s a minél több nincs. De ám lássuk: micsoda tulajdonkép az a szabad választás?

Minthogy az emberi társaságban, a j gi egyenlőség mellett bőven elférvén a természeti különféleség, tetteleg több osztályts úgyszólván rétegeket veszünk észre; és mivel a képviselői rendszer fölvenél fogva itt minden feljogosítottnak szavazata, a legludatlanabbé úgy mint a legértelmesbé, mindig egyenlő súlyú, s a vele való élésre mindig elég a pusztá szavazás; azért az ollyan választási törvény, melly szerint a választmánynak tökéletesen az ország képerre kellene teremtetnie, egyáltalában lehetetlen. Ha minden qualificatio nélkül kiki részt vesz a választásban: úgy mindig a legalsó, számszerint mindig legtulnyomóbb réteg győz, s kisebbségbe ejti a felsőbb, mívclebb osztályokat; ha ellenben magas census által a gazdagok osztályára szoríttatik a választói képesség: kész a birtok—aristokratia; és ha akét szélsőség közt középül kerestetik: a középrendnél a hatalom. „Az általános választások ál-

tál a nemességets papságot ki lehetend a képviseletből szorítani, minthogy a többi rendek sokkal számosabbak. De ha a dolgozó osztályok is választanának, úgy a túlsúly ezek részére fog hárulni, s a középrend hatalma megtöretik.“ így elmélkedett legközelebb egy svéd, honának divatos képviseletivé alakíttatni czélba vett alkotmányáról, a választásnak azon természetes mibenléténél fogva, melly mindig így van meg, hanemha ármány és vesztegetés által zavartatik.

Ámde akár csábítás állal, akár a nélkül kerül ki a többség, a minthogy az mindig kikerül; ennek választói joga is fölötte csekély leend előttünk, ha elgondoljuk, miszerint a többség nem teremthet magának eszménye szerinti képviselöt, hanem a választathatok közöl jó elébe egykét becsületes ember s egykét színmutató, jó és rász hazafi, értelmes és üres szájhős: s ezek közöl akarva nem akarva választ. És választ nem bizonyos tárgyra nézve s tetszésétől függő időre, hanem minden tárgyra nézve s a törvénytől kiszabott évekre; úgy hogy itt a többség is csak a választás pillanatában többség, azontúl pedig semmi sem, azontúl csak alattvalója azon korlátlan hatalomnak, mellyet épen a választás által maga fölé emelt.

Azonban nemcsak a választási törvények szükséges mechanizmusa gátolja a választmánynak híven az ország képerre teremtését, hanem azon körülmény is sokat tesz, miszerint nincs és nem lehet biztosíték az iránt, hogy az időszerinti többség mindig a képviselésre legalkalmasb férfiakat tudja és akarja megválasztani. Nincs nehezebb dolog, mint az ember valódi becsét és azt jól megítélni, bogy milly emberre van bármelley időben a hazának szüksége. A¹ legtanultabb s tapasztaltabb lángész is semmiben sem csalódhatik olly könnyen, mint az emberek és körülmények kiismerése s megválasztásában. Mikép tudná tehát a közügyek tárgyalásától kizárt választó tömeg a politikai kapacitásokat s a hazának szükségeit megítélni? Az egy választási árva szavazás miatt a nép nem látja érdemesnek a leendő jelöltek után lesködni, sőt ha ezt valaki érdemesnek

tartaná is, azt csak magán életben tehetné, mert ez alkotmányban megválasztás előtt az irodalmon s nyilvános ügyvédi pályán kívül senki sem léphetvén fel nyilvánosan, leginkább csak azok ismertethetnek, kik már egyszer megválasztottak. Innen van, hogy rendszerint a hírlapírók, ügyvédek s a volt kamaratagok választatnak meg, de leginkább olyanok, kik a választók kegyét bármi módon megnyerni bírták. Innen még a képviselő tudományos embere Bentham is merő agyrémnek állítja azon választási csudát, melly a nemzet legfelvilágosultabbjait s képesbejt összegyűjtené, s nemzeteti értelmességet öszpontosítaná.

Mind ezekből nagyon világos, miszerint a választás egyrészt csekély jog a választókat illetőleg, másrészt pedig nem azon eszköz, mellytől az országnak tökéletes kisedd képmását, és még kevesbbé az, mellytől az időszerinti körülmények és szükségeknek megfelelő lehelő legjobb ügyvivőket kellene várni.. — De mind ezen felül van a képviselő-választásnak még egy lényeges bélyege, melly is az, hogy az a¹ nemzetet elválasztja, ketté szakasztja: egy gondolkodó, tanácskozó, határozó, uralkodó; és egy elnémitott, legfőlebb könyörgő, alattvaló részre.

A mint az elválasztott követ a kamara küszöbén átlép, megszűnik küldőivel viszonyban lenni, s nem képviseli azokat, kik őt képviselőjükül választék, hanem képviseli az egész országot. Tehát nem azokat képviseli, kiket ő ismer s kiktől bizodalommal megajándékoztatott, hanem képvisel legnagyobbbrészt olyanokat, kiket ő nem ismer *s kik őt semmire sem bízták meg. És így tesz együl egyig mindenik képviselő, úgy hogy a küldöket senki sem képviseli, hanem mindnyájan az országot képviselik, melly így egy vagy más tárgyra nézve vajmi könnyen lesz a képviselők képzeletében tündér-országgá! Már nálunk is, alig hogy megszűntek az utasítások, épen ezek ellenzőji figyelemzetgettek képviselőinket, miszerint hazánkat ne tartsák tündér-országnak. Épen a Pesti Hírlap (mart. 23-án 1848) így szólt: „A törvényhozás tagjai, úglátszik, a távolból nem ismerik az itteni mozgalmak nagy jelentőségét.

Ezért fejezők ki részünkről óhajtasunkat, hogy az országgyűlés siessen közénk, mielőtt valamely közjogi organizációhoz fogna. Más itt a légkör mint Pozsonyban. Úgyde vajjon nem kívánhat e hasonlót Debreczen, Zágráb, Eperjes, s nem mondhatja e az országnak minden része: más itt a légkör, mint olt? — Nagyok és számosak s a népelet bensejét érzékenyen sújták azon okozatok, inellyek a képviselő - választás által a nemzet és törvényhozás közt nyitott tátongó hasadásból majd csendesen csörgedeznek majd zuhogva özönlének.

Azt legalább mindenki látja, milly drágán fizeti meg a nép a neki engedett választási jog árát, melly elvégre is nem egyéb, mint: kötelesség, magának koronként urakat választani. Igenis urakat, kik a nép minden jogának, s tehát ezen választási jogának is teljes hatalmú sáfárai, szabadsága s jólétének feleletmentes gyámjai, tet-teinek vezéreivé lesznek nemcsak, hanem e fölött még olylyakként is tűnnek fel, kikről hitetgetik, hogy ők önlekeik-be szedék fel a nemzet többségének gondolkodásmódját és akaratát, s rólok visszasugárzik a túlsúlyú tömeg tulajdon-ságai összegével, erényeivel úgy mint gyöngeségeivel; következéskép mit ők gondolnak, óhajtanak és cselekszenek, azt a nemzet gondolja, óhajtja és cselekszi, ők kormányoznak s általok kormányoz az ország. A természet és logika nem hagy ugyan így magával tréfálni; mindazáltal semmi nem olly ellenállhatatlan, mint a nép nevében kormányzó hatalom, melly a többség akaratának erkölcsi erejével lévén felruházva, nem lát maga előtt semmi tekintélyt, melly öt korlátozni képes volna, sűrű vállalataiban meg nem akadályoztatja öt semmi, nem nemzeti szokások, vidéki igények, sőt maga az okosság tekintete sem; mert ő képviseli a többséget, melly magát az okosság tolmácsának is tartja. A képviselőt valamint egyrészt fontos állásának méltánylására ösztönözheti, úgy másrészt szavát még inkább parancsoló hangulatra ingerelheti annak érzete, hogy ő a választók képét viseli. És a választók önként meghajolnak az általok teremtett hatalom tekintélye előtt, s a nemzet, mi-

után e törvényhozás az emberek szükségéi s erkölcsiéhez simulni nem bír, békével alkalmazkodik rideg egységéhez, sőt többnyire mind maga rendén találja, a mi történik; mert, miként Tocqueville helyesen jegyzi meg, semmi sem közönségesb az embernél, mint az, hogy némi felsőbb bölcseséget tulajdonítson annak, a ki elnyomója. Immár megítélhetjük Guizot ezen szavait: „A képviseleti kormányzás épen a rokonszenvek csudálatos összeforrasztásában s a választók és választottak kölcsönös szabadságában áll.“ Bizony csudálatos volt e rokonszenvek összeforrasztása, míg Guizot beszélhetett Párisban, a mi neki tetszett; de még csudálatosabb volt azok szétforrása, melly a képviselő urakat szélkergette. Mikép lehessen gyám és önkaratától megfosztott gyámolt közti viszonyban kölcsönös szabadság, részünkről legalább belátni nem bírjuk.

Ha tehát háborítatlan rendes állapotában is mindig illy sajtásága s eredményü a választás: vájjon találhatunk e megnyugvást azon rendszerben, mellynek leglényegesb bélyegül ezen jelszó áll homlokán: „a választásokból kell az ország üdvének folynia?“ Hát ha még azon képét tekintjük e rendszernek, mellyel a gyakorlat, az élet mutat?

c) Mint mutatja magát a képviselet eszméje az életben.

Az egyenlőség szeretetétől hevülő korunkban nincs ezüstebb csengésű szó, mint: „általános szavazat.“ A szabadságnak nem egy önkéntes apostola magasan emeli fel szavát a mindenkire kiterjesztendő politikai jogokért, és ezeket mind az által hirdeti kimeríthetőknek, ha kiki egyenlő részt vesz a képviselők megválasztásában; gondolván magában: a világ meg akar csalalni, tehát csalásék meg. Plutarch Sicilia egyszeri szabadsági korszakáról beszéli: „Kalippos és Pherax azt mondák, hogy ők Sici-liát megszabadítani s a zsarnokságot megdönleni jöttek; hanem a zsarnokság ártalmait aranykornak festették a siciliaiak előtt, úgy hogy, ki szolgaságban hal meg, boldogabb volna, mint ki a szabadságot megélné.“ Vájjon nem hasonlót cselekszenek e, kik szüntelen a népszabadságot

pöngetik ajkaikon, s aztán az általános szavazattal, az egy képviselő-választással szűrik ki a nép szemét?

Hogy a több évre határozott követválasztási jog úgy szólván semmi, azt láttuk; most pedig azt mondjuk, hogy ezen választási jog is koránsem gyakorolthatatik mindnyájoktól, hanem csak néhányaktól. Mindenki szavaz, de nem mindenki választ. — A¹ választók összes működése abból áll, hogy három vagy öt évben egyszer összecődítettnek, valami népkolompos szónoklatait megtapsolják, s az általa feltukmált képviselőt megválasztják. Hát ha nemcsak szóval, hanem pénzzel és borral is működnek a vezérek? Vajmi gyakran nem a szavazás, hanem a követséghez igényt tartók egyezkedései által döntenek el a választás eredménye!

Az önszeretet törvényénél fogva igen természetes, hogy az utolsó években a francziák már széltíre panaszkodtak, miszerint a vélemények uralkodását az érdekek uralkodása váltá fel, s a¹ választók hitelt adnak azon állításnak, hogy a politikai véleményekben csak szemfényvesztegetés rejlik, s valóságosak az érdekekben van, melyekre nézve a hivatalnok legsikeresebb szolgálatokat tehet nekik a kormánynál; és innen vala az, hogy napról napra több hivatalnok érkezett a kamarába. De ne szóljunk a bukott kamaráról, mellyet minap még dicsértetek, most meg Guizot vesztegetési rendszere szüleményének neveztek; hanem lássuk, mit mond Lamennais apát a mostani általános választásokról a „Peuple constituant“-ban. Többi közt ezt mondja:

„A munkásokhoz! Szabadok vagytok e vagy nem? Polgárok vagytok e vagy nem? Emberek vagytok e vagy nem? Az első alkalommal, midőn politikai jogaitokat gyakoroljátok, összehívnak benneteket, kezetekbe adnak egy névsort, mellynek tartalmát nem ismeritek, mellyet olvasni nem tudtok, s parancsolják, hogy vessétek a szekrénybe. Ekként belőletek választási gépet csinálnak, hasonló lényt a piaczi majmokhoz, mellyeket megtanítottak ezédulákat kiszedni a kalapból. Ezért küzdöttetek a torlaszokon? Győzelmeteknek ezt a gyümölcsét akartátok? Méltóságokat,

szabadságtokat akartátok c visszaszerezni, vagy csak uraitokat változtatni? Észre veszitek e már, hova vezetnek benneteket? S most még csak kezdetén álltok a dolognak! Azon rendszerben, mellyel előltetek dicsérnek, senki szabad nem lehet. — Nem a munkát, hanem a munkások szolgásgát akarják rendszerezni. Miért törlötték el a¹ rabszolgásgát a gyarmatokban, ha Franciaországban még szigorúbb alakban akarják újólag felállítani?“

Helyesen jegyzé meg,„a szónokok könyvében¹⁴ Cormenin (Timon):„A polgári választók többsége nem szereli a hatalmasb főket. A“ lángész nem tetszik nekik s mintegy ösztönszerűleg a középszerűség találkozik velök. Tetszésük megnyerése s kegyök megtartása végett szükséges, hogy az ember mindnyájok kedviben járjon, sokat se ne árton, se ne használjon, ne úszszék egyenesen a pártok folyamában, hanem tajtékként a partok körül czirkáljon; fejét vállalai közé szorítsa, zugba kushadjon le, nehogy aleáldozó napot lássa s afelkelót üdvözölje; édelje a ministeri ebédek s udvari estélyek életét. Hlyen ember legyen az ember, s örökké követ Iesz.“ Locke, Newton, Hume, Smith Ádám és sok fényesen tündöklőit tehetség s hazafiul erény nem foglalhatott helyet a parlamentben. Ki az amerikai gyarmatokkal! vizzály kezdetén egyedül bírt üdvös eszmékkal, ‘s ki, ha meghallgattatok, nemzetét egy roppant háborútól kímélendő meg, az egy tiszténél fogva képviselőstül eltiltott lelkesz (Tucker decan) volt. Hazáját s emberi jogait szíven hordó férfira nézve képzelhetni e nagyobb kint, mint szemlélnie a haza veszélyét a nélkül, hogy c veszély óvszeréhez nyúlhatna, mellyel maga előlt lát? És midón így azon honfiak, kik vagyonukat tehetségeik kifejtésére, s idejüket mélyebb vizsgálatokra fordítják, kizáratnak a közügyek tárgyalásától; ellenben a lelketlen gazdagság legkönnyebben hódítja meg a szavazatok többségét, sőt a politikai jogok épen alkotmányiig a birtokhoz nyűgöztetnek: vájjon lehet e a képviselő választmányt a nemzettel azonosítani, s azonosítani kívált a jog mezején?

Semmi kétség, sem az általános, sem a census által

korlátolt szavazat nem fogja a nemzetet megkettőztetni, sem goldolkozásmódjáuk orgánumát a fővárosba elővárszolni, sőt csak tagjainak javát sem kiválasztani. Nem azon eszköz a választás, melly által a nemzet míveltebb s érelyesebb része közölt kellene s lehetne többségre biztosan számolni. És nagyon csalódik, ki a létező bajokat a választási törvények roszaságából származtatja. Franciaország 1789 óta keresztülment már mindenféle választási rendszeren; de állandón nyugodt még nem vala, mert nem élvezé a valódi önkormány irlasztait. — Urak és nemzetek! szabályozhatjátok ti a választást, a mint akarjátok; annyi bizonyos, hogy választással mindig csak embereket fogtok választani, — és ez elég, miszerint a pusztá választással soha be ne érétek, — de ha angyalokat választánátok is, a választottak így is nem magatok, hanem mások fognának lenni; és ha nem magatok vagytok, hanem mások sáfárjai jogaitoknak, szabadságtoknak: akkor természetesen nem magatok vagytok, hanem mások sáfárjai jogaitoknak, szabadságtoknak, s kényuraság vagy gyámság alatt vagytok!!

A dolog még nem eddig van. Azt se *vélje* senki, mintha a nemzetnek annyi önálló ura vagy gyámja lenne, a hány képviselőt az megválasztott. Tapasztalhatta mindenki, miszerint az egy független testületben öszpontosult hatalom szintolly gyorsaság, határozottság és szilárdsággal munkálkodik, és majd olly könnyen elcsábíttathatik és tévedhet, valamint az egyes ember. Tudniillik a tiszta képviseleti rendszert az első francia forradalom állíla fel egy kamarával. És Rotteck egész lelkesedéssel tanítja, hogy miként egy a nép s a polgári társaság, úgy a valódi népképviselet is csak egy testületből állhat. Már pedig minden politikai gyülekezet önként pártokra szakad; a többség és kisebbség mindjárt szemközt áll; amaz uralkodik, emez elnyomatik mindenben; a legjobb tagok is pajtásság! szellemtől vezetettek; a pártok a főbb tehetségek körül csoportosulnak s azok eszközeivé válnak: s az így felmerült factiók követelései nemzeti kívánatokúl tüntettetnek fel. És

a pillanat jelen van, midőn a képviselő nemely imádója, költő inkább mint politikus, felkiált: „Ezen dicső férfiakban láthatni az emberré vált országot; ők képviselik a birodalomnak egy ember fejében forinulázott akaratát!”

Thiers maga mondá, hogy „Walpole híres minister húsz évig vitte a kormányt, s így elég ideje volt megtanulnia, mimódon kerítheti a parlamentet hatalmába.“ North lorddal coalitóra lépven Fox a ministerium megbuktatására, csakhamar kezébe került a külügyek tárczája; aztán Burke és Fox közti barátságomlással felbomlott a régi whigpárt egyszersmind, s Pitt rendkívüli többséget látott gyűlni maga körül. — Cormenin írja: „Midőn Robespierre szónokszékre lépett, megharsant a felkiáltás: ‚Le a nagyravágyóval! Le a dicatorral!‘ Robespierre ingadozott, hanem csakhamar fölmerészült, s napról napra gyűjtögette azon villám- és vészterhes felleget, mellynek öléből XVI. Lajos halála, a girondisták kivégeztetése, Vendée fellázadása, a gyanúsok elleni törvény, forradalmi tribunal felállítása, nyaktíló állandósítása, clubok demagógiája, börtönök megtelése, a vádrendszer, rémuralkodás megszülemlenek.“

íme tehát nem a nemzettől, hanem egyes képviselők ügyessége s barátsági viszonyaitól függnek itten jobbadán azon cselekedetek, mellyek a nemzeti közakarat nevében történnek. Ne csudálkozzunk hát rajta, hogy találtattak olyanok, kik az országot képző 52 megyében nem bírták látni az országot; ellenben ha Thiers Guizot-val karöltve sétált, o akkor magok előtt szemlélők négy lábon a nemzetet, s csudálák politikájának s akaratának fordultát, mellyről szeretik hinni, hogy az néhány napra, néhány évre, a nagy Lámaként, egy ember fejében formulázódik.

Mindenki látja, hogy érdekek és pártok rendszere a képviselői rendszer par excellence. Benne a kormányész főfeladata, hogy erkölcsöt, értelmet érdekbe igázzon, párttal pártot öljön. A nemzetnek mindig csak kisedet töredéke lévén a képviselő választmány, a mit ennek tagjai alkotnak, többnyire csak tőlök tartatik fen, s ha helyeiket má-

sok foglalják el, többnyire törvényeik is újakkal cseréltetnek föl, világos tanúságául annak, hogy az efféle kis töredék igen hiányosan fejezi vagy épen nem is fejezheti ki az igaz közakaratot. „Egy kis nagyravágás, egy kis gyűlölet s egy kis boszu teszük minden győztes párt alkotó részeit— mond Connenin, s vájjon ki ne látná minden győzelem nyomában nagyon természetesnek a visszahatást? Meg van írva, hogy a constituante művéből nem maradt kő kövön; mert azt halárá, hogy tagjai nem választathatnak az utána következett törvényhozás tagjaivá. Az alkotmányok s kormányformák a győzelmekkel együtt mindig változtak. A constituante legnagyobb gyászpompával kísérté Mirabeau hült tetemét a pantheonba: de a convent alatt szobra belepleztetni határozatok, s csontjai éjszakának idején két poroszló által zsákba hányatván, Clamart temetőbe vették, hova ma már csak gonosztevők temelnek. A directorium alatt a választások egy ízben royalistákat, másszor ismét jacobinusokat hoztak. És a reslauratio kamarája megbünteté Manuelt, hogy a conventet dicsérni merte. Guizot politikája pedig a képviselők roppant többsége által mindvégig helyeseltetek. És ez mind ugyanazon nagy és felvilágosult nemzet közakaratanak nevében történt a képviselők által. Metternich megbukott, azon tévedés miatt bukott meg, hogy a calineteket a népek, s a sürgönyök ékesenszólását a közvélemény gyanánt, miként Guizot a neki meghódolt kamarát Franciaország gyanánt vette. „Szegény Franciaország! — kiált fel Connenin — mindnyájan, a tegnapiak s a maiak, mindnyájan mindig a te nevedben szólnak. Mikor fogsz már valahára te, őket elnémítandó, magad szólani?“

Nem akarunk pálezát törni egy nagy nemzet fölött, de okaink vannak, miknél fogva állíthatni véljük, miszerint ha a francia nemzet nem a képviselők rendszert választja vala, a koronkénti forradalmak nem váltak volna szükséges rosszánál. Ezt állíthatni véljük, ha csak azt vesszük is, hogy történetírók tanúskodnak érte, miszerint ha a király fölött hozott Ítélet népgyűlések elite terjesztetik: az átala-

kulás csendesebben s más irányban indulanda meg. Sőt állíthatni véljük, miszerint ha az emberiség nem egyedül ezen rendszer után vágyódnék: szabadságának ügyét már sokkal virágzóbb állapotban látnok. A képviseleti rendszert szokás szerint forradalmak léptetik életbe; melly változás a mint egyrészt fölötte kellemetlen az uralkodókra nézve, úgy másrészt csekély üdv a nép legnagyobb részéi illetőleg, miután ezen rendszer a¹ mellett, hogy a népnek csak nagyon deslillált befolyást enged a törvényhozásba, meghagyja vagy épen létesíti a centrálisait kormányzás katonai typusát.

d) Ministeri befolyás a képviselői törvényhozásra.

E helyütt csupán a törvényhozásra szorítkozáván, érintetlenül kellene hagynunk a közigazgatásra vonatkozó ministeri felelősséget, hahogy ez roppant befolyással nem volna magára a törvényhozásra is. Többségtől függvén minduntalan a minister léte, természetes, hogy ennek semmi sem fekhetik annyira érdekében, mint többséggel bírnia, mellyel ha magának megszerző: mindenható ő az országban, és, miként Kant és Filangieri már régen kifejtették, zsarnoki tetteket is követhet el s pedig a szabadság képében. És a ministernek, kitől a közigazgatás egész személyzete függ, vajmi könnyű többséget gyűjtenie! Megesett a francziáknál, hogy a képviselő kamara nem a¹ nemzet, hanem a ministerium kifolyása volt: és ez hasonlóképen megeshetik ezentúl is akárhol.

„Ha létezett táblabírói politika, létezik ám a világon kormányi s ministeri politika is. És e politikának egyik fő része a¹ békés és kényelmes uralkodhatás “s igazgalhatás. Mi az állal érhető el, hogy ha a képviselői testületnek szellemi elemei, mint a¹ zongorának húr-billentyűi, egyszer meghangollatván, e hangulat aztán több évekre fentarlhaló és felhasználható. ⁴ Jól jegyző meg ezt minap Ujházy László főispán, okát adván annak, miért hogy a ministernek érdekében áll, hogy a követek mennél számosb évekre választassanak, s a bekövetkező választás mezején ő befolyása

egész erejével lépjen fel. Tapasztaljuk mindenfelé, hogy a kormány fel is szokott szólítani minden szenvedélyt, fel minden pártoskodási szellemet, miszerint számítása szerint választassanak meg azon követek, kiknek ő felelős lesz; és ha ez neki nem sikerült, azután is elég módja van, a megválasztottak közt annyit leczirókálni, mennyire még többségének kiegészítéséhez szüksége van. Tekintsünk vissza a legközelebb lefolyt hatvan évre; s előttünk áll: hogy illy rendszer mellett a¹ ministeri felelősség, mellyért sokan mindent feláldozni készek, többnyire valóságos illusio.

„Szükséges, hogy, ha a ministerium azon véleményben van, miként az országgyűlés által nem támogattatván, egy összehívandó másik országgyűlés által támogattatni fogna, azon joga meglegyen, miszerint a népre hivatkozassék, s az országgyűlést feloszlatthassa; mert csak így tartathatik fel aszükséges harmónia a közvélemény és törvényhozás közt. Ha a ministerium másodsor is akarna illyesmit ismételni, kétségkívül revolútiót idézne elő.“ Ezen a mart. 20-kai kerületi ülésben mondott szók, mellyekből az 1848: 4. tcz. 5 §-a származott, kézzel foghatólag mutatják a képviselőlet képtelenségét. Hogy lehet az első ízben igazságos, a mi másodsor ismételve revolútiót idézne elő? Hát ha a ministerium azon véleményben van, miként az országgyűlés által támogattatik ugyan, hanem egy összehívandó másik országgyűléstől támogattatni nem fogna: ekkor már ne legyen e kötelessége a néprehivatkozás, s lehet e biztosíték e kötelesség pontos teljesítése iránt? Íme tehát azon törvényhozóink is, kik a feleletmentes és három éves népképviselőletet közünkbe hozzák, nyíltan megvallják, hogy nagy különbség van a nemzet közakarata s egy választmány akarata közt. Tovább. Quod uni justum, alteri aequum. Ha a végrehajtó hatalom kezelésére s koránsem a törvényhozás szorítására hivatott ministeriumnak jogot adtok a nép képviselőit tetszése szerint eloszlatni: miért tagadjátok meg éppen a törvényhozás gyakorlatábani túlsúlyra hivatott néptől azon jogot, miszerint képviselőit szinte tetszése szerint bármikor változtathassa? A ministeriumnak olly gyámsága

alatt kívánjátok e a törvényhozó népet tartani, mint az orvos keze alatt a beteg van, ki nem akkor ehetik, mikor kívánja, hanem mikor orvosa megengedi? Tudjátok meg: a nép nem születik betegnek, hanem az Hlyen rendszer által teszitek azt beteggé.

Ha a ministeriumnak joga lehet, a kamarát tetszése szerint akármikor feloszlatni: a jog és igazság engedhetetlen követelésénél fogva a népnek még inkább joggal kell bírnia, miszerint követeit belátása szerint bármikor változtathassa. De ha anép ezen természetes jogától meg nem fosztatik; azonnal vége van a képviseleti rendszernek. Mert csak egy alternatíva van. Tudniillik vagy a választókat, vagy a választottakat illeti a törvényhozó hatalom gyakorlata. Aképvisélet ez utóbbiakra ruházza ezt. De ha a választók bírják követváltoztatási jogukat: azonnal ők urai a törvényhozó hatalomnak. Mert hibásan tesznek sokan különbséget az utasítási s visszahívási jog közt. A keltő együtljár. A visszahívási jog józanul nem gyakoroltathalik a nélkül, hogy a követ utasíttassék, vagy legalább arról értesíttessék, hogy micsoda magaviseleté mellett nem fog visszahivatni, hogy miért hivatik vissza. És így megbizonyítottuk, miszerint a képviselet, ha különben a legméltányosb jogosság terén állna is, a kormánynak engedett egyetlen kamarafelosztatási jog által vagy leszoríttatik a jogosság teréről s bitorlás rendszerévé válik, vagy pedig a rendszer ajog mezején maradván, azaz anépnek is hasonló jog tulajdoníthatván, megszűnik képviseleti rendszer lenni.

„A délelőtti alsó táblai ülésben (apr. 6. 18483 a ministerelnök tegnapi felszólítása folytán az úrbéri viszonyok megszüntetéséről szóló törvény bővebb értelmezése forogván fén, a ház azon törvényt, úgy a mint van, meg-lartandónak s minden újabb értelmezését fölöslegesnek találta, azonban ha a ministerelnök, ki jelenleg Bécsben van, csakugyan változtatást kívánna, s a törvény mostani szerkezete mellett a felelősséget fel nem vállalná, az esetre törvényjavaslat fog, a véle leendő értekezés nyomán, készülni⁴ íme már nálunk is példa volt rá, hogy a magát

a nemzeti közakarat csalhatlan tolmácsának tartó képviselő testület, működését ministeri tetszéstől függesztette fel, késznek nyilatkozván, minister kívánatára megtenni azon értelmezést, mellyet fölöslegesnek talált vala.

„Guizotnak reformot kellett volna adnia vagy ígérnie a követkamarában, s nem lett volna semmi baj.“ így okoskodott a közvélemény a februári eseményekről, menhellen politikáról vádolván Guizot-1, hogy „ő teljes béke idején saját vakságában elbizottan és megfontolatlanul, ellenséges és vak szenvedélyűnek bélyegeztette a követkamaraai többség által az ellenzékét.“ íme az önkormányznak nevezett népképviselési rendszer, mellyel illy könnyen forradalom örvényébe esik az ország, ha a¹ ministerium saját vakságában elhízott s megfontolatlan; mellyben a minister, tetszése szerint bélyegeztet a követkamaraai többség állal; mellyben a reform megadását mindig a felelősnek nevezett minister önkényétől kell várni!

Az ellenzék, igaz, ellenőrzi a minister mindenhatóságát, hanem többnyire olly célból, miszerint ő jusson az egyetlen hatalomra. Ezért s mivel aministeriumnak, ha bármilly csekély tárgyban is kisebbségben marad, le kell lépnie: itt a pártok nem annyira a fenforgó tárgyak, mint inkább önnön vagy vezéreik érdekei körül csatáznak. S a ministeriumot nem lehetvén minden pillanatban minden véleménykülönbséghez s a közügy minden tárgyacskájához szabni: inkább a véleménykülönbségek s a közügy némelly apróbb tárgyai alkalmaztatnak a ministeriumhoz. Innen esik aztán, hogy csak nagyobb szerű kérdések próbálgatják a pártok viszonyait s engednek befolyást választáskor még a¹ választóknak is. De bármint viaskodnak is a pártok, a divatos parlamenti kormány mellett voltaképen csak két párt létez az országban: egy uralkodó s egy elnyomatott. És ezen pártok nem változhatnak minden előforduló tárgyra nézve, sőt nem is akármikor, hanem csak a választásra kiszabott időben. Itt hát az ember, ki az elnyomott párthoz tartozik, politikai szabadságától az egész országban hosszú időre egészen meg van fosztva.

e) Némelly ellenvetések.

Már régen előttünk áll az ellenvetés, miszerint a képviseleti alkotmány a törvényhozó hatalmat mindenütt két gyűlésre bízta, a képviselők kamarája fölé még egy első kamarát állítván, miszerint a képviselők határzatait, mielőtt törvénynyé válnának, más időben még más emberek vizsgálják át. Igaz, a francziák nem boldogultak az egy kamarai rendszerrel, s Amerikában valamennyi egyesült státus közt csak Pennsylvánia próbált egyetlen gyűlést alapítani, s maga Franklin, a népfenség hittanának logikai következményeitől vezéreltetve, pártolta e módszert, hanem csakhamar szükség lett megváltoztatni az alkotmányt s két kamarát alapítani, és ma már a képviselet tanában axióma gyanánt áll a kélkamarai rendszer. Ámde épen ezen tény az, raelly kézzel foghatólag bizonyítja, hogy a képviselet rózsz, sőt hamis tolmáclata a közakaratra, hogy benne még bálványzói sem bíznak, s az élet annyira meghuisítja, miszerint az egészen céltalannak tűnnék fel anélkül, hogy a közakarata találgatásában más időben más emberektől segíttetnék. De hát kit képvisel így ezen első kamara, miután az egész ország s ennek minden része s viszonya már a másodikban képviselve van? Vájjon nem lehetne e szerint még egy harmadik, negyedik kamarát is felállítani?

Mondjátok: a közönség nincs a közügyek tárgyalásától kizárva, mert szabad vizsgálat uralkodik a nép lelkében sajtószabadság által. Ámde épen az a baj, hogy csak sajtószabadság által; épen az fáj, hogy elszeditek a nép politikai szabadságát, akaratát és hatalmát, s olly helyzetbe teszitek őt, miszerint sajtó s petiliók utján kunyorálni kényszerüljön uraitól azt, mi lulajdonkép őt illeti. A sajtót aránylag kevés ember használhatja ugyan véleményének nyilvánítására, és mégis épen mivel mindenki előtt nyitva áll, az a legbecsesb tényezője az itteni szabadságnak.

Tapasztalásból tudják a nemzetek, hogy őket a képviselők lehető visszaélései ellen sem a kormány ellenörködése, sem a két kamarai rendszer, sem a kérelmezés! jog, sem a szabad sajtó eléggé nem biztosíthatja: az-

ért is még egy védfalat emelnek törvényhozóik kénye ellen. Különbséget tesznek alkotmányozó s törvényhozó hatalom közt: amazzal chartát íratnak, melly emennek munkálkodása körét s módját megszabja, s ezután nem egy gondolkodó, ki a választmányt csakugyan nem bírja a nemzettel azonosítani, úgy okoskodik, miszerint a képviselők közvetlenül a társadalom összeségétől hatalmaztatván fel, mit kiszabott körükben végeznek, annyi, mint ha az összeség maga végezné. E szerint bizvást kérdezhetjük: ha az összeségnél maradt s örökre megtartandó alkotmányozó hatalommal chartát íratok, miért nem Íratjátok hát vele a törvényeket is? Tán, hogy ezek kisebb érdekük, vagy az összeséget nem akarjátok minduntalan fárasztani, s jobb szeretitek, ha nyugodni vonul, s szabadságának ügyét másokra bízva? Vannak dolgok, mellyek semmi helyettesítést nem tűrnek. A gondviselés úgy akará, hogy valamint minden élő lénynek teste fentartása végett önmagának kelljen ennie és innia: úgy minden embernek, ki szabad kíván lenni, önmagának kelljen szabadságát önnön veritékével táplálnia.

De nem is áll az, hogy az alkotmányozó hatalmat az összeség gyakorolja. Az angol parlament nemcsak törvényhozó, hanem mindig egyszersmind alkotmányozó testület is. Az amerikai szövetség felhatalmazta a bírót, miszerint ne engedelmeskedjék olyan törvénynek, mellyet az írott alkotmányba ütközőnek vél; de mégis gondoskodók azon módról, melly szerint ezen alkotmány az időszerinti szükséghez képest módosíthatatik. A francia legközelebb bukott alkotmány ellenben nem rendelkezett a charta változtatásának módjáról, ezt hát csak forradalom változtathatta meg. És nagy jelentőségű tanulság ragyog azon tényben, miszerint épen azon alkotmány változik legnehezebben s legcsendesebben, mellyben a törvényhozás mindig egyszersmind alkotmányozó gyűlés is. Spanyolországban és másutt eleget láttuk, hogy a képviselők a chartával tetszésük szerint bánnak. De hogy is ne bánnának, midőn ők bírják az összeséségnek minden hatalmát? Igaza van Fáy Andrásnak,

hogy „erőnek és hatalomnak, még jó akarat mellett is, gyakran tözsomszédja az önkény.“

„Nem kellene most a¹ nemességet megsérteni, később majd maga is átlátandja, hogy kényelmesebb dolog magát képviseltetni, mint személyesen megjelenni, s munkáját, házat elhagyni.“ Volt, ki így okoskodott az utolsó pozsonyi országgyűlésen. És valóban lehetnek emberek, kiknek kényelmes a képviseltetés, azonban mi nem a kényelmet, hanem aszabadságot áhítjuk, keressük, és jól tudjuk, hogy ahhoz csak munkával közelíthetünk és azt csak munkával élvezhetjük. Kinek kényelem a főczélja, az már szívében rabszolga. Nevezetes tünemény, hogy korunk szel-leme kényelem és házi munka kedviért megkímélni törek-szik a népet a szabadság élvezetétől, de a nemzetőrség! fáradalmaktól nem!

Igaz, hogy nálunk eddig csak a nemesség bírt politi-kai jogokkal, de mégis olly alkotmányunk volt, miszerint ha a kormány valamit keresztül akart vinni: 300,000 ember-hez, az 52 vármegyéhez kellett szólnia. És ennyi népet tévedésbe hozni nagy feladat. Most sokan örömteljes kebel-lel néznek az idei nemzeti gyűlés elébe. Tagadni nem lehet, nagy és nélkülözhetlen nyereségünk az, hogy az egyenlőség ígéje köztünk testté lett. De ebből nem kö-vetkezik, hogy a nemzettől elválandó 377 követ összejöve-tele nemzeti gyűlés lesz. 377-nél 300,000 is több volt. Nemzeti vagy országgyűléssel csak úgy bírhatandunk, ha azt tényleg anemzetből, az országból alkotjuk meg. Fran-cziás képviselet mellett lehetnek kamaráink, de országgyű-lésünk nem.

Fölötte szövevényes és mesterséges rendszer a kép-viseleti rendszer. Nem csuda, hogy angol találmány. Ki-merítő bírálata vaskos kötetekre nőne. Itt azonban legyen ennyi annak kimutatásául elég, hogy részünkről azt nem tarthatjuk azon rendszernek, melly a¹ szabadság és rend igényeit kellőleg kielégíthetné. Szabadjon azonban még né-hány példát felhoznunk, miszerint meggyőződésünk korán-sem kizárólag magunké.

f) Néhány nyilatkozat a képviselet ellen.

„Az alsóház kétségkívül a korona iránti kötelességet minden egyéb lekötöttség fölöttinek tekinti. Ő nekünk egyedül történetes léteit köszöni, és halálját igazságosan vitte állal szülőiről jótevőire; azoktól, kik neki életet adtak, a ministerekre, kiknek jóakaratóból politikai élete kéjelmeit s gyönyöreit nyeri; kik csecsemő korára a leggyöngédebb gondot fordíták, és szükségsein segítenek a nélkül, hogy érzékenységét megsértenék.⁴ Mint tetszik ezen kép, mellyet egy angolnak volt alkalma adni hona alsóházáról, és a melly nem képzelt lehetőségen, hanem valóságon alapszik? És mi nevezetes, hogy egy illy parlament ellen, melly a nemzet ügyét eladta, nincs az angol alkotmányban más segédszer, mint folyamodni esedezve épen azon hatalomhoz, melly ezen törvényesítő eszközt magának megvette, hogy azt rombolná széjjel, s hina össze függetlenebb alsóházat. —,Az angol nemzet kijelenti, hogy durván megbántalolt képviselői állal, és sürgeti felségedet, hogy gyakorolja törvényes előjogát s adjon neki alkalmat azon megbízását visszavonhatni, mellyet gyalázatosán bitorolva lenni tapasztal.⁴ Illy könyörgéshez eddig a magyar nem szokott s arra nem szorult, mert saját közeiben volt a követutás és visszahívás.⁴⁴ így ír Keresztúry József.

„És mi polgárok csak amúgy kény és kegyre adjuk e által drága jogainkat három hosszú évre képviselőinknek? Azt hiszem, nem adandjuk át a visszahívhatóság biztosítéka nélkül.⁴⁴ Illy követésre méltó felhívást intéz hozzánk Ujházy László.

Hogy lesz az, ha utasítás nélkül mindenható követek fogják alkotni a képviselő táblát? „Ez gyönyörködni fog saját mindenhatóságában, s mint mindenütt, úgy itt is, először aránytalan szökéseket tesz a demokratia áradásai felé, később engedelmes szolgája lesz a kormánynak.“ „És ha nincs utasítás, hajlandó lesz az ember a törvényt nem saját akarata kifejezésének tekinteni. Nem lesz hozzá azon tisztelettel, azon önkéntes ragaszkodással, mellyel viseltetett ahhoz, melly saját kívánságát mondotta ki. Ezután

a „sine me de me“ elvet tekinti mindegyikben.“ Ezt jósolja utasítás nélküli jövendőnkőről Lósy Imre.

„Én a képviseleti kormányt mindig egy bizonyos társadalmakban s korszakokban elkerülhetlen egyezségnek tekintém; hanem, miként minden egyezség, ez sem old meg minden kérdést; elhalasztja a nehézségeket; — fegyvernyugvás ez a demokratia és monarchia közt, két igen alávaló zsarnok, a félelem és érdek, auspiciuma alatt... Végül, a beszéd aristokraliája ez, melly a születési helyébe állítatott, mert ez az ügyvédek kormánya.“ Ezt mondá Custine az orosz czárhoz, s érzékeny kézszerítást kapott érte.

Tagadni nem lehet, ezen fegyvernyugvás alatt az emberi haladásnak sok intézete szépen megfér s virágzásnak indulhat. Nem egy országban a képviselet tiszta gépezete csak olly csontvázként tűnik fel, mellyre a nemzetnek életadó intézetei izmok, idegek s létegekként raggatvák. Az egyenlőség, aztán a sajtó, jury, békebirák, község-rendszer mind megannyi dicső tényezői a rendszeres szabadságnak, mellyek aképviselet épülete körül szépen megférnek. Sőt Albion s most már más országok is bizonyítják, hogy *e* mellett még korlátlan népgyűlések sem lehetetlenek s szép sikerrel tartathatnak. Hanem ez üti fel aztán i-re a¹ pontot, ha észreveszszük, miként ezen státusférfiak azon ürügy alatt, hogy az összeség személyesen nem tanácskozhatnak, elszedik tőle s a képviselők tulajdonává teszik az ő politikai jogait, és aztán veszélyesen sértve látván így a szabadság szentségét, megengedik a népgyűléseket s pedig hártalanul.

Szabadjon hát azokat, kik azzal állnak elő, hogy a képviselet nem elmélet többé, mert azon nemzetek, mellyek az emberi nem haladása élén állanak, a képviseleti rendszer formái közt fejlődnek, — szabadjon őket kérnünk, hogy a képviselet formájától válaszzák el a szorosán hozzá nem tartozó s másutt is ellehető intézeteket; gondolják meg, nem haladhatnának e ezen nemzetek más formák közt szintűgy vagy tán még sikeresben, és viszont fognának c más nemzetek a képviselet azon formái közt szintűgy ha-

ladhatni, Mexikó, Délamerika, Spanyolhon, Parlugallia példái után ítélve, s nem feledve, hogy még Franciaország sem élte be magát a képviseleti kormányba, és Bentham szomorítónak mondja, hogy a¹ mi különösen jó van Angliában, az a törvények folytonos megsértése útján létesül; végre vegyék figyelembe, hogy itt nem a jólét, hanem a szabadság eszközeit tárgyaljuk.

Amerikában a nép többsége minden, s kivüle semmi sincsen; és mégis Tocqueville (IV. köt. 6 fejj.) arról győz meg minket, hogy az itteni társas állapot is könnyű módokat nyújthat a despotismus megalapítására. „Ha képzelnem akarom, úgymond, minő új vonásokban jelenhetnék meg a despotismus a világon: látom sokaságát számtalan hasonló s egyenlő embereknek, kik minduntalan önszemélyciket veszik célul.“ „Ezek fölött egy roppant gyámnokí hatalom emelkedik föl, melly egyedül maga akar biztosítást adni élvezeteiknek s örködni sorsuk fölött. E hatalom korlátlan, szörszálhasogató, szabályos, előrelátó és szelíd. Hasonlilna az atyai hatalomhoz, ha neki is, mint ennek, ezéjja volna az embereket férfikorra készíteni; de őket épen ellenkezőleg, változhallanul a gyermek korban akarja megtartani; szereti ha a polgárok vigadnak, csak hogy vigadásnál egyébről ne gondolkodjanak. Szeret dolgozni jólétükön; de annak egyedüli ügyviselője s bírája akar lenni; gondoskodik bátorságukról, előrelátja s biztosítja szükségüket, könnyíti gyönyörúségeiket, vezeti főbb ügyeiket, igazgatja iparjokat, szabályozza előhaladásaikat, felosztja örökségeiket; csak az esik neki nehezen, miért nem mentheti már fel őket egészen a gondolkozás fáradságától s élet terhétől is? Ekkép a szabad akarattal élést naponként haszontalanabbás ritkábbá teszi; az akarat működését keskeny körbe szorítja s megfoszt lassanként minden polgárt még önmagának használatától is.“ „A korunkbeliek folyvást két ellenséges szenvedély állal izgattatnak; érzik a kormányoztalás szükségéi s a szabadon maradás vágyát is. Nem fojthatván el sem egyikét sem másikat ez ellenkező ösztönöknek, egyszerre ki akarják elégíteni mind a kettőt.

Magoknak egyetlen gyámnoki, mindenható, de a polgárok által választott hatalmat gondolnak ki. A központositást összekötik a népfelsséggel.... Gyámság alatti állapotokra nézve meg vannak vigasztalódva, gondolván, hogy gyámnokaikat önmagok választották. Mindenki eltúri a megköztötetést, mert látja, hogy nem egyes ember, hanem maga a nép az, ki a láncz végét tartja. E rendszer mellett kilépnek a polgárok egy pillanatig a függésből, hogy magoknak urat választszanak s aztán ismét visszatérnek oda. Korunkban sok ember van, kik az igazgatási despotismus és népfölség közt kötött efféle alkun könnyen megnyugosznak, s azt vélik, eléggé biztosították a személyes szabadságot, ha azt a nemzeti hatalomnak adták által. Ez nekem nem elegendő. Elöttem az úrnak minősége sokkal kevesebbet nyom, mintsem a hódolás.“ — „Ez úton fentarlatik a személyes befolyás a legfontosabb ügyekben; de azért szintűgy elnyomalik az apróbbakban és magánosokban. Elfelejtjük, hogy főkép a részletességekben ártalmas az embereket járom alá vetni. Részemről majd hajlandó volnék azt hinni, hogy a szabadság nem olly szükséges nagy dolgokban, mint kicsinyekben, ha gondolhatnám, hogy lehet egyiket biztosítani a másik bírása nélkül.“ „Hiúban bízzatok ezen polgárookra, kiket a központi hatalomtól olly függökké teltelek, e¹ hatalom képviselőinek koronkénti választását; szabad akaratumnak ez olly fontos, de olly rövid és olly ritka használata nem fogja őket abban gátolni, hogy gondolkozás-, érzés- s cselekvésbeli tehetségüket lassanként önmagoktól el ne veszesszék, és így lépcsönként az emberiség egyenzclén alól ne essenek.“ „S valóban nehéz is képzelni, mint tudhassák olly emberek, kik önigazgatásuk szokásáról egészen lemondtak, jól megválasztani azokat, kiktől kormányoztatniok kell; s azt velünk soha senki elhitetni nem fogja, hogy valami szabadelmű lelkes és bölcs kormány jöhessen elő valaha egy szolga nép szavazataiból.“

Schlegel Fridrik a képviseleti rendszerre azon gáncsot vetette, hogy az a kereszténység tiszta elvével ellenkezik; Chateaubriand ellenben, „Genie du christianisme“

című munkájában ezen rendszert a kereszténység legnemesb gyümölcsének nevezi. Ha a képviselő az embereket önzők, érzéketlenek, s egymáshoz hidegekké teszi: úgy ez a felebaráti szeretetnek országa nem lehet, és ha a lelki önállóság kifejtése a kereszténység elve: a képviselő tekintetben nem nagy segédére van.

Mindazáltal örvendjük rajta, hogy a hűbér-rendszerből Hlyen alkotmány fejlődhetett is ki. Végtelenül előbbvaló ez annál, melly miután minden hatalmat központosított volna, azt egy feleletmentes ember kezeibe rakná le. Nagy lépés ez a szabadság ígéretföldre felé, de koránsem az ígéretföld maga. És azt se higyük, hogy ezen alkotmány mindenütt minden viszonyok közt aszabadság és jólét egyenlő gyümölcseit termi.

Miután e rendszer a rokonszenvek csudálatos összeforradásán, vak bizalmon s kódoláson alapszik: haladásunk egyik vezérértől, gróf Széchenyi Istvántól, azon tanak felállítójától, miszerint mindent, még a jó szándékot is, becsületes értelemben gyanusítani lehet és kell, ezen rendszerre nézve következetesen másféle nyilatkozatot nem várhatánk, mint ezt, mellyet a Tiszavölgy rendezését illető Eszmetöredékekben (64. 1.) tett: „Nincs senki e hazában, ki idegenebb volna a pesthirlapi centralisatiói eszmétől, ha jól fogtam fel azt, mint én. — A vármegyékben látom én tég mindig nemzeti és alkotmányos állásunk legfőbb kezességét. Semmisítsük azokat csak meg, — és megengedem lesz rend mindenütt, quantum satis, és lesz tömérdek más népvegyülettel emancipált zsidó is annyi és olly fehér mint hó, de hogy efféle idéetlen metamorphosis után a magyarnak csak hült helyét, az alkotmánynak pedig legfelebb csak hüvelyét fognék találni, arról tökéletesen meg vagyok győződve.¹¹ Ezen meggyőződéshez következetesen, 1848 apr. 3-án, azon hiedelmét adta elő, miszerint „ha a municipiumokat elvesztjük, elvesztjük azon főgarantiát, mellyre zivataros időben támaszkodni lehet. Ismeri amegyeyi rendszer hiányait, de azt véli, hogy azt a“ felelős ministeriummal combinálni nem lesz quadrature circuli.“

A törvényhozás természetes rendszere.

A szabadságnak legjobb alkotmánya az, melyben igazán a közakarat uralkodik. Hogy állandón igazán ez uralkodjék, e végből az állodalmi hatalom egyik részét az állodalom fejére ruházandónak, másikat az összeségnél megtartandónak mondtuk. E helyütt az összeségnél megtartott hatalom főrészenek, a törvényhozásnak, a dolgok természete által kijelölt rendszerét kell ábrázolnunk.

a) A törvényhozási jog alapeszméje.

Mint hogy a közakarat a társadalmi szerződés által körülírt téren és kijelölt irányban tetemesbnek nyilvánuló akarata az egyesülteknek; következik, hogy kitől az egyesülséből folyó jogok egészét nem kívánjuk megtagadni, annak mindenek fölött mindnyájokkal egyenlő jogot kell tulajdonítnunk a közakarat nyilvánításához járulásra. És mivel az így feljogosított egyesültek akarata csakúgy fog mindig lehető legvalóbban a szövetkezésileg kijelölt irányban tetemesbnek nyilvánulni, ha azt mindig az időszerint közlők létező értelmiség kölcsönös felvilágosítás útján nyilvánílandja: következik, hogy kineknek egyenlő joga a közakarat nyilvánításához járulásra csak nyilatkozó értelmessége által válhalik érvényessé, s érvényesítésére abszolút fiatalom senkinek sem adathatik. E szerint a¹ közakaratot két elem tényezi: a közösség és az értelmiség eszméje.

A közösség eszméje által minden jogtárs egyaránt részesévé válik a főhatalomnak; szabad lesz, s mégis a törvényeknek alávetve, mert a¹ törvények az ő akaratából szintúgy mint bárkiéből keletkezhetnek, és senki sem kormányoztatik a nélkül, hogy szabad akaratának használatával élhetne. Kinek cselekvényei számára más szab törvényeket; az annyiban nem szabad, mennyiben cselekvényeit akarata ellen másnak törvényhozása szabályozza: hanem e közösség eszméjénél fogva mindenkinek cselekvényeit min-

Jenkinnek törvényhozása egyiránt szabályozhatván, mindenki egyaránt szabad.

Az értelmiség eszméje által a raindnyájok akarata értelmes közakarattá, azaz ollyanná válik, melly az eszményi közakaratot mindenkor lehető legjobb közelíti vagy üti meg, mellyben tehát minden józan s elfogulatlan okvetlenül megnyugszik, mihelyt iránta mindenki által felvilágosíthatván, kellőkép felvilágosíttatik. Következéskép habár külsőleg úgy látszik, mintha a mindnyájukat egyenlőn illető jog a közakarot nyilvánításához járulásra az értelmiség kelléke által szőkébb körre, az értelmesekére, szoríttatnék: holott tetteleg a közösség eszméje nemcsak hogy nem csonkittatik, sőtinkább az egyesek összes akarata tulajdonkép csak ez által válik való és igaz közakarattá. Értelem a szabadság és rend kútforrása. Értelmes szabad lények társadalmát csak tiszta értelem szabályozhatja s vezérelheti czélszerűleg. Csak az értelem nyilvánvaló világa tisztíthatja s olvaszthatja a magán akarotokat közakarattá.

A képviselet valólag egyikét sem bírja a közakarot ezen két elemének. Képviseleti rendszernél színleg némi befolyás engedtetik választás által a törvényhozásra; tényleg azonban ezen befolyás ha nem semmis, úgy bizonyosan olyan, melly merőben ellenkezik a mindenkinek egyenlő jogával a közakarot nyilvánításához járulásra, mert itt a választóknak semmi avatkozás nem engedtetik a törvényhozói tanácskozásokba, míg ezek a“ képviselőket kizárólag s függetlenül illetik. És a törvényhozási részvéljog itt nem nyilatkozó értehnesség, hanem kinekkinek tulajdonított absolut hatalom által válik érvényessé: itt minden szavazat egyenlő súlyú, a legképtelenebbé olyan mint a legképesbé; itt a választók pusztán személyekre vonatkozó akaraik kijelentésére utasítvák, és a képviselők tanácskoznak ugyan, de a fenforgó tárgyakat nem tanácskozásuk állal, hanem számuk absolut hatalmával döntik el, úgy hogy itt minden a szavazók pusztá számától függ; mi állal közakarot gyanánt könnyen s természetesen a magán akaraatok bizonyos összege lépttetik fel. Itt a képviselő, mi-

helyt a kamarába lép, megszűnvn választóival viszonyban lenni, az egész nemzet képviselőjévé válik: s ennél fogva a képviselet a törvényhozást egészen elválasztván a nemzettől, érzékenyen méltányolja a képviselő meggyőződését, de fitymálja sőt egészen megveti a¹ képviseltekét; mindent átölelő értelmet s belátást tesz fel amarról, míg ezeket minden tárgy, még önérekeik iránt is legnagyobb setétségben tapogatózni véli; amannak jogot enged felvilágosításra s véleményének kifejtésére, ezekre köteleességet szab, miszerint ériék be azzal, ha felvilágosíltatnak, s nézeteik újakkal cseréltetnek fel. Burke ezen szavai, mellyeket egykor bristoli választóihoz mondott: „Én érdekeiteket védelmeztem nézeteiket ellen;” tökélyesen felderítik a képviselő s képviseltek közti viszonyt s különbséget. És midőn a nemzet millióit egy kis választmánynak így feláldoztátok: hiában hivatkoztok a sajtóra, azt is jobbadán a képviselőktől s barátaiktól látjuk elfoglalva lenni; mert ha a néptől a jogot és hatalmat elszedétek, megfosztottátok azt a közügyek iránti való részvételtől is; és ha véltétek, hogy a nép személyesen nem tanácskozhatok, annál inkább hinnötök kell, hogy az nem literátorkodhatik.

Minthogy e szerint a képviseletben nem találjuk fel valólag a közakarat tényező elemeit, és mégis hinnünk kell, hogy az emberi nem szabadnak s társas állapotra teremtett: világos, miszerint abból, hogy a nép százezrei együtt nem tanácskozhatnak, koránsem az következik, hogy jogaikat s hatalmukat egy választmányra ruházzák, melly aztán helyettük gondolkodjék, tanácskozzék és akarjon. Nem, nem; az akaratot átruházni nem lehet, a természet és logika itt mást parancsol.

b) A népi törvényhozás valósításának módja.

A képviseleti rendszer egyik lelkes bajnoka Rolteck ezt írja: „Ha egyetlenegy népgyűlés többsége választaná a hongyűlést, ezt rendszerint ezen többség szószólói fognák képezni, következésképp annak véleményeit egyértelműleg mondogatnák ki, s e szerint a néphangulatnak

általmácsai leendőének. Mert habár a többség természetes létege a közakaratnak, mégis nagy különbség van egy párányi többség által hozott, s ennél fogva még ingadozó vagy kétséges, és egy egyhangúlag kijelentett, s ezért bizonyos, kétségkívüli, erélyes határozat közt. Sőt mihelyt különbözőféle érdekek forognak fen, a többség szavazása a szavazók elfogultsága miatt könnyen hűtlenség veszélyének tétetik ki. Tehát a részletekbe bocsátkozás egyetlen jogmenedéke marad a szorongatott kisebbségnek; sőt kell hogy ez igényeinek hangos felemlegctése által az elnyomást elháríthassa. Mind a kettőtől meg van az olly hongyülésben fosztva, melly nem egyszersmind általa választott tagokat is számít. Az ország közönségében igényeinek kifejtése által alkalmasint ő maga diadalmaskodnék, vagy legalább egyezséget eszközzene ki: a mi (bádeni) hongyülésünkön követelése meg sem hallgattalik; a kormány maga megcsalatik a követek álegyértelműsége állal. És így megeshetik, hogy egy faclio, özöző követelését nemzeti közkívánat gyanánt adja elő, s némelly lisztátlan magán akaratok *összege* az egyedül a való közakaratét illető uralkodást bitorolja.*⁴ Ehhez képeest Rotteck annyi választókerületet mond szükségesnek, a hány természetesen elkülönzött jogi érdek s irányzat a népben van, miszerint mindegyikőjüknek a hongyülésen is legyenek szószólói, s a hongyülés ne csupán a népben túlnyomó, hanem minden csekélyebb irányzatot s ezen irányzatok viszonyait is híven képviselje.

Hogy minden természetesen elkülönzött jogi érdek s irányzat szószólókkal aránylag láttassák el, azt a népválasztásoktól csak német szobaludós várhatja ugyan; mindazáltal mégis világos, hogy még az öszpontosító képvisellet is kerületekre osztja a nép százezreit, s az idézett sorok mutatják, hogy az eddig természetes úton van; hanem megszűnik azonnal rajta lenni, mert e felosztást egyedül a pillanatnyi választás végett teszi. De mit ér kerületenként választatnia a képviselőket, ha ezek a kamara küszöbére lépven, megszűnnek választóikkal viszonyban lenni s az

egész nemzet egyetemes képviselőivé válnak? Pusztá megválasztatásuk nem fogja őket abban gátolni, hogy olly egyetelen testületté olvadjanak, mellynek határozatai, a benne rendszerint hosszabb időre megalakult többség kifolyásai, a kisebbség teljes elnyomása mellett. Nagyon jól van az mondva, hogy az ország közönségében alkalmasint azon érdek vívná ki magának a többséget, inelly a képviselők-nél kisebbségben marad.

De ha már kerületekre van a nép osztva: miért nem engeditek jogait kerületenként gyakorolnia? Hol van az megírva, hogy az egész nemzetnek együtt egy helyen kelljen tanácskoznia, és mi haszna van abbó>, ha együtt tanácskozik? Avvagy nem elég világosan mulatja e atapasztalat, hogy egy testület gyakran majd olly könnyen elcsábíthatalik, szenvedelmektől elragadtathatik és tévedhet, mint egyes ember? És várhatni e mindenre, főleg pedig csekélyebbeknek látszó tárgyakra nézve, sikert olly férfiaktól biztosan, kik tíz, húsz, ötven sőt száz mérföldnyi távolságban vannak azon helytől, mellyről tanácskoznak?

Ha a nép egy tömegben akaratát nem nyilatkoztathatja, és mégis kívánjuk, hogy akaratának használatával éljen: isten és ember előtt nincs más mód, mint felosztani azt akkora társaságokra, mekkorákban akaratát közös felvilágosítás útján mindenkor kinyilatkoztathassa. Ez az egyetelen mód, mellynagy országokban mindenkit lehető legvalóbb szabadságban részesít. Mi erre a következő rendszert hiszszük jónak s egyedül természetesnek.

a) Az ország oszlassék fel a terület és lakhatóság aránya szerint tehetségig egyenlő kerületekre. Minden kerület közepe táján jeleltessék ki egy székhely, a gyűlések helye.

b) Határoztassanak meg azon polgárok, kik a társadalmi szerződésből folyó jogok egészének birtokában marandók. Ezen honpolgárok meghatározásának szüksége a népesség szaporodtával mindinkább érezteti magát. Eszközölhetni pedig ezt korunk szelleméhez képest főleg census által, melly a rend és függetlenség biztosítékát foglalja ma-

gában. Azonban óvakodnunk kell a birtok-aristokrátiától és azon doctrináktól, mellyek az alkotmányok valódi támaszát a pénztőzsérek hűbériségében hirdetik lappaitgani. Hogy valaki a szabott mennyiségű birtokkal vagy jövedelemmel bír, abból koránsem következik, hogy ő okvetlenül megüti a honszeretet, értelmiség s függetlenség szükséges mértékét. Vajmi gyakran tapasztaljuk, hogy a kincsszomj s hivatalvágy hógörgetegként növekszik a birtokkal. Ennél fogva igen okszerű sőt szükséges, hogy a censuson kívül még némelly szellemi qualificatiók is részesítsenek az összes politikai jogokban. így a¹ lelkészek, tanítók a községek előljárói okvetlenül felruházandók ezen jogok összességével. Egyébiránt ezen politikai qualificatiókat mindig a politikai eszély fogja a nép szükségéhez képest magasbra emelni vagy csökkenteni, kétséget nem szenvedvén, hogy általok ezen jogokat fölötte csekély számra is szoríthatni, miként Franciaország példája mulatta, hol a census 36 millió közt 250 ezerre szorilá a választási jogot. A¹ törvényes qualificatio által kerületi vagy megyei közönség tagjává válhatik s iralhatik be minden polgár.

c) A megyei közönség összeírt tagjai közül csak annak szavazata számítlássék, ki annak, hogy a fenforgó tárgyhoz kellőképen ért, csalhatlan tantíjeiei adta az által, hogy véleményét a gyűlés színe előtt okokkal támogatva előadni bírta*). Ez által, miután a szónokszék minden teljes jogú polgár előtt nyitva állna, mindegyik nyilván érvényesíthetné értelmes akaratát, felvilágosíthatná, megnyugtatóná vagy szinte nyilvánulásra zaklatná fel a többiekét, s e szerint szabadon emelkedvén ki a polgárok közt létező értelmiség, még pedig nem valami szobatudósi, hanem az életből merített gyakorlati képesség, ez a magán akaratokat a

*) Olly kellék, metlynek fontossága minden gondolkodó előtt önként, felöltik; mindazáltal tudunkra első pendítő meg Kossuth a Pesti Hírlap 1843 évi 268. sz.-ban, javasolván, hogy a *köztanácskozásokban* csak az vegyen részt, ki a műveltségnek bizonyos öntudatát érzi keblében, mihez képest a határozatot soha és semmi esetben se legyen szabad tömegek zajongó felkiáltása után, hanem csak a szónoklatok *többsége* szerint kimondani.

többség valódi közakaratóvá olvasztaná, s intézné a közügyeket. Hogy tehát a megyei tanácskozásban valakinek szavazata számíttassák, arra nézve úgyszólván két fokú qualificatióval kell bírnia: az első fokú által lesz a megyei közönség tagjává, a második fokú pedig felhatalmazza őt arra, hogy az első által nyújtott tanácskozási jogát gyakorolja. Ezen második qualificatio az, melly a szabadságot a renddel bensőleg egyesíti, s a magán akaratok összegét, melly az emberek száma által határozlatik, mindenkor lehető legjobb tiszta közakaratra emeli. A szabadság itt igazán lélekként tűnik fel, mellynek korlátái nincsenek kézzel foghatólag meghatározva. Alakja közepében duzzadt és fényes, szélein pedig észrevehetlenül a nap sugáiraiként enyészik el.

Nem ártana bővebben tárgyalni az imént kifejtett elveket; hanem rövidegre kell törekednünk. Érintünk hát csak némellyeket.

Nem helységenként a nép által válaszlandóknak, hanem a megye lakosai közül qualificatiók által kiemelőknak véljük a megyei közönség tagjait, nehogy a legelső néposztály a neki inkább ártalmas mint üdvös választási jog által felzaklattassék nyugalomból s elvonassék munkájától, és a magaszlosb hazafiság s értelmiség a nép kedélyének játékává tétessék. Választási jognak természetes kísérője a¹ vesztegetés, ezen rákfenéje a néperkölcsöknek; és a választási jog még akkor is, midőn a nép aljas eszközül használtatik általa, szédítő glóriát s hatalmat éreztet vele. Képviselőben vajmi gyakran lesujtatik a sokaságon felülemelkedni vágyó lélek, és a többség s megválasztottak iránt ellenszenv s visszavonás gerjesztetik a kisebbség s bukottakban: a természetes rendszer magára hagy mindenkit, ösztönszerű egymáshoz ragaszkodást táplál a keblekben, s hő tiszteletei gyulaszt a szabadon felülemelkedő lelkek iránt. Minden ember tisztán érzi, hogy mi ő, s a mivel bír, azt sem a felsőbbség sem polgártársai kegyelmének, hanem mind közvetlenül édes hazájának és saját szorgalmának köszöni, innen a hazaszeretet kiolthatlan tiszta lánggal ég buzgó kebelén, s nem engedi a szív

indulatait elfogulni s az észen felülkerekedni. És a népnek a¹ megyei közönségen kívül eső tagjai politikai jogokat találhatnak a községrendszerben a községi ügyekre nézve; különben pedig mindig beérhetik annak lehetőségével, hogy magokat vagy fiaikat szorgalmuk által a megyei közönségbe fölemeljék, valamint a képviseletben is sokaknak be kell a¹ választók közé vergődés lehetőségével érnök, sőt rendszerünkben a legutolsó ember vagy osztály is természetesen bírván, vagy magán utón könnyen találhatván ügyvivőt, elmondhatjuk, hogy a mi a kerületi tanácskozásokban természetesen nincs képviselve, arra nézve a képviselet magán útra vagy socialis térre van utasítva, hova az tanácskozás tekintetében természetesen tartozik.

Athenaeben, ki csak szavazattal bírt, köteles volt a népgyűlésekbe elmenni, mert Solon bűnnek tekinté a közügyek iránti hanyagságot; Spartában pedig a polgároknak a népgyűlésekben felvett tárgyak fölött beszélni nem, csak felkiáltás általszavazniok volt megengedve. Részünkről egyiket sem látjuk jónak sem szükségesnek. A pusztá szavazás közakarát helyett rendszerint csak a magán akaratokat gyűjti össze. Kantként mindenben megnyugszunk, mire el lehet mondani: volenti non fit injuria. Ne kényszerítsünk egyenes erővel arra senkit, hogy jogaival éljen. Ám lássa mindenki, mi következik magaviseletéből. A mint ki vet, úgy arasson is. Ha jó hazafi látja, hogy a közügyek nélküle is jól intézteinek, miért ne maradhatna honn, s idejét ne fordíthatná másutt haszonra? Ha pedig a gyűlésben van, s meggyőződése szerint látja a többséget keletkezni, vájjon miért kellene szólania? Ámde ha látja, hogy a közügyek terén befolyására szükség van: mindeneknél előbb való köteletségének ismerendi, tehetségeit ott hasznosítani. A rász hazafi ellenben jobb ha honn marad; és ha mégis eljő, s fölemeli fejét, ejtse őt kisebbségbe az erényesebb rész; ha pedig atöbbség rász, szenvedjens bűnhődjék az egész, miért enged keblében rász többséget keletkezni. A dolgok természete követeli ezt.—

Korunkban minden ollynagy egyenlővé válással fényé-

get, hogy az egyes személyek alakjai ide s tova eltűnnek a közös ábrázatban. Minden emberi alak, legyen bár üres vagy telisded teli, ha csak hozzá van a kívánt census kötve, a közügyek mérlegében egyenlő súlyt kényszerítetik nyomni; a nemzetben található politikai kincs a benne mindig több politikai salakkal kevertetik össze, azaz a gyöngy vízbe fúlasztatik. Könnyen lehet tehát, hogy a természetesnek neveztük rendszerben némelyek aristokrátiát fognak gyanítani, s elveikkel nem tudandják megegyeztetni, hogy csak a szerencsésb nevelésük vagy nagyobb tapasztaltnak határozzanak a közügyek fölött. A¹ képviseleti rendszerről is elmonta Cusline, hogy az a beszéd aristokrátiája; és Cormenin följegyzé, miként a francia minapi kamarák csak hűbéres kamarák, s a követek birtok-aristokraták valának. Tagadni nem lehet, emberi természetünkben egyaránt eredetileg gyökerezik úgy az anyagi s szellemi erők különbéleségében az aristokrácia, mint a szabadságvágy s jogéretben a demokrácia szeretete. Tehát nem elfojtani, hanem kiegyenlíteni kell ezen két ellenkező ösztönt. Kiegyenlíteni pedig s tökéletes egyezményben tartani ezt egyedül észaristokrácia képes; mert ez épen annyiban demokrácia, mennyiben aristokrácia. „Örvendjünk, — mond Szemere Bertalan — hogy a hatalom annyi sok elemmel szövetkezése s mindeniktől megválása után végre az értelemmel, észszel készül párulni. És a hatalom e frigyben örökös leend, mert igazságos.“ És napjainkban is Lamennais az ő alkotmánytervében nem enged semmi jogi előnyt bárki részére is, de az erény és talent természetes felsőbbségét mégis kivétel gyanánt említi. Jól mondja Balogh Pál is: „A szabadság legmagasztosb gyümölcse az értelmiség győzelme?“¹ A dologhoz értőt s nem értőt egyaránt illető választási jogot kétségkívül senki sem fogja többre becsülni annál, miszerint minden egyenesen befolyhat a törvényhozásba, ki befolyani tud. Olly tág s olly természetes jog ez, valamint hogy mindenkinek joga van úszni, s gyakorlatára csak az kívántatik, hogy tudjon s akarjon úszni. És valamint lehetetlen úszni nem tudót jótéteménykép mély vízbe lökni,

szintolly lehetetlen jótéleményképen s czélszerűleg kezébe adni embernek a törvényhozás fonalát, ki jóformán azt sem tudja, mi a tövényhozás.

Szépen írja históriájában Thiers: „Nagygyülekezetek fölemelik a lelket; megszabadítanak minket saját énünktől s az emberiséggel olvasztanak egybe.“ Bentham pedig azt tartja, hogy a „közönség testületé ollyszerü ítélőszéket képez, melly többet ér minden törvényszéknél egyetemben.“ És ennél fogva bizvást állíthatjuk, miszerint csak nagy gyülekezetek szabad és nyilvános tanácskozásai lehetnek a közakarat valódi tolmácsai. Nem a pusztá szavazás, bár titkos legyen is, hanem a nyílt gyűlések színe azon tér, hol a magán akaratok a közakarat oltárára rakatnak. Ki népes gyűlésben szót emel: számtalan tagú s ennél fogva megvesztegethetlen bíráló elébe lép, körülé szemfűl az egész tér, boldog boldogtalan Ítéli, bírálgatja minden szavát, szavainak irányát, tagjainak mozdulatát; hol pedig még tetszését vagy roszalását is kiki nyilváníthatja, ott a szónok felülmulhatlan bíráló előtt áll. Wesselényi Miklós azt javasla egykor, bogy atehetségek megbírálása egy választmányra bizassék, miként ez a székeleyknél még jelenleg is szokásban van. Azonban Hlyen választmány csak azt fogná vizsgálhatni: mit az ember némelly tárgyakról általában s épen a vizsgálatkor tud; ellenben a nyilvános közönség nem csalhatlan ugyan, de örökké éber s többnyire részrehajlallan, argus-szemü bírása annak, hogy mit tud az ember mindig, mikor szól, épen azon tárgyról, mellyről szól; és annak, hogy hova irányulnak ezélzatai, mi szándék, magán vagy közérdek lelkesíti e keblét? Ezen bíró tekintélye teszi azt, hogy itt olt népérdek s jogegyen szeretetét lehelő beszédeket hallunk olly férfiaktól, kik magán életben valóságos kényurak s fenhéjázó arisztokraták. Ezen nagyszerü bíró előtt nem akárki mer fellépni; s ha valaki csupa vakmerőségből lép fel, azt tudatlanságának nyilvánultával a közönség gúnymosolya könnyen leültetheti. Mindazáltal politikai képzettség nélküliek is szólhatnak az őket illető szaki dolgokhoz, úgy hogy itt minden érdek igazán lenne képviselve, sőt

épen tulajdonosai által védenék, nem úgy mint a képviselőben, hol a legtöbb érdek tulajdonosai legfőlebb választók, a képviselők pedig rend- sőt azelőtt törvény szerint nagy urak szoktak lenni.

Ne mondja tehát senki, hogy rendszerünkben a tömeg fogná a közügyeket döntögetni. Látni való, mikipé azokat mindig a legtisztább értelmiség s hazaszeretet intézendőné. Sőt attól sincs mit tartani, hogy néha annyi tanácskozó torlódnék össze, hogy a szónokok sokasága szertelenül nehezítné vagy épen lehetetlenné tenné a tanácskozást. Télessenek csak czélszerű intézkedések a tanácskozásokban! rend fentartására nézve: szabassék büntetés arra, ki nem lévén tagja a közönségnek mégis fellép, halározassék meg idő, mellyen túl, kivevön tán aközönség kérelmére, egy ember se nyújthassa beszédét; és a megvétől függjön, a mint szükségesnek látandja, megengedni vagy eltiltani a hallgatóság tetszésének vagy nemtetszésének kijelentését. Mind a¹ szabadság mind a rendre nézve sokkal czélszerűbb leendne nem erőszakot, hanem csak törvényt lebegtetni anép előtt oly intézkedés állal, miszerint joga sőt kötelessége legyen mindenkinek, az észrevett zavargót bíró előtt bevádolni s a fizetendő bündíj a vádlót illesse. A büntetések pedig inkább szelídek mint kegyetlenek legyenek, mert ezekenél amazok jobban sújtanak, a nagy büntetések ritkán alkalmaztatván. Könnyíteni kell az üldözést s szelidíteni a büntetést, mert eléggé lapasztaltatott, miszerint ha az igazságszolgáltatás biztosabbá s szelidebbé tétetik, erősből sikere és hatása.

Nem akarjuk felejteni, hogy korunk nagyon a formák kora. Jobban szereti s nagyobbra becsüli a rendet, mint a szabadságot; mert jobban szereti a kényelmet mint a¹ munkásságot. Hajdan aRákoson 80 ezer ember is tanácskozott, ma már illyesmit hinni sem bátorkodunk. Mi nem hiszszük eléggé biztosítva lenni a¹ szabadságot, ha annak mozgását ingathatlan korlátok közé szorítva nem látjuk. Mindazáltal ne feledjük, hogy a szabadság szellemi, és az ember erkölcsi lény, túlnyomólag anyagi erővel nem kor-

mányozható. Tért kell engedni a méltányosság és szebb érzelmek uralkodásának is. Nyerészkedő korunkban inkább lehet a közügyek iránti hanyagságtól, mint olly esetektől tartani, hogy a szónokok sokasága miatt a tanácskozás kel-lőkép nem folytattathatnék. Ugyanis a tanácskozás termé-szetében fekszik, hogy nagyobbrészt azok is, kik egyene-sen tanácskozás végett gyűlnek össze, vagy mert a halár-zatot kívánságuk szerint keletkezni hallják, vagy mivel olly többséget látnak, melly ellen hasztalan erőködnének, meg sem szólamlanak. És ha a többség véleményét olly vilá-gosan nem tudhatni, s minden rész saját nézetét törekszik határozattá emelni: ekkor hosszúra nyúlik ugyan a vita, de mégis végéhez közelít, mihelyt atöbbség valamelly részen álla-podni kezd. Állapodik pedig az lassanként az által, hogy akedé-lyek egyezsége hajlandókká lesznek, az ismertebb szónokok rö-viden csak valamelly előbbi szónoklatra hivatkozva adhatják elő szavazataikat, sőt a tanácskozások közben okvetlenül emel-kedő tekintélyek aközönség tiszteletés bizalmát megnyer-vén, vezérekké lesznek kiegészítik a véleményeket. Egyéb-iránt ha némelly tárgy egy napon nem intéztethetnék el, az rendszerint csak olly érdekes lehetne, hogy miatta több napi tanácskozás sem lenne időpazarlás.

Minél tágabb alapja van a tanácskozási jognak, an-nál kevesb kitüntetési erővel bír: következőkép hideg közönyösen hagyja maga iránt a sokaságot. Vérében van az az embernek, hogy megkülönböztetések s ritkaságok után kapkodjon, közönséges dolgoktól pedig elvonuljon. így a képviselők már csak azért is, mivel megválasztattak s a néptől megkülönböztettek, nem mindenkit illető jogokkal ragyogni vágnak, s még a megválasztást is erősebben hajhászszák, mint igyekeznének képviselét nem létében sze-mélyes tanácskozási jogokkal élni. „Midőn az állapotok egyenlők —mond Tocqueville— kiki örömetst magába vo-nul, s felejtí a közönséget.“ És jól monda gr. Andrássy Gyula: „Ha az ajtó nincs bezárva, nem akarok kimenni, de ha azt bezárnák, azonnal kedvem jönne hozzá; ez az emberi természetben fekszik.“

Ne vélje továbbá senki, hogy a műveltség haladtával növekednék a szónokok száma. A mint emelkedik a¹ közönség értelmiségének tekintélye, azonképen erősbbe válik a vele szembeszállás, miként azt középponti megyénk gyűlései eléggé bizonyíták. Hogy pedig a közönség minden tagja magas tudományosságra képződjék ki, az örökké jámbor óhajtás marad; mert a nép felvilágosodását bizonyos mértéken túl vinni teljes lehetetlen. A tanulásra idő s költség kivántatván, azon könnyűség, mellyel a nép munka nélkül élhet, teszi határát értelmi emelkedésének. Hogy a társadalom minden tagja nagyon fölvilágosult legyen, szintolly képtelenség, mint hogy mindenik gazdag legyen.

Semmi kétség, nem a tanácskozók szertelen sokasága, hanem inkább a közügyek iránti közönyösség lehet tárgya aggodalmunknak. És minden esetre csak azt kell óhajtunk, hogy a székhelyektől távolabb lakó közönségi tagok mindig küldjék el, s ha kell, magán utón gyűjtött közös költségen is küldözzék el a gyűlésekre jelesbjeiket.

„Ha az ember maga tűz ki kötelességeid czélt, nem ellenkezik önmagával, mivel maga kényszeríti magát; mi a szabadsággal nagyon jól megegyez. Minél kevésbbé kényszerítettetik valaki természetileg, s ellenben minél inkább erkölcsileg (a kötelesség csupa képzelete állal), annál szabadabb ő;“ mond Kant. „Ki az értelemnek engedelmeskedik, az szabad;“ mond ismét Pope. Ezen elven óhajtjuk mi a törvényhozási részvétjog gyakorlatának rendszerét fölépí—telni, miszerint sokan inkább erkölcsileg, érezvén tehetlenségüket vagy azt, hogy befolyásukra szükség nincs, mint erőszak által zárassanak ki a törvényhozásból. És ha áll az, hogy a szabadság önelteköltetés vagy önakarat használata nélkül nem létezhet: úgy kétséget nem szenved, hogy a szabadságot egy nemzetben általánosítani ezen elv gyakorlatba vétele nélkül nem lehet. Ezen elv minden polgár előtt nyitva tartja az utat az első fokú qualificatióra, és ezentúl mindenkit ösztönöz, hogy szavával befolyani igyekezzék a törvényhozásra. Hanem a ki befolyani ak ar, annak bizony igyekezni s fáradnia kell. A képviselőt azt tart-

ja ugyan, hogy a nép gyakorolja a törvényhozó hatalmat, ha képviselőinek megválasztása után magát tüstént a legédesb álomnak engedi is át. Ámde ez csak áltatás, csalás és csalódás. Hogy valakinek politikai szabadsága elillanjon, elég nem őrizni azt. A szabadság lakik a Volga, Ohio és Ganges partjain, iszik a csavargó Tiszából s a szőke Dunából, alszik a pórság kunyhóiban s megpihen a paloták pamlagain; de bárhol legyen is, udvarolni kell neki, mint a legerényesb szűznek, és a ki megnyeré, s akarja, hogy ne forduljon tőle másfelé, kedvibe kénytelen járni, mint¹ legszebb menyecskének.

c) Öszpontosítása a törvényhozásnak.

Nem volna ugyan lehetetlen körlevelek által venni ki a¹ megyék többségét, s eszerint a¹ kormány vagy valamelyik megye által telt indítványt törvény erejére emelni. így azonban csak egész törvényjavaslatok s egyes elvek mellett vagy ellen lehetne nyilatkozni. Hogy a törvényhozás, kivált korunkbeli feladatának kellőkép megfelelhessen: szükség azt időben és térben öszpontosítani. Öszpontosíthatik pedig az olyképen, ha minden megye egy vagy két megbízottat küld a¹ kijelölt időben az országos székhelyre avégett, hogy ott a küldöttek a¹ megyék kijelentéseit a felség hozzájárultával egy osztatlan országos közakarattá egyen-gessék ki.

A megye tehát végrehajtóra szőrül. A törvényhozó népnek szükségesek olly férfiak, kik az ő kijelentett vagy kivehető akaratát törvénybe foglalják. így a törvényhozó hatalom is egy különös végrehajtó hatalmat rejt magában, melly nem a törvények foganatosításának, hanem a¹ törvények létrehozásának eszköze. Itt alapszik a¹ követ azon felelőssége, mellyel küldőinek tartozik.

Tehát koránsem olly végből küldendő akövet, hogy a¹ megyei közönség meggyőződését s tanácskozás által kijelentett tudományát s akaratát saját egyéni meggyőződése, tudománya s akaratának alárendelve, magára rántsa azon hatalmat és jogokat, mellyek a küldöket illetik, s isten és em-

bér előtt a népen kívül soha mást nem is illehetnek. Azon követ, ki illyesmire törekszik, hasonlít kicsinyben az ahsolutismusra vergődő fejedelemhez. Azon követ, ki az utasítások ellen rugdalózik, valamint XIV. Lajos mondá: a stá-tus én vagyok; szintűgy gondolja magában: a megye én vagyok. Tartsuk meg hát jól: a törvényhozó hatalom a népet, a küldöket s nem a küldötteket illeti; a követek csak a végett küldetnek, hogy küldőik törvényhozói akaratát végrehajtsák; valamint egy udvari nagy követ a végett küldetik más udvarhoz, hogy cabinet-e egyezkedési akaratát foganatosítsa.

Csak így, csak ezen utón s értelemben lehet a követ igazán küldői akaratának tolmácsa. Kérdést nem szenved, a küldők tetszése s akaratától függ, követeiket több vagy kevesebb sőt olly teljes bizodalommal is ajándékozni meg, miszerint minden utasítás nélkül az egész ügyet belátásuk s becsületekre bízzák; ezt bizonyosan mindig tehetendik & küldők, mert hiszen: volenti non fit injuria; ámde annyira soha sem terjed ki hatalmuk, hogy a jöendő törvényhozások vagy éppen maradékok akaratát is lenyűgözzék, ez iránti jogaikat elnyomják, s ekként a természet rendét összerombolják. Egyes gyülekezeteknek illy jogtip-rásra czélzó határozatai a jog mezején örökké érvénytelenek maradandnak. Mert jól mondá Royer-Collard: „A mai népakarat visszahúzza a tegnapi-t a nélkül, hogy magát a holnapira nézve lekötelezné.“ A küldők s küldöttek közti viszony meghatározása mindenkor a küldöket illeti, s a küldötteket soha sem illetheti. Az alkotmánynak pedig egyik főföladata, az iránt törvényileg gondoskodni, miszerint ezen viszony megszabása a küldők által mindig kellőkép gyakoroltathassák, s a követek neki hódolni tartozzanak; a hódolni nem akarók vagy nem tudók pedig a küldők által bármikor alkalmasbakkal váltathassanak fel. Az utasítások iránti hűtlenség megtorlását illetőleg kétségkívül Rousseauval kell tartanunk, ki erre nézve ezt mondá: „Soha sem szabad az országgyűlés s a megyei gyűlések közt villongásnak lenni, s a melly törvény teljes országgyűlésben hozatott, az ellen

én ezeknek az óvás jogát sem adnám meg. De követeiket hadd büntessék meg, ha kell, ültessék el fejeiket is, kik önként túladtak megbízatásukon; hanem ők tökéletesen és egészen engedelmeskedni tartoznak, s pedig mindig, kivétel, kifogás nélkül; nekik magoknak kell, mint illik, rász választásukért bűnhődniük, s csak az marad fen szabadságukban, hogy sérelmüket a legközelebbi országgyűlésen, ha jónak látják, előterjeszszék. És ezt olly erőlyesen, olly sürgetéssel tehetik, a mint csak tetszik⁵⁾.”

Innen kitetszik az is, hogy azon kérdés: vájjon részletesek legyenek e az utasítások? egészen a küldőkre tartozik s tetszésüktől függ; törvény által legalább semmikép el nem dönthető; mert ki fogná aztán azt mindenkor meghatározgatni, hogy mi a részletes, mi az általános? Miután főleg részletességekben ártalmas az embereket járom alá vetni: minden esetre az alkotmánynak is annyira kell a részletes utasításokat megengedni, mennyire azokat a dolgok hatalma lehetségesekké teszi. Lehetségesek lesznek ezek évenkénti országgyűlés mellett is nagy részben, csak a megye kellőleg rendeztessék. Sőt azon részben is, mellyben lehetetlen, szemlátomást mindig munkálni fog az utasítási rendszer pusztá fenállása is; mert a követ folyvást érezni fogja, hogy a szavazat, mellyel kijelent, nem őt, hanem küldőit illeti, s őt ezek bármikor visszahíhatják. Mikép rendeztessék hát az utasító gyűlés?

A megye hivatása: a társadalmi jogok egészére képesített nép összeségének joggyakorlatát tetteleg lehetőségessé, biztossá s czélszerűvé tenni. Hogy tehát a jogközösség eszméje lehető legtermészetesben testesüljön meg, s a közügy iránti jog mindenki által legsajátabban, mintegy háziasán gyakoroltathassák: az országot lehetőségig egyenlő s számos megyékre felosztandónak mondtuk. Hazánk történetében a megyék száma mindig változott: azoknak mostani egyenlőtlensége s a népnek lett befogadása az országnak új felosztását szükségessé teszi. De hogy kelletnél több s cse-

*) Considerations sur le gouvernement de Pologne. Ch. 7.

kélyebb megyék ne alkottassanak, azon tényre kell tekintettel lenni, miszerint a köztanácskozások mindig csak népes gyülekezetekben bírhatnak kellő nyomaték és tekinlélyvel, az egyes szavazatok csak népes s tekintélyes közönség előtt tolmácsolják a közakaratot elég biztosan.

Ezen elvek szerint nem egy város lesz, mely maga fog egy megyét képezni. De ha egy város képezi is a megyét: a megyei szerkezetnek a községitől itt is elkülönítve kellend lennie, az illy város különben is több városrésze, mintegy községekre lévén felosztva.

Az utasító gyűléseket olyan rendszerrel kell ellátni, mely tanácskozási szabadságot és rendet egyaránt biztosítson. Erre nézve nagy tényező azon szükség, miszerint ezen gyűléseket mindig a közönség által választott elnök vezérelje, s mellette a kormány nézeteit előterjesztő s rendeletét felvilágosító hivatalnok is legyen. A követet pedig a megyei közönség tagjai akár helységenként vagy szakaszonként, akár együtt egy helyen titkos szavazattal válaszzák meg. Azon kérdést pedig, hogy egy megye egy vagy két követet küldjön e, a szerint lehet megoldani, a mint kívánatik: hogy a megyék nagyobbak vagy kisebbek legyenek e, hogy a megye szavazata ellenőriztessék e, vagy pedig az ellenőrzés a sajtó s közlekedési eszközök mostani gyorsasága mellett egészen a küldőkre bizassék e? Az országgyűlési elnökséget illetőleg pedig jobb lenne, ha a követek sorban elnökölnének, mert ez az egyenlőség s való demokracia elveivel jobban megegyez, mint az egész gyülekezetnek hosszú időre egy választott elnök vezérsége alá helyezése.

d) Az utasítások hasznai.

Ha a törvényhozási szavazat nem a követeket, hanem a politikai tanácskozás jogával felruházott megyéket illeti; a törvényhozó test nem kamara, hanem országgyűlés. Ez által az igaz közakarát természetes létege, t. i. a teljes jogú polgárok való t ö b b s é g e az állodalmi hatalomban lehetőségessé, s meggyőződésünk szerint egyesegyedül az előadott elvek nyomán *lehetségessé* s céljának lehető legtöké-

letesben megfelelővé lesz. Mert a teljes jognak való többsége csak úgy lehetséges, ha köztök mindenkinek egyenlő joga van, s ezen egyenlő jogát mindenki csak úgy érvényesítheti a hatalomban, ha a közakaratnak tud is akar is tolmácsa lenni. Itt a második qualificatio egészen szellemi s olly hatályos, melly a közakarat tohnácslatát a tohnácslására alkalmatlan szóktól lehető legjobban tisztítja meg, s minden esetre olly alkalmatlanságoktól is megmenti, mellyek törvény nem jelelhet ki. Ezen rendszer atermészetes léteget teljes jogát tényleg az összeség birtokában hagyja; a törvényhozást a nemzettől nem választja el; azt egy eszményi góczban nem húzza össze; a particularismus s a köznek érdekeit természetes öszhangzásba hozza; a nemzetet évekig szemközt álló pártokra nem szaggatja, hanem a pártok győzelmeit minden fölmerülő tárgynál új meg új próbára teszi; a nemzetet az ész mezejére vezeti, hol élet-halálra víhatnak a pártok, de a melly párt olt meghal, azaz legyőzeli, holnap, holnapután dicső életre támadhat fel ismét; és soha nem engedi, hogy a közakarat tohnácslatát pajtassági szellem vezesse vagy némeJy vezéri szerepre emelkedett férfiak hatalmukba kerítsék, és pillanatnyi elragadás, *fortély* s könnyü vesztegetés maga eszközüül aljasíthassa. Minden gyülekezetben emelkednek fel tekintélyek, kik többé kevésbbé uraivá lesznek a gyülekezet hatalmának; mert az ember önként hódol övéinél fényesb tehetségeknek; hanem több gyülekezetben természetesen több tekintély emelkedik; s a fenforgó kérdések különböző helyeken országszerte más meg más időben tárgyaltainak, a megyék pedig nem túrnek felsőbb megyét magok fölött, egyik sem érezvén magát gyengébbnek bármelley másnál. Képviseleti rendszer mellett az ország részeinek ezen egyenlősége lehetetlen; abban mindig egy Páris üti fel fejét az ország fölött.

Midőn valamelly alkotmány a természet rendétől eltér: azonnal melléje áll a zsarnokság, s csak a hatalmasoktól függ a hogy a népet marczangolja vagy ne. Még a demokrátiában is így irt Jefferson 1789 mart. 15-én Madison János elnökhöz: „A végrehajtó hatalom nem egyedüli

s talán nem is fő tárgya aggodalmamnak. Mind jelenleg mind ezután még sokáig a törvényhozók zsarnoksága teszi a legfenyegetőbb veszedelmet. De a természetes rendszer messze úzi magától s lehetetlenné teszi a zsarnokságot; mert a nép összes tagjai mindig csak jót s üdvöst buzognak magoknak cselekedni az önszeretet lélektani törvényénél fogva; a tévedés vagy roszakaratból lett sérülésekre nézve pedig jogi gyógyszerül mindig készen áll a: volenti non fit injuria. És ámbár ez egész értelemben tulajdonkép csak a többségről áll: mégis a természetes rendszer a kisebbség érdekeit is jobban méltányolja, mint a többi rendszer egyetemben. A többség maga itt nem anyagi, hanem szellemi természetű, mellyel a nyilvános közértelem minden vitatás alatti tárgyra nézve újra meg újra rendez, úgy hogy a pártok rendszerint nem győzethetnek le hosszú időre s minden tárgyra nézve. A melly párt például a kövelválasztásnál bukott: az még nem halt meg, neki is, miként a győztesnek, az utasítási tanácskozások küzdhomokán felmerülő minden tárgy a diadalnak új meg új alkalmával kínálkozik. Csak itt lehet olly többségre okszerűleg számolni, minőt korteskedés által nem érhetni el, többségre a nemzet mívellebb s érényesebb része között, melly csak maga képes való erőt adni; mert itt az ország üdvének nem a korleskedéssel járó választásokból, hanem olyan tanácskozásokból kell folynia, mellyekbeni részvétre a korteskedés nem képesítheti a neveletlen tömegeket.

A képviseleti rendszer nagyon töredékeny szerkezettel látja el az állodalmi hatalmat. Egy fővárosi barricadepart szélüzi a¹ képviselőket, megszalasztja a ministereket, meg a királyságot is. De a természetes népi rendszert csak úgy lehet megbuktatni, ha maga a nép, az egész nemzet buktatlatik meg. Ha itt az ország egyik szegletében a szabadság elnyomatik, az annak többi részeiben annál érélyesebben emeli föl fejét. Itt a nép a törvényt saját akaratára kifolyásának tartván, annak önként engedelmeskedik s védelmére mindig kész: míg amott rendszerint csak azon képviselőktől tartatik fen, kik azt hozták. A képviseleti

rendszer felmenti a népet a gondolkozás fáradságától, az akarat működését keskeny körbe szorítja, s Tocqueville mondásaként, megfoszt lassanként minden polgárt még önmagának használatától is. De a népi rendszer mindenkit gondolkodásra serkent s közügyekkel foglalkodásra zaklat, és ez által a szabadság védelmére győzhetlen erősséget épít minden polgár keblében.

Nincs siralmasb állapot a szabadságot illetőleg, mint midőn az ember, anép érzi baját, fájlalja sebeit, maga előtt szemléli gyógyszereit; de kezei megkötözvék, szava elnyomatott vagy nem haligattatik meg, s szemei látják, hogy nem az előtte levő gyógyszert, hanem mérget nyújtanak neki hatalmasai vagy az időszerinti gyámjai. Illy állapot ölben gombaként terem a haraszt és bozót, mely a rabság pokollángjától megaszván, legkisebb szikrától *fellobban*, s lángba borítja a társadalmat. Csak szét kell tekintenünk, miszerint meggyőződünk, hogy semmi sem veszélyezteti jobban egy nemzet békés nyugalma, mint a „népszellem erőszakos elfojtása, s viszont semmi sem biztosítja a társadalmi rendet szilárdabban, mint a honszeretet s közügy iránti részvét ihletétől folytonosan pezsgő gyűlésezések. Mindenki látja, hogy a portugall, spanyol és franczia alkotmányokban nincs olly tartós békének záloga, mint az angolban; pedig ott az állapotok többé kevesbbé kiegyenlítvék, itt ellenben meredeken szemközt állnak, hanem Angliában a kormányzás nem egészen centrálisán, s a meetingek a nép szellemi duzzadozásának jótékony szellentyűjeül szolgálnak. Pedig Angliában a népgyűlések organizálatlanok, az állodalmi hatalom létegeinek körén kívül esők, törvényes erejű határozatok hozatalára fel nem jogosítvák. Mennyivel jótékonyabban kell hát a közbékére olly gyülekezeteknek hatniok, mellyeka¹ rend s értelmiség zálogával bíró polgárookra szorítva a népet voltaképen illető politikai jogok gyakorlatával ruházzák fel! Minden esetre sokat jelentenek s komoly figyelemre méltók Pulszky Ferencz ezen szavai: „Midőn látjuk, hogy a pauperismus bajai ellen óvószerűl különösen a népnek közvetlenebb befolyása igényeltetik a bel-

igazgatás több ágaiba; akkor nálunk meg van már alapítva ezen rendszer, s megoldva százados szokások által azon kérdés, melyet más nemzeteknél talán csak kard fog keresztülvághatni (Jelenkor 1845. 39. sz.).“

e) Nélkülözhetők e az utasítások?

Sokan állítják, hogy az utasítások nem szükségesek sőt ártalmasok; mi pedig azt mondjuk, hogy azok nem is nélkülözhetők, mert a dolgok természetéből önként folynak. Tapasztaljuk, miként a nép világszerte naponként növekvő erélylyel visszaköveteli a képviselők részére eltulajdonított jogát és hatalmát. Maga a francia nemzet, a képviselő tiszta eszméjét leghőbb szeretettel ölelő, választásról választásra mindinkább aggasztatik a feltételes felhatalmazás s parancsoló megbízások által, úgy hogy 1846-ban Guizot méltán kijelenté, miszerint, bármint közöltessék is az ez iránti csiklandós és nehéz kérdés, minden nagyobb gyűlekezetben szőnyegre fog az hozatni. És alig ült össze 1848-ban az alkotmányozó gyűlés, mindjárt azon eset fordult elő, hogy Lamartine, tisztársai iránti ragaszkodásánál fogva, semmi szín alatt sem akart azon kívánatnak engedni, miszerint a végrehajtó hatalomnak az új alkotmány elfogadásáig való kezelésére az ideiglenes kormány tagjaiból egy bizottság választassák, kívánván, hogy a¹ pártok összeolvasztása s a béke fentartása végett tisztársai tárczáikat ez időre mind tartsák meg; hanem Senard előadására, miként számos követ azon parancsoló megbízást (mandat impératif) kapta választóiktól, miszerint a kormány veszedelmes tagjainak elmozdítását sürgessék: azonnal engedett a nép szavának, s aztán a conventben a bizottság megalakult.

Amerikáról Tocqueville ezt írja: „Mindinkább terjed egy szokás az egyesült-státusokban, melly végre hasztalanokká teendő a képviselőes kormány biztosítékait, gyakran megesik t. i. hogy a választók, kinevezvén a követet, annak, magaviseletére nézve, bizonyos tervet írnak elébe, reá bizonyos számú olly kiszabott kötelességeket vetnek, melylyektől eltávoznia semmikép nem szabad. Kivevén hogy

zajgás nincs, különben majd olyan, mintha a többség a piacz közepén tanácskoznék.“

Nagybritanniában szinte hatalmasodik azon szokás, miszerint a követségre vágyók elveiket nyilvános beszédekben tárják fel választóik előtt, némelykor a választók magok írják fel lobogóikra kívánataikat annak kijelentéséül, hogy mást nem választanának, mint ki azok teljesítését megígéri. Ez már valódi, de még nagyon tökéletlen utasítás. Ha a¹ választók csak a választás pillanatára gyűlnek össze, s aztán elenyésznek: illy állapotban anép jogai természetesen aválasztottakra hárulnak, s kellő utasítási rendszerről szó nem lehet, midőn aztán, mint Anglia képe is mutatja, a törvényhozók s nép közti hézag gyakran irtózatosan érezteti magát. „Én csak csudálkozhatom hanyagságán, gondatlanságán, sőt, ki merem mondani, ostobaságán az angol nemzetnek, melly miután követeit a legfőbb hatalommal fölfegyverzé, semmi gyepiüt nem köt fel intéséül azon hatalomnak, mellyel ezen követek hét egész évig, míg megbízásuk tart, élhetnek/⁴ Ezt mondja szép igazán Rousseau a¹ lengyel kormányról írt munkájában. De már az angolok szeméi is lassanként felnyílnak: az öl millió chartista által minap benyújtott pelitiónak egyik pontja az, hogy a követek évenként választassanak, egy más petitió pedig a felső ház eltöröltetését kérte; mi világos tanújele annak, hogy már az angolok is a képviseleti rendszertől a természetes népi rendszerhez közeliinek.

A magyarnak képviselet eddig még nem kellett. Midőn 1405-ben a külföldi Zsigmond először kínálta meg vele: azonnal mutatta, hogy az jogfogalmainak nem felel meg. És a hatalmas I. Mátyás, bármint tudott is akarátának súlyt szerezni, mégis átlátván, hogy a¹ magyar legczélszerűbben csak úgy kormányozható, ha a hazát alkotott apák vérével megpecsételt jogközösség igéje mindig természetesen valósulni engedtetik, maga írta 1462 évi országgyűlésre meghívó levelében ezen, ősi alkotmányunk alapelvét híven kifejező, szavakat: „Quia ea, quae ad publicam pertinent utilitatem, merito communi omnium consilio discutienda sunt

et decidenda *).“ Ezen alapelvhez ragaszkodásból folytak azon vizsontagságok, mellyeken nálunk a követek (nuncii et oratores) általi törvényhozás eszméje Zsigmond óta I. Ferdinandig keresztülment. És ha ezen király megörökíté is a követküldést: azzal koránsem képviselivé, sőt épen természetesb, mintegy házias gyakorlatúvá tette a törvényhozásban! részvét jogát, mert a magyar szellem s a¹ dolgok hatalma követutasítási jogot teremtett a megye lelkeül. Ez által az arra jogosítottak, kik nem mindig csak nemesek valának, folyvást személyes részt vettek a törvényhozásban. És e befolyás a¹ törvényhozásba tette a nemzet tagjait egyenlökké. Egyenlökké tette mind a mellett, hogy ezen befolyás kezdettől mindvégig azon elv szerint gyakoroltatott, melly a józanabb résznek tulajdonítja a túlsúlyt. Ezen józanabb rész meghatározása csak a szokás és erkölcsökre volt ugyan bízva; hanem az elv maga, az értelmiség (sententia sanioris partis) fensőbbségének elve nemcsak szokásilag, hanem törvény (1495: 25. tcz. 5 §; III. 2-czim 8. §.) által is régen biztosított.

Míg politikai tanácskozó gyűlések küldék aköveteket, addig az utasítási jog, minden ostromoltatása daczára, eltörölhetlen bélyege s leglényegesb tényezője volt alkotmányunknak. A magyar és képviselöi alkotmányok közt mind-
 eddig azon roppant különbség volt, miszerint abból, alapjának, a helyhatósági rendszernek megrendítése nélkül, az utasításjogot semmi, sem szellemi sem anyagi eszközökkel kitörölni s a gyakorlatból kiforgatni nem lehetett: imezekben pedig a választók érzik ugyan az utasításjog szükségét, s azt magoknak megszerezni többé kevesebbé törekszenek is, hanem annak természetes bírása rájuk nézve örökké jámbor óhajtás, mert általa a képviselö felforgatlatnék s más rendszerré alakíttatnék. Innen magyarázható meg, hogy még 1848 martius 1-én is az utasításoknak a kir. városokra kiterjesztése ellen csak 14 megye szavazott. És most afelelős ministerium kivívása s a népképviselöi törvény meg-

*) Kovachich: Vestigia Comitiorum. Budae, 1790. p. 363.

alkotása által végképen eltöröltettek e az utasítások? Nem; csak uraik változtak.

Alig mondatott ki, hogy nincs többé utasító Pestmege, hanem van egy rend- és csendfentartásra ügyelő bizottmány: azonnal ezen bizottmány kezdett utasítani, a sajtó s nemzetőrseregrőli törvények iránt elhatározván, miszerint az elnökök mind gróf miniszerelnök urat, mind a megye követeit olly kérelemmel értesítsék: „hogy amég meg nem erősítettett törvényczikkek az elsorolt főhibákban a kor méltó igényeihez szabva igazítsanak.“ Tehát még a kor méltó igényeit sem tudja az utasítás nélküli törvényhozás! És mégis vannak, kik hiszik, hogy a nemzet kívánatait is mindig tudja. Vannak, kik hitelt adnak illyes költői phrasisoknak: „Mi nem kérdeztük *többé* küldőinket, hanem a hazát, az utasítások elnémultak, mert a nemzet szólalt fel.“ Vájjon mikép kérdeztetett meg a¹ haza, s mi által szólalt fel a¹ nemzet, ha nem az utasítások által? Hogy Pesten mart. 22-én a sajtótörvény tömérdek nép jelenlétében a szabadság-téren elégettetett: ez által nem a haza szólalt fel, hanem a főváros közönségének egy része, melly elég erélylyel bírt megmutatni, miszerint ha majd utasítások nem lesznek, a magyar főváros is tudhatandja Parisként utasítani az illetőket.

S vájjon miért van az, hogy leginkább az újságírók ostromolják az utasításokat? Talán, hogy senki se utasítsa a követeket? Koránsem; hanem hogy ők magok annál kényelmesebben utasíthatassák majd őket, s annál könnyebben leczkértethessék a minislereket is. Ezzel nem gyanúsítjuk a hírlapírók meggyőződését, hanem csak mondjuk, hogy bármi legyen is meggyőződésök, az ostrom vége csakugyan oda megy ki. És ámbár asajtó kötelező erővel nem bír, túlságos az ő utasítgatásának hatalma, hahogy mellette más, kötelező erejű utasítás lehetetlen.

Ha tehát az utasítások nélkülözhetlenek: azon kell lennünk, hogy azok egyes töredékek által ne bitoroltathassanak, hanem azok kötelező erővel adásának joga természetes tulajdonosai, a választók által gyakorol tathassék.

f) Az utasítások elleni vádak.

1) „Az utasításadás joga theoretice véve szép dolog. A magyar nemes a¹ követet nemcsak választja, de utasítással is ellátja, úgy hogy követe mást nem tehet, mint mit neki küldője megenged. Ez a theoria, „s meg kell vallani, a nép souverainitásának eszméje soha tágasabb értelemben nem alkalmaztatott, mint itt, hol minden egyes küldőnek a törvényhozásra mintegy egyenes befolyása van. Ez a politikai szabadságnak culminatiója, de csak theoriában, mert ha e szép elveknek gyakorlati alkalmazását tekintjük, mást mutat a tapasztalás.¹⁴ így szólt az utasítások leghatározottabb ostromlója b. Eötvös József 1844 mart. 26-kai főrendi ülésben. És nekünk valódi örömeinkre szolgál *így* hallanunk, miként az utasításadás joga az elméletben culminatiója a politikai szabadságnak. Örömeinkre szolgál; mert igen jól tudjuk, hogy minden nagy és szabad intézet számos ellenvetésekkel ostromoltatik; és ha elleneink vezére kezdet fog velünk az elméletre nézve, lehetetlen nem örülnünk s elveinkhez annál elszántabban nem ragaszkodnunk, meg lévén győződve, hogy mi az elméletben jó, az gyakorlatilag is jó, és az élet nem neveti ki a logikát, hanem csak a rász logikát neveti ki. És ha az elmélet jó, ezt meg kell hagyni, s csak a gyakorlatot kell hozzá képest kijavítani. De ám lássuk, mi hozatik fel elméletünk ellen a gyakorlatból.

„A több ezerre menő választók helyett utasításadásnál 10 — 20 táblabíró talált az ember, kiket a választók e foglalkozással koránsem bíztak meg.“ Nem akarjuk az eddigi táblabírói gyakorlatot védeni, ha valahol, megyeinkben volt visszaélés elég: azt azonban, ha már kívántatik, csak elmondjuk, miszerint igaz, hogy nem az egész választó tömeg adja az utasítást, de minden pillanatban adhatja, ha akarja; és ha megnyugszik abban, hogy épen azon 10 — 20 táblabíró adja az utasítást, úgy ez az ő akarata szerint történik, ezen, akármikor leszorítható, táblabírákat inkább lehet akarata tolmácsainak nevezni, mint olyan követet, ki három esztendeig választóival szóba sem áll. De hát a kö-

vetet vájjon a választók mindnyájan választják e? Vájjon eddig szokás szerint nem 10—20 táblabíró döntötte e azt is el, hogy ki lesz a követ? Hol van azon választási rendszer, mellyben a tömeg nagyobb része merő eszközül ne használtathatnék? De legyen bármikép, 10 — 20 mindig több, mint 1 — 2; az utasítási jog mindig többeket részesít a törvényhozásban, mint a választási jog egymaga.

2) „Az utasítások rendszere egyike azon főakadályoknak, mellyek miatt a törvényhozás feladásának tökéletesen megfelelni nem képes.“

Szerintünk nemcsak hogy épen utasítások nélkül hivatalát tökéletesen teljesíteni nem képes a törvényhozás, sőt azoknak rendszere nélkül törvényhozás, szabad néphez illő népi, valódi törvényhozás nem is létezhetik. Kétségkívül az orosz czár is úgy gondolkodik, miszerint alkotmány miatt a fejedelem feladásának tökéletesen megfelelni nem képes; hanem szerintünk alkotmány nélkül nem is létezhetik fejedelem, hanem csak ura, zsarnoka népének. A képviselő választmány is utasításjog nélkül voltaképen nem népi törvényhozó, hanem anépnek ura, melly, mint minden úr, hatalmát mindinkább terjeszteni törekszik, s gyönyörködik mindenhatóságában, de az ország javáról kellőleg nem gondoskodhalik, mert az ország minden érdekeit nem ismeri, és az ember maga legjobban tudja, hol szorítja csizmája; sőt ha ismerné is az ország érdekeit, nem nyújt azok méltánylása iránt semmi biztosítékot. Maga a nyilvánosság és a sajtó, mellyek nélkül a képviseletet az emberiség régen száműzte volna, nem egyéb, mint tökéletlen pótszere a választók utasításjogának.

3) „Az utasítással ellátott követ csak küldőit, azok érdekeit, s nem az országot képviseli/⁴ Ugyde a küldők képezik az országot, következőkép ha minden küldő képviseltetik, az egész ország képviseltetik. De nem is szép azt állítani a¹ népről, a küldőkről, hogy ők csak magán érdekeiket veszik czélul, az ország ügyét felfogni nem bírják, nem akarják, ezt csak az bírhatja, akarhatja, ki a néptől megválasztatván, utasítás nélkül urává lesz az országnak. Uta-

sítás mellett a nép is, a követek is nézhetik s intézhetik a köznek érdekeit; és a követnek elég nagy cselekvési tér jut, csak azt töltsé he jól!

4) „A¹ capacitások országgyűlésen nagyobb számmal léteznek aránylag, mint a megyékben.“ Tessék hát egy, a¹ legnagyobb capacitásra bízni az egész törvényhozó hatalmat, az ő fejében a lehető legnagyobb arányban van a capacitás, mert az incapacilásnak semmi eleme sem járul hozzá. Tessék ezt tenni, nem egyszer telték ezt a hajdani görögök is. Nem elég a tudomány, nekünk jó akarat is kell, mellynek végbiztosítékát minden ember csak önmagában találhatja fel. Azt itt ismételni nem akarjuk, miszerint a választások koránsem kellőleg gyűjtik össze a nemzet intelligentiáját, és a mi rendszerünknek éppen az főelűnye, miszerint benne minden polgár elméje közügyekkel foglalkodásra ösztönöztetik, és a közakaratot mindig a nemzetben önként és szabadon kiemelkedő értelmiség tolmácsolja s csak ez tolmácsolhatja.

5) „Hol a tanácskozások utasítások által megkötvék, absolut többségről igen sok esetben szó sem lehet, hanem kénytelen a követ vagy utasítását megszegni, és átmenni más véleményhez, vagy pedig relatív többség által döntetik el a kérdés, mi lehető legnagyobb szerencsétlenség minden törvényhozásnál; mert a törvény azon pillanatban, midőn meghozatott, már depopularisálva van.“

Nagyon sajnálatos azon ügy, melly már illyes okoskodásban keres menedéket. Szerintünk képviselet mellett nemcsak az absolut hanem a relatív többség is csak úgy találmra lehetséges, a mint az autocrator is eltalálhatja a többség kívánatát. De a képviselő választmány többsége szükségkép nem többsége a nemzetnek, hanoin roppant kisebbsége, mert az egész választmány maga is iszonyú kisebbsége a nemzetnek. Innen van az, hogy alig szűntek meg nálunk az utasítások, máris sűrűn hallánk kifakadásokat: ilyen meg ilyen törvényeket akasztanak nyakunkba, tartásák meg azok, a kik gyártották! — Éppen a képviseleti rendszerben a jog, Royer-Collard mondásaként, nem egyéb,

mint „százegy száz ellen, ez a törvényes jog, melly engedelmességet követel, s mellynek parancsa és vezérlete alatt az egész társaság áll.“ Hogy a követ, utasításának többséget nem szerezhetvén, a hozzá legközelebb álló véleményhez kényszerül csatlakozni, az nagyon jól van; mert a logika s a társadalmi erény követeli azt mindnyájunktól, miszerint többségre nem vergődhető akaratunkat illy engedés s közelítés által olvaszszuk a közakaratra. Ezt teszi a független képviselő is, kivevén hogy ez azt is meggyőződésének mondhatja, a mi nem az. Utasítási jog czélszerű gyakorlata mellett a törvények mindig leányai a szokásoknak s ápolitjai az erkölcsöknek, s csak a körülmények változával válhatnak népszerűtlenné, midőn a¹ nép, bírván a törvényhozó hatalmat, csakhamar változtathat rajtok.

6) „Utasítások által a következetesség törvényhozási dolgokban majdnem lehetlenné válik. Nélkülök, felállítván a törvényhozás által valamely elv, a nemzet legnagyobb bizonyossággal számolhat arra, mikép a törvényhozás a kimondott elvet minden következtésében követni fogja.“ Igaz, a francia kamarák is következtések vajának elveikhez mindaddig, míg következtességük miatt bekövetkeztek a februári napok, és minden zsarnok mindig következtetes szokott elveihez lenni, míg a¹ gondviselés nem könnyörül azokon, kik következtességének igája alatt nyögnek. A mi rendszerünk nem egyes emberek következtetésében akar gyönyörködni, hanem abban, miszerint a törvényhozás ne lehessen egyéb, mint a közvélemény, a felvilágosult közakarata regisztrálása. Miként az ember egészségének változása szerint változik színe: úgy a¹ nemzet meggyőződése, kívánatai, körülményeinek változása szerint változzék a törvényhozás. Ez legszembeötlőbb bélyege a természetes rendszernek. Benne mindig az árnyék mozog a nap után; képviseleti rendszerben vajmi gyakran a nap az árnyék után! Képviseleti rendszerben a csöcselék nép, a pártok, a nemzet vajmi gyakran törvénytelen úton szereze magának erőszakos befolyást azon törvényhozásra, melly feje fölött elszigetelten mindenható következtetésében

gyönyörködik. A népi rendszernek éppen abban áll életrevalósága, hogy minden bajt nyomban maga egyenlít ki, s a kóranyagot nem engedi évek során annyira összegyűlni, hogy végre forradalmas lázban törjön ki. És ez oka, miérlhogya a népi rendszer a szabadság és béke rendszere, a tiszta képviselői rendszer pedig a forradalmak rendszere. De a következetességgel se igen kérkedjék a képviselői törvényhozás; mert benne csak a képviselő személyek lehelnek következetesek, a rendszer nem: minden választás új embereket új elvekkel hoz a¹ kamarába, kik az előbbienek műveit felforgatják. De a népi rendszerben mindig ugyanazon egy és örök nép munkálkodik.

T) „Miért kelljen megkötni azt, kít a bizodalom legnagyobb fokával tisztelőnk meg?“ — Azért, hogy a nép maga legyen törvényhozó, hogy a nemzet fölött ne üsse fel mindenható hatalmát egy választott oligarchia, hogy szabadsága s boldogsága forrását kiki magában saját verítékével keresse, és azzal senki se ámittassék, miszerint, hogy szabad s boldog legyen, nem kell egyebet tennie, mint teljes bizodalommal valakit megajándékozni, s aztán aludni. Ha valaki jószántából bízik valakiben, legyen akarata szerint; hanem ha az embert az alkotmány olly helyzetbe teszi, miszerint jogaira nézve a követet föltétien bizalommal megajándékozni kénytelen: követével nem jogi, hanem kegyelembeli viszonyban van. Az én jogom megszűnik az én jogom lenni, mihelyt azt nekem nem felelős más gazdára bíztam.

8) „Emelni kell a törvényhozás tekintélyét.“ így az abszulismusra vergődő fejedelem is mondhatná: emelni kell a fejedelem tekintélyét! De mi azt tartjuk, hogy a törvényhozás tekintélye akkor legnagyobb, ha nem egy választmány, hanem az egész nemzet a törvényhozó.

9) „Utasítások mellett a követ merő géppé válik.“ Tán inkább kellene, hogy a küldők, a nemzet összesége váljék géppé? Tán a többség meggyőződését a kisebbségének, a nemzetét a kised választmányának kellene alárendelni? Úgy hát a törvényszék se küldjön ki soha embert

ítéletének végrehajtására, nehogy ezen ember géppé váljék, és a cabinetek se küldjenek követeket egymáshoz, nehogy ezek meggyőződésük ellen cselekedni kényszerüljenek. A¹ német szövetségi alkotmány azon terve szerint, melly Bajorország részéről terjesztetett elő, a felső házat a fejedelmek utasításos kövei alkotnák. Jellemzetes vonása korunknak, hogy a cabineteknek akárki is kész alázas szolgálja, de a¹ nép irányában mindjárt baj van az illetők meggyőződésével. Pedig a mi rendszerünkben a követnek a megyei többség kifolyásának kell lenni, miként a ministerium az országos többség kifolyása. És ha a megyei többség vagy ennek meggyőződése változik, változni kell a követ nyilatkozatainak is; s ha ezt a követ lelkiismerete nem engedné meg, segíthet a lemondási s visszahívási jog. Hogy tehát a nép s ne a követ meggyőződése uralkodjék, szükséges az utasítási jog.

1<◇) „Midőn Mosony megnyerő, a haza elveszlé őt; mert mint követ meggyőződését utasításának alárendelni köteles.“ Inkább Mosony népét mint egyetlen őt kellene a hazának elveszteni, nemde? A mi rendszerünkben a haza sem a követet sem a megyét nem vesztí el, mert ez is amaz is munkásságra van hivatva, s mindenki joga és kötelessége egyenlőségét csak az zavarja, hogy a követ meggyőződése s munkásságának nagyobb tér jut, mint a megyei közönség bármely tagjának. A követ alkalmazza, magyarázza, s többnyire belátása szerint pótolja is az utasításokat, mellyeknek készítésében is bárki másként részt vehet, mert ha küldetése előtt készülnek, jelen lehet, később pedig pótlólag kérvén azokat, saját nézetét mindig közölheti küldőivel országos szempontból. És mire nézve kezei megkötvék, annak felelelterhe nem az ő, hanem isten és ember előtt csak utasítóinak lelkét nyomhatja.

11) „Az utasítási jog a képviselőből indatariust csinál, és az országgyűlési szónoklatot ügyvédi felelkezéssé lörpíti.“ Igenis, épen azt kívánjuk, hogy a követ ne legyen képviselő a nyugati értelemben, és az előttünk mindegy: ügyvédi felelkezés e az országgyűlési szónoklat vagy nem, csak fe-

leljen meg céljának, azon céljának, miszerint általa a népakarat tolmácsoltassék. A jog mindenütt felelkezéssel védezik, és csak azon minister nem ügyvédkedik, a ki, elvégzendő az ország dolgát, maga magával ül össze.

12) „Az utasítások megszegetnek és sokféleképen ki játszhatók.*¹ Ez csak azt bizonyítja, hogy azok szükségesek. Mert ki a világos kötelezettségnek sein felel meg, mint teljesítse a küldők akaratát, melly értésére sem adatnék, sem megtartása tőle számon nem kérethetnék? Ezentúl, midőn már nem egy kiváltságos kaszt utasítand, a jó ügy miatt nem igen fog többé kelleni az utasításokat csavarni. El lehetend hát rendelni, hogy a követek semmit se határozhassanak felkiáltás által, hanem mindig egyenkint nyilván tartozzanak szavazni. A hallgatóság pedig legyen igazán hallgatóság az országgyűlésen, hol a követek nem saját, hanem küldöik akaratát adják elő.

13) „Az utasítókat is meg lehel vesztegetni.“ Erre feleletül zeng Vörösmarlynk: „Megveszek így ötvent, meg százakat; a sok ezernél elfogy erőm: itt még aborözőn sem elég. És ámítani nagy tömeget sok időre veszélyes, míg a néhánynyal könnyű az alku nagyon.“ Megeshetik ugyan, hogy csak néhány utasító van jelen, de ha a vesztegetésnek híre megy, nyomban özönlenek a hasonló jogú polgárok, sőt különben is mindig bírják az orvoslás eszközét. Ha pedig az egész közönség többsége vesztegettetik meg, akkor az igazság azt hozza magával, hogy tettük következménye méltán sújtsa mindnyájokat.

K) „Az utasításos törvényhozás nehézkes és lassú, vele haladni nem lehet.“ De hát miért kelljen olly egyszerre rohanni? Avvagy nem tudjátok, milly messzire haladt az egyszeri constituante? Lassan menjünk messzire. Az utasítások miatt bizony elhaladhatnánk, csak egyéb ue állja utunkat. Veszedelem idején, szükség lévén a dictatorságra, a nemzet önként átengedheti a hatalmat. Egyébként jó lesz figyelemre venni ezt is, mit Jefferson 1781 dec. 20-án Madissonhoz irt: „Törvényeink állhatatlansága valóban igen terhes baj. Én azt tartom, e részben óvást kellett volna tennünk,

elhatározván, hogy mindig egy évi időköz hagyassák valamely törvény indítványoztatása s végső megszavaztatása közt. A törvény aztán megvitatlatnék és szavaztatnék a nélkül, hogy benne csak egy szót is változtatni szabad lenne; hogyha pedig a körülmények gyorsabb határozatot kívánni látszanának, az indítvány nem fogadtathatnék el egyszerű többség, hanem mind a két ház két harmadának többsége mellett.“

15) „Évenkénti országgyűlés mellett lehetetlenek az utasítások.“ Már hogy volnának lehetetlenek, ha eddig évekig tartó országgyűlések alatt sem valának lehetetlenek? Lehetetlent nem kívánunk. Csak engedjétek meg, gyakorolni fogjuk, a mennyire lehetségesek.

16) „Akövetutatisítás akarok és rendekről! teoriába tartozik.“ Ami nem képviseleti, az még egyéb is lehet, mint rendi. Sőt az előadtuk természetes rendszer valóban van az egyenlőség s nemzeti egység elvére építve, mint a képviseleti; mert az természetesen együvé öleli a nemzetet, míg a képviselet két politikai rendet emel a politikailag nullificált nemzet fölé: a pairek és képviselők rendét.

19) „Az utasításról a *francia* státusférfiak azt tartják, hogy felfogatja a képviseleti rendszert és foederativus kormányt léptet helyébe.“ Az elsőt megengedjük, a másodikat nem, alább előjövendő okoknál fogva. Itt csak annyit jegyzőnk meg, hogy a képviseletis a népi rendszer közt csak azon különbség van, miszerint a törvényhozói szavazat abban a követet, ebben pedig a küldöket illeti; abban a követ jelenik meg a választó kerület helyett, ebben pedig magáért a választó kerület maga áll elő. És hogy ez magáért áll elő, azért azt souverainnek bélyegezni csak úgy lehet, mint a pairt, ki szinte magáért áll elő.

Lehet még több vád is, hanem mind alaptalan, az utasítások ellen. Sokan minden új tüneményt az utasítások ellen igyekeznek felhasználni. Így a minapi administratori rendszerről is azt hangoztatták, hogy nagy gyengéjére tapintott az utasításoknak; holott épen ezek buktatták azt meg, úgy hogy az azt eltörlő kir. leirat az országgyűlés nyilatkozata előtt érkezett le. Azért hát ezen feleselést egy elv-

barátunk következő soraival rekesztjük be: „Már ezen törekvés szabadulni az utasításoktól, mulatja, hogy minden testület iparkodik menekülni a felelősségtől, s minden státuserő hatalmát terjeszteni ösztönöztetik. Pedig ha egy testület öszpontosítja magában a törvényhozást s ha a¹ felelős kormány is eszköze, mi könnyebb, mint hogy hatalma zsarnoksággá váljék a nemzet fölött, s épen azért már ezen szabadulási vágy is az utasításoktól, az utasítások szükségét tünteti élönkbe.“ — „Végül hozzá teszem — mond Rousseau — miszerint, ha valóban némi ártalommal járna is a követeknek utasítások általi szigorú megkötése, ez a mérlegben nem sokat fogna azon megmérhetetlen előny ellenében nyomni, miszerint aztán a törvény sóba sem lehetne egyéb, mint a népakarat való kifejezése.“

III.

A kétkamarai rendszer.

Már Rolteck czáfolhatatlanul bebizonyítja, miszerint a kétkamarai rendszer a tiszta elmélet szempontjából egyáltalában félrevetendő, már csak azért is, mivel a társaság egysége a népképviselőlet egységét követeli, s minden szétszakasztást az egyszerű viszonynak megszüntetése, a természetnek mesterkélés általi kiszorítása, a hongyulásnak politikai géppé változtatása gyanánt tüntet fel. Továbbá ezen rendszer ellenkezik a² polgári s politikai egyenlőség észszerű követelésével, mert a kiváltságokat, holott mindennek az egy közakarattól kell függnie, önálló különjoggá emeli, s a nemzetet egy kaszt gyámsága alá veti. Sőt politikailag is ártalmas ez, veszélyes lévén bármelly érdeket is olly hatalommal ruházni fel, hogy a¹ nemzet akaratával daczolhasson.

Nincs hát a törvényhozás megosztásának semmi alapja az elméletben, nincs különösen két, három, vagy négy kamarára való osztásának. És mégis a képviselőség szükségessé tévé a két kamarát. Minthogy a képviselő ka-

mara felülemelkedvén a nemzeten, rajta egy lebke hajókául lézeng, úgy hogy az alatta hemzsegő organisálatlan tömegek, a követelések, érdekek és szenvedélyek viharaitól könnyedén üzethetik: ezen kamara okvetlenül mérséklőre, támaszra, letartóra szorul, mi hasonlít azon horgony vagy darab vashoz, mellyel a hajósok vízbe eresztenek, hogy a hajó nehezebben vitethessék s könnyen fel ne billenjen. És igen természetes, hogy az elméleti alap nélküli kamara csak jogot és logikát sértő elvek szerint hozathatik létre, mennyiben ha *a* felső ház tagjai születés által határozatnak meg, oda ajogegyen s közel *a*¹ kasztrendszer; ha pedig nemzeti választás által, úgy a nemzetnek két képe van, s nem tudhatni, mellyik az igazi, midőn a két kamara egymással ellenkezik; s ha fejedelmi kinevezés általakkor ismét a fejedelemnek van két képe s kettős részvéte a törvényhozásban; mit Guizot egyszer önként megvallott, mondván, hogy ha *a*² választók utasíthatnák a követeket, a király szinte utasíthatná a paireket.

A természetes rendszernek efféle, logika rovására felállított, első vagy felső kamarára teljességgel nincs szüksége; mert itt a törvényhozás nem a nemzet *fölött lézeng*, hanem *a*¹ nemzet keblében van, s minden esetre annyi oszlopon nyugszik, a hány a megyei tanácskozó gyűlés, a nélkül, hogy egynél több házból állna. Tudniillik ámbár az ország több tanácskozó megyére van felosztva, mégis az országgyűlés egyetlenegy, miként egy a képviselő kamara, mind a mellett, hogy az ország több választó kerületre van osztva; mert egy megye sem bírvetőval, valamint egy képviselő sem, hanem a megyék többsége határoz, miként a képviselőké. A különbség csupán csak az, hogy a szavazat ott a választókat, itt pedig a választottat illeti.

A magyar általában igen szerencsés tapintatu volt a természet utánzásában, s erre különös hajlammal bírt, miként azt még nyelvében is a természetes hangokat utánzó számos kifejezés bizonyítja. Mesterkelt országlási rendszerekről kezdetben ismerete sem lévén, természetes esztől egyenesen azon eszmére vitetett, miszerint valamint fejedel-

mének vezérlete mellett csatákra együtt jár, úgy elnöksége alatt az országos ügyekről is együtt tanácskozzék az egy osztatlan nemzet. Az országos népgyűlésben két tábláról szintűgy szó nem lehetett, miként annak nyomát jelenleg sem látjuk megyei gyűléseinkben. És még Verböczy is nem azt írta, hogy a törvényhozó hatalom a királyt, s a felső és alsó táblát, hanem, hogy a“ királyt s a nemzetet illeti. Sőt kétséget nem szenved, hogy a képviselőes két-kamarai rendszer eszméjétől mindeddig egészen idegen volt alkotmányunk szelleme.

Árpádok alatt a törvényhozó hatalmat két osztály bírta: egyrészt a főpapok és nemesek a főispánokkal együtt; másrészt a király és ministerei, azaz a bárók, az ország zászlósai *). Zsigmond gyakran távol lévén az országtól, a közigazgatás vezérlete bizonyos számú főpapok s nemesekre bízott, kik az udvarnál tartózkodtak s neveik alatt okleveleket is adtak ki. Ezen rendi tanács szokásban maradt az egymást ért gyenge királyok, sőt a hadviseléssel szüntelen elfoglalva volt Mátyás alatt is egész I. Ferdinándig. Világos azonban, hogy mind az Árpádok alatti bárók, mind a Zsigmond ótai udvari tanács koránsem a mostani felső tábla helyét pólolák, hanem inkább a hajdani udv. cancellaria tisztében járjak el.

Az 1495: 25 törvény elrendelő, hogy valahányszor országgyűlés fog összehivatni, a nézetek könnyebb kiegyenlítése végeit ő felsége eleve a főpapokat, bárókat s más tanácsosait híja össze, az országos kérdéseket velők vitattassa meg, s csak az itt elvégzettek terjesztessenek az országgyűlés elébe. Figyelemre méltó, hogy ezen törvény a határozatot még ezen királyi tanácsban is a józanabb rész ítélete szerint rendeli kimondatni. Ekkép törvényesítettvén

Látni való ez III. Endre 1298 évi decr. előbeszédéből, hol a 2 §-ban ez áll .: „üt Praelatos et viros Ecclesiasticos, nee non et Nobiles hujus Regni, exclusis quibuscun<pie Baronibus prout moris est.“ És ismét a 3 §-ban: „curn omnibus Nobilibus Hungáriáié, Singulis Saxonibus, Cotnanis in unuin convenientes, accepts auctoritate, ex Consensu Domini Regis et Baronum totius Regni.“ (Ióvachich: Suppl. ad Vest. com. T. 1. p. 91).

e testületnek törvényhozói külön működése, idővel a törvényhozó nemzet ketté oszlása annál könnyebb volt, mivel a megosztott érdekekben magok hasznát látó, szédítő magasságra emelkedett oligarchák által szántszándékkal előmozdították. A főnemesség fölül emelkedett a törvény szerint vele minden tekintetben egyenlő jogú nemességen. A rákosi utolsó országgyűlések koránsem egytestületű tanácskozások valónak. Rendszerint az urak különféle helyeken tanakodtak, a sokaság ismét több csoportban a szabad ég alatt; hanem törvény mindig csak valamennyinek megegyezésével hozathatott. Ezután I. Ferdinánd alatt némely törvényhozók személyesen, mások ismét követeik által jelenvén meg, s a tanácskozások négy fal közé szorítottván: immár ahely szűke is elegendő ok vala rá, hogy a tanácskozások két helyen tartassanak. Petrovics, történelmi tábláiban, az elválás kezdetét 1527-re, végét pedig 1563-ra teszi. És csakugyan 1563 pozsonyi országgyűlésen Miksa koronázásakor a mágnások a primásnál, a rendek pedig a sz. ferenciek ebédlőjében tarták üléseiket. Ez időben akülönválás már olly szokott dolog volt, hogy többé fel sem tűnt. Istvánffy hosszasan írja le ezen országgyűlést; leírja, hogy akkor Pozsonyban tűz volt, egy kocsi felfordult, a nádorválasztás miatt heves viták folytak; hanem hogy az országgyűlés megoszlott volna, azt nem is érinti. Hogy azonban a két tábla nem tekinlé magát némi ellenkező elvekre épült külön testületeknek, abból is láthatni, hogy azok tetszésük szerint bármikor vegyest ültek össze. Így 1600-ban a primási palotában együtt, 1608-ban a mágnások megint a praepost házában külön ültek.

Két táblánk nem azon elvekből alakult meg, melyekre a képviselőes alkotmányok kamarái állítvák. Nálunk a felső tábla nem azért támadt, hogy a státust veszélyes rögtönzésektől megóvja, hogy a mit az alsó tábla elvégzett, azt más időben más személyek vizsgálják meg. Nálunk a megválás után is birtok s hadviselés lévén a törvényhozásbani részvétjog alapja, az akkori eszmék szerint igen természetesnek látszott, miszerint egy mágnásnak, ki

egy megye területét is felülmúló birtoka után annyi vagy tán több katonát tartott, mint egy megye, olly hatalom adasák a törvényhozásban, mint egy megye közönségének; valamint hogy egy püspök vagy káptalan, birtoka után bármely megyeként bandériumot tarló, szintén tagja legyen a“ törvény hozásnak. Innen esett az is, hogy távolléiében a mágnás vagy püspök hatóságokként követet küldhetett az országgyűlésre. Immár illy zagyva elemekből állván az országgyűlés, hogy mindnyájan ne egy testben tanácskozzanak, abban megegyezett minden, ez iránt még csak törvényt sem kellett alkotni; hanem hogy kik mellyik táblánál üljenek, ez iránt már van törvényünk.

Az 1608: k. u. 1. czikk, hogy a király bárkit ne híhasson meg országgyűlésre, csak meghatározta, de semmi elv szerint nem rendezte az ország rendéit. Meghagyta őket azon viszonyban, mellybe önként az országgyűlési személyzet egyéni tekintélye szerint már régen jutottak. Nem ügyelt arra, hogy egyik táblánál a követek, másiknál a fejenként megjelenők üljenek; sem arra, hogy egyikhez az első s második, másikhöz a harmadik s negyedik rend jusson; hanem csak azon régi elv szerint rendelkezett, miszerint anagy urak együtt, a kisebbek ismét együtt üljenek.

Azonban megalkották legyen bár azon czikkelyt eldődeink: a törvényhozás egységének eszméje azután sem hamvadt el leikeikben. Bizonyoság erre az 1625: 61. czikk, melly Horvátország egyik követét a főrendek közé sorozá, s az auránai perjelt szinte közéjük tévé át, Engel előadása szerint csupán azért, mivel az akkori perjel Vinkovich dühösen kelvén ki az eretnekek ellen az alsó táblánál, szakaiját egy öt ezért megragadott ereinek követ markában hagyta, úgy hogy a szelidebb mágnások közé kellett áltetnie. Sőt a két tábla mindeddig egy testület tagjaiként — írásban s küldöttségek által ugyan, de mégis — tanácskozott, egyezkedett egymással, s egyiknek határozatai, mint az egész testület csak egy részeéi, kiegészítenek valának, s pedig minden tárgyra nézve, mert nálunk a törvény egy tárgyat sem bízott kizárólag egyik vagy másik táblára, ha-

nem mindent az egy osztatlan országgyűlésre. Innen volt az, hogy, míg a megyék, mint egész testületek, levelezhettek a felséggel, egy tábla, mint egy egésznek csak része, magában semmi érintkezésbe nem jöhetett vele. Tehát vegyes ülések tartattak mind a felséggel érintkezésbe álláskor, mind az országos választások alkalmával, sőt azelőtt olly esetekben is, midőn a két tábla véleménye másképp ki nem egyenlítettethetett, egyezkedési eszközül (coalitionis medium). Egymás közti viszonyra nézve tehát a két tábla hasonlított eddig egy egy teremben két asztalnál ebédelő társasághoz.

Ha a szabadság varázs hangja megharsan: a múlt megrendül sírjaiban, s ajövendő mozogni kezd csiráiban. Illy állapotban vagyunk most. És feladataink nagy kérdései közt nagy kérdés az: mit tegyünk felső táblánkkal?

Miután a kétkamarai szerkezet semmi jogalappal nem bír; mágnásaink bandériumokat már nem tartanak; az egyenlőség igéjét kimondtuk s elfogadtuk: természetesen a rendek eltüntével afőrendeknek is el kell enyészniük. Mindenki látja, hogy korunk az aristokrátiát nem tűri többé: tehát elhiheti mindenki, hogy az hyperaristokrátiában annál kevesebbé fog gyönyörködni. Sőt ollyan politikai aristokratákat is nehezen türendmár korunk, miilyenek afrancia bukott pairek valának. Im a¹ francziák egy gyűlésben tanácskoznak, már a bécsiek is egy kamarai szerkezet biztosítását csikarták ki, és Londonban (mart. 18. 1848) Wakley egy petitiól hozott az alsó házba, mellyben a felsőház eltöröltetése kívántaték. Képviseleti rendszer mellett eddig sehol sem állhatott meg az egy kamara; meg *fog e* ezen túl állhatni? nem tudjuk. Hanem azt nem lehet nem látnunk, miszerint minél inkább telik el szabadság vágyával a népek lelke, annál erősebben iparkodnak atermészetes rendszer felé. Fogadjátok el az utasításos rendszert; és nem lesz szükségtek kétkamarai szerkezetre. Korlátlan hatalmú egy kamarával forradalmak szükségének teszitek ki magatokat.

Mi magyarok eddig sem bírtunk egészen kétkamarai szerkezettel; most visszafelé nem léphetünk, hanem ha lép-

nünk kell, hát előre lépünk. Töröljük el a felső táblát! Nincs annak semmi jogalapja, és a népi rendszer mellett politikai hasznossága sincs.

Azonban némelyek nemzetiségünk némi biztosítékát fogják kereshetni a felső táblában. Ha csak némileg biztosítva lehetünk is az iránt, hogy az alkotandó magyar felső ház többsége mindig vagy legalább sokáig jó magyarokból fog állani: magunknál senki sem később annak alkotásához járulni. Mert a népi rendszer nem fog egy páirkamara terhe alatt összeroskadni, és az *e* mellett is nagyobb jótétemény a nép és szabadság ügyére nézve a képviselő kamaránál. Ha jónak találjátok, bírhatja miattunk a felső tábla is az ő boldogságát: *de* azt nem fogjuk megengedni, abban nem fogunk megegyezni soha: hogy a néptől elszedvén minden politikai jogot, azt az egy képviselő-választási árva joggal vakítsátok.

Bármilyenek legyenek is politikai körülményeink, e helyütt ki kelle fejtenünk, miszerint a természetes rendszer nem volna ugyan természetes rendszer, ha egy testnek két főt tulajdonítana; mindazáltal mégsem olly töredékeny rendszer az, hogy egy szükségkép hozzá nem tartozó elemet magán meg nem bírna.

HARMADIK FEJEZET.

Közigazgatás rendszere.

I.

Közigazgatási dualizmus.

A szabadság s a fenálló rend tartósságára nézve fölötte sok függ attól, hogy a törvényhozásnak felállított rendszere mellé minő kormányrendszer létegesíttetik. Két ellenkező kormányrendszer van: egyiknek vezérelve az,

miszerint minden, mennyire csak lehet, felülről a kormányzó hatalommal felruházott tekintély által, alulról pedig a kormányzottak által tehetségig kevés történjék; a másik ellenben azt hozza magával, hogy astátuskormány tehetségig keveset, a slátuspolgárok pedig tehetségig sokat magok végezzenek. Az első rendszer is azon hitet vallja, hogy mindennek a népért kell történni, hanem azt kívánja, hogy a nép által, mennyire csak tehet, semmi se történjék. Minthogy ezen kormányrendszer, jellemének megfelelő státusszerkezettel, majdnem általánossá lőn az európai szárazföldön: hasznos és szükséges tesz, azt kissé közelebről megtekintenünk.

Hízelegvén a hatalmasok uralkodásvágyának, s végétjén tért nyitván munkásságuknak, ezen rendszer ösztönszerűteg kormányzási telhetetlen s égre vezet, melly minél inkább hevítetik szenvedélyeitől, annál írgalmatlanabbul fojtogatja s irtja ki a népszabadságot. Egyetlen eszköz, melly által ezen rendszer létesülhet, aközigazgatási öszpontosítás, melly ismét, hogy fenállhasson, egy az országon átszövődő hierarchiailag organisált astátus fejtől függő tisztsereget tesz szükségessé, úgy hogy minél tökélyesb e rendszer, mellette az uralkodó annál inkább hasonlít egy gépintézőhöz, ki az országnak nevezett nagy gép összes kerekeit egy középpontból tetszése szerint forgatja.

Tanulságosan írja te e rendszer keletkezését egy a szabadság öröktövü sziklaszálainál az emberi állapotok észlelése közben megaggott férfiú, aszép tollú Zschokke egy a centralisatióról irt levelében. Midőn, úgymond, anépvándorlások után az állodalmak megalakultak, a fejedelmeknek tartományaik elrendezésénél az egyház alkotmánya, az ő érsekségei, püspökségei s esperességeivel, szolgált mintául. Herczegek, grófok és lovagok foglalák el világi dolgokban az érsekek, püspökök s apátok helyeit. De a mint újabb időkbén állandó katonaság beálltával a hadi szerkezet tökélyesbült s képző iskolájává lőn a fejedelemfiaknak; a mint a polgári rangok is katonai tisztségek fokozata szerint kezdtek méretni, s a fejedelmek inkább egyenruhában mint polgári

öltözékben jelentek meg: a cabineteknek azonnal kedvencz eszméjévé lőn, hadsereg kaptájára húzni az egész státusszerkezetet. Erőnek erejével mindent annyira egyszerűsítének s összelánczolának, hogy a fejedelem cabinetéből egy újnjomással tetszése szerint mozgathatná az egész gépet, miként tábornok szava a hadsereget. És nem vevék észre, hogy a nemzet nem hadsereg. A községek együl egyig egyenlő szerkezetet kaptak, legkisebb tekintet nélkül az éghajlat, nyelv, erkölcsök, történeti emlékek s helybeli szükségek különbségeire. Összeolvasztották s egyenlőkre vagdalták fel a tartományokat; mindenütt egyenlő törvények, hivatalok s irányzatok hoztak be, s miután minden község, kerület és tartomány egy egy század, zászlóalj, ezred hadsereghez hasonlila: egy felülről hangzó parancsszó szerint mozgott az egész tömeg. — Ámde ezen öszpontosítási egyenruhában a népek szabadtalanabbaknak érzik magokat, mint valaha. Ők csak eszközeiül szolgálnak a státus céljainak, holott a státusnak, mint fejlődési szabadságuk firmájának, végettök kellene lennie. A rend itt ugyan nagy és mesterkél, hanem többé kevésbé természetellenes. Mi egy vidéknek kedvező, az a másiknak nyomasztó, s a legjobb szándoku uralkodó sem elégítheti ki népe vágyait; mert ha egynek kedvez, sújtja a másikat. Szabadoknak hiszi allaltvalóit, míg ezek kesernyésen sinylik a tisztsereg súlyát, s minden vállalataikkal a bureaucralia rideg oldalaiba ütődnek. A fejedelem s népképviselők a legbölcsebb törvényeket alkotják; hanem atörvények mégsem bölcsek, mert lehetetlen, hogy valamennyi helyszükség s erkölcsállapothoz egyaránt illenének. Hasonló ezen szerkezet ama szörnyű egyetemes monarchiához, mellynek élén egy Napoleon népek s országok fölött a gyepiül kezében tartva, mindenféle törvényeket tukmál a nemzetekre. Ki érezhetné magát illy világ ura alatt boldog és szabadnak, ha ez minden emberi gyarlóságtól ment volna is? A státusférfiak bizony csak státusférfiak valának, csak saját dolgaik könnyítéséről, de nem a nép javáról is gondoskodtak. És lehet e ott a nemzet szabad és boldog, hol az emberek minden lépten, még szinte családi

s házi ügyekben is hozzájuk nem illő rendeletek által vezetettek: elejökbe szabatik, mit higyenek, mit olvassanak, mit dolgozzanak, mintha a tisztviselők esze a nemzet esze volna, mintha a nemzetnek egyéb rendeltetése nem volna, mint a státus kincstárát gyarapítani.

Nem volt még olly idő, nem volt s nem is lesz olly státusszerkezet, mellynek méhében szenvedelmek és bűnök nem fogamzottak, nem sarjadoztak volna; ámde hogy az álnokság és az egész világot szeretett énjében öszpontosítani törekvő önzés, a társadalmi kötelékeket napról napra kínosb szétbomlással fenyegette, hogy a civilisatióval az erkölcsstelenedés, népjogok méltánylásával az elégületlenség, forrongás és újításvágy elannyira egy lépést tartott volna, miként azt a mai Európa legnagyobb részében mind nyugtalanabbul történni szemléljük, azt az emberiség még aligha szenvedte. Sok állodalomban minden olly csudálatos elmésen van szabályozva; a törvény gazdag és szegény, úr és pór irányában egy hangon szól; jó és bölcs fejedelmek kormányoznak s szerettetnek népeiktől: és mégis fanyar elégületlenség s áhított jobblét utáni kapkodás küzdelmei sitergnek itt is az élet minden ágazatában. A szabadságot keresik mindenfelé, holott a rabszolgaságot sehol sem látják. Minduntalan új meg új pártok: socialislák, communisták, chartisták, legitimisták, politikai költők, reformerek, titkos társulatok, nyílt lázadások keletkeznek, törnek ki s találnak viszhangra s hódolókra. És vannak státusférfiak, kik mind ezt, félvállról tekintve, hóbortos korszellemnek, rajongó újításvágnak s majmolásdühnek tulajdonítják: tehát szigorú könyvvizsgálatok hozatnak be, gyanúsítások, üldözések, elfogatások egymást érik, szaporítják a kémeket, megszorítják a tanítási szabadságot s jezsuitákat hoznak be. Mind hasztalan, ha itt ott a láng elfojtatik is, a zsarálnag tova harapódzik a dolgok mélyében. Mindenképen kötözgetik anyavalya sebeit, de mélyen rejlő kútforrását nem puhatolják; mi is Zschokke szerint a mindikább hatalmasodó centralisatio.

Annak pedig, hogy a közigazgatási öszpontosítás egy önálló, a néptől egészen különvált kormányzó tisztsereg

lététől föltételeztetik, okvetlen következménye: a társadalmi egység felbomlása s helyébe a kö zigaz gátás i dualismus beállása. Kormányzók s kormányzottak, igazgatók s igazgatónak ugyanis meredeken szemközt állnak, többnyire ellenkező érdekekkel; s minél inkább elkülönülnek ügyvivőikkel az uralkodóka néptől, annál tágabb s érezhetőbb a polgári társaság ketté szakadta, s annál nyomasztóbbak a dynastiai érdekek a népérdekek ellenében. És midőn így a hatalom és tevékenység egészen az egyik, a tétlen engedelmesség pedig ismét a másik részre hárul: önség az, mi a kormányzók szívét mindenek fölött elfoglalja. Mert, miként Gagern megjegyze, a hatalom az ember szívét megrontja; vagy miként egykor Fox dörgé, a határ és szabály nélküli hatalomban van némi veszettség, melly az ember fejét szédelgössé, némi örülség, melly az embert vérszopóvá teszi.

Az állandó katonaság behozatalát nagy jótétemény gyanánt fogadá a polgárzat, mert azt hívé, hogy a honvédelemre eddig szentelni tartozott idejét s fáradsalmát magán ügyei előmozdítására fordíthatandja, nem is sejdítvén azon terhes áldozatokat, mellyekbe neki annak fentartása kerülend; hasonló munka-felosztási elvből s kényelemnél fogva jónak látá a törvényhozás fáradságától megszabadulni, annak egy képviselő karra ruházása által; és miután ekként a nép a végrehajtás és igazgatás terheit sem tarthatja magára tartozóknak: a katonaság, képviselők s a tisztsereg nyomasztó gyámsága alatt gyárakba, műhelyekbe s eke mellé utasítva, csak evésre ivásra s vigadásra kárhozhatva, a szabad akarat használatának s önállásra vergődésnek tehetségétől megfosztva, az emberiség egyenzetén alól mindinkább szánandóbb érzéketlenség s lelhargiába sülyedezni szemlélhető. És csudálatos, de igaz, mikép acivilisatio előhaladása is jobbadán inkább erősíti, semhogy gyengitné ezen emberalacsonyító állapotot. Minél szövevényesbökké válnak a mívelődés előhaladtával a társadalmi viszonyok: annál inkább sza porítani kell a fenálló kormányrendszer ügynökeit, s annál tágabb tér nyílik a felülről szétterjedező gyámno-

ki hatalom előtt. De a hivatalnokokkal szaporodnak az elintézendő ügyek is, a kormányzási telhetetlenség következtében: ennél fogva és azért, mivel a tisztsereg minden emberre inkább a hatalmas kormányzók, mint a tétlen engedelmességre kárhóztatott kormányzottak közé vágyván juttatni fiait, ha számukra helyet nem talál, új hivatalok felállításán iparkodik, ismét mindenfelé növekszik a tisztikar, s költségeivel növekszenek a nép terhei. Végül azonban szilárdulásának s tartósságának leghatalmasb gyámolát a trónban találja e rendszer; mert a tisztsereg mindig elég ügyes önön érdekait a koronáéival összeolvasztani s magát ennél nélkülözhetlenné tenni; sőt miután sok helyütt azon erkölcsi kötelékek, mellyek hajdan a népek lelkeit örökös fejlődelmekhez fűzék, *szemlátomást* tágabbulni s a születési aristokratia roskadozni kezdett, a fejedelmek magok a hivatalaristokratiában keresik trónjaiknak mindig szükségesnek vélt mesterséges támaszát. Tehát folyvást gyarapítják s tökélyesbítik astátusszolgálatok végtelen rendszerét, nem átván e mellett egyenesen Napóleont venni főfő példányul; és midőn így ennek remekait csudáivá utánoznák, észre sem veszik, miként országaik mindinkább *Cbinához hasonlilnak*. Miután azonban tapasztalják, hogy a népszellem főleg a mai korban végkép el nem fojtható, sőt az szemlátomást mozogni s emberi méltóságát visszakövetelni törekszik: ides tova kényszerülnek megengedni, hogy némiek a nép által is történjenek. Hanem elveiktől s megszokott állásuktól mégsem akarván megválni, új szabályukul veszik, hogy hát tehetségig kevés történjék a nép által. Ezen szabályt elfogadják, mert ez az öszpozlosull hivatalkormányt virágzásában nem háborítja, s az új divatu státusnak továbbá is meghagyja merő rendőri intézet képét.

Murhard írja: „Még a conslitudinalismus s repraesentativismus elvei is, mellyek újabb korban a státuseszme kifejlésére nézve uralkodókká lőnek, e tekintetben semmi lényeges változást nem idéztek elő. Mert a slátusszolgák ezután is, miként ezelőtt, a korona ügynökei maradtak, ettőli függésben hierarchiai organisatióval, melly középpontját a fe-

jedelemben bírá, a néptől különvált testületet s némileg státust státusban képezvén.“ Tagadhatatlan, hogy a képviselőség inkább tökélyesbitni mint irtogatni hajlandó a közigazgatási dualismust, sőt hozzá még a monarchismusnál is jobban szít, legalább láttuk, miként a francia forradalom képviselőlet által egyszerre tört ki a királyság s helyhatóság ellen. Innen még nemrég is, midőn a legitimisták a teljes öszpontosítás mellett küzdve az önkény részére dolgoztak, egyszersmind a forradalom nagy nyereségeinek egyikét védék. Ez után, úgymond Tocqueville, lehet egyfelől népszerűnek, másfelől a nép jogai ellenségének; egy felől azsarnokság alattomos szolgálának, másfelől a szabadság nyílt barátjának mutatkozni.

Az egész változás, mellyel a képviselőlet behozatala a közigazgatási dualismuson ejt, abból áll, hogy a tisztviselői hierarchia élére a király helyeit egy tőle függő s a nemzeti választmánynak felelős ministerium állította. Bizony nehéz állás, és ha azt mégis akárkitől tétova nélkül elfoglaltatni látjuk, szinte hajlandók vagyunk hinni, mit egykor Dubois bibornok mondott, hogy egy nagy stálusférfiak nagy kópének kell lenni. Minden esetre csudáin! való egyrészt a nemzet könnyelműsége, hogy egész jogállapotát egy ember felelőségétől felfüggeszteni nem kételkedik; másrészt a* minister bátorsága, hogy egy nemzet egész jogállapotáért a felelőséget szegény fejére venni nem fél. De ám lássuk e felelőséget röviden részleteiben.

Polgári társaságban minden ember felelős a törvények megtartásáért, hanem ki e törvények végrehajtását magára vállalá, az, megbízatása értelmében, végrehajtásukért is felelős. A felelőség azonban egymaga nem eszközli atörvények megtartását, hanem csak büntetést húz maga után a törvényszegésekre, úgy hogy a felelőség minden ereje s haszna a büntetésben van, melly mindig csak a tett után sújt, nem szüntetvén meg a vétségeket, hanem csak ritkítván azokat. Mit használ nekem, megbüntethetnem az embert, ki házamat felgyújtá vagy nőmet megölé: mit használ a nemzetnek, megbüntethetnie a ministert, ki a hazát eladá vagy örvénybe dönté?

De nagy különbség az egyszerű polgárs aminister felelőssége közt az által, hogy amaz gyorsan és könnyen elítélthetik az irányában mindig hatalmas bíróság által, míg emez semmi bírót nem láthat maga előtt, ha a képviselő kar többségét bírja. Pedig tudjuk, hogy gyakran nem a képviselők többségének van ministere, hanem a miniszternek van képviselői többsége, úgy hogy míg az elmélet a törvény - hozást vallja a hatalom minden végszárait magába összefoglaló főhatalomnak, addig a gyakorlat rendszerint az egy ember kezében levő végrehajtó hatalmat emeli mindenek fölibe. A miniszter készíti a törvényjavaslatokat, s fogadtatja el többségével, s a népnek, bármi tárgyban szólaljon is fel, mindig azt adhatja válaszul: „Csináljanak magoknak többséget az országgyűlésen/ A gyakorlat mutatja, hogy csak azon pártfőnökök ostromolják sikeresen a ministeriumot, kik magok törekszenek a kormány rudjál megragadni. És ez nevezetes körülmény, mert ez a nemzet s az egyesek magán és közügyeit néhány személy hiúságának játéka s áldozatává teszi. Midőn a mostani francia conventben azon kérdés forga fen: hogy miért akarnak két felelős hatalmat egymás mellett, ministeriumot s egy öttagú kormányt? Laccordaire atya igazán megmondta, hogy 14 több mint 9, s így a ministeriumban s egy öttagú kormányban ötten több forradalmi jelességet lehet kielégíteni. Rendszerint nem a körül csatáznak hát a képviselők, hogy a népnek ez vagy amaz szüksége földztestessék, hanem hogy ez vagy azon férfiú jusson a kormányra; sőt gyakran indítványok is csak olly célból hozatnak ellenzék által a szőnyegre, miszerint általok a miniszter többsége megingattassék. De azon ritka esetben is, midőn a képviselők többsége a köznek ügyeit le a legapróbb részletekig őszintén szívéen hordozza, vájjon nem a legtisztább hazafiság feladata e sokszor, inkább elnézni a miniszter egyes hibáit, semmint általán véve jó kormányát elveszteni, s helyére nálánál tán sokkal roszzabbat juttatni? Hiában, örök és nagy bibéje az a képviselőségnek, hogy valamint a választók nem teremthetnek magoknak eszményük szerinti képviselőt, úgy a képviselők is csak az elűttök ál-

ló néhány egyén közöl választani a ministert. És mindig s minden tekintetben torz, természetellenes, kínos és nyomorúságos állapot az, melyben a közügyek igazgatását nem a tárgyakhoz, hanem a tárgyakat a s emelyekhez kell szabni.

A felelősség gyengéi még nem eddig vannak. Főlekinetet igényel itt azon kérdés: vajjon ígérhet e a m nister s várhatni e tőle minden tekintetben jótékony s kielégítő kormányzást? Láttuk, miként a minister! felelősség mellett szépen megállhat, sőt épen követellettik a közigazgatási dualismus átoksúlyos gépezete, abnreaucratia. Követelik ezt azok főleg, kik azt tanítják, miszerint a minister felelős csak úgy lehet, ha a törvények végrehajtásának s az egész igazgatásnak gyeplíje az ő kezébe adatik. Az így öszpontosított kormány, bármi felvilágosult és bölcs legyen is, nem foghatja fel s nem elégítheti ki egymaga egy nagy nép élelének minden részletét. Ez tőle nem telik, mert ilyen munka meghaladja az emberi erőt. És ha mégis kizárólag saját gondjával igyekszik mozgásba hozni annyi különbféle rugókat: vagy nagyon tökéletlen eredménnyel kell beérnie, vagy magát hasztalan sőt gyakran a köznek ártalmas fáradalmakban meríti ki.

Tanulságosan ecsetli a közigazgatási dualismus bajait Tocqueville „Politikai következményei a hatósági öszponlóság hiányzásának az egyesült-státusokban“ című remek cikkében, hol többi közt így ír: „Igaz, hogy az öszpontosításnak könnyű munkájába kerül alávetni az ember külső cselekedeteit bizonyos egyformaságnak, mely végtére magáért kedveltetik, minden tekintet nélkül a tárgyakra, mellyekre alkalmazva van... Semmi fáradságában nem telik szabályos menetelt adni a folyó ügyeknek, intézgetni bölcsen a társasági rendőrség részleteit, meggátolni csekély rendellenségeket s apró vétkeket, fentartani a társaságot bizonyos statu-quo-ban, melly tulajdonkép sem hanyatlás sem haladás, táplálni a társasági testületben némi hatósági aluszékonyságot, mit a hatósági személyek jó rendnek és köz csendnek szoktak nevezgetni. China véleményem szerint legtökélyesb

példányát látszik mutatni a társasági jólét azon nemének, melyet az igen öszpontosított hatóság adhat a magokat az alá vetett népeknek. Szóval, jeleskedik a hátráltatásban, nem a cselekvésben. Mikor arról van szó, mint lehessen a társaságot alapjában megmozdítani, vagy neki gyors menetelt adni, akkor ereje elhagyja. Mihelyt rendszabályainak csak legkevésbé is szüksége van egyesek összemunkálására, azonnal meg leszünk lepctve eszörnyű gép erőtlenségétől. ¹ Ez kivált azoknak szól, kik azt hiszik, hogy a státusnak azért kell öszpontosítania mindent, hogy magát külhatalom ellen biztosítsa. „Mit ér az nekem, hogy mindig talpon áll egy hatóság, melly vigyáz, hogy multságaim meg ne háboritassanak; melly lépteim előtt jár, hogy eltávoztasson minden ártalmat, még ha azon aggódni semmi szükségem nincs is: ha e hatóság ugyanakkor, midőn ösvényemen a legapróbb töviseket így elhárítja, korlátlan ura szabadságomnak és életemnek, ha a mozgást és léteit elannyira egyedárusítja, hogy ha ő lankad, mindennnek körüüé lankadni, ha ő alszik, mindennek alunni, ha ő elhal, mindennek veszni kell? — Európában vannak *olly* nemzetek, mellyeknél a lakos magát csak úgy tekinti, mint egy jövevényt, kit sorsa ahelynek, hol lakik, épen nem érdekel. Honában a legnagyobb változások híre nélkül mennek végbe; sőt jóformán nem is tudja, mi történt. ., Mi több, falujának javán, utczájánakrendbenlartásán, templomának, paplakának állapotán sem agg ő semmit; gondolja, e dolgok ő rá mind nem tartoznak, hanem egy idegen hatalmat, mellynek kormány a neve, illetnek... E maga iránti részvétlenség annyira megy, hogy ha végre ön vagy gyermekei boldogsága fenyegettetik, a helyett, hogy a veszély elhárításával foglalkoznék, keresztbe veti karjait, s úgy várja, míg egész nemzet segítségére jövend. Egyébiránt az illy ember, bár szabad akaratát tökéletesen feláldozta is, azért az engedelmességet mégsem kedveli jobban mint más. Igaz, hogy aláveti magát egy tisztí írnok kényének is: de mint meggyőzött ellenség, úgy szeret daczolni atörvény-nyel, mihelyt a hatalom eltávozik.“—

Semmi kétség, a ministeri divatos felelősség: 1) nem

lehetetleníti a közigazgatási hibákat, hanem csak a tett után következhető büntetés félelme által nehezíti a vétségeket;

2) a büntetés egész súlyával sem bír, szerfölött nehéz, s fehér hollónál ritkább eset lévén a minister elmarasztatása *,

3) nem adhatja meg azt, mi lehetetlen, közigazgatási dualismus mellett egy nagy nép minden részleteinek egyaránt üdvös és jótékony kormányt, sőt ha a szokott öszpontosításhoz ragaszkodik, egyenesen előmozdítja a népek örökös gyámság alatti sinylését.

Immár könnyű elgondolnunk, mennyire aggodalmas napokat élünk mi magyarok most, midőn az átalakulás rohanó sebességgel ragadt meg bennünket, és legjobb s legbefolyásosb hazánkfiaitól szélüre pöngettetni halljuk, miszerint a divatos minister! felelőség az alkotmányos szabadságnak elegendő garantiája. Az innen reánk háramló aggodalom nem csekély; s megvalljuk bennünket főleg ennek érzete bátorított ezen munkánk megírására. De ne csüggedjünk: vannak szintén köztiszteletű s befolyásos polgártársaink, kik a képviselőknek tartozó ministeri felelőséggel egymagával soha sem érendik be. Most örül a nemzet, hogy a bureaucratia bilincseitől szabadult meg. Ha volna szavunk, inellyet e nemzet meghallana, figyelmeztetnők öt: vigyázzon, nehogy a középponti kormány körére szorított eddigi bureaucratia helyeit háza küszöbéig lenyúló bureaucratiaát kapjon. Most kell leginkább nemzeti szabadságunk s méltóságunk igaz barátinak talpon s készen állniok teljes erélyvel annak meggátlása végett, hogy vak majmolás gépies ösztönétől nekünk nem való tévfonnákba könnyedén gyúrassunk.

II.

A közigazgatás természetes rendszere.

Nem azon kell iparkodnunk, hogy a társadalmi gondolat, mihelyt egyszer megfogamzott s törvénynyé lett, egyenlő gyorsaság, szabályszerűség s egyformasággal hajtassák végre az állodalom közigazgatásának minden körében;

s a társadalmi egység a nemzeti élet egyenruhájában s külsőségének egy húron pendülésében vagyis holt mechanikusban álljon; hanem arra szükség törekednünk, hogy a társadalom egyszavu törvényeiből s törvényei alatt az egész országban a nemzet minden ízére s tagjára egyenlő jótétemények serkedjenek és áradozzanak, s a társadalmi egység főleg az érdekek természetes öszhangzásában s egymáshoz ragaszkodásában, az élet benső vidorságában éreztesse magát. Hogy alkotmányos létünk ezen legszebb céljához aközigazgatásnak csak azon másik rendszere vezet, melyben a nép arra van hívatva, miszerint mindent önmaga végezzen, mire alkalmas, alkalmasabb, mint a középponttól függő tisztviselők; az az imént mondottakból is világos, de a következőkből még részletesebben fog kitetszeni.

Miután a törvényhozó hatalom a legfőbb hatalom a státusban: következik, hogy a többi hatalom mind ettől függ, ennek szolgálatában áll; és a végrehajtó hatalom csak az által létezhetik, hogy a törvényhozásnak felelős. Avégrehajtó hatalom felelőssége azon kapocs, inelly az állodalmi hatalom ágazatait összefoglalja s eszményi egységét az életben biztosítja és fentartja. Tehát mind azok, kik a kormány fogalmából némieket következtetni szeretnek, tudják meg és soha se feledjék, miszerint a kormány fogalmából az, sőt helyesebben szólva, a kormány fogalma maga voltaképen abból, következik, hogy a végrehajtó hatalom a törvényhozásnak felelős. Hasonlóan mind azok, kik e kormányi felelősséget valónak s gyümölcseit lehető legjobboknak óhajtják lenni, higység el, hogy annak valamint súlyát nem egy emberre kell nehezíteniök, úgy eredményeit is nem csak egytől kell várniok. Mert mindig gyengébb egy ember kezessége, mint többeké, egyenlő szigorral feleletre vonhatóké. Tartsuk meg hát, hogy a végrehajtó hatalom minden ügyvivője a törvényhozásnak egyiránt felelős.

A felelősség köteletségének jogok felelnek meg. A végrehajtó hatalom ugyanis a közakarát tolmácslatának tartozó felelősségénél fogva joggal bir, az alattvalókat kivétel nélkül engedelmességre szorítani, és betölteni azon tért, mely-

lyet a társadalmi életben a törvényhozás üresen hagyott. Már oda főlebb láttuk, miként a közigazgatás nem csupán a törvények végrehajtására szorítkozik, hanem kiterjed mind azon térre s esetekre is, mellyekre nézve semmi pozitív törvény nincs, vagy épen általánosságban nem is hozhatik, s mellyekben tehát csak természetileg észszerű törvény vagy épen az igazgatók jóakarata, belátása s lelkiismerete határoz. E szerint az igazgató hatalomnak joga van az állodalom törvényeit különösb rendelvények által kiegészíteni s az életre alkalmazni; a pillanat szükségzeit ideiglenes intézkedések által kielégíteni; a helyérdekeket különös határozatokkal védni— mind ezt azonban természetesen csak a törvény korlátain belül.

Innét kitetszik, hogy ámbár az igazgató hatalom atörvényhozói alá van rendelve, mégsem kisebb szerepet játszik az a nemzet sorsában emennél; sőt el lehetne mondani, hogy a közigazgatási despotismus nyomasztóbb a törvényhozásbeli szolgálásnál, ha e mellett a közigazgatási szabadság képzelhető volna. Mert a törvények jóságát, bár korlátlan hatalomtól hozassanak is, ösztönszerűleg előmozdítja részint a nyilvánosság, részint az előhaladt civilisatio hatalma, és a jó közigazgatás enyhítheti a rász törvények sanyarúságait, s ottan ottan mindig kedvezhet némelly érdekeknek; míg viszont a rász közigazgatás a legjobb törvények célzatait is megghiúsítja, a szabadságot elnyomja s a rendet felzavarja. Látni való tehát, miként mind azt, mit az állodalomnak a jó közigazgatástól várnia kell, egy minister valamint meg nem Ígérheti, úgy töle bármilly ügyessége s becsületessége mellett is, kívánni sem lehet; sőt a felelősség egymaga bárhányaktól követeltessék s bármint szerkesztessék is, a szabadságot eléggé soha sem biztosíthatja. Lássuk tehát, minemü rendszer felelne meg nézetünk szerint legtermészetesebben s tehát legjobban a közigazgatás összes feladatainak.

Ezen rendszer elveinek keresésénél következőkre szükség figyelmezni.

Az ember nem azért engedelmeskedik a társaságnak,

mintha azoknál, kik azt igazgatják, alábbvaló volna; hanem azért, mivel a hozzá hasonlókkal! egyesülést hasznosnak tapasztalván, tudja, miként ezen egyesület szabályzó hatalom nélkül fel nem állhat. Következésképp minden affélében, mi a polgároknak egymás közti viszonyaira tartozik, ezen polgárok összeségének alattvalójává válik; ellenben mindenben, mi kizárólag őt illeti; ura marad magának, egészen szabad, s tetteiről az istenen kívül senkinek sem tartozik számolni. Innét következik, hogy minden érdeknek valamint legjobb, úgy egyedüli intézői is azok, kikre az tartozik; és hogy a társaságnak nincs joga a polgár cselekedeteit egyébkor igazgatni, csak midőn általok magát tetteleg megsértve érzívi szükségé van őt gyámolításért felszólítani.

Tekintve pedig az érdekeket, észreveszszük, hogy közölök némelyek közösek a nemzet minden részeivel, minők: az általános törvények hozása s a nemzet viszonya a külföldiekhez; más érdekek ismét különösen a nemzet bizonyos részeit illetik. Tocqueville az elsőbb érdekek igazgatásának öszpontosítását kormánybeli központosításnak (*centralisation gouvernementale*), az utóbbiakat intéző hatalom öszpontosítását pedig hatóságigazgatásbeli központosításnak (*centralisation administrative*) nevezi; és tanulságosan fejtegeti, miként az egyesült-státusokban semmi igazgatásbeli öszpontosítás nincs, hanem a kormánybeli központosítás ott legnagyobb lépcsőjén áll.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az utóbbi érdekek, mellyek különösen a nemzet bizonyos részeit illetik, ismét többfélék. Vannak olly szükségek, mellyeketegész tartomány vagy több község összesen egyaránt érez: ezek igazgatását tehát természetesen a kerületre vagy megyére kell bízni. Van továbbá társulat, melly annyira természetesen épül, hogy az mindenütt egyenesen az isten kezéből kerülni látszik, és ez az őzség, melly meg van minden népeknél, bármelly szokások s törvényekkel bírjanak is: innét következik, hogy a községi érdek igazgatását a természet megsértése nélkül nem lehet másra, mint a községekre magokra bízni. És van még a községnél is természetesebb társulat, mellynek

létre jöttét az isten nem parancsolja, hanem úgyszólván maga eszközli, és ez a család, szintén saját és önmagára tartozó érdekeivel. Végre az embert ennyi viszony közepeit önálló minőségben látjuk létezni, egyedül személyére vonatkozó s egyedül az ő akaratától függő érdekekkel. Könynyű általlátni, miként csak olyan alkotmány biztosítja szabadságot az élet minden körében, melly az imént előterjesztett különféle érdekeket mind kellőleg méltányolja, s mind-egyiknek szabad mozgást enged atöbbinek megsértése nélkül.

A személyes és családi érdekek köre az állodalom keblében fekszik ugyan, de organismusához nem tartozik. A politikai vagy közigazgatási élet tehát három cselekvési körben munkál: felül áll az ország, középen a megye, alul a község.

Ezen lehozásból önként foly, miszerint anemzet minden részeivel közös, tehát nemzeti érdekek igazgatását egyszerű polgárokra nem lehetvén bízni, okszerű ellátásuk végett egy országos kormányt kell felállítani. És ezt már bírjuk a közakarát mesterséges létegeben, a fejdelemtől függő középponti kormányban, aministeriumban. A fejdelem képviseli a végrehajtó hatalmat, de a fentebbiekhez képest annak minden jogait nem gyakorolhatja. Kormányára felügyel a törvények végrehajtására, szolgálatában tartja a haderőt, s igazgatja a nemzetnek külföldiekkeli ügyeit.

Immár ha felvesszük, hogy monarchiában minél nagyobb a nép, annál erősebb a fejdelem; és ha meggondoljuk, hogy a végrehajtó hatalom főleg az idegenekkel viszonyban talál alkalmat tehetőségének s hatalmának kitüntetésére, s hogy a hatalomnak jó szándék mellett is gyakran tözomszédja az önkény, s végül ha még azt is óhajtjuk, hogy rendszerünk a kis és nagy országok előnyeit ártalmaik nélkül egyesítse magában: valóban ha a különösen a nemzet némelly részeire tartozó érdekek igényei nem zaklatnának is, így is meg kellene erről győződnünk, miszerint a törvények s felsőbb rendeletek közvetlen végrehajtását, úgyszinte a helyérdekek ellátását a dolgok természetes ren-

dének felbontása nélkül lehetetlen a középponti hatalomtól függő egyes tisztviselőkre bízni, hanem csak egyszerű polgárok önálló testületétől lehet teljes sikerrel ok- és célszerűleg várni. Csak így lehetséges igazi önkormány, mely a kormányzati elnyomást s jogtalanságokat lehetetleníti, és a lehető legjobb, legértelmeseb, az érdekekhez legillőbb igazgatásért kezeskedik, mind az önszeretet lélektani törvényénél fogva, miszerint kiki mindig csak jót akar magának, mind azért, hogy az ember maga mindig legjobban érzi, hol szorítja csizmája, s magának legnagyobb érdekében fekszik önjava; mind végre azon jogi elvnel fogva, hogy a ki úgy akarja, azon jogtalanság nem történik.

Az tehát kétséget nem szenved, hogy a végrehajtásnak közvetlenül az emberekre s dolgokra ható alsó köre, valamint a helyérdekek ellátása természetesen a polgárokat illeti; hanem kérdés az, hogy a polgároknak micsoda testületéire vagy egyéneire tartozik az legokszerűbben? Ki legyen a közbenjáró a középponti kormány s az egyes alattvalók közt?

Tocqueville gyakran idézett nagyszerű munkájában ilyeneket olvashatunk: „Bár a község emberek óta fenáll is: a községi szabadság ritka és töredékeny dolog.⁴ A község durva elemekből van összetéve, mellyek gyakran a törvényhozó munkájának nem engednek. A községek függetlenségét megalapítani s nem kisebbitni a nemzetek felvilágosultával, oly nehézség, melly a felvilágosodással mindig nőni szokott. Az igen miveit társaság bajjal szenved meg a községi szabadság törekvéseit, feltámad annak számos tévedései ellen, s kétségbeesik a jó kimenetel felől, mielőtt a tapasztalás végeredményét bevárná. Minden szabadságok közt a községi szabadság, melly olly nehezen alapíttatik meg, leginkább ki van téve a hatalom megtámadásainak. A községi intézetek, magokra hagyatva, egy merész s erős kormány ellen nem igen tudnának küzdeni. „A községi szabadság tehát kisikamlík, úgyszólván, az emberi hatalom alól.” — Ennél fogva a községek, kivált ollyan országokban. hol a községi szabadság a törvényekben még fen nem

állott, miszerint az erkölcsökbe már kellőleg behathatott volna, semmi szín alatt nem képezhetnek jó és szilárd közbenjáró hatalmat a kormány és egyes alattvalók közt, sőt inkább magoknak is védszárnyakra van szükségök.

Azonban több községbeli nép mindig alakíthat nagy és értelmes politikai gyülekezeteket, mert keblében mindig találkoznak elég számú emberek, kik elég szabadság- rend- és honszeretettel, tudományal, közügyekbeni jártassággal s törvények iránti hódolattal ékeskednek, miszerint azalattvalók törvényellenes törekvéseit megghiúsítva, fentartsák a törvények s fenálló hatalmak törvényszerű tekintélyét; s viszont saját jogaikat a hatalom törvényellenes követelései ellen védve, megmentsék a nyilvános szabadságokat. És ime itt vagyunk, ezen utón is, azon megyei közönségnél, mellyet oda fenn a természetes léteget illető törvényhozás részvétjogával felruházandónak véltünk. És hogy ezen, nem a községek képviselőiből, hanem az erre törvényesen képesített kebelbeli egyszerű polgárokból álló, megyei közönség legjobb s legtermészetesb közbenjáró az állodalom *s egyes alattvalók közt, s egyedüli bírása a megyei érdekeknek: a mellett ezredéves alkotmányunk sokkal erősb tanúságot tesz, semhogy azt itt még bővebben kellene bizonyíthatni.

Tehát csak a megyei igazgatás szerkezetéről kell némiket elmondanunk. És meg kell jegyeznünk, hogy megkülönböztetés okáért, a középponti intéző hatalmat kormánynak, a közigazgatás megyékre s községekre tartozó részét pedig igazgatásnak, adminisztrációnak nevezzük.

A megyei közönségnek ugyanazon s épen úgy szavazó tagjai, kik s miként a törvényhozásbeli utasításokat adják, képezzék az igazgató közgyűléseket. A különbség csak annyiból álljon, hogy ezekben már kormányi kinevezéstől függő hivatalnok (főispán) is elnökölhet, s tárgyaik és végzéseik külön jegyzőkönyvbe iratnak. Joga s kötelessége a megyei igazgató közönségnek: a törvények végrehajtása körül intézkedni, s azokat a helybeli életre alkalmazni; a pillanat szükségseit kielégíteni; a törvények által

üresen hagyott téren a kebelbeli érdekeket saját határozatai által szabályozni; a törvényeket s törvényeseknek talált felsőbb rendeleteket saját tagjai s tisztviselői, sőt községi előjárók által is végrehajtatni; a törvényteleneknek ítélt rendeletek ellen pedig felírni s gátot húzni; a megyei (házi) adót évenként a szükséghez mérve megszabni, s mind ezt mind a hadi adót a községekre kivetni; aközbátorlétre felügyelni, a fekvő katonaság szállásolása iránt rendelkezni; magán folyamodásokat elintézni; szóval, a törvény korlátái közt saját dolgában függetlenül végezni s rendelkezni.

Ezen felséges jogok s kötelességekből azon üdvös eredmények hárulnak a nemzetre, miszerint ez társadalmi jogait s kötelességeit szépen háziasán közvetlenül gyakorolhatván s *teljesíthetvén*, a legvalóbb önkormányt malasztait teljes mértékben éldelheti; nemcsak a rendet, hanem a szabadságot is egyaránt biztosítva bírhatja; vele a haza mindenütt érezteti magát; a kormány nem látja magát magára hagyatva, hanem az akaratok szabad összemunkálásában törvényszerűsége mindig igazi s elegendő hatalmat talál; és a polgárok nem erőszakot, hanem jogot látnak a tisztviselőben, s úgy érzik, ők soha nem engedelmeskednek embernek, hanem az igazságnak. Mind ez olly jótétemény, miktől önként honszeretet, melly is Constant Benjamin szerint a helybeli érdekekhez! élénk ragaszkodásban áll, s vallásosság serked a polgárok szívében; pedig tudva van, miként a honszeretet és vallás azon két leghatalmasb rugó, melly a polgárok öszszeségét valamelly cél felé haladásra legtartósabban ösztönözheti. Vége lenne hát mind ennek, ha a kormány akadályoztatná ama jogok gyakorlatát s kötelességek teljesítését.

Különösen pedig meg kell jegyezni, miként Verböczy nagyon tisztán fogta fel nemzetünk természetes jogfogalmainak követelését, midőn III: 2. címében megírta, miszerint „a megye teljes szabadsággal szabályozhat statútum által mindent, mi törvénybe s törvényes jogokba nem ütközik.“ Ezen így értelmezett szabályzó hatalom ollyan természetes joga a megyének, hogy ez nélküle egész boldogságát nem bírhatná s hivatásának nem felelhetne meg; mert

látjuk, hogy minden község, törvényszék, egylet sőt család is szabályokat alkot s alkotni kénytelen a maga körében.

Tartsuk meg hát jól, miként azon mondatnak, hogy törvényhozás körébe vágó statútum nem alkotható, teljességgel semmi értelme nincs; mert hiszen mi nem vág a törvényhozás körébe? Ámde azt, hogy pozitív törvényekkel ellenkező szabály nem hozathatik, minden józan ész meg fogja érteni. Továbbá ha a megyei statútum csak királyi megerősítés által emeltetnék kötelező erőre, akkor e kettő közül egyik történnék: a statútum afelségnek vagy törvényhozási részvétjogától, sanctiójától országos törvényekként—, vagy kormányzó hatalmától felsőbb rendeletekként nyerné erejét. Az első eset merő képtelenség; az a szabályzó hatalmat a törvényhozó hatalomba keverné (mi magában is elég képtelenség, mert minek ott szabály, statútum, hol törvény van?) s olly alkotmányt idézne elő, mellyben afelség előbb a nemzettel országgyűlésileg hozna törvényt, aztán ismét a felség a nemzet egy töredékével gyakorolná a törvényhozó hatalmat; melly alkotmány e szerint olly két alakúvá tenné az országot, hogy ez egy oldalról egy királylyal bíró egy országnak, más oldalról ismét egy király alatt levő sok országnak, tehát valóságos lünderországnak tetszenék. A másik esetben pedig a közigazgatás egyik része bírná az egésznek hatalmát; a kormány által elfoglalva vagy elnyomva volna e részben az igazgatás; a megye ahierarchia alsó fokává tétetnék, s e tekintetben megszűnnék megye lenni. A megye lényege s főhivatása az, hogy minden érdek saját természetes bírója, azaz azok összesége által léltessék, kiket az közvetlenül illet. És e tekintetben korlátokat csak a fenálló törvények képezhetnek. Tehát a statútumokra nézve a kormánynak joga s hivatása: örködni, nehogy valahol törvénybe ütköző statútumok hozassanak s létezzenek. A kormány, maga körében, szintén alkothat statútumokat a nélkül, hogy akár az egész nemzetnek, akár bizonyos részének hozzájárulására szüksége volna; hanem a nemzet is szót emelhet a törvényelleneseknek vélt kormányi statútumok ellen.

Kérdés alá vonatott a megyék adóztatási jogának célszerűsége is, s a házi adó maximuma törvényhozásilag meghatározandónak nézetett. Ha majd egyenlőn lesz érdekelve a megyében minden osztály, s egyenlőn aránylag fog adózni minden honpolgár: akkor nem leend szükség az adómaximum meghatározására; mert a közönség minden tagjának érdekében fog állani, azt mennél kisebbre szabni. Es lehet e annál szebb s természeteseb jog, mint ha a közönség magát ínség vagy egyéb véletlen s helybeli szükségre nézve tetszése szerint megadóztathatja? Csak az illy tárgyak szőnyegre kerülendéséről jó előre értesíttessék a közönség.

Napfénynél világosabb, miszerint a nemzetnek azon megye adta garantiájával, mellynél fogva a törvények közvetlen végrehajtója s akormány minden léptem ellenőrzője maga lehet, fel nem érhet semmi nemű alkotmányos garancia. A képviseleti rendszerbeli minister! felelősség legalább sokkal csekélyebb a nemzet belügyeit illetőleg. A megyében ugyanis nem gyűl halomra a kormánynak minden rendelete egyszerre! s utólagos átvizsgálás végett ugyanazon s többnyire csak közvetve érdekelt emberek elé, hanem a rendeletek egyenként időről időre azon emberek előzőleges s nyílt megvizsgálása alá kerülnek, kiket közvetlenül érdekelnek. És a végrehajtást illetőleg az ember maga legjobb keze önmagának; shogy ez önkormányzási rendszer a rend egysége s törvények kellő végrehajtása iránt az állodalomnak is elégséges biztosítékot nyújthat, azt alább látandjuk. Most, miután a közönség, egyes tisztviselőji által foganatosíttatja a törvényeket s határozatait, ezen tisztikarról kell a főbbeket elmondani.

Föelv az, hogy a megyében semmi hierarchia nincs, egyik tisztviselő nem függ a másiktól, hanem mindegyik a törvénytől s a közönségtől veszi hivatalos utasításait s eljárásaiért egyenesen ennek felelős. E helyütt csak igazgató tisztviselőkről szólunk, kikre a bírói tiszt egyáltalában nem tartozik, mert a jól rendezett státusban a bírói hatalomnak a közigazgatástól egészen el kell különíttetnie. Számukat természetesen a szükség fogja meghatározni.

De az idő int, hogy választásuk módjának czélszerűvé tétele iránt mindent elkövessünk, hahogy az egész rendszert választási fergetegek martalékául hagyni nem akarjuk.

Némellyek abban keresték a választási kicsapongások enyhítését, miszerint a választási cyclus 3 évről hatra emeltessek. Ezek számára szabadjon csak röviden megjegyezni: kicsapongásoknak 6 évenként sincs helye jól rendezett alkotmányban: a mint gyérülnek a választások, azon arányban növekszik fontosságuk; ha a választások ritkán fordulnak elő, a pártok hosszú idő alatt gyűjtött egész erejüket arra fordítják, hogy a szerencsét, mellyhez olly ritkán juthatnak, megragadják, és mivel abukottak baja hosszú időre orvosolhatlan, nagyravágyásuk s feltüzelt boszujoktól minden rosztat várhatni; ha pedig a választások majdnem egymást érik, a bukottak türelemmel várják az új szerencse idejét, a győztesek nem igen örvendnek rövid ideig tarló győzelmüknek, s valamennyien nem nagyon kapkodnak olly diadal után, mellyet nem sokára bukás követhet; végre minél gyakrabban férhet tisztviselőihez a közönség, annál nagyobb hatalma rajtok, úgy hogy ki a választási cyclus 3 évről hatra emelné, az a nép választási jogát megfelezné. Kétségkívül legjobb a 3 évi időköz, de hogy a választás módja is jó legyen, megyei tisztviselőkre nézve legczélszerűbb a két fokozatú választást elfogadnunk.

Hogy a választók tömegét egy helyre összegyűjteni ne kelljen, és a tisztviselő egész hivatalkodása alatt minden választónak alattomban kedvezni ne kényszerüljön: e végből a törvény határozza meg, hogy a megyei közönségnek hány tagja válaszszon egy választót vagyis nevezőt; aválasztók aztán otthon helységeikben vagy választókerületenként megválasztván önkörükből a nevezőket, ezek a székvárosban válaszszák meg a tisztikart. Itt csak azon nehézség fordulhat elő, miszerint ha a megyékben nem volna egyenlő a választók száma, a törvénynek több fokú arányt kellene a megyékre alkalmazva megállapítani. Ezen többféle arány a jogegyenlőségen csorbát azonban nem ejtene, mert minden megye önállón végzi választásait. A

kétfokú választás hasznait szépen ecsetli Tocqueville, az amerikai congressusban az egyenesen a néptől választott képviselő ház s a státusok törvényhozásai által küldött senatorok közti különbségre mutatván, *s előadván, miként az alsó gyülekezetben annyi a köznépi elem, hogy ámbár az országban a tanulás majdnem általánosan el van terjedve, azt mondják, a nép képviselői nem tudnak mind helyesen írni, míg a tanács tereme a talentumok s tudományok egyedülésének lenni látszik; pedig mindkét ház az általános szavazat szülötte, s még senki sem állítá, hogy a tanács ellensége volna a népszerű érdekeknek. Azután így végzi előadását: „Könnyű előrelátni a jövőben ama pillanatot, midőn az amerikai köztársaságok kénytelenek lesznek megszorítani akét fokozatot választási rendszerükben, ha csak a demokracia szírijei közt nyomorúságosán fenakadni nem akarnak. Részemről kész vagyok megvallani, hogy én a választás kettős fokozatát látom egyedüli eszköznek, melly által a nép minden osztályai előtt a politikai szabadság gyakorlatára ut nyitthatik. Azok, kik azt hiszik, hogy ez eszközt valamely pártnak kizárólag fegyverévé tehetik, valamint azok is, a kik tőle félnek, véleményem szerint egyiránt csalatkoznak.¹¹

Hlyen választási rendszer tehetségig meg fogná szüntetni a kicsapongásokat. De gátolandja ezeket a tisztii hatáskörök szabályozása s a községek rendezése következtébeni gyérülendések is. Mert a megyét valamint felül az országgal, úgy alul a község rendszerrel kell öszhangzásba hozni.

A község, isten adta érdekeivel, a felsőbb hatalom irányában csak oíly egyes személy, mint akárki, kit tetszés szerint elnyomni, s kinek egyedül reá tartozó érdekeibe avatkozni nem lehet, a polgári szabadságnak úgyszólván kútforrásábani elnyomása nélkül. Hajlékának udvarából legott a községbe lép az ember: miként érezhesse hát magát szabadnak, ha első lépten mindjárt szolgálással találkozik? Azért tehát minél nehezebb s töredékenyebb dolog a községi szabadság, annál több fáradságot kell ápolására fordítani.

Nem lehet itt ki nem emelnünk az imént idézett státusférfit eme sorait: „A szabad népek ereje a községben fekszik. A községi intézetek olyanok a szabadságra nézve, mint az elemi iskolák a tudományra nézve: azok teszik ezt a népnek elérhetővé; azok ízlelik meg vele ennek béke élvezetét, s szoktatják őt ennek használásához. Alkothat valamely nemzet községi intézetek nélkül is magának szabad kormányt, de a szabadság szellemével nem fog bírni. Mulékony szenvedelmek, pillanatnyi érdekek, véletlen körülmények megadhatják neki a függetlenség külső formáit: de a társasági test belsejében elfojtott önkény előbb utóbb napfényre jövend.“

Abban áll pedig a községi szabadság, hogy a község csak akkor van alávetve felsőbb hatalomnak, midőn oly érdekek forog kérdésben, mellyben az másokkal együtt osztozik, különben egészen ura önmagának. Azért is szabadon ad, vesz, perel, szaporítja vagy csökkenti költségeit, a nélkül hogy bármi hatósági hatalom által ebben gátoltathatnék. Újangliában legalább nem találkozik ember, ki a státus kormányának azon *jogát* elismerné, hogy a csupán községi érdekek igazgatásába avatkozhassek. De így van ez nálunk is szabad községeinkkel. Legalább eddig nem volt felsőbb hatalom, melly például Nyíregyháza belügyeibe 1837 óta avatkozhatott volna.

És mivel Újanglia az, hol a községi szabadság az egész világon tán legkifejlettebb: emlékezetbe kell hoznunk, hogy itt, míg a státus általános ügyei körül a többség képviselő állal munkál,,a községben, hol a törvényhozói s kormányzói munka a kormányzottakhoz közelebb esik, a képviselés törvénye nincs bevéve. Itt semmi municipalis tanács nincs; a választók testületé kinevezvén tisztviselőit, azokat maga igazgatja mindenben, mi nem csupa egyszerű végrehajtása a státus törvényeinek.¹

A községi rendszer elveit s fővonásait országos törvény által kell megalapítani; hanem a részleteket, például a községi közönség qualificatióit legczélszerűbben határozhatná meg a megye az érdekllett községgel együtt. Kétséget

nem szenved, hogy kisebb községek ellehetnének képviselő testület nélkül; az igazgatás tisztét a közönség által évenként választandó tisztviselők végezhetnék, a gazdasági ügyeket pedig a közönség maga intézhetné, szükséghez képest egyes tisztviselők segélyével. De minél nagyobb valamely község, annál sűrűbbek s szövevényesebbek a község ügyei s annál nehezebb a nép közvetlen részvéte ezek intézésében. Nagy község tehát legcélszerűbben egy választmányt bízna meg ügyei intézésével, mellynek tagjai anép által választandó községi tisztviselők is lennének. Amde ezen képviselő választmány a lakosok vagyonát érdeklő vállalatokat mindig csak a közönség jóváhagyásával határozhatná el, gazdasági intézkedéseiről ennek számot adni tartoznák, s tanácskozásai nyilvánosak lennének. Általában azon kell lenni, hogy a községi szellem mindig s mindenütt fel legyen szítva, mert az európai kormányzók is megváltják, hogy a községi szellem a közcsend és rendnek nagy eleme. —

Immár ilyen megyei s községi rendszer mellett semmi hierarchia nem létezik az *igazgatásban*; a törvény gyakran kötelességeket szab mind a“ megyei mind a *községi egyes* tisztviselőkre, mellyekel ezek választóik megbízása nélkül is felelet terhe alatt pontosan teljesíteni kötelesek; sőt a megye is rendelkezik megyei érdekekben községi tisztviselőkkal, kik hivataluknál fogva s ideje alatt mindig tagjai a megyei közönségnek; szóval, a közigazgatásnak olly rendszere ez, mellyben a megye és község, saját érdekei intézése melleit, mindig kölcsönözhet tisztviselőket az országnak, s a község a megyének, a“ helyett, hogy, miként Franciaországban. az ország kölcsönözné tisztviselőit a községnek.

Mi a rendőrséget illeti, ennek szabályait országos törvény által kell megállapítani; mert kell, hogy a hazafi magát az egész országban egyenlőn szabadnak érezze, s szabadsága egyenetlen s nem tudott helyi intézkedések által itt olt horogra ne keríttethessék. Hanem ezen országos törvény szerint a közbátorlélet mindenütt a megyék,

erre rendelt különös tisztviselőik által, s magok körében a községek tartásáért. Általában vezérelve maradjon rendőri intézeteinknek az, miszerint minden honfi becsületos járatúnak tartassék, míg ellenkező véleményre okot nem szolgáltat. Ezen elvnek roppant hatása van a nemzeti szabadság s erkölcsiség emelésére. Vegyük csak például fel, miként az egyesült-státusokban megelőző s hatósági rendőrség sincs, az útlevelek ismeretlenek, a közigazgatás ügyvivői nagyon kevesek, s a nyomozás elkezdése nem is mindig őket illeti; s mégis alig kerüli el valamely országban a véték olly ritkán a büntetést, mint itt. Ez csak onét van, mert itt minden ember érdekében fekvőnek tartja a bűnöst kézre keríteni vagy a büntettről próbákat szolgáltatni, s őt az egész emberiség ellenségének tekinteni; míg a nagyon poliliált európai országokban a véték olly szerencsétlen, ki azért küzd, hogy a főhatalom poroszloának üldözéseit kikerülje, s a nép többnyire segíti őt e küzdelemben. Minden esetre nem kell megfélemlenünk Rousseau ezen szavainak nagy jelentőségéről: „Eléggé nem ismételteltem, hogy nem kell két ellenkező dolgot egyszerre kívánni. A rendőrség jó, hanem a szabadság többet ér, s minél inkább kényszerítitek formaságok által a szabadságot, ezen formaságok annál több eszközt játszanak a terjeszkedő túlsúlyú hatalom kezére.“ Mi még folyvást utíle—velek nélkül szabadon utazhatunk egész hazánkban. De mindinkább alapos!) az aggodalom, hogy a növekvő számmal beözönlő, hozzánk sem érdek sem nemzetiség által nem kötött s többnyire ügyefogyolt csöcselék népből álló külföldiek nem sokára szigorúbb intézkedést teendnek szükségessé. Ha még lehet, s nem késő, alkossuk meg mielőbb a szigorú honosítási törvényi! —

Slátusjogtanítók a közigazgatásnak két főrendszerét szokták megkülönböztetni, a mint az ország vagy az igazgatási tárgyak felosztásán alapszik. Az első, mellynek az ország tartományonként! igazgatása szolgál főalapjául, tartományi rendszernek (Provinzialsystem); a másik, melly a közigazgatás anyagát fő tárgyai s irányzatai! szerint

osztja fel, és minden osztály számára külön fő s alhivatalokat létegesít, real rendszernek nevezetik. Hanem ezen elnevezés csak ez vagy amaz alapnak a rendszerben uralkodó tulnyomóságáról történik; önállólag s teljes tisztségében az életben egyik rendszer sem valósítható. Imár ha a fővonásilag ábrázoltuk természetes rendszert tartományinak nevezzük is, nem kell azt vélnünk, hogy a közigazgatás minden tárgya a¹ középponti kormány s helyhatóságok közt egyaránt oszlik el. Vannak tárgyak, mellyek természetöknél fogva legczélszerűbben egy személy vagy testület kezeiben központosuk hatalomra bíznak; ilyenek: a rendes katonaság, országos financia, posta, országos közlekedési eszközök stb. Gyakran a törvény különös végrehajtókat nevez ki az általa elhatározott tárgyra nézve.

És viszont vannak ügyek, mellyek fontosságukkal egyes polgárok erejét felülmúlják ugyan, de mégis magános természetöknél fogva magánosak szabadságkörébe tartozván: érdekükben a polgárok szabadon egyesülhetnek. Innen a társulási jog egyik lényeges része az alkotmányos szabadságnak. Reá nézve a *státusnak* csak az áll érdekében, hogy törvényes jogokba ütköző s titkos *társulatok ne* keletkezzenek, és mivel a társulat egyes személynél mindig erősebb és félelmesb lehet, annak kevesb függetlenség engedjessék a társasági hatalom ellenében, mint egy magános embernek. Egyébiránt értsük meg jelentőségét Tocqueville ezen szavainak: „Ha egyszer a felségnek általános joga volna, bizonyos feltételek mellett engedni csak meg mindenemű társulatokat, nem késnék magának tulajdonítani a felügyelés s igazgatás jogait is, nehogy azok a tőle elejökbe írt szabálytól eltávozhassanak. E szerint a státus, miután magától függökké tette volna mind azokat, kik egyesületbe lépni kívánnak, olyanokká tenné azokat is, kik már egyesültek, vagyis majd mind azon embereket, valakik csak jelenleg élnek. így a fejedelmek mindinkább magokévá tesszik s önhasznukra fordítják legnagyobb részét azon új erőnek, mellyet korunkban az ipar a világban teremt. Miniket az ipar vezet, ők pedig az ipart vezetik.“

A közigazgatás központosítása.

Öszpontosításnak azon törekvést nevezzük, mellynek célja, minden erőt egy pontban egyesíteni; központosítás alatt pedig az erők végszálainak összefoglalását s úgyszólván egy csomóra kötését értjük. Közigazgatásban az öszpontosítás közigazgatási dualismust idéz elő; a jó központosítás pedig zárkőve a közigazgatás természetes rendszerének.

Hogy az ország egyenlő terv szerint igazgaltassék, arra mindig elég az egészre nézve egy hangon szóló törvények pontos végrehajtása "s megtartása. Ezért pedig mind azoknak felelőssége kezeskedik, kik a végrehajtó hatalomnak részesei. Ezen felelősség mindenkire nézve kétféle: erkölcsi és tragikai.

A középponti, országos kormány minden tetteiért az ennek élén álló ministerek felelősek a törvényhozásnak. Sokan úgy gondolkodnak, hogy a minister csak úgy lehet felelős, ha rendelete minden esetben végrehajtatik, azaz ha az egész végrehajtó hatalom, s a közigazgatásnak minden sphaerája az ő kezében öszpontosítottatik. Épen mintha egy ítélet végrehajtására kiküldött személyre nézve vitatnák, hogy ő ezen ítélet pontos végrehajtásáért csak úgy lesz feleletre vonható, ha a kiküldő törvényszék minden ítéletének végrehajtását reá bizza; épen mintha vitatnák, hogy a párisi nagy követ csak úgy felelhet a reá bízottakért, ha a londoni, pétervári és minden udvari követség tiszte tőle függővé tétetik. Az ember akaratlanul is kétkedni kénytelen, vajjon nem azon gondolat áll e ezen illyesmit vitatók szavai mögött, miszerint a minister! felelősség csak úgy valósítható, ha a végrehajtó hatalomban fellelhető minden hódítási s többségcsinálási eszköz a minister kezeibe tétetik le. És ezen kétely annál alaposb, mivel fokellékül állítalik fel, miszerint a minister csak többséggel kormányozhasson, s azonnal lelépni tartozzék, mihelyt szövevényei hálójából a kamara többségét kihullalá. Ezen elvekben nagy tévedések vannak.

Egyes ember felelőssége annál többet ér, minél ke-

vesb tárgyra terjed ki. Ezt, úgy véljük, alaposan senki sem tagadhatja. És az is nagyon természetes, hogy bárkitől is csak azt lehet számon kérni, mi reá bízott, s mit ő elvállalt. Világos tehát, hogy a minister is lehet felelős, a nélkül hogy a közigazgatás minden körében történetekért őt kellene feleletre vonni; sőt hogy felelőssége mennél inkább valósággá váljék, ildomosabb e felelősség halacszkáit inkább szűk tócsában tartani, mint tengerbe eresztetni. Ki a középponti kormány élire áll, természetesen csak ennek tettei s kötelességeiért felelős. És ha a minister önkeblébe nyúl, úgy érzi mindig s mindenütt, még a korlátlan hatalom mellett is, miszerint isten s a közvélemény ítéletének súlya egészen rá nehezül hatalma körében, de ezen túl nem. Ezen érzemény teszi a felelősség erkölcsi oldalát, melly lelkiismeretes és honszerető miniszterre *kétségkívül* nagyobb befolyást gyakorol a felelősség tragikai részénél, épen miként az erény hatalmasb ovószer büntettek ellen, mint a világi büntetés félelme.

A tragikai felelősségre nézve nagy tévedés azt hinni, hogy az csak akkor válik valósággá, ha a minister azonnal lelépni kénytelen, mihelyt bármi tárgyra nézve a törvényhozásnál kisebbségben maradt. Azon elv, miszerint csak az kormányozhat, ki a házak többségét bírja, szükségkép előidézi a szabad kormány legnagyobb hibáját, úgyszólván a szabadság rákfenéjét, miszerint a kormány vesztetelni kénytelen. Innét ered aztán azon nyomorúságos állapot, mellyben aválasztások vélemények irányzatával foglalkodni, a minister főfeladalává válik, ellenben az administralio kötelességei figyelmét nem érdemlő csekélységekbe silányulnak; mellyben a törvényhozás merő pártönzés csataterévé alacsonyítottatik, hol a kor szükségei, a közigazgatás elleni panaszok, "s nemzeti érdekek csak örvül s az ostromlást elősegítő fegyver gyanánt szolgálnak, és ha a¹ megfeszített küzdelmekből kiemelkedik egy új minislerium, a győztes párt tomboló örömmel s a bukottakra boszút lehelve üdvözli, míg ezek, mint a lelépés feltételén kívül semmi által ki nem engesztelhető ellenzék,

ostromolni kezdik, nem hajtván semmit sem a minister becsületességére, sem a közvéleményre, sem a nemzet érdekeire, sem az ész szavára, mind ennél kebleiket jobban feszíti az, hogy ők jussanak az egyetlen hatalom birtokába, így történik aztán, hogy a viták nem a tárgyak, hanem a személyek körül forognak; a személyek megtestesült elvek gyanánt nézetnek, s a köz szabadság és jogállapot érdekei cabinet-kérdésekké létele a főpolcz lépcsőivé alacsonyítlanak, a minister nagy vétek s csekély hibáért egyiránt hivatalvesztéssel bűnletleliks olly kínos helyzetben tartatik, miszerint ha különben képes volna is a közigazgatás óriási munkáját vezetni, idejét s tehetségeit ezen főtisztére nem fordíthatja, érezvén, miként nem ez, hanem a szavazatok megnyerése az, mi őt hivatalában megtarthatja.

De az sem áll, hogy atörvényhozástól jobban függ a végrehajtó hatalom, ha a minister mindig lelépni tartozik, mihelyt a törvényhozás többségével nincs egy véleményben s ez nem azt akarja, mit ő akar. A törvényhozó s végrehajtó közt épen az a lényeges különbség, hogy a törvényhozónak mindig saját akarattal kell bírnia, a végrehajtónak ellenben, mint ilyennek, soha sem szabad saját akaratát követnie. Ki a végrehajtás nehéz munkáját elvállalja, az természetesen magán akaratát s meggyőződését a törvényhozó akaratának s meggyőződésének rendeli alá, s becsülete, jószága, szabadsága és élelével kezeskedik a felöl, hogy hivatalos hatalmát egészen és csak a közakarat kijelentett iránya s értelmében használandja. Ha az ő személyes nézete a törvényhozó nézeteivel öszhangzik, az jó s maradhat; de a státusorganismusnak az ő meggyőződésére nincs szüksége, mert az akarat az úrnál s nem a szolgánál van, s a státusorganismus nem olyan gép, melyet csak aminister meggyőződéséből csepegő olaj hozhatna mozgásba. Sokan azt hívék, hogy mivel az egyesült - státusok elnökének az ügyek intézésénél nincs szüksége a¹ törvényhozó házak többségére, itt a végrehajtó hatalom erősebb s függetlenebb, mint Angliában és mindenütt, hol a minister nem kormányozhat, ha a házak többségét nem bírja. *De*

Tocqueville szépen megmagyarázza, miként az amerikai elnöknek tehetetlensége s nem ereje az, melly megengedi, hogy a törvényhozó hatalommal ellenkezésben élhessen, minthogy a törvények alkotását meg nem gátolhatja, s magát azok végrehajtásának kötelessége alól semmikép ki nem vonhatja, buzgó s egyenes hozzájárulta hasznos, de épen nem szükséges a kormány menetelére. Ellenben Európában szükség, hogy a korona s a kamarák közt egyetértés legyen, mert köztök meghasonlás történvén, a kormány kérékei azonnal megakadnak. Itt a¹ végrehajtó hatalomnak kamarákra van szüksége, hogy törvény hozassék; a kamaráknak szükségük van ő reá, hogy az végrehajtsassék; ez olly két hatalom, mellyek egymás nélkül nem létezhetnek. Kétséget hát nem szenved, hogy a minister! felelősség akkor lesz az erőnek legmagasb fokára emelve, ha a minister az egyszer elvállalt hivatalban addig lesz kénytelen a törvényhozásnak engedelmeskedni, míg vagy a fejdelem őt el nem bocsátotta, vagy a törvényhozás iránta bizodalmatlanságál ki nem jelentette. Ennek azon nagy haszna lesz, hogy a közigazgatás állandóbbá válik, minden kérdés nem fog cabinetkérdéssé tétethetni, s a minister nem kényszeri-lend annyit vesztegetni.

Nem elég azonban a¹ törvényeknek tartozó hódolatot csak a kormány körében biztosítva látnunk, szükség még, hogy a törvényhozás törvényeinek pontos végrehajtásáról az igazgatás körében is biztosíttasssék. Minthogy pedig itt ez a megyei közönségekre van bízva, természetesen a megyék is felelősek a törvényhozásnak a végrehajtó hatalom reájok ruházott részéért. Ezen megyei felelősség lehetőségét némelleyk kétségbe vonják, úgy vélekedvén, miszerint a felelősség valósilhatásának kedviért a hatalmat mindig egy kézben kell őszpontosítani. Tagadhatatlan, hogy egy megye közönsége erősebb személyiséget képez a feleltre vonó hatalom ellenében, mint egy magános polgár; ámde az nem áll, hogy attól a törvényhozásnak erősebb volna bármit is számon kérnie, mint egy ministertől. A minister *e* tekintetben mindig hatalmasb, mint nem csak

egy megye, sőt a megyék kisebbségének közönségei együttvéve. Törvényhozásunk egy megyével olly könnyen boldogulhat, mint egy követtel a francia törvényhozás.

A megyei felelősség már csak azért is könnyen lehet valósággá, mert minden megyei közönségre, tehát az egész nemzetre, a felelősség erkölcsi része sokkal nagyobb befolyással van, mint egyes emberre szokott lenni. A nemzet értelmesbjei mindig tudják s érzik, hogy csak magoknak s önjavuknak hódolnak, midőn azon törvényeknek engedelmeskednek, mellyek akaratuk szerint alkottattak. A megyei végrehajtás nyilvánossága is olly varázs erővel bír, hogy az erkölcsi felelősség mellett nagy részben, legalább a dolgok rendes menetében, fölösleggé válik a tragikai felelősség.

Hanem ez utóbbi is könnyen eszközölhető ollyképen, miszerint a törvénynek vagy a kormány törvényes rendeletének engedelmeskedni vonakodó megyét a kormány vádolja be, sőt bármelley hatóság s a¹ törvényhozásnak bármelley tagja is vádolhassa be a törvényhozás előtt, s a valónak talált tény ne az azt okozta megyei többségnek, hanem igen észszerű okoknál fogva mind ennek, mind az ellene küzdött kisebbségnek mind a jelen nem voltak kivétel nélkül számittassék be. Hlyen eljárásból azon nyereség háruoland az alkotmányra, miszerint akormány, érdekében fekvőnek érzendi a gyakoribb országgyűlések tartását; és a nemzetnek egy politikailag teljes jogú tagja sem fogja magát a közügyektől annyira elvonhatni, hogy épen önzésétől is arra ne serkentetnék, miszerint ő is tehetsége szerint azon iparkodjék, hogy a megye ügyei s kötelességei mindig jól s törvényszerűn intéztessenek s teljesíttessenek. A beszámítás fogalmából azonban az következik, s az itt roppant erkölcsi s politikai hatású fogna lenni, hogy valamint a vádolt tény vétkesnek találtatván, megbünteltetnék; úgy viszont az törvényszerűnek s a törvényhozó akaratával megegyezőnek ítéltetvén, megjutalmaztatnék. A büntetés pénzbírságból, a jutalom pedig a nemzeti elismerés bizonyos díszjeleiből állhatna. Hanem a kényszerítésnek több eszközét is

bírhatja a törvényhozás; például katonaságot szállásoltathat be a makacs megye tagjainak házáinál, felfüggesztetheti a tiszti kart, s azon időre míg a törvény végre nem hajtalik, vagy a megye nem engedelmeskedik, más tisztviselőket neveztetethet ki stb. Nem kell feledni, hogy illyesmi fölötte ritkán fordulhatna csak elő, mert maga afelelősség érzete előzőleg akadályozná, az országgyűlési elmarasztalás pedig legott megdönléné az ellenszegülést, Eddig is csak nemesi kiváltságokat sértő vagy törvénytelen rendeletek irányában tapasztaltatott az engedetlenség. A megyék felelősek illetőségükben a községekért is.

A törvényhozásnak tartozó ezen felelősségen kívül még egy hatalmas módja van a társaságnak a végre, hogy hierarchia nem léteben törvény iránti engedelmességre szorítsa a végrehajtó hatalom részeseit, tudniillik az i l é l ő s z é k e k r e bízhatja, hogy a, kötelességükben cl nem járókat törvényes büntetésekkel fényítsék. Az olly népeknél, mellyek a választást közigazgatásuk alárendelt ágaiba bevitték, a rendnek egyik főtényezője a bírói büntetéseknek igazgatási eszközökül használtatása. Egyrészt a törvényhozás és kormány, másrészt az igazgatói *testületek* s választott tisztviselők közt az ítélszékek mindig elég hatalmas közbenjáróul szolgálhatnak, s kényszeríthetik a tisztviselőt engedelmességre, a nélkül hogy a választói jogot megsértenék. Hogy tehát a közigazgatás népi rendszere anarchiára vagy szolgaságra ne vezessen, szükség, hogy a bírói hatalom kiterjedése megfelelően a választó hatalom kiterjedésének.

Ezen mód szerint a törvényhozónak megyei közönségeket sem leendő nehéz engedelmességre köteleznie. Például valamely adónak pontos behajtatását a törvénynek olly sanctiója által eszközölheti, miszerint a kötelességét elmulasztott megye tetemes pénzbírságban, melly egyszersmind a megyére kivetett adómennyiséget is magában foglalná, marasztalnék el a kijelölt ítélszék által, s a bírság fejenként vétetnék meg a közönség minden tagján az ítélet végrehajtója által. így a megyei sőt községi utak jó karban tartása

oily intézkedés által biztosíthatatik, miszerint, ha a megye az erre kívánlató költségeket megrendelni elmulasztá, az úti biztosnak joga legyen, önállólag kivetni s beszedeni a szükséges pénzt vagy rendelkezni a közmunkákkal. Ezen jogával az úti biztos élni fog, mihelyt az utak rász állapotáért felelős leend, 's e miatt öt bármelly egyes polgár az ítélőszéknél bevádolhatandja.

Egyes tisztviselőt még könnyebb a törvények súlya alá hajtani. O mindenek előtt választóinak felelős, s ezek folytonos ellenőrzése melleit tartozik munkálni. Továbbá reá atörvények egyes kötelességeinek elmulasztásáért büntetéseket szabhatnak, például miként a váltótörvény tévé. Efféle, törvény által kiszabott kötelességek körüli vétkeket s hibákat egyes tisztviselők is, de leginkább a magános érdekek juttathatják az ítélőszékek tudomására. Ha valamely igazgatásbeli vélek csak egy ember érdekét sérti is, ez nem fogja elmulasztani a panasztéelt. Ha például az utas kárt vall szekereben, vagy lova kidől a“ rász utón, élni fog azon jogával, miszerint a megyén vagy a községen, mellyre az ut bízva van, kárpótlást követelhet. Olly tárgyakra nézve pedig, mellyek egyes ember érdekét közvetlenül s nyomban nem érintik, a feladáshoz érdeket kell költeni a bírság egy részének a feladó részére engedése által. Végre az olly tisztviselő, ki engedelmeskedik ugyan a“ törvénynek, hanem ész vagy buzgalom nélkül, minden választás alkalmával olly ítélőszék előtt jelenik meg, melly öl mint alkalmatlan eszközt a halalom gépezetéből végkép elmozdíthatja. —

Mind ez hatalmasan s minden tekintetben kielégítőleg biztosíthatja az országnak egy terv szerinti jó kormányzását. Látni való, miként itt minden arra van számítva, hogy minden a népért, s mennyire lehet, minden a nép állal történjék. És mégsem mondhatni, hogy ilt az embernek joga van mindent tehetni; sötinkább reá töméntelen társadalmi kötelességek ruhásvák; nincs itt megtámadva sem elgyengítve az állodalmi hatalom, hanem csak gyakorlata van megosztva: következképek a hatalom nagy, a tisztviselő

kicsiny, s e mellett az ország folyvást jó rendnek s szabadságnak örvendhet.

Igaz, hogy ezen rendszer a polgárokat szüntelen fáradalmakra kárhoztatja, hanem ez azért van, mert a¹ szabadság, miként aföldmivelés, az orczák veritékében él. A szabadság alkotmánya nem valami sátor, mellynek rendeltetése volna, nyugalommal kínálkozni a polgároknak; hanem inkább afféle kivilágított terem, mellyben mindennek mozogni kell, ki a táncz örömeit élvezni akarja. Illy alakban lebegett az Rousseau előtt is, midőn írta: „A szabadság igen jó ízű, hanem nehéz emésztésű táp; jó egészséges gyomor kell hozzá. Én nevetem azon alacsony eszméltre sülyedt népeket, mellyek magokat kolomposok által összehajtatni engedik, s szabadságról mernek beszélni, a nélkül, hogy aszabadságnak csak gondolatát *is fel bírnák* fogni; mellyek, rabszolga-bűnökkel teli szívvvel, azt hiszik, miszerint, hogy az emberek szabadokká legyenek, elég vakmerő lázadókká lenniök. Büszke, szent szabadság! ha ezen szegények reád ismerhetnének; ha tudnák, mi áron szerezhetni s tarthatni meg téged, ha belátnák, mikép a te törvényeid sokkal szigorúbbak s komolyabbak, mint nehéz a zsarnokok járma: az ő gyenge leikeik, ezen rabszolgáiéi a szenvedelmeknek, mellyeket el kellene fojtani, százszorta jobban rettegnének téged, mint a rabszolgaságot, elszörnyedve futni fognának tőled, mint egy tehertől, melly őket összezúzással fenyegeti.“

Hosszú századok tesznek tanúbizonyságot, hogy a magyar nem ijed meg azon gondolattól, miszerint a szüntelen fáradalom anyja aszabadságnak; sőt úgyszólván, vele születik annak érzete, hogy nemcsak alkotmányának műhelyeiben örökös munkára van hivatva, hanem ezen alkotmányát kívülről is, ha kell, még feszültebb munkával sőt ön vérével kell ápolnia. És mivel a szabadságot szereti, az érette való munkához s önfeláldozáshoz mindig magasztos lelkesedéssel szokott látni.

De ajól organisált fáradalomnak, azon kívül, hogy az anyja a szabadságnak, még azon roppant politikai hasz-

na is van, miszerint a nép politizálás! ösztöne rendszeresen foglaltatván el, clubok demagogiájának eleje vétetik. Hanem a jelen átalakító korban némellyek majd minden népszerű gondolatra azt kiáltják, hogy az a kormányzást lehetetlené teszi; mások ismét így írnak: „Kétségtelen, hogy olly ország, mellyben minden törvénynek mikénti végrehajtása 52 szabadon tanácskozó testülettől függ, rendre nem számolhat.“ Ezek is azok is a népet mennél kevesebb munkával óhajtják terhelteni.

Szabadjon itt csak röviden először azokat, kik mindig a kormányzás kedvök szerinti lebeltségét hordák ajkaikon, figyelmeztetni Cormenin ezen szavainak igazságára: „Miért nincs többé szabadság? Mert a státushatalom Franciaországban soha sem volt szeszélyeinek kicsapongó hevességében *kellőleg fékezve*. Mindenkor örvényekbe tévedt, nem mintha oda szorították volna, hanem mivel dórén önként feléjük rohant. A régi monarchia, a császárság, directorium, restauratio egymásután hatalmuk visszaélése által vesztek el. Ezen országban mindig sokat akarnak kormányozni, sokat igazgatni, sok törvényt hozni, sokat cselekedni, A szabadság mindenek előtt megkísérti gátjai közt vezetni át az áradatot, hanem ez áttör rajtok, eltűnik s olly hirtelen s olly sok nyíláson elioly, hogy csakhamar sem zuhogásának sem habjainak nyoma sincs.“ Az angol királynak is, mint bármellyiknek, hivatása az országot kormányozni; hanem magas állása s kormányának jósága épen ez által van biztosítva, hogy ő saját tehetségeivel hatalmánál fogva minden tekintetben előmozdíthatja, de személyes hibáival soha sem veszélyeztetheti az ország ügyeit, és kormánya alatt, a nemzet szelleméhez képest, lehetőségig minden a nép által történik. A kormány célja nem az, hogy kormányozzon, hanem hogy czélszerű kormányzat által segítse a polgárokat azon czélok elérésére, mellyek végett társadalomba egyesültek.

Azokat illetőleg pedig, kik a rendet megtagadák azon országtól, mellyben a törvények mikénti végrehajtása 52 szabadon tanácskozó testülettől függ, feltűnő, hogy épen

ők azok, kik minduntalan Anglia, Éjszakamerika s Franciaország, mint a szabadság classicus földeire, szeretnek hivatkozni, immár ha a francia bukott alkotmány azon ideál, melly után epednek, vagy helyesebben szólva, azon bálvány, melly szemeiket kápráztatja: úgy hozzájok semmi mondani valónk nincs. Mert így kétségtelen, hogy ők csak olt láthatnak rendet, hol a törvények mikénti végrehajtása nem szabadon tanácskozó testületektől, hanem vakon engedelmeskedő lisztseregtől, „s a közigazgatásnak a törvény betűjén kívüli része a‘ minister önkényétől függ; hogy ők a‘ rend fogalmát nem annyira a szabadsághoz, mint inkább a közigazgatás katonai típusához kötik.

Nekünk a jó rend is csak akkor *jó*, ha mellette a szabadság is egészen megvan, s megvan ez, ha az ezt nemcsak nem sérti, sőt épen védelmezi. Illy szempontból igen ajánlják magokat figyelmükbe ugyancsak egy francziának ímez szavai: „Könnyen megengedem, hogy a közbéke nagy jótétemény; de azonban el nem akarom felejtetni, hogy a zsarnokságra minden népek a jó rend ösvényén jutottak. Ebből semmi esetre sem *következik, hogy hát a* népeknek meg kell vetniük a közbékét, hanem nem kell azzal beérniük. Az olly nemzet, melly kormányától a rend fentartásánál egyebet nem kíván, már szívében kész rabszolga; rabszolgája saját jólétének; s jöhet ember, aki lánczokra fogja tűzni.“

Ha ellenben Angliát kívánják utánozni, akkor fölötte csodálatra méltó, hogy felejtik, mikép itt, a parlamenti kormány teljes virágzása mellett, az egyes minister! departement-ok ritkán s keveset foglalkodnak a törvények végrehajtásának részleteivel; ők ezeket többnyire olly orgánomokra s hatalmakra bízzák, mellyek lölök egészen függetlenek, minthogy egyáltalában elve az angol közigazgatásnak: mindent, mire a nép alkalmas, ezzel vitetni véghez. Innen az angol kormányt a nép által, érte s vele való kormánynak (government by, for and in concurrence with the people) nevezik.,,A brit szigetországban látni — szól

Vincke *) — hogy semmi a népért, minden az által történik, 's az állal több történik, mint mennyit a kormányzó hatalom színleg és tetteleg valaha valahol eszközölni bírt. Míg más országokban mindent a kormányok belátása s tekintélyétől várnak, mindent ezeknek engednek át, az alattvalók minden szabad közrehatása a kormányzó hatalom körébe vágás gyanánt vétetik: Angliában az összes közremuukálást, csekély kormányi ráhatással, a nép által látjuk véghez vitetni.*¹ „És úgy lesz s maradand az, a“ kormányzás s igazgatás azon módja bizonyuland be mindig legjobbnak, melly az emberekkel legkevesbbé érezteti a polgári egyesülés nyomását, melly a stáluscziel végett nem követel több megszorilást, mint épen szükséges, és a polgárban mindig az embert tiszteli.“

Végre Éjszakamerikában még kevesbbé fognak afféle inyök szerinti rendet kimutathatni, melly a¹ közigazgatás minden szálaít újaikon forgató ministeriumoklól vártnék. Mert itt a közigazgatás legfeltűnőbb pontja a központosítás fölötte nagy hiánya. Különösen tjangliában még csak olly középpont sem létezik, hol az igazgató hatóság sugaraí *egyesülnének*, a státus kormányoz, de nem igazgat; a kormányzó nem avatkozik a megyék és községek igazgatásába, vagy abban csak közvetve, a békebirák kinevezése állal részésül, kiket aztán hét évig tarló hivatalukból ki nem tehet; a megyei igazgatóknak sincs joguk a községi igazgatók dolgait intézgetni, s ezeknek csak a megyét illető tárgyakban parancsolnak; és az igazgatásbeli hierarchia nem léte, a tisztviselők választása, hivataluk el nem vehetése, a bírói eszközök bevitele a társaság kormányzásába azon fő bélyegek, inellyek az amerikai igazgatást Maine-től fogva a' Floridákig jellemzik. Csak Újyorkban "s még néhány státusban kezd nyoma látszani némi igazgatásbeli központosításnak. És mégis itt a törvények mindig parancsoló hangon szólnak, pontosan végrehajtnak s az egész ország szerintük kormányoztatik. Mert itt a tör-

*) Darstellung der inneren Verwaltung Grossbritiumiens. Berlin. 1815.

vénysértőt minden ember a társaság ellenségének nézi, mert az igazgató hatalom sok kezek közt van elszórva, s az igazgató parancs majd mindig bírói parancs leplébe burkozik; mi által csak hatalmasbbá válik, azon ellenállhallyan erőt öltvén magára, mellyet az emberek a törvényes formának adni szoktak. A megyei politikai ítélőszékeket pedig a békebirák képzik, kik középeit állnak a világi ember és tisztviselő, az igazgató és bíró közt, s felvigyáznak a társasági rendőrségre.

Nem fogja azon meggyőződésünket senki tőlünk el tulajdoníthatni, miszerint a valódi társadalmi rendért igazán csak az emberi akarat egy célra munkálása kezeskedhetek; ezt pedig nem azon gépszerű függelegség melleit nyerhetni meg, melly szüntelen őrt állani látszatik mindenünk fölött; annak szabadság kell ösvényein s *felelősség* tetteiben.

III.

A bírói hatóság elrendezéséről.

Azon viszonynál fogva, mellyet a bírói hatóság az állodalmi hatalom ágazatában elfoglal, az igazságszolgáltatás általában semmi összeköttetésben nincs sem a községi sem a megyei szerkezettel, sőt mind a törvényhozás mind a közigazgatás intézeteitől egészen elkülönítendő. Mindazáltal igen hasznos azt nagy politikai tekinteteknél fogva úgy rendezni, miszerint a bírói hatóság egyszerű polgároktól kezdve a községen, megyén s országos kormány körén vonuljon át.

A“ bíróság háromféle: politikai, polgári és büntető.

1) A politikai bíraskodást illetőleg a képviseleti rendszerben a második kamarára van ruházva a vádiás, az elsőre az elítélés joga. Ehhez képest intézkedett nálunk is a“ ministerek vád alá helyezéséről az 1848 = 3. tcz. 33 és 34 §. Ha a népi rendszer fogadtatnék el egy táblával: ez lenne a vádló, s a *főtörvényszék* az ítélő bitó a végre-

hajtó hatalomnak mind azon részeseit illetőleg, kik a törvényhozásnak közvetlenül felelősek, tehát mind a miniszterek mind a¹ megyék vétségeire nézve. Sőt lehetne ezek ítélését az ország törvényszékeinek rendes bírái közül alkotandó eskütszékre bízni.

Az alsóbb körű politikai bíraskodást, melly tulajdonkép nem egyéb, mint igazgatásbeli munkálkodás bírói eljárás ünnepélyességében, miután eléggé tapasztaltatott, hogy a rendes bíróságoknak engedett befolyás az igazgató hatalom gyakorlására, sem erre sem az igazságszolgáltatásra jótékony hatással nem szokott lenni, legcélszerűbb lenne békebírákra vagy egyszerű esküitekre bízni.

2) A polgári jogkérdések intézését eskütszékekre bízni nálunk még czélszerűtlen s tán kivihetetlen is volna. Vannak oly apró s igen számos ügyek, mellyeknek rendes ülészékek előtti vitele aránylag túlságos fáradságos költségekbe kerülne. Az apróbb adósságok, rendőri kihágások, egyszerű határkérdések a község határában legcélszerűbben a községi tisztviselőkre bízvának. A rendes polgári perek ellátására, ha a megyék fenn előadott elveinkhez képest az *országnak új* felosztása által szaporittatnának, minden megyében egy állandó törvényszék állíttassék. Minthogy pedig az első folyamodási székek veszik fel a tényeket s egyedül állítják kellő világba; és épen a rendes peruion kívül elmozdíthatlan bírának kell a közbizodalom kifolyásainak lenni: nagyon kívánatos, hogy a megyei törvényszékek bírái a megyei közönség által választassanak, még pedig a szükséges függetlenség végett halálíg, előléptetésig, lemondásig vagy rendes perutoni elmozdításig tartó időre, úgy hogy a közönség minden tisztíjtáskor csak a megürült bírói helyeket töltené be. Felelbbviteli törvényszék kell: az ország négy kerületében négy, a kapcsolt részekben ötödik, Erdélyben hatodik; végre mind ezek fölött egy főtörvényszék, a hétszemélyes tábla.

3) A büntető bíraskodás ma már minden szabad országban az eskütszékeket illeti; miről már nálunk is sokkal több íratott, semhogy itt róla valamit szólunk kellene. —

A törvényhozó kibocsátja a törvényt; az ítélőszékek fel vannak állítva, hogy azt az előfordulandó esetekre alkalmazzák. De ha a bírák a törvényeket megvetik vagy hanyagul hajtják végre: a törvényhozás ki van játszva, s a státus anarchia veszélyeinek kitéve. Hogy ez ne történjék, s a státusegység a bírói hatóság irányában is fentartassék: a¹ törvényhozásnak kötelessége s joga van az igazságszolgáltatás igazgatása fölött örködni s a bírákat a törvények megtartására kötelezni.

A bíró természetesen feleletmentes az ítélet lényegét illetőleg, minthogy ez csupán értelem s meggyőződés dolga; hanem a mi akaratától függ, hogy a törvénynek a kiszabott időben s formák szerint tegyen eleget, arra ő is igazgatásbeli tisztviselőkként, büntető sanctiók által szorítható, miként őt már nálunk is a váltótörvény némely esetekben kötelezé. Hanem ezen törvényes szentítvények magok az igazságszolgáltatás egységét s egy terv szerinti működését nem eszközölhetik; arra tettleges kormányzás is kivántalik. Ennél fogva csak úgy fog a törvényhozás kielégítőleg örködni az igazságszolgáltatás igazgatása fölött, ha mind azon ítéleteket, mellyekben a *bírák a törvényes szabályoktól eltértek, m e g s e m m i s í l l e t i*, s ezen szabályok szerint megújíttatja. Immár ezen semmisítésre s újításra fölötte czélszerűnek bizonyult be a francziáknál az igazítószék (cour de cassation), melly eredetét forradalmuk kezdetén vette, s annyira hasznosnak s jónak mutatta magát, hogy a¹ dynasliák és alkotmányok egymást érő bukásai közepeit is lényegére nézve változatlanul megmaradt s mind máig fenáll. Ezen szék soha sem ítélt a perek tárgyáról, hanem csak olyan ítéleteket semmisít meg, melyekre nézve a törvényes szabályok megsértettek, s aztán a per tárgyát más ítélőszékre bizza; továbbá a bírói illetőség kérdéseit eldönti, a pereket bejelentett törvényes okoknál fogva egy bíróságtól másikhoz teszi át, egy egész törvényszék ellen támasztott panaszokat elítéli, s ha cassatio után a második törvényszék is, mellyhez a per utasított, szintén azon elvekből indul ki, mellyek szerint az első íté-

let hozatott, az igazítószerk, melly 48 bíróból áll s 3 szakaszban ítél, vegyes ülésbe ül össze, s most hozott ítélete az egész országra nézve hiteles magyarázata a törvénynek.

Nálunk efféle cassatioszerk hasznai kétségkívül nagyobbak leendnének, mint a túlságosan öszpontosított Franciaországban. Az igazságszolgáltatás önállólag igazgattatnék, a törvény magyarázata mindig egyes esetekre való alkalmazásokon kezdetnék, s magán érdek által vitetnék egy törvényszéktől másikhoz, s végre az összes cassatioszerk által az egész országot mindaddig kötelezőleg döntetnék el, míg a legfőbb törvénymagyarázó, a törvényhozás, róla máskép nem intézkednék.

Azt érinteni is fölösleges, hogy az eljárás mindenütt *tehetségig* szóbeli s nyilvános legyen, s a megyei törvénykezés az igazgatástól semmi részben ne függjön, úgy hogy az ítélőszerkek közvetlenül levelezzenek egymással, a törvényszék maga rendelje ki a hatalomkart, sőt a¹ bírói vizsgálatok megtételével s Ítéletek végrehajtásával is az igazgatásbeli tisztviselők szolgálhatnának a törvényszéknek. Illy szerkezet mellett zárkövül könnyen rendeztethetnék el az ügyvédi kar is, mindenik ítélőszerk melleit egy ügyvédi testület önként létesülhetendvén.

IV.

Vég eligazodás a megye iránt.

Álljunk meg kissé, s tekintsünk vissza megfutott pályánkra. Foglaljuk együvé az előttünk álló alkotmányt bélyegző fővonásokat, s nézzük: ha vájjon ráismerünk e benne azon rendszerre, mellynek összeállítását célunkul kitéztük, melly tudniillik országhatalmi egység uralkodása alatt természetes népiesen egyesítné anemzeti terjedelmesség s kicsinység jótéményeit ártalmaik nélkül? — Azt tartjuk, mennyire a dolgok hatalma embereknek enged, igen.

Ezen alkotmányban minden érdek a maga természetes bírója által igazgattatik. A személy, család, község, megye és ország a maga természetes körében bírja szabadságát. Az állodalomnak az egyesek csak annyi jogot s hatalmat engednek át, mennyi az egésznek kormányzására szükséges. És mégis a kormány elég hatalommal ruháztatik fel, miszerint a néptöbbség akaratát az igaz közakaratnak megfelelő irányban megtarthassa; s viszont a nép is elég erős, miszerint a kormánynak a társadalmi szerződés köréből kicsapó akaratát meggátolhassa. Itt hát a szabadság és rend egymás által természetesen biztosíttatik.

A sok kis megyére felosztott ország a legigazabb, mert legtermészetesb önkormányt malasztait akis és nagy országokkal járó *jók több részét* élvezi a nélkül, hogy a nemzeti kicsinység s terjedelmesség fogyatkozásai s veszélyeiben érezhelőleg részesülne; s mind e¹ mellett mégsem szövetséges alkotmány ez, úgy hogy a foederalismussal együttjárom bajok is távol vannak tőle. Egyszerű státus ez, s kormánya nemzeti; mert benne a felség, az állodalmi hatalom nincs megosztva, az két egymásba dugott alkotmányt nem visel homlokán, s az egész egyenlő terv szerint kormányoztatik. A törvényhozás belátása s tetszésétől függ mindig, hogy általánosságokban maradjon e, vagy a legapróbb részletekig terjeszkedjék e ki; és nincs semmi az országban, mi akaratának ellenállhatna. Hollandia s Hannovera szinte egyszerű státusok, habár tartományi rendek is vannak bennük; mivel egy tartomány sem külön souverain.

Végre alkotmányunkban a¹ községi s megyei hatóságok megannyi szíriek, mellyek a¹ nemzeti többség zsarnokságra fajulásának útjában állanak. A törvényhozó hatalomnak valódi részese lévén a nép, a közakarat soha arra nem vitethetik, hogy az állodalmi hatalom minden személyt maga mintájába gyúrjon, és az egész társaságot sok apró s egyforma szabályok hálójával terítse be, s lassanként szabályos, szelíd és békés szolgaságra juttassa.

Az állodalmi hatalmat két ágazatra osztottuk, és e két

ágazatot mind a kormány, mind a nép orgánumain átszót-
tük, úgy hogy mindkettőnek a koronáról lenyúló végszála
a megyében mintegy csomóra kötve, s csak a végrehaj-
tó hatalomból nyúlnak le némely szálak még aközsébe is.

„Eddig a helybeli hatóság a végrehajtó hatalom füg-
gő ágának tartatott; ellenkezőleg áll; nem kell ugyan soha
ezt akadályoznia, de tőle függenie sem kell.“ így tanít
Constant Benjamin, a municipals hatalom felállítója. De
nálunk nincs külön municipais hatalom; nálunk a megye
arra van hivatva, hogy a népet mind a törvényhozó mind
a végrehajtó hatalomban közvetlenül részesítse, “s ezen fe-
lül a megyei érdekeket önállólag intézze. Megengedjük,
hogy ilyen helyhatóságot az alkotmányos külföld nem igen
mutat fel; mindazáltal elmélete nagyon természetes, és nem-
zetünk százados szokásai, erkölcei s szabadságróli fogal-
mai annak valószínűségét nemcsak lehetségessé, sőtinkább szük-
ségessé, elkerülhetlenné teszik, követelik. Átalakulásunk
már is számos és nagy érdekeket sértett meg: az istenért!
ne üzenjünk hadat könnyelmű majmolási ösztönből a minden
oldalról szorongatott nemzet alkotmányra vonatkozó szá-
zados jó szokásainak, erkölceinek, fogalmainak is! Ne tá-
madjuk meg a nemzeti szabadság ezen legélelrevalóbb té-
nyezőit meggondolatlanul; hanem lehetőségig jól s korsze-
rűn hasznosítsuk azokat!

Fájdalom! csodálkozva s elszoinorodolt szívvel kelle
tapasztalnunk, miként legközelebb úgyszólván általánossá
kezd válni a hiedelem, hogy a megyét áldozatul kell hozni
a felelős kormánynak. Holott a felelős ministerium a mu-
nicipalis rendszernek nem felforgatása, hanem következetes
kiegészítése. A természetes népi rendszerben a megye a
községgel alapja az alkotmány épületének, a felelős kor-
mány pedig nélkülözhetlen ékköve boltozatának.

Épen akkor szükséges egy központi intéző hatalom,
mikor sok a szertehúzó elem. És hogy ezen központi ha-
talom felelőssé tétetett, abból nem az következik, hogy a
szertehúzó elemeket el kell törölni, hanem hogy ezeket is
felelet terhe alá kell venni. Feltűnő, hogy sem azoknak,

kik a király tanácsosait felelősökké levő Ulászló törvényeit megalkották, sem azoknak, kik ezen törvényekre a legújabb időkig hivatkozni szoktak, soha eszökbe sem jutott, ezen kormány! felelőség miatt a“ megyék megsemmisítését kívánni. És ha a megyék akkor sem ölték meg az országot, sőt annak szabadságát a legmoslohabbb körülmények közt is példásan fentartolták, midőn a¹ törvényhozásnak még senki sem volt felelős: vajjon miért kellene azokat kivált most elveszteni, midőn már mindenki felelet terhe alatt álland? Ám lássuk.

Egy elvet állítanak fel, s belőle vonják a¹ következtetéseket, a nélkül hogy látnák, miszerint a“ felállított elv nem áll. Azt állítják, hogy a minister csak úgy lehet felelős, ha rendelete minden esetben végrehajtatik. Ez nem áll. Ez csak akkor állna, ha az egész végrehajtó hatalom öszszes működéséért vettetnék felelet terhe alá a minister. Ámde mi valamint a törvényhozást nem akarjuk egy ember-től függővé tenni, úgy a végrehajtást sem kívánjuk egészen egy miniszterre, bár tízszeresen felelősre is, bízni; következképp nem is akarunk mindent csak tőle számon kérni. A mi rendszerünk *népi* rendszer, mert benne a nép nemcsak törvényhozásra, hanem végrehajtásra is *közvetlenül* hivatva van; és a minister megbízatása értelmében felelős a törvényhozásnak, valamint a megyei és községi tisztviselő is megbízatása értelmében felelős a közgyűlésnek, és a megyei közgyűlés szinte a törvényhozásnak.

Ha a megye felírhat a minister! rendelet ellen, s tőle az engedelmséget megtagadhatja, hogy egy nagy és független testület ellenében a középponti hatalom nehezebben boldogul, mint egy saját kész köteles szolgája ellenében: ez mind arra van számítva, miszerint csak törvényes rendeletek mindig a lehető legalkalmasban hajtassanak végre. Ha pedig törvényes rendeletek irányában is megtagadatik, vagy nem kellő pontossággal adatik meg az engedelmség: a minister feleletre vonhatja a megyét az országgyűlés előtt, sőt a tárgy sürgetőssége úgy kívánván, saját felelősége alatt legott maga is engedelmségre kényszer-

rítheti azt a törvényes eszközökkel. Hogy ez így legyen, az az alkotmányos éleiben szükséges ható s ellenható erőkből szükségkép következik.

Ellenvetésül eddig csak azt hallók, hogy „ezután a kormánynak lesznek ellenünk giavamenjei.“ Igenis, a kormánynak, valamint magunknak is a kormány ellen. Ez a természetes viszonzosság. Hanem ezen gravamenek koránsem olyanok lesznek, miilyenek az eddigiek valának, melylyek azon kormányhoz terjesztettek fel orvoslás végeit, melly szerzőjük volt, épen miként a képviseleti rendszerben a nép arra van utasítva, hogy azon kormányhoz folyamodjék a kamara feloszlatásáért, melly ezt magának megszerezte. A¹ mi rendszerünkben a végrehajtó hatalom bármelley része elleni panaszok az egész országgyűlés, mint legfelső bíró, elébe vitetnek, mellynek többsége, mint törvényhozói többség, határoz mind a ministerek mind a néhány megye panaszlott teltei fölött. Azt feltenni sem lehet, hogy a megyék többsége, melly a törvényt hozta, s a minisleriunot hivatalába emelte, ne engedelmeskedjék a törvényes rendeleteknek. Lehetnek ugyan, kik borzadnak a gondolattól, hogy az országgyűlés illy panaszos ügyek elintézésével fárasztassék, s jobb szeretnék, ha a végrehajtó hatalom elleni vádak olly ritkák s olly haszontalanok lennének, mint Guizot ministeriuma alatt valának; hanem mi azt tartjuk, hogy ki a feleletre vonás természetes fáradalmaiktól borzad, a felelőség eszméjének valósításától borzad.

Mások így gondolkodnak: az országgyűlés nem viselhet hadat egyes megyék ellen, miként a Tagsatzung a küllönszövetség ellen viselt. Mi erre ezt mondjuk: a megye nem canton, a¹ megyének nincs külön hadserege (ámbar hajdan volt, s mégis megmaradhatott); a megyei közgyűlés arról sem lehet biztosítva, hogy a kebelbeli községek erejével támogattatnék; egy megye olly csekélység az ország ellenében, hogy szinte képtelenség azt csak gondolni is, miszerint az országgyűlési többség kimondása után macakosságával azonnal fel nem hagyna. Képviselő kamara is szokott verificatiókor bíraskodni egyes választókerületek fő-

lött, s nincs rá példa, hogy illy kerület ellenszegült volna. Ha pedig több inegye szövetkeznek az ellenszegülésre, akkor az anarchiának azon jelenetei mutatkoznának, mellyek a centralisatio alatt is be szoktak állni, valahányszor egész vidék népe a minister szeszélyeitől függő bureaucratia nyomásai ellen támad fel. Egy kormányrendszer sem rendezheti olly gépiesen el az emberi társaságot, hogy benne a hadi erő csak a külmegtámadások elleni védelemre s nem egyszermind a belbéke fentarlására is volna hivatva. De a népi rendszernek épen az egyik iöelőnye, hogy ebben az ország, a nemzet egyes részei eleve egyezkedhetnek, az országos határozatok hozatalakor tárhatják fel kívánataikat, szándokaikat; míg a centralisatio alatt az organisálatlan tömegek clubjai nem vélt vulkánokként törnek ki, miként Párisban a februári napokban s május 15-én törtek *ki*. íme nálunk most a nemesség kiváltságai s a megyék érdekei a legérzékenyebben sértettek meg, és még sincs példa, hogy csak egy megye is ellenszegült volna, s maga Horvátország egész következetességében átvitt centralisatio ellen még jobban lázongana, ha a camarilla eddigi cselszövényeivel felhagyna is, miként Irland a Fitt *által* eszközlött képviselői többség súlya alatt folyvást háborog. Ellenben Spanyolhon és Portugallia évtizedek óta forradalmakban él, míg Helvetia két hónap alatt végére járt bajának.

Azonban ha, meg nem engedve, felteszszük is, miszerint a¹ czélszerű közigazgatás lehetetlen a nélkül, hogy az egész ország a bureaucratia végetlen hierarchiájával térítessék be; miszerint a minister felelős nem lehet a nélkül, hogy rendelete mindig feltétlenül végrehajtassék: ebből még nem következik, hogy a megyét el kell törölni. A megye még követet küldhet s utasíthat; és ez neki elég, hogy megélhessen. „Vegyetek el mindent, töröljete el minden kiváltságokat, terjeszszétek ki az emberiség és állodalom jogait, csak hagyjátok meg az utasítást, és én még mindig azon álomban tudom ringatni magamat, hogy a vármegye integritása fenáll. Ez a kő, mellyen a vármegyei élet alapul. “ Tökéletesen egyetértünk e részben Lósy Imrével,

s azt hisszttk, eléggé bebizonyítottuk, hogy az utasítás lehetséges, szükséges, nélkülözhetem Azt pedig nem hiszszük, hogy a ministerium az utasítások által az egész nemzetnek tartozó felelősségtől félne; mert hiszen mindnyájunk jogai a nemzeti közakarat ótalma alatt állanak; egy kamara szenvedélyektől könnyebben ragadlathatik el s igazgatalanságokra könnyebben vetemülhet, mint az egész nemzet; a nemzet mindig ugyanaz, de képviselőket a választások mindig újakat hozhatnak.

Tudja isten, mi lelte polgártársainkat: még az elhanyagolt s csak a megyében ápolt nemzetiség ügyét is a megye ellen akarják felhasználni. Vannak, kik így okoskodnak: „Mikor Napóleon Moskau felé közelgett, az orosz a várost előlte fölégeté: e hadi fortélyt kell alkalmaznunk nekünk is, meg kell semmisítnünk magát a czélt, mellyre az idegen nyelvmozgalmak irányozvák, el kell törölni a megyei institutiót, mint a nyelvviszályok gyujtonyát.“ Már ezen okoskodás is elárulja, hogy a megye a népszabadság intézete, s a centralisatio elnyomás eszköze. De nagyon szánandó politikus az, ki azt hiszi, hogy a nemzetiség dolgában orosz fortélylyal boldogul, ki senkit sem akar nem anyai nyelven tanácskozásra kényszeríteni, de a leggonoszabb orosz politikát az egész nemzetre kívánja alkalmaztatni. Mi e tárgyban így ériünk. Vagy képesek leszünk magyar nyelvünket diplomatikai polczán megtartani, vagy nem. Ha igen, úgy megyei közgyűlésen, Horvátországon kívül, az egész országban csak annak felszólalása lehet érvényes, ki magyarul szólal fel, és így a megyék megannyi tűzhelyei nemzetiségünknek, s e mellett a többi nyelveknek is elég tér nyílhatik a községi gyűlésekben; míg a centralisatio azon terjesztő tűzhelyeitől egészen megfosztaná nyelvünket, s bárhol arra mehetnének az organisálatlan tömegek, hogy a bureaucratia rendelétéinek épen azon nyelv miatt, mellyen írják, ellenszegülnének. Ha pedig nyelvünk leszoríttatik diplomatikai polczáról, akkor, nem lévén az országban más nyelv, melly általánossá tétethetnék, nyelvünk legalább azon megyékben virágozhatnék, hol a magyarság túlnyomó; míg

a centralisatio mellett mindenütt elnyomatnék, mert a centralisán kormány rendeleteiben sem élhetne.

Elmondtuk eszméinket, leábrázoltuk ideálunkat. Ehhez ragaszkodunk egész határozottsággal, ennek valóságát óhajtuk buzgó kebelünk teljes hevével. És csak vérző szívvel tágíthatunk tőle. S ha csakugyan tágítnunk kellene: természetesen azon véleményhez csatlakoznánk, melly hozzá legközelebb áll. Áll pedig hozzá legközelebb az, melly szerint a megye népképviseleti alapra úgy fektetnének, hogy a nép censushoz nem kötött szavazataiból koronként kikerülő megyei képviselők választanák s utasítsák a követet és tisztviselőket, azaz végeznék mind azt, mi a megyei közönség köréhez tartozik.

Ámde azon véleményhez semmi szín alatt nem járulhatunk, melly a megyét csak a végrehajtó hatalom függelékévé, csak administraló testületté akarja törpíteni. Az olly megye, mellynek élete mindig csak a tőle független képviselői törvényhozás kegyelmétől függene, legott meg fogna szüntettetni, mihelyt védelmére nem állna fel egy Kossuth. Sőt különben is utasításjog nélkül nem bírandván a közjogi kérdések azon csábító erejével, melly a száraz munkának is embert, a tövisnek is kertészt ad, csakhamar lejárná magát. Utasításjog a megye lelke; ki ezt nem akarja, tulajdonképen a megyét sem akarja.

Hogy pedig az igazgatásra szorított megye népképviseleti alapra fektetessék, miszerint a ministeriumnak joga legyen a megyei képviselők házat elosztatni, s ügyét új választások által a néphez appellálni: ez akármi lenne inkább, mint megye. A gondolat elvileg nem csekély tévedés, s gyakorlatilag kivihetetlen. A ministerium elosztatás! s népre hivatkozási jogáról szólunk már; és most csak azt kérjük: hol az expediens, ha a nép ugyanazon vagy még konokabb képviselőket küld vissza? És a megyének miért ne kellene felelősnek lenni? Ha a megye nem felelős, megszűnik megye lenni, valamint a kormány sem igaz kormány, ha nem felelős. Azonban ennyit is inkább akarunk, mint francziás centralisatiót.

A centralisatio felülmúlhatlan hazája gyanánt eddig China tisztellett; és még a chinai ellenzék organizatiójáról is következőt írják *): „Chinában minden városban és sok faluban olly gyűléstermek vannak, mellyeket a közön-ségek vagy különös társulatok építettek, s mellyekben nép-szerű gyülekezetek tartatnak, a közügyek fölött vitatkoznak, határozatok hozatnak s nyilván felragasztatnak. Rendszerint a státuszszolgálatban nem levő írók állnak a társulat élén, s ők a főszónokok, miként Európában az ügyvédek. Ezen gyülekezetekben minden kigondolható dolgok tárgyalatnak, a közönség azon tagjai, kik valami közártalmú tényt követtek el, megidéztetnek s vád alá vétetnek, a háború vagy rablás idején a közös felkelés elrendeltetik, a mandarinok igazságszolgáltatása ellenőriztetik s gyakran közös beleavatkozás határozlalik; a tisztviselők proclamatiók által felelnek ezen határozatokra, és a gyűléstermek Chinában általában a hírlapokat, a¹ törvényhozó testületeket s mind azon formákat pótolják, mellyeket Európában arra kigondoltak, hogy a kormányban a népeket részesítsék.“ Valóban csak illyesmi magyarázza meg azt, hogy China belforradalmak nélkül olly sokáig fenállhat.

A ható s ellenható erők egyensúlya szükséges az állodalomban, különben összedől, miként maga földgömbünk is elveszne, mihelyt akár a vis centripeta akár a vis centrifuga elhagyná.

NEGYEDIK FEJEZET.

Záradék.

I.

Az alkotmány biztosítékairól.

A társaságba szövetkezett emberek szabadságát s jogait közvetlenül az alkotmány biztosítja. Ámde az alkotmánynak magának nincs e véderőre szüksége mind a bel-

*) Augs. Allg. Zeitung 1847 évi 126 sz. melléklapjában.

sejében támadható mételyek mind a kívülről fenyegető viharok ellen? Az egyiptomi pyramisok magokban hordják a győzhetetlen erőt, mely őket évezredekken át rendületlenül fentartja. És bizony az alkotmányok közt is mindig legszilárdabb az, mely örökön pezsgő életerőt rejt magában s önnön karjaival bírja mindig feltartani a kidöntő vihart. De ámbár az alkotmány maga legjobb biztosítéka önmagának, részeinek öszhangzó szerkezete s a nép szívében élő szeretető segélyével; mégis egy alkotmány sem nélkülözhet némelly mesterséges és külső védezközöket; mert a legerősb ember is megtámadtatásoknak s betegségeknek van kitéve. A különbség csak az, hogy némelly alkotmánynak több, másnak kevesb gyámolításra van szüksége.

Meggátolni a külső megtámadtatásokat, a külpolitika s haderő dolga, és az idegen alkotmányba avatkozástól mindig elszörnyedő népek jogának tárgya. Bennünket itt csak abelső veszélyek érdekelnek, mellyek vagy felülről a kormánytól, vagy alulról a kormányzottaktól jöhetnek.

Miután az alkotmány a nép és kormány jogait egyensúlyba állítá: az a dolog bökkenője, hogy az írott jog határvonala mindkét részről *szentül megtartassák*, s egyiknek se lehessen se akarata se ereje azon határvonal átlépésére. Átlépni ezt azonban természetesen inkább a kormány mint a nép akarhatja és bírhatja, mivel amannál magán érdekei s aközérdek közt roppant a¹ távolság, a nép-nél pedig a közérdek a magán érdekekkel úgyszólván öszszeesik, az öszszeségnek csak egy nyilvános érdeke lehet, s az egyes személyességek az öszszeségben elenyésznek: aztán hatalmát a kormány mindig kezében öszzpontosítva tartja, a nép-erő pedig el van szórva. Ehhez képest az alkotmányos státuszjog garantái legközelebb arra számítvák, hogy a népjogokat biztosítsák. Mindazáltal egyszersmind a kormány jogait is védeni hivatvák, mert a kormány hatalma is a népjogok egyike, s mindig a népnek is ellensége, ki az alkotmányos kormányt megtámadja; s viszont akormány is hatalmának s jólétének biztosítékát leginkább a nép jogainak s jólétének épségében találja.

Ily szempontból Rotteck (az Aretin kezdte „Alkotmányos monarchia státusjogában“, mellynek 3-ik kötete kizárólag az alkotmányos garantiák tárgyalásának van szánva) a képviseleti rendszer biztosítékaiul a következőket fejtegeti: 1) A testületek jogai. 2) Községalkotmány. 3) Megyealkotmány, különösen a tartományi tanács. 4) A honygyűlés organisaliója, különösen a választási szabadság. 5) Ministeri felelősség. 6) Az alkotmánynak fejedelmi eskü általi megerősítése, s a korona-örökös neveltetése. 7) Sajtószabadság. 8) Nyilvánosság a kormány tetteiben s a közügyek intézésében. 9) Népinevelés. 10) Nemzetőrség ellentétül az álló haderő irányában. 11) Alaptörvényileg megszabott módja az alkotmány változtatásának s tökélyesbilésének. 12) Kívülről egy szövetséges vagy egészen idegen hatalmasság általi biztosítás.

Ezen elszámlált garantiák 5 elsejét magában foglalja a fenleábrázolt alkotmány, még pedig úgy, hogy azok inkább kiegészítő részei s nélkülözhetlen rugói, mint biztosítékai gyanánt tűnek fel; a többi hét garanliára pedig, ha nem is oly nagy mértékben mint a képviseletinek, de mégis annak *is* mindegyikre szüksége van. Ezzel nem akarjuk állítani, hogy ezen garantiáknak alkotmányunkban nem kell egész teljességben s valósággal meglenniök, hanem hogy azoknak hiányát inkább elbírná, mint a centrálisít képviselőség. Mert ezen utóbbi mindig afféle magas oszlophoz hasonlít, mellynek fennen csillogó csúcsában ropant és minden súly öszpontosítva van, mellyel tehát legkisebb szélvihar is feldönthetne, ha nem volna minden oldalról gyámolítva, ellenben a természetes rendszer olly gúlát ábrázol, mellynek talajjában fekszik minden súly, úgy hogy azt semmi vész fel nem boríthatja, s ha felborít—ná is, az a letartó erő eltűntével önként visszapattanna rendes állásába. Annyi bizonyos, természetes alkotmányunkkal soha a hatalom és erőszak olly könnyedén nem bánhatnék, mint a képviseletivel szokott bänni. Rotteck maga írja: „A franczia forradalom kezdetétől fogva épült képviseleti alkotmányok mind anya országukban mind a kül-

földön többnyire meg nem tarthatóknak bizonyultak be. Majd mind ismét feldöntetett honi vagy külföldi megtámadások által, egyik sem azonban olly gyalázatosán, mint a directoriumi alkotmány Bonaparte katonái által. Szúronyokkal szétkergették ezek az ifjak tanácsát, és a népképviselőt egy pillanatnyi dobszó alatt meg vala szüntetve. Mit itt hadi szolgák tőnek, azt másutt a hatalmasok erőszakos parancsai vagy összeesküvések s pártdüh eszközlék. Az alkotmányok szinte megvetés tárgyaivá lőnek. Gúnyosan, de fájdalom igazán szintűgy összetéphetőknek s minden széltől elhordhatóknak nevezettek, mint azon papiros, inellyre írvák.“ És mégis vannak köztünk nem kevesen, kik a képviselői rendszerbeli minister! felelősséget egymagát elegendő garantiának tartják.

Sokkal többre szaporodtak soraink, *semhogy* a még nem tárgyalt garantiákról itt tüzetesen értekezhetnénk. És ez már nem is igen szükséges, például, minek a sajtósabadság jótéteményeiről szólni, midőn már élvezzük?

II.

A nőnem társadalmi állása.

„Értelmesek és kedvesek közt fontosról s szeretetre méltóról tudva igazat mondani, nem veszélyes s nem aggasztó, hanem kételkedve s még csak tapogatózva szólni, miként épen én cselekszem, veszélyes és aggasztó; nem épen tán kinevetetés miatt, mert ez gyermekes; hanem hogy én az igazat elhibázva nemcsak magam esem tévedésbe, hanem barátaimat is magammal ragadom, hol tévedésnek legkevesebbé sem kellene lenni. Mindazáltal az osztó igazság azt hozza magával, hogy miután a¹ férfi színjáték végét érte, immár a női is adassék elő.“ Ezen szavakkal kezdeti Sokratessel asszonyokról! előadását Platon, érezvén a¹ tárgy fontosságát s roppant nehézségét.

A magyar nemzet, mind a mellett, hogy magát keleti fajnak tartja, kétségkívül egyike azoknak, mellyeknek tör-

vényei úgyszólván pazarkezüek valának a női, főleg az özvegyi jogok osztogatásában. Már csak ezért is munkánk kiegészítésül ki kell azon főbb elveket emelnünk, mellyek azon állást meghatározzák, melly a polgári társaságban a némbereket természetes rendeltetésük s jellemüknél fogva észszer illeg illeti.

Természetes, hogy a kor és nemzet fel világosul tságához képest nagyon különbözük a nők ezen állása iránt a vélemények. Platon miután sarkeszméit a férfiak közt elosztá, kényszerült állítani, hogy a politikai rendeltetésre nézve nő és férfi közt semmi különbség nincs, s tehát közös köztök minden jog és minden kötelesség. Innen még hadi szolgálatra is alkalmaztatni kívánta a hölgyeket; hanem úgy látszik, nem nagy bizodalma volt hozzájuk, mert csak tartalékseregére szánta őket. E nagy bölcsnek még nem volt fogalma a leányiség sháziasságról, sőt amunkafelosztás iránt sem vala tisztában, mire társadalmi eszményét építé. Nyilván való az, miként a szinte erőkimélésen alapuló háziasság is nevezetes osztálya a társas munkának. És mégis az újabb korban is némelly álbölcsek annak örve alatt akarnák a házi életet *széldülni*, hogy az a munkafelosztás törvényének ellenére van, hogy gazdaságtalan s eröpazarló. Egyébiránt a társaságban nem is kell mindent csak munkafelosztás elve szerint szabályozni; mert ha ez, kivált amúgy communistai módon, tulcsigázlalik, felbomlik minden társadalmi kötelék. Nemcsak anyag az, mi az embereket összetartja. Kár erről okoskodni is, jobban találák azt el mindjárt az első emberek, kik nem sokat bölcselkedtek, hanem követték keblök természetes vonzalmát.

Nyilván való, hogy a természet önczélja végett lényeges különbséget tön a két nem közt. A hölgyet szenvedőlegességgel, a férfit cselekvőséggel jellemző. És a tapasztalás bizonyítja, miszerint a némberek férfiaként minden munkára alkalmasok, kivevön, hogy mindenben jóval gyengébbek. De az erkölcsi világban a jogok és rendeltetésre nézve köztök teljes egyenlőség van.

Ha a nemzetek alkotmányait tekintjük, mindegyiknél

azon tanulságot lehetetlen észre nem vennünk, hogy minél szabadabb s miveltebb valamely nép, annál nagyobb becsben tartja az asszonyokat. Hajdanában a miveletlen s szolga népeknél a nők, tulajdon birtokai vagy rabszolgái valának ha nem férjeiknek, tehát atyáiknak vagy a státusnak. Hlyen állapotban tartják őket a keleti népek még jelenleg is. A keresztény vallás azonban a nemi jogviszonyok közé is behozá az egyenlőség isteni eszméjét. És mivel az egyenlőség a szabadsággal együttjár: természetes, hogy a női szabadság teljes virágzásu állapotát csak az egyenlőség eszméjének uralkodása alatt kereshetjük.

Könnyű általlátni, miként a némbereket, gyengédségük, szenvedőlegességök s erkölcsi rendeltetésöknél fogva, a tétlen (negatív) szabadság vagyis a polgári jogok, melyek élvezésére nem kell egyéb, mint élni, minden tekintetben épen úgy illetik, miként a férfiakat. De az állapotok egyformátlanságán épült aristokratiai intézetek e tekintetben sem tűrik az egyenlőséget. Ezek az örökülési, végrendelkezési s nemesítés! jogot jobbadán vagy kizárólag a férfiak részére hártják. És csudálatos, hogy mégis leginkább a hölgyek szeretnek aristokratiai *szellemet affectálni!* Nevezetes gerjedelme az emberi szívnek. A¹ szerencse, nevelés, vélemények és jogokra nézve alig lehet már nagyobb különbség, mint van aristokráliában az urak és inasok közt: itt örökös homály, szegénység, engedelmesség; ott örökös fény, gazdagság, parancsolás: és mégis úr és szolga a szükség által összehozalván, emez lassanként úgyszólván elpártol önmagától, s magát gazdájába ülteti át; ékeskedik annak gazdagságával, a ki neki parancsol, kérkedik dicsőségével, büszkélkedik nemességével, s az előjogokat gyakran nagyobbra tartja, mint az maga, ki azoknak valódi birtokában van. A gyermek pedig szüleinek felsőbbségében helyzi büszkeségét, kevélykedik gazdagságukkal, kérkedik hatalmukkal. Vájjon nem hasonlót *cselekszenek* e az asszonyok, midőn nemesség vagy főrendiséggel büszkélkednek? Kétségkívül olly nagysággal táplálják magokat, mellyet atyáiktól vagy férjeiktől kölcsönöztek, de a

mellyet valaminthogy anyáiktól nem nyerhettek, úgy férjeikre s magzatjaikra sem ruházhatnak át. Tehát inkább tehetetlenség és függés, mint szabadság vagy előjog az, mivel ragyogni kívánnak.

Semmi kétség, efféle nemesi állapot fölötté szűk korlátok közé szorítja a nőnem szabadságát, s gyakran rendetlenségben tartja a közerkölcöket. Míg a férfi szabadon választhat magának bármely osztályból feleséget, őt rangjának minden címével s jogaival felékesítvén; a hölgy csak saját osztályának férfiai közül kínálkozókból választhat férjet, hahogy a szokás hatalmával s közvélemény zsarnokságával dacolni, természetes barátai s rokonaitól elidegenedni, s olly férjhez és utódokhoz csatlakozni nem akar, kiknél sem címét s jogait fel nem találja, sem azokat velők meg nem oszthatja. Szokták emlegetni, mikép a nőt nem lehet törvény által arra kötelezni, hogy gyermekeit más vallásban neveltesse; kétségkívül jogosabban állítható, miszerint nem igazság a hölgyet arra kényszeríteni, hogy vagy szíve vonzalmát fojtsa el, vagy pedig gyermekeit, nemcsak hite szerint, hanem polgárilag valóban, alábbvaló osztály *tagjaivá szülje*. Ez utóbbi áldozatra rendesen is annál kevesebbé kész a hölgy, minél nagyobbak hitették el azt vele a szokások és nevelés. A. szokások s az általok szült eszmék többnyire nemcsak a leányt, sőt a férfiút is elriasztani képesek az alsóbb osztálybeli személylyel való állandó szövetségtől. Innét aztán, az indulatok vonzalma mindennél erősebb lévén, a természet rendszerint elállóm-ban kármentesíti magát azon kényszerítésekért, mellyeket rajta a törvények elkövetnek. Magának a¹ házasságnak célja itt nem annyira személyeket, mint inkább vagyonokat és rangokat egyesíteni; és a hajadon gyakran kényszerül nem annyira férjhez, mint inkább vagyon, rang, sőt hivatalhoz menni nőül. Csudálni hát nem lehet, hogy az efféle házassági kötelék, míg a hitvestársak külsőségeit egyesítve tartja, szíveiket ide s tova kalandozni hagyja. Hogy ezen állapot nem természetes, kiki átlátja. És az elég, miszerint mindenki meggyőződjkék, hogy azt javítani kell.

Angliában a lord elsőszülött fia örökli az apai előjogokat, a többi gyermeke pedig az egyszerű polgárokkal vegyül össze. Ezen intézkedés az arislokratia fényét fenntartja s ártalmait enyhíti. Nálunk azonban efféle törvényt nem hoztak létre a magyarok fogalmai a személyes jogokról nemi egyenlőségről. És most már egész általánosságban lévén elfogadva az egyenlőség eszméje, azon kell lennünk, hogy az törvényeinkben s erkölcsünkben teltleg valósuljon.

Immár ki összeveszi a mondottakat, miszerint a nőt mindazon jogok, mellyek élvezésére nem kell egyéb mint élni, kivétel nélkül természetesen illetik, s hogy ezek közt, az anyának színlolly sőt nagyobb része lévén a magzatok létre hozásában s ápolásában mint az atyának, első helyen állnak az örökös jogok, továbbá hogy nem *czéJserii, női* jogok korlátozásával kényszerítés alá vetni a természetet; végre hogy a nemesi czimek osztogatása még most is királyi előjogul van feltartva; ki ezeket összevéve elgondolja, s óhajtja, hogy az egyenlőség eszméje nemcsak törvényeinkbe, hanem erkölcsünkbe is menjen át: az kétségkívül *czélszerűnek* s kívánatosnak *tekintend oJlyan törvényes intézkedést*, miszerint a nemesítést előjog ugyanazon erővel, miként azt jelenleg a férjek s atyák gyakorolják, terjesztetnék ki a nőkre s anyákra is. Némi részben tény ezen eszme polgári életünkben már századok óta. Ugyanis az 1618 évi 24. t. cikk nyomán a szentgáliaknak adomány adatván, mind a két ágon levő örökösöknek mindnyájoknak összesen és egyenként: ezen kitételnél s szokásnál fogva nálok a¹ jószággal az anya is nemesít.

Annyi bizonyos, miszerint törvényeink változtatni is a rögzölt fogalmak és szokások nálunk még sokáig fen fognak maradni. Ámbár az egyenlőség előmozdítja a jó erkölcsöket, az állapotoknak hirtelen egyenlővé tétele azokra nézve mégis gyászos szokott lenni. Franciaországban a hirtelen s mégis folyvást tartó átalakulás alatt, az eszmék közönséges zavarának közepette, a magános erkölcsiség ingadozóvá s a közérény bizonytalanná lón, és még hosz-

szabb időre van szükség, hogy a meghonosítón egyenlőség a megtárgalt erkölcsi kötelekeket szorosabbra húzza. Következésképp az érintett törvényhozási intézkedésnek még most is roppant politikai s erkölcsi hasznai lennének, midőn a kiváltságok helyébe egyszerre jog lépetik. Átala nemzetiségünk hatalmasan terjeszkednék, a“ nemesi kiváltságok halkai s észrevehellenül enyésznének el az azokat környező szokásokkal s előítéletekkel együtt és az egyenlőség behozatalát kísérő eszmezavarok nélkül.

Midőn e szerint a polgári jogokat egészen megadjuk a“ nőnek: kénytelenek vagyunk viszont a folytonos fáradtsággal s küzdelemmel járó politikai jogokat, miilyen a választási s tanácskozási jog, tőle egészen megtagadni.

Érintők, hogy voltak és vannak álbölcsek, kik a nemek különböző sajátságait összezavarván, a nőben és férfiban egyenlőnek akarják csinálni azt, mit a természet különbözőnek teremtett. A nőnek is ugyanazon jogokat, kötelességeket és foglalatosságokat adják, miket a férfiúnak. Ámde nem nehéz átlátni, mikép a szerepek illy szerencsétlen összevegyítésének mindenek előtt a nőiség s ezzel a hölgyek hatalma. nyugalma és boldogsága esik áldozatul. A *politikai* küzdelmek zajától tehát magok a nők is, kik a nőiség bájait el nem hullaták, visszariadnak. Egy hölgy, Thurnberg Mária, írja: „Él bár bennünk is azon szellemi ihlet, melly a férfi munkásságát lelkesíti; mégis az nekünk egészen más célokra adatott.“ „A nő hajlamai, neveltetése, helyzete, kötelességei egészen más hatáskört szabnak elébe. Neki is vannak szellemi hajlamai, azonban egészen másfélék mint a férfiúnak. Ő nem mélyelmű, mert nem fürkészni, fontolgatni s vizsgálni van hivatva; hanem neki tudnia kell, mit kíván minden pillanat, azért adá neki a természet a hirtelen áttekintés, a gyors felfogás tehetségét, mellyel tehetségig ki kell mívelnie, mert ettől függ azon biztosság, mellyel élete pályáját futnia kell, miszerint lényét azon női méltósággal ékesítse, melly nemcsak őt magát nemesíti, hanem számára a világ nagyrabecsülését is megnyeri. Ha ő keble sugalmát csak hallani akarja is, soha szenvedélytől

el nem csábítva, jónak s erényesnek kell lennie, s ez az 5 igazi rendeltetése. Jó anyala legyen ő férjének, ki egy nemes nőhöz való szende vonzódása által önként a jó ösvényen tarlalik meg.“

Kétséget nem szenved, hogy azon szokás, miszerint nálunk a mágnások özvegyei követeket küldtek az alsó táblához, s némelly megyékben a nemesek özvegyei választási jogokat gyakoroltak, semmi észjogi alappal nem bír. A politikai jogok a személyeket, nem a családokat illetik.

E szerint a nő arra van utasítva, miszerint egész munkássága körét hajléka belsejében találja fel, s reá nézve a politikának egyetlen feladata: akként rendezni a politikai intézeteket, szabályozni a szokásokat és erkölcsöket s *felosztani* a társasági foglalatosságokat, miszerint a nők a házi foglalatosságok *csendes köréből kilépni se ne kívánjanak se ne kényszerüljenek*. A két nem számára tehát pontosan elkülönített cselekvési körök jeleltessenek ki. A foglalatosságok efféle természetes felosztása nem teendi az asszony hatáskörét a férfiúnál csekélyebb érdekűvé, még politikai tekintetben sem. Mert valami csak a nők állapótára, szokásaikra s erkölcsöikre *befolyásul* van, mind az roppant politikai fontossággal bír. És igaz azon *állítás*, hogy szabad országok erkölcsök nélkül soha sem voltak, az erkölcsöket pedig az asszony teremti. Aztán a nő dúsan fel van ékesítve eszközökkel, mikké férje akaratát észrevétlenül magáéhoz hajlíthatja, s okozhatja, hogy mindig egy akarat egy lélek legyen kettejükben, és ne kényszerítve, hanem körüüi üdvöt árasztva hasson, miként Pestalozzi, Gertrudjában írja le: „Úgy megy az isten napja reggeltől estig pályáján, szemed semmi lépésit nem látja, füled semmi suhogását nem hallja. Ámde leszálltával érzed, hogy ő ismét fel fog kelni, s a földel tovább melegítői, míg gyümölcssei megérendenek.“ A nő már csak azért sem részesülhet politikai jogok gyakorlásában, nehogy szavazatával a férjét vagy keltöztesse vagy megsemmisítse.

A nőnem tehát csakugyan arra van hivatva, miszerint minden hatáskörét s jogainak élvezetét a házaselet kötélé-

kei közt keresse fel. Ámde a mai világban nem minden leány mehet férjhez. Páris egy milliónyi lakosságának fele sem él házasságban. Ez igaz, ez tény, és ez tanúsítja leginkább, miszerint a mai civilizatio sok tekintetben természetellenes, és több oldala van, mi az emberiség boldogságát nemcsak hogy elő nem mozdítja, sőt épen ellenére van. Tapasztaljuk, miként főleg a népek miveltebb osztályai közt, kiváltképen a nagy városokban, hol acivilisatio sugárai összegyűjtve tündöklenek, ritkulnak mindinkább a házasságok. Kútforrásai e ténynek a társadalmi viszonyokon kívül főleg a növevelés ferdeségében, a divat fényűzésében s a férfiak kényelemkeresésében rejlenek. A mai nevendék-leány többnyire csak arra készül, hogy édes de nagy terhére leendjen férjének; a mai nő nem annyira férjének, mint a közönségnek kíván tetszeni; és vajmi sok férfi a házasságnak csak örömeit szeretné leszedni, sőt ha ki nem bujhatik terhei alól, inkább lemond örömeiről is. Ámde azért, hogy a divat haladása bennünket illy eredmények felé visz, mégsem homályosaikat el szemeink előtt fényre azon igazságnak, miszerint a hölgynek fő rendeltetése az, hogy nő és anya legyen, kövelkezéskép ha ezen rendeltetését el nem éri, eltévedt, czéllalan lénygyé lesz.

Miután tehát a természet olly nagy különbséget állított fel a kél nem physikai, szellemi s erkölcsi alkotása közt, hogy csak az ellentétek állandó egyesülése által látszanék a¹ teljes személység kiegészítve lenni; miután a¹ politikai küzdelmek mezején a férj természetesen képviseli a¹ nő és család érdekeit is; miután a család maga elég kezességet nyújt a rend szeretete iránt, és olly férfi, ki egy hölgyet rendeltetése fokára emel, nagy szolgálatot tesz az állodalomnak, a közerkölcsöknek, a nemzetiség ügyének: ennél fogva igen természetes, hogy a nők politikai tekintetben mindig többre becsültessenek, mint a nőtlenek. Illy szempontból már a hajdankorban a görögöknél több státus szigorú rendeleteket alkotott a nőtlenek ellen, s különösen Sparlában ők nem lehetlek részesei a teljes státuspolgári jognak. Hasonlóan a régi római törvények is pártfogalták

a házasságot, s a nőtlenekre bizonyos adót (aes uxoremn) vetettek. Augustus a nőtlen sőt a gyermektelen nős iránt is, különösen az örökségeket illetőleg, szigorúbb törvényt bocsátott ki. így Tessin canton 1603 évi alkotmánya a politikai jogok gyakorlatára nézve a nős és özvegytől a 20-dik, a nőtlentől pedig a 30-dik éves kor meghaladtál kívánta. A zsidóknak pedig törvény és szokás szigorú kötelességükké tették a házasságot. Ha tehát törvényhozóink udvariasak vágnak szépeink iránt lenni: ne azt tegyék, hogy őket a politikai súrlódásokba húzzák, hanem minden előforduló alkalommal a polgári qualificatiók meghatározásakor kellő tekintettel legyenek a nősök s nőtlenek iránt. —

Ha a mondottakhoz képest a férfi előtt minden politikai pálya s az egész társadalom nyitva áll, a nő ellenben hajléka belsejébe szorítkozásra van utasítva: *vájjon* az osztó igazság nem azt hozza e magával, miszerint a családi körben hát az asszony bírjon felsőbbbséggel? A házasság olly társaság, mellyet az állodalmi viszonyoktól elszigetelten lehet csak jól vizsgálni s jellemezni.

Első, mi itt figyelmünket magára vonja, az, hogy a házasság csak két személy egyesülete. *Ki határoz* hát benne, ha az akaratok meghasonlanak? Semmi kétség, az egyik szavazatnak túlnyomónak kell lenni; a társadalom lényege különben is abban áll, hogy az szabad legyen, nem pedig abban, hogy tagjai feltétlenül egyenlők legyenek. A természet azonban rendszerint a férjet alkotó erősebbnek, tapasztaltabb, értelmesb és azon társnak, kinek gondjától s szerzeményeitől kell hogy függjön a család fenállása. Ennél fogva, miként az állodalomban is annak szava túlnyomó, ki több erővel s értelemmel járul a közös cél előmozdításához, természetesen a férj akaratát illeti a felsőbbbség, mellynek való kódolást értelmes és erényes nő soha önmegaiacsonyításnak sem jogai bitorlásának tekinteni nem fog; kivevén tán ha a sors gyenge s kormányzásra alkalmatlan vagy ollyan férjjel hozta össze, ki az ő élelmezésére szorul. *E* szerint a családi körben is arra van a nő utasítva, hogy főleg nőisége erényével s kellemeivel hasson.

Alig van az emberi szabadságnak s boldogságnak hathatós emeltyűje, mint a nőnem czélszerű helyzetének ki jelelése s erre való neveltetése. Szépen írja az amerikai nőkről Tocqueville, hogy bár ők a házi körből ki nem igen lépnek is, s bár bizonyos tekintetekben nagy függésben vannak is,előtte helyzetük sehol fenségesbnek nem tetszett; és ha azt kérdi tőle valaki, minek kell tulajdonítani az egyesült-státusok különös virágzását 's nőttön növvő erejét, azt feleli: az asszonyok f e l s ő b b s é g é n e k.

Fölötte érdekes és fontos lesz hál tudnunk: miben áll az amerikai nők e felsőbbisége? Azt adja értésünkre a: nevezett slátusférfiu . hogy olly országokban . mellyek ön-kormányzás jogával bírnak, a szabadság a politikai szokások által átmegy a családba: innen az amerikaiak a *nevendék-leiünyt jókorán* lassanként felszabadítják az anyai gyámság alól, a nagy világ képét előtte kitarva tartják. s megtanítják, mint tekintse azt bátor és nyüégeit szemekkel, s mint gyakorolja magát azon vétkek és veszélyek elkerülésében, mellyekcl az mutat. Így a leány korán megtanulja önállólag védelmezni erényét, s legyözni szíve legzsarnokihb szenvedélyeit; s meggyöződik róla, hogy a könnyelmü s független lélek a házassági szövetségben örökös háborúságnak s nem gyönyörűségnek szerző oka, hogy a leánykori örömei egy nő mulatságai már nem lehelnek, s hogy reá nézve a boldogság forrásai a házassági hajlékban vannak. Rendesen az eszmék és ízlések hasonlatossága hozza öt össze férjével s melléje lekötözi. Előre tisztán állván előtte azonegy ösvény, mely öt házi jólétre vezetheti, egyszerre ez ösvényre lép,s követi azt végig, a nélkül hogy megfordulni igyekeznék. Sehol sem olly változandó a magánosok szerencséje, mint az egyesült-státusokban; de az ide való nők ezen változásokat, mellyek gyakran az emberi állapotokat fel s alá végigjárják, csendes és hajthatatlan lelkülettel viselik. Gyakran találkozik itt az utas olly fiatal nőekkel, kik Anglia nagy városainak kényelmei közt növekedvén, atyjok gazdag hajlékából egyszerre egy hitvány kerítésü kunyhóba költöztek az erdő közepébe.

Szerepük megváltozott, szokásaik is, de szellemük a régi. És így a növendék-leányt a feleség vonásai alatt is feltaláljuk. — Mi természetesebb, mint hogy a férfi rendíltelen vonzalommal viseltessék s leghőbb tisztelettel teljék el azon nő iránt, ki vele jó és bal szerencsében illy híven osztozik?

„Úgy tetszik, Európában, hol az ember magát olly könnyen aláveti az asszonyok zsarnoki uralkodásának, tölök mégis az emberi nem több fő sajátosságai megtagadtanak; és hogy ők némi csábító s tökéletlen lényeknek tekintetnek, s ebből az következik, hogy végre a nők magok is e szempontból nézik magokat, s szinte hajlandók mintegy kiváltság gyanánt tekinteni azon tehetséget, minél fogva semmire kellőknek, gyarlóknak és gyáváknak mutatkozni ok megengedtetik. Ellenben az *amerikai férfiak ritkán* mutatják a nőknél azon sürgölődő kedvkereséseket, mellyekkel őket Európában elhalmozni szeretik; de kitüntetik magok viselete által mindig, hogy őket erényesek s gyengéd érzetűeknek tartják. Ők azt hiszik, hogy a nő esze szintdly képes, mint a férfié, felfedezni a meztelen igazságot, szíve pedig elég erős azt követni is. *De nem hiszik*, hogy a férfinak s nőnek kötelessége vagy joga volna ugyanazon dolgokat tenni; hanem ugyanazon becsületben tartják mindegyiknek szerepét, s őket olly lényeknek tekintik, kiknek értékük egyenlő, ámbár rendeltetésük különbüzik is.

Az amerikaiak tehát, kik a társaságban a nő alárendeltségét fenmaradni hagyták, őt a szellemi s erkölcsi világban, mennyire csak hatalmukban állt, aférffival egy arányba emelték. Ez azon felsőbbség, melly a“ nőket ajózan ész parancsai szerint illeti, s mellynek édesanyjai emlőin az egyesek boldogsága, szabadsága, aközerkölcsök, ahonszeretet, az alkotmány izmossága, a nemzetiség táplálkoznak.

III.

Végszó.

Olly időt élünk, inelly mindenikünkre kötelességül mérte ki, azon roppant és fölséges tárgygyal, mellyet jelen munkánk érint, erejéhez képest foglalkodni. Részünkről igyekeztünk kötelességünknek megfelelni.

Nem eldönteni az itt szóba vett nagy kérdéseket, hanem rántok agondolatnak csak egyegy szikráját támasztani, volt génytelen szándékunk. És munkánk célját nem tévesztő, ha kimutattuk: mérthogy „nem népképviseleti, hanem népi kormány kell. “ Némelly eszméink a szokottaktól eltérnek s bár abban kétségkívül megegyezünk mindnyájan, hogy a *szabadságot szeretjük*, s lelkeink tisztaságában imádjuk ismét. Tehát honfiak, ne legyen vendég ajkainkon költőnek fohásza:

Isten segíts! szabadság istene!
Add, hogy megértsük e nagy szózatot,
Adj csüggedetlen szívet is vele,
Hogy túrni tudjuk, mint szent közjogot:
Tiszteljük azt a törvény ércz szavában.
S ha vinni kell, a vérnek bíborában.